

HOLMI

XVIII. évfolyam 3. szám

2006. március

Szerkeszti: Réz Pál (főszerkesztő),
Radnóti Sándor (bírálat), Várady Szabolcs (vers), Závada Pál (széppróza),
Fodor Géza, Szalai Júlia, Voszka Éva

Szerkesztőbizottság: Bodor Ádám, Dávidházi Péter, Domokos Mátyás,
Göncz Árpád, Kocsis Zoltán, Lator László,
Ludassy Mária, Nádasy Ádám, Rakovszky Zsuzsa.
Tördelőszerkesztő: Környei Anikó. A szöveget gondozta: Zsarnay Erzsébet

---

TARTALOM

- Rakovszky Zsuzsa*: Téli napforduló • 271
Kovács András Ferenc: Kavafisz-átiratok
    Phormión a költészetről • 278
    Dohányfüst • 279
    Szobrásztanonc Rhodoszból • 279
    De boldog volt Pindaros... • 280
- **Fővárosi térzene** •
- Rába György*: Megdicsőült romok • 280
- Kálnoky László és Vas István* levelei Vargha Kálmánhoz (*Bevezette és közlésezi Rába György*) • 281
Fischer Mária: Akár Babelben • 289
    Mondom, amíg a film pereg • 290
    Lomha madár riog • 290
    Egy lila nő lila ködben • 291
    Amikor Grace vagy • 291
Papp András–Térey János: Kazamaták (*Tragédia*) • 292
Határ Győző: Kóda • 384
    Halódó • 385
Szvoren Edina: Dór novella • 386
Tokai András: Kisasszony hava, Zsuzsanna-nap • 390
Farkas Arnold Levente: Kikér • 391
    L. vagyok • 391
G. István László: Kuka • 393
    Női portré • 393

FIGYELŐ

- Radnóti Sándor*: A sokaság drámája (Megjegyzések Papp András és Térey János színművéhez, kitekintéssel és visszatekintéssel) • 394
- Domokos Mátyás*: Egy klasszikus (a)gnosztikus a posztmodern világban (Csengery Kristóf: Egy korinthusbeli a metróban) • 406
- S. Varga Pál*: Textológiák között (Madách Imre: Az ember tragédiája. Szinoptikus kritikai kiadás) • 410
- Ács Margit*: Játék ez még? (Viktor Pelevin: Számok; Az agyag géppuska) • 421
- Kovács István*: A mítoszok lehetetlensége (Ress Imre: Kapcsolatok és keresztutak. Horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonzásában) • 427

Megjelenik havonta. Felelős kiadó: Réz Pál. Vörösmarty Társaság
Levélcím: HOLMI c/o Réz Pál, 1137 Budapest, Jászai Mari tér 4/A
Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág
Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál
(Bp. VIII., Orczy tér 1. Tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp. 1900)
További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu
Előfizethető még postai utalványon Závada Pál címén (1092 Budapest, Ráday u. 11–13.)
Előfizetési díj fél évre 1500, egy évre 3000 forint, külföldön \$35.00, illetve \$70.00
Nyomtatta az ADUPRINT Kft. Vezető: Tóth Béláné

Rakovszky Zsuzsa

TÉLI NAPFORDULÓ

„Mi mást tehettem volna? Mondd, mi mást?”
 Kulcs csördül, fordul. Benn a kétnapos
 távollét hidegét őrző lakás:
 porszag, huzat, néhány letargikus
 kaktusz. A fürdőben kék lobbanás:
 a cirkó őrlángja. Köntös, papucs –
 a válltáskát az ágy alá bevágja,
 ne is lássa, s ahogy van, kabátban dől az ágyra.

„De hát mi mást tehettem volna? Mit?”
 Négy óra: alkonyat kénsárga vére
 (átnézi a postáját: nem, nem írt)
 csorog a betonudvar négyszögére,
 a szomszéd háztetőkről. Dupla szív
 (nem ír az alkonyat a szív sebére),
 szőrös rombusz között a lift falán
 „Csótányirtás (nap, óra)” – ez áll egy cédulán.

A külvilág eltűnt, volt-nincs: helyén
 valami tarka ködfelhő, vagy az se.
 Az éjjeliszekrény kísértetén
 a bögre és *Bridget Jones* párateste,
 az ágy mögé becsúszva – „*Ván remény!*
Tíz fogókúrás tipp!” – mennyit kereste!
 A párás lencsékét megtisztogatja,
 a látható világot látszólag visszacapja.

Föláll, jár-ke, a hűtőbe benéz:
 lejárt gyümölcsjoghurtoknak világol
 az égő, párizsin türkiz penész.
 Ír krémlikórt szürcsől vizespohárból.
 A büntudat hideg tüzében ég.
 Az alkonyat hamis tűzvése lángol
 a képernyőn. Szemközt a Spar mögött
 most száll le épp a nap. „Kilenc emailje jött.”

„Megtartani? Mi jut eszedbe? Mint
 egy rossz regényben... Nem lehetsz magadhoz
 ilyen gonosz! Mi akarsz lenni: szent?
 Önkéntes mártír?” Nem tudom, csak azt, hogy
 most semmi sem vagyok. „A teszt szerint

az ön valós kora...” A konyhaabrosz
kékjén a nappal lázban haldokol.
Padlón, falon piros fény: virtuális pokol.

És most? Mi jön? Vágy és önáltatás
után mi más? Élet utáni élet?
Kinn sávban terjedő, vattás parázs,
kondenzcsík dülja szét az égi kéket.
Az égen zuhanás és robbanás
veszélye függ. Markában a kiégett
körte szilánkká megy, ahogy csavarja
kifele: szert tesz egy új, vérgyöngyös sorsvonalra.

Nem talál másikat. Sötétben ül.
(Távkapcsolót keresgél. Megtalálja.)
Jelek áramlanak kívül-belül,
jelek a föld alatt, rezgések árja
nyomul a tetőantennák körül
(a jelfogó elme hiába várja
Isten szavát, csak démonsuttogást hall:
„Ne légy!”). Világot vált egy gombnyomással.

Hideg toronyból szem nem látta képek
rohannak zúzmarás erdők fölött,
szederbozótok sűrűfésűjének
fogai közt, a talaj menti köd
vizes falán keresztül rockzenészek,
árvízveszély, miniszterelnökök
fényteste száguld szélben szétzilálva,
s a képernyő hártáján összeállnak,

hogyan képükkel töltekezzék az űr,
bennük keres gyógyszert a léthiányra.
Egy égő gép utasterében ül,
a lángoló karfát szorítva várja
a robbanást. Sátrak veszik körül,
zöld gyep, ricsaj, a nőgyelet bazárja,
Mrs. McKay, az ezredes, a lelkész,
teáscsészébe illetéktelen kéz

ejt cukrot vagy ciánt. Fád szépfíút:
dúlt nő szorít: „Carlost sosem szerettem!”
Okker oroszlán kerget törpe gnút,
vagy mit? („A szemüveg...! Hová a... tettem?”)
„Nincsen sehoh... nem látok... nincs kiút!”
(„Ráültem, elrepedt.”) „Vak végzet függ felettem!”
Lenéz az erkélyről – hatemeletnyi mélybe
zuhan a szem, de benn újabb reménybe

kapaszkodik – újabb csapdába lép a
lélek, az agy újabb önáltatást
kohol – lidérc, számár előtt a répa,
mely mindig új holnapba rángat át,
megtudni, Krisztiáné lett-e Réka,
Ritát választja Norbert, vagy Katát,
s ha vége, nincs remény több folytatásra,
mi más marad – nézni órákon át a

fényszórók elvillámló csápjait,
ahogy a plafonon végigszaladnak.
Dél, éjszaka – csak múlik, nem telik
a nap, világos, majd sötét az ablak.
Két emelet között megállt a lift
idő, a dolgok most már így maradnak
– egy perc is sok! – ezer, tízezer évre.
(Húgát ment látogatni a házmester vidékre...)

„...a pozitív gondolkodás! Csak ön
tehet róla, ha rosszkedvű, ha szenved!”
A gangon lépések: valaki jön.
A megváltás? Nem, a szomszédba csenget.
Pasziánszt rakosgat – hogyha kijön
(nem jön ki), minden más lesz! A ji kinget
szedi elő, három huszast dobálva
csalja a sorsa rejtett irányát napvilágra:

megoldást vár, jelet vagy hírnököt
egy más valóságból, melyben nem is hisz.
Kinéz az égre: mocskos rózsaköd
falán a Heineken reklámja izzik.
Két árny motoz a tejüveg mögött,
a száraz kaktuszok, rozsdás biciklik
között (csengő visong sátáni hangon)
két égi hírnököt talál a gangon,

egy főnövér- s egy hölgymenyétszerűt,
a szemhatár lilás pokoltüzének
előterében. Jó a jég, a tűz,
a szél, ígérik, Istenről beszélnek,
s akárha ég falán égő betűk,
úgy hirdetik, ez a világ megérett
(„Látom, nem ér rá – jöjjünk vissza kedden?”)
a pusztulásra már – közel az Armageddon!

Eljő a szél, a tűz: bedőlt a gát,
kertvárosok süllyednek sűrű sárba,
toronymagas test vonszolja magát,

az összes ablakon benéz a sárga
hüllőszem függönyön, redőnyön át –
vágy, pánik, álmok összevisszasága
az ablakok mögött, de nem látja egyiket sem:
saját létébe zárva fénylik a nagy, hideg szem.

„Ez itt Brigi, ő hármas ikreket...
Ez itt Timi, ő a kukába dobta,
Tesco-szatyorban...” Öblöget, repedt
mosdó tükrében nézi szívdobogva
az arcát, más-e most... Belérekedt,
most látja csak, a nagymosás a dobba,
a gép vizes, ezüst méhébe zárva
túlhordott embrió, cibálja, mindhiába,

a föld középpontja felé törekszik.
Iszik (likőr nincs már) egy kis rumot,
teavizet tesz föl, megint lefekszik,
árrobbanást jövendöl pár unott
öltöny és pápaszem, visong a Nesquik
nyula, kicsit nézi a Spektrumot
(fölforr a víz, de a gázon felejt):
a nemlétet ahogy teherbe ejti

a véletlen. Teában sűrű tejszín
– újszülött térben csillagköd forog.
A semmi mélye fortyog és a felszín
látszólagos habokkal hánytörög.
Hányféle fű, fa, nyelv, fejforma, hajszín –
mint plázában a zsúfolt polcsorok
– csak sajt hányféle! –, át mégsem melegszik
láttukra, mindhiába, a beteg szív.

„Ez itt Roland, kilenc kígyója van.
Ez Krisztián, aki sáskát nyel élve!
Ez itt Tamás...” Leolt. Tíz óra van.
Sodródna már az álom nyílt vizére,
de mintha szélroham, pánikroham
löki parthoz. „Mi lesz velem tíz évre,
húsz évre mához?” Falban és plafonban,
„Végy erőt magadon!” zümmög egy hang, de honnan

(éjfélre jár), honnan vegyen erőt,
az életet hogy működésbe hozza?
Letusoljon, mosógépszerelőt
hívjon, lássa magát megsokszorozva,
ha áll próbafülkék tükre előtt,

középkorú, kövér nő? Sötét alagsorokba
leszállva a döntő leletre várjon?
S a többi, és a többi – „muszáj végigcsinálnom?”

„Ez itt Ria, ördögűzéshez ért.
Lia, aki bioenergiát ad.
Bea, aki a holtakkal beszél.
Lea megmondja, merre húzd az ágyad,
hol nincs alatta rézér, sem vízér,
Maja, ki megjárta a túlvilágot:
„Liftaknában zuhantam, és a végén,
olyan, nem is tudom, *túláradó* fehér fény...”

Olvasni próbálgat. Nem bír. Leolt.
Egy álom törmeléke fölriasztja:
az ágyneműn gyanús vérbarna folt.
Az éjfél tűzfalára fölutasztva
(„mi mást, most mondd, mi mást?”) ott lóg a Hold,
kopasz üzletkötő halotti maszkja,
porózus gipsze zöld holdport terít a
világra, mindent elvalótlanítva.

A hold halad, álom-dagály dagad,
a láb, a törzs, a váll már víz alatt van,
az „én” elsüllyedőben fölriad,
inkubusz ül izzadt mellén: a paplan.
Hiába, két-három Xanax se hat,
se öt, a test fölött leolthatatlan
kórtermi fény: kéken virraszt az elme.
Kemény sugára hullik szégyenre, gyöttelemlere.

Távkapcsolót fog. Gombról gombra lépked.
Lidércnyomásból próbál mindhiába
kitörni, álomból álomba ébred,
mosógép hömpölygő terébe zárva
bukdácsoló ingek-trikók, a képek,
tolakszanak az elme ablakába,
eltűnnek, visszajönnek – végtelen
csukott időbe zárva véges számú elem.

„Zsó Krisna-papnő, Kriszta pomponoslány,
de egy biztos: mindkettő önmaga!”
Halott zsákmányt csóvál unott oroslán,
vérző gumi az őz megnyúlt nyaka,
izzó söröspohár kel égre, aztán
nád közt égő szemek: ez már az éjszaka.
Hűtőzúgás, meg a cirkó, ahogy
belobban és... csöngettek? Nem, dehogy.

Égő mozik, ötszázezer halott.
 A marslakók elfoglalták a várost.
 Hiéna oldalog, a csillagok
 robbanva távolodnak, vér szivárog
 a roncsolt térből, mind több vér, ahogy
 halad az éjszaka, rosszarcú párok
 hevernek egymásba gubancolódva,
 kármin ajkak közül a nyelv kígyója

kicsusszan, kígyó selymes toroka tátog,
 húst fal a hús. Végleg torkig lakik
 azokkal is, akik a fél világot
 gyúrnék le, és azokkal is, akik
 csak egy másik testet. Sápadt virágok
 kék ködben: a National Geographic.
 Fogsor és felhő, véráztatta tollak,
 nap és köd és virág álomba olvad:

világon túli térbe rántja álma,
 kopott előtérben gunnyaszt, fakó
 lichthof-fényben, ajtónyitásra várva
 (valahol nyár van, ősz van, hull a hó).
 Miért van minden ajtó kulcsra zárva?
 És hol a kulcs? Van itt másik lakó?
 Egy szűk ajtó van nyitva egyedül, de
 az liftaknára nyílik, kongó fekete úrré.

Csukott szemhéj mögött sírás dagad,
 könnyek vizétől átvérző sötétség.
 Üresen szikrázik az akarat,
 sejdíti már a napfény sárga kését
 a kábult öntudat. Már ott matat
 az ég mögött a fénykesztyűs sebészkező
 az éj magzatvizéből hogy kifogja,
 s a nappal lüktető szemétdombjára dobja.

Számum sziszeg a tévé négyszögén
 szürkén, a konyhában a vak smaragd szem
 virraszt a hűtőn. Kinn ágmozgás, járdafény –
 ázott papír útját figyeli Isten
 házi vetítőjében. „*Van remény!*”
 az ágy mögé becsúsza. Ezt sem, azt sem
 látja – még jobbra-balra jár a szem, de
 befele néz, a belső, rémjárta végtelenbe.

Zárt arcra légnemű harisnyamaszk,
 ráfagy a fény borostyánsárga foltja,
 a végső szem Xanax az öntudat
 vak macskakölykét végül vízbe fojtja,
 a teavíz a gázon úgy marad,
 nincs már erő, hogy a tévét leoltsa.
 Időtelen térben a kéz, a láb
 hever – mintha mi sem, az idő halad tovább.

Ideje kapkodásnak, fogmosásnak,
 kávéivásnak – kinn a hajnali
 széljárta ég vérben ázó tojáshab,
 égő vattacsomók közt megszüli
 a nagy vörös fejet: ez már a másnap.
 Kukásautó jön, zörgéssel teli
 sötét torok, nagy kortyokban befalja
 a tegnapot, kerengő narancsfényt ló a falra.

A tigris éve, hétfő és december.
 Lift zúg, zökken, megáll. Kiszáll belőle
 – hájas, gyanakvó arc, zöld macskaszemmel
 a társasház közös képviselője,
 nyomában az aktatáskás szakember
 (liftaknában zuhan talppal előre
 végtelen lassan, mint a nyári réten
 Alíz a nyúl után, a sistergő sötétben

a föld alá). E kettő sorra jár
 (az akna végében valami fényes)
 minden lakást. A táskában halál:
 „Melegvérű állatra nem veszélyes!”
 (Szárnyas jelenlét: angyal? vagy madár?)
 A macskaszem a függönyrés mögé les.
 Kihalt térben a csengő mihaszna berregése:
 „Úgy látszik, elment már... ilyen korán?... de mégse!”

Fényplazma ráng, „Juan Carlos!” sikoltja
 ott benn egy hang (ismétlés) „meghalok!”
 Olvadt műanyag bűze ostromolja
 (a teavíz!) a bukóablakot.
 Pótkulcs csörög. Kislámpa sárga foltja
 a dermedt párnán. Kásás hang dadog,
 mobilt szorongat izzadó marok.
 Később sziréna jajgat, kék jelzőfény forog.

Kovács András Ferenc

KAVAFISZ-ÁTIRATOK

Phormión a költészetről

Leandrosz, ifjú költő, a babilóniai Szeleukeiából nagy, hosszadalmas útra vállalkozott merészen, s miután a szíriai Antiokheiában, majd Apameiában és Szidónban (többször is, ámbár sikertelenül) próbálkozott tudósabb, elismert mestereknél, elvitte végül frissen írott verseit Phormiónhoz, a kiöregedett formaművészhez, a káprázatos Alexandriába, hol (azt remélte) végre megértő véleményt hall, hol (úgy képzelte) végre érvényesülhet ő is finom poézisével.

Phormión egy lepattant kocsmában fogadta, a Brukheion peremén – Leandrosz költeményeit bor mellett átfutotta, s fáradt, égő szemekkel, fojtottan, enyhe búval, félóra múlva szólt csak.

„Kétségtelen, fiacskám, sok munka, sőt tehetség is meg-megcsillan olykor témákban s metrumokban kiváló verseidben... Rögtön meglátszik rajtuk, folyton tökélyre törnél, de megbocsáss – a szónál légy engedelmesebb te, hogy majd engedjen ő is neked s szilaj tüzednek, mely minden éken átsüt. Lobbants sorok mögöttit, lelket meg szellemet gyűjts! Légy forró, mint a jégcsap, lázas hideglelés légy, nyarakban fortyogó fagy, kegyetlen s meglepő légy, közömbös, mint egy isten, vagy kisgyerek, ha játszik. Légy minden, mintha semmi – könnyed, mint messzi égbolt, s szabad, miképp a szél... De mindig tudd a törvényt, hogy megszeghesd, ha tetszik. Amit csinálsz, valóban jónak mutatkozik már, hanem vigyázz – a kételyt engedd közel magadhoz! Másként megront a hiúság, öntelt elégedettség, sikerhajhász, hamar divat s potyán kapott dicsőség. Ha verset írsz, keserves, manapság döntened kell – a költészet nehéz, magas művészetét, avagy csupán a költőség művészetét választod itt, káprázatok között, fiam?

Vagy alkotó, finnyás nyomorban gürcölödsz,
 míg meggebedsz, de némán eltűröd Mómosz gáncsait,
 mert néha még örökre lelsz a tiszta semmiségben –
 vagy hízelegsz, nyomulsz, nyuvasztasz, csúcsra hágsz,
 hogy megcsináld magad, poétahírre juss,
 s szájhősileg parádézz, mint boldog olvasatlan,
 ki sejtí: nagy talentum s művészet mit sem ér!
 Mindkettő csúf halál... Hát írd csak verseket.”

1912. december

Dohányfüst

Aztán (már megszokottan) finom szivarra gyújtott,
 megint virzsíniára, s egy fonott karosszékre,
 vagy egy fakult fotelbe süppedt – attól függően,
 épp melyik szobát kapták, s melyik garnizállóban
 voltak, lehettek együtt.

Ült, szótlánul pőfékelt,
 italt töltött magának... A másik csak figyelte,
 még rendszerint az ágyból, hogy fújja szét a füstöt,
 hogy formál karikákat szép ajkával a füstből,
 melyet (bár nem szabadna) folyton tüdőre szívott,
 magába nyelt le mélyen – s a másik nézte hosszan,
 hogy járja a testét, hogy gomolydul, vonaglik,
 száján és orrlyukán át hogy dől a föltörő füst,
 a drága füst, belőle.

Csak ült a füstfelhőben,
 miként egy ifjú isten, dús fürtű Ganümedész,
 s a drága füst vonaglott, feje fölött gomolygott.
 Mindig hamarabb ment el – a léghen még kavargott
 a néma füst s a testét belengő fahéjillat.

1915. október 16.

Szobrásztanonc Rhodoszból

Dús szája volt, szerettem, ha szólt, érzéki ajkát,
 s ahogy beszélt, a teste is megéledt, szólni látszott:
 „Arany és hús elefántcsont, vagy a bronz ezüstredőkkel
 s vörösrézrel berakva, vagy a lágy mészkő s a márvány,
 vagy a vésett drágakő és a durvább, égetett agyag –
 mind szép, egyetlenegy anyag: egyforma, mert különböző.

Atléta, kurosz, isten, hérosz, ephébosz, hős kocsihajtó
más-más, de mégis egység: fénylő, saját terük van,
miképp a száj terében nyelvvel formált szavaknak.”

1920. január

De boldog volt Pindarosz...

És fölnézett a könyvből, mélyen szemembe nézett
Kommagénében egyszer, a könyvtárban Mnémón.
Oszroéné szülötte, szír származású költő –
Edesszából való volt a bölcs, okos Mnémón.
Elfúló hangon így szólt, szemem fürkészve hosszan:
„De boldog volt Pindarosz! Öreg fejét barátja
vállára hajtva, némán hallgatta: tőle mond most
(tán vigaszként) barátja néhány régebbi verset,
pár elfeledett ódát... De boldog volt Pindarosz
egy pillanatra, s némán meghalt barátja vállán.”
Így mondta félhomályban, a könyvtárban Mnémón.
Rég történt, Antiokhosz Kommagénosz korában...
Ezek mind ósdi dolgok – a félhomály, a könyvtár,
költészet, Kommagéné... De boldog volt Pindarosz,
s milyen feledhetetlen, szép ifjú volt Mnémón!

1928. június 7-én

• Fővárosi térzene •

Rába György

MEGDICSŐÜLT ROMOK

Ez bizony nem a tiszteletre méltó
Paestum dísztelen templomainak
lesajnált isteni magánossága
ott a tenger folyamatos műsora
s a rét apró fekete tücskei
csúfolják a visszhangtalan gőgöt
bezzeg itt csörömpölő villamos
dermeszti élessé tekinteted

nyítt amfiteátruma Óbudának
színtere ünnepet nem mennyeit
de rég profán cirkuszt falatozóknak
a sót vagy cukrot napi kenyerükre
jöllehet romló építmény ez is
labdázó suhancok porondja most
s épp csatározásuk idézi föl
a kövek közt a volt honkereső
kucsmás lovasoknak táborverését
a látomás a látványon dereng át
a járókelők rikkantásai
járművek szótártalan csikorgása
harsány aláfestő kíséretében
mélyebben vésik bele tudatomba
az örök élet szép illúzióját
mint csak betyár szelekkel parolázó
elárvult dór oszlopok

• • •

KÁLNOKY LÁSZLÓ ÉS VAS ISTVÁN LEVELEI VARGHA KÁLMÁNHOZ

Közzéteszi Rába György

Címzett: Vargha Kálmán

Egyetemi tanulmányainak befejezése után tanársegédnek hívták meg a modern magyar irodalom tanszékére, és professzora, Bóka László, aki az *Irodalomtörténet* című folyóiratot is jegyezte, a segédszerkesztéssel is megbízta. Minden emberben van egy leonardói vonás: többre, másra, jobbra törni. Ez a tulajdonság Vargha Kálmánt is éllette. Oktatói munkájával párhuzamosan az irodalomtörténeti kutatásban is elmélyült; minthogy a tényvilág vonzotta, ezért az epikus ábrázolás mesterének, Móricznak krónikásául szegődött, és hozzá egy életen át hű maradt. Tanúsítják ezt monográfiái, kritikái, szövegkiadásai. Csakhamar

az élet rejtettebb, mindamelllett igaz jelenségeinek föltáróira, a ködlovagokra is kiterjesztette munkásságát, kezdve Török Gyulán és folytatva Szinivel, a két Cholnokyval, Csáhtal, ahogy minderről egyetlen, életében megjelent gyűjteményes kötete (*ÁLOM, SZECCESSZIÓ, VALÓSÁG, 1973*) számot ad. A tapasztalati világ határesetjeinek mesemondói sem maradtak ki seregslájából, így az elődök közül főként Gelléri, az idősebb kortársak közül Tersánszky, a fiatalabbak közül Mándy Iván.

Az *Irodalomtörténet* folyóirat szerkesztésének munkáját is erkölcsi kötelességének látta arra, hogy a tudományos életből

kitessékelt írástudóknak megszólalási lehetőségét biztosítson: hosszú a névsor Benedek Marcelltól Rónay Györgyig és az akkori közeljövő tudósainak csapatáig. Közölte többek közt Németh G. Bélát, Nagy Miklóst, Poszler Györgyöt, sőt a szépirodalom műértő tollforgatóit: példaként álljon itt Lator László, Lengyel Balázs neve.

Amikor 1955-ben átírányították az Irodalomtörténeti Intézetbe, majd 1959-ben az *Irodalomtörténet* szerkesztési teendőitől is fölmentették, az irodalmi életben és a tudománytörténetben szerzett széles körű tapasztalatai arra ösztönözték, hogy kezdeményezze a műelemző MIÉRT SZÉP? kötetek sorozatát. A XX. századi magyar versek elemzésének kiadványát Albert Zsuzsával gondozta és részben írta, a novellákét és a világirodalmi költeményekét Rónay Györggyel társszerkesztette. Az említ

tett kötetek szerkesztése fölemelő gondjának érezte, hogy közreműködésre kérje a kortárs szépirodalom olyan műértő, pártját ritkító beleérzésre is képes alkotóit, mint Kálnoky László és Vas István, akikhez nagyrabecsülő barátság, illetve tisztelet fűzte, és akiknek korábban, értékelésével összhangban, egy-egy kötetét elküldte, például Juhász Gyula-monográfiáját. Ez utóbbi adott alkalmat a közreadott levelekben arra, hogy a múlt század immár klasszikusai ítéletüket a *Nyugat* nagy nemzedékének erről a költőjéről kifejtsek, valamint arra is, hogy az esszéről, kritikáról vallott nézeteiket föltárják.

A tanulmányíró Vargha Kálmánról jó képet ad 1995-ben megjelent posztumusz kötete, a *KOROK ÉS PILLANATOK*.

Rába György

Kálnoky László leveleiből

1

1968. június 27.

Kedves Kálmán!

Elkészve köszönöm meg Juhász Gyuláról írott szép könyvedet, de nem akartam semmitmondó köszönőlevelet írni egy el nem olvasott könyvről, s csak most jutottam hozzá, hogy elolvassam.

Bevallom, életemben több ízben kezdtem neki, hogy elolvassam Juhász Gyula összes verseit, de mindig elcsüggedve hagytam félbe. Figyelmemet elfárasztotta, türelmemet kimerítette, hogy jó verseit jelentéktelen, sőt alkalmi versek tömegéből kell kibányászni. Már fiatalkorában kialakított egy sémát, melynek segítségével bármikor és majdnem akármiről verset írhatott, de ezek a versek túlságosan hasonlítanak egymáshoz, kötetbe gyűjtve mindig összemosódnak.

Hiszen még kitűnő verseinek szépsége is némileg egyhangú!

A *Nyugat* nyilván azért mellőzte, mert nem érezte odatarozónak ezt a költészetet, mely szinte változatlanul azzá fejlődhetett volna, amivé a valóságban is lett, ha a *Nyugat* nagy költői – mondjuk – meghaltak volna gyermekkorukban, és a századelő irodalmi forradalma elmaradt volna.

Nem vitatom, hogy Juhász Gyula így is jelentékeny költő volt, de anakronisztikus költő, mint például Áprily Lajos, akinek költészetén szintén nem hagyott nyomot a *Nyugat* forradalma.

Tanulság: nem emelkedhetik a legnagyobbak közé, aki nem olvasztja bele saját művébe, aki nem szervíti legkiemelkedőbb kortársainak eredményeit. Mellékutakon jár-

ni vagy szellemi igénytelenségre vagy a költői becsvágy fogyatékoságára vagy a művészi érzékenység valamilyen veleszületett hiányosságára vall.

Juhász Gyula egyébként az a költő is, akiről válogatott versei alapján sokkal kedvezőbb képet nyernénk, mint összes verseiből. Hogy számos olvasója egy szintre helyezi Babitscsal, Kosztolányival, Tóth Árpáddal, azzal magyarázható, hogy az olvasók ízlése mindig konzervatívabb a költőkénél (eltekintve a sznob olvasóktól, akiket nem egyéni ízlés, hanem a mások véleménye vezet).

Egészében könyved kitűnő, hasznos és igaz. Még egyszer köszönöm és szeretettel üdvözöllek

Laci

2

[dátum nélkül]

Kedves Kálmán!

Megtisztelő fölkérésedre, sajnos, nemleges választ kell adnom. Mentségemül a következőket hozom fel:

Mint tudod, tanulmányt, kritikát sohasem írtam, nem volna értelme, hogy pályám utolsó szakaszában új műfajjal tegyek kísérletet. Regényt vagy színpadi művet sem fogok már írni, annyi bizonyos.

Nemes Nagy Ágnes szóban már fölkért ugyanerre, amire te levélben. Mivel neki nem mondtam, joggal furcsállhatná, ha másnak igent mondanék.

Én ilyen verselemzést, gyakorlat híján és nem lévén filosz, csak hosszú idő alatt, véres verejtékkel tudnék összehozni, s az eredmény nem lenne jobb a közepesnél.

Végül, s ez a legfőbb okom, nekifogtam, hogy kötetben meg nem jelent verseimet teljes köteté kerekítsem ki. Emiatt minden fordítást is félretettem. Oly rég nem írtam eredeti verset, hogy az ilyen irányú szellemi koncentráció szokatlanul vált a számomra, minden erőmet és minden szabad időmet igénybe veszi.

Új és valószínűleg utolsó kötetem sírjába volna kapavágás minden más feladat.

Még egyszer elnézésedet kérve, sok szeretettel üdvözöl

Kálnoky László

3

1972. szeptember 1.

Kedves Kálmán!

Nagybátyám, Kállay Miklós halálának dátuma 1955. december 25. vagy 26. A napban azért vagyok bizonytalan, mert özvegye annak idején úgy mesélte el a dolgot, hogy Micu bácsinak, aki már évtizedek óta szervi szívbeteg volt, lábain 1955-ben, a karácsonyi ünnepeket közvetlenül megelőzően súlyos ödéma mutatkozott. Az orvos azonnal be akarta vitetni a balatonfüredi szívkorházba (ugyanis az 1951–53-as kitelepítés után is ott maradtak), ő azonban kijelentette, hogy szokatlanul jól érzi magát, és a szentes-tét az ünnepekkel együtt otthon szeretné tölteni. Az orvos ehhez hozzájárult. A szóban levő reggelen feleségével beszélgetett, majd amikor az reggelit készíteni indult, szempillantás alatt meghalt.

Egyébként most az a helyzet, hogy november második felében elhagyhatom a szanatóriumot. Nagyon fogok örülni, ha ismét meglátogattok.

Magdának kézcsókom, Téged sok szeretettel üdvözöllek

Laci

4

1978. július 7.

Kedves Kálmán!

Köszönöm a „Folyóiratok Programcikkeinek Gyűjteményét”. Ez persze nem az a könyv, amit az ember az első betűtől az utolsóig elolvas. Bevallom, hogy kitűnő bevezető tanulmányod és az egyes folyóiratok ismertetésén kívül csak keveset olvastam el a könyvből, a programcikkek közül csak a nagy írók (Németh László, Móricz Zsigmond stb.) által írottakat. De mindenekelőtt olyan könyv ez, amelyet az ember szívesen tart könyvtárában, és alkalomadtán hasznát is veheti.

Remélem, jól nyaraltatok Szigligeten, és a műtét utókövetkezményeit már teljesen kiheverted.

Én viszont nem voltam szerencsés Szigligettel. Kétnapi ott-tartózkodás után olyan párás forróság következett, hogy csak kínos nehézlégzés közepette tudtam sétálni is. Emiatt a sétákról hamarosan le is mondtam, és igyekeztem pihenő életmóddal átvészelni a két hetet.

Itthon néhány napig jól voltam, de akkor a pulzusom váratlanul elérte az állandó 130/min.-t, [ez] a szív dekompenzálódásának, azaz a szívelégtelenségnek a jele. Most sztrapolantininjekciókat kapok.

Hajnal Anna húga, Elly mondta, hogy Keszi Imre élete utolsó éveiben hasonlóan járt minden szigligeti tartózkodás után. Tehát elhatároztam, hogy a jövőben inkább csak a Mátrába megyek üdülni. Elég baj ez, mert éppen egy nálam ritka bőségű alkotóperiódusban ért a betegség.

Magdának kézcsókomat küldöm, Téged sok szeretettel ölellek

Laci

5

1979. december 5.

Kedves Kálmán!

Köszönöm a különlenyomatot, az érdekes levelezést, mely újabb bizonyítéka annak a megállapításomnak, hogy Németh László, noha zseniális, mégis kóros személyiség, pszichopata volt, amit még élesebben megvilágít a másik levelezőpartner, N. Antal normális lelkiállapota.

Ezen még az sem változtat, hogy a Nemzeti Színházzal kötött előzetes megállapodás és a színház jogtanácsosa által első ízben formába öntött szöveg között valóban nagy és döntő különbség van. Valóban óriási különbség, hogy a színház minden Németh László által benyújtott darabért vagy csupán az előadásra elfogadott darabokért köteles-e 1000 pengő előleget fizetni. De ha ebben a kérdésben Németh Lászlónak jogilag igaza is van, mégis túlzó kijelentéseket tesz, és meg nem engedhető hangnemet használ, amikor azt írja Németh Antalnak, hogy ilyen szövegű megállapodást, mint a hivatal jogi képviselője által szövegezett megállapodás, a színház „minden utcaseprővel köthetne”, vagy „az utcán a járókelőknek számszámra osztogathatna”. Úgy tudom ugyanis, hogy a régi Nemzeti Színház egy kezdő drámaírónak előadásra elfogadott első darabja után is jóval kevesebb előleget fizetett, 1000 pengő előleget csak a befutott „nagymenők”-nek utalt ki előleg címén.

Németh László személyisége és lelkiállapota, mint tudjuk, főképpen abban a tekintetben volt kóros, hogy úgyszólván mindent, amiről tudomást szerzett, önmagára vonatkoztatott, s mindabban, ami számára nem volt kedvező, ellenséges szándékot látott. Pedig nem mindent teszünk ellenséges szándékkal, ami másnak kellemetlen. Én

pl. nem Szabolcsi Miklós elleni ellenséges szándékkal vágtam le kegyetlenül a „Hét évszázad magyar versei”-t, hanem azért, mert valakinek ki kellett mondani, hogy legnagyobb terjedelmű, legfontosabb versantológiánkat csapnivalóan trehány módon végeztetik [*sic!*]. A szerkesztők szerintem csak a honoráriumot veszik fel, de a munkát famulusaikkal végeztetik, s azok, mivel sehogy sem vagy rosszul fizetik őket érte, nem végeznek lelkiismeretes munkát. Sz.-ra én nem haragszom, de kímélni sem volt okom. A csapást nem neki szántam elsősorban, az ostor vége mégis rajta csattant. Kimondtam valamit, mert valami felháborító történt, s éreztem, hogy más nem mondaná ki.

Magdának kézcsókomat küldöm, Téged szeretettel üdvözöllek. Kötetem csak 1980-ban jelenik meg, csak akkor tudom küldeményedet viszonzni.

Laci

6

1980. január 1.

Kedves Kálmán!

Egyre több tiszteletpéldányt kapok, mikor a Te Berda-tanulmányod megérkezett, három másik feküdt még elolvasatlanul és megválaszolatlanul asztalomon. Ez okozza kétsédelmemet.

Erre a tanulmányodra igazán büszke lehetsz, mert jobb, alaposabb és találóbb is az igen tehetséges Tandori Dezsőnek az „Új Írás”-ban a közelmúltban megjelent, szintén Berdáról szóló írásánál. A Tiéd az elmélyültebb, a meggyőzőbb, noha a Tandorié sem rossz írás.

Berdát egyébként mint embert, szerettem, ha mulattunk is extravaganciáin. Költészetét nagyra becsültem, sőt egyet-mást tanultam is belőle.

Elkészetten kívánok Nektek boldog újszertendőt. Magdának kézcsókomat küldöm, Téged a régi szeretettel üdvözöllek.

Laci

7

1980. július 1.

Kedves Kálmán!

Köszönöm a György Oszkárral kapcsolatban közölteket, bár a lényegét régóta tudom. György Oszkár nevét a „Nyugat”-ból régóta ismertem, bár nem jelent meg valami gyakran. Az irodalom szorgalmas munkásainak egyike volt, de nem jelentős író. 1977-es költőzködésünkig megvoltak könyvtáramban Baudelaire válogatott versei György Oszkár fordításában. Ezt a könyvet anyai nagybátyámnak, Kállay Miklósnak ama könyvei között találtam még középiskolás koromban, melyeket ő Budapestre költözésekor nem hozott fel magával. Nem tudom, azért-e, mivel duplumok voltak, vagy mert nem sokra becsülte őket. Ez a könyv, azt hiszem, ma már ritkaságszámba menne, de itt, sajnos, nincsen elég helyem könyvek számára, nem ritkasági értékük, hanem belbecsük szerint válogattam ki a magammal hozandó köteteket. György Oszkár Baudelaire-fordításai ugyan nem voltak dilettáns munkák, egy részük ma sem mondható elavultnak, de a Babits–Tóth Árpád–Szabó Lőrinc-féle „Romlás virágai” mégis időszerűtlenné tette őket.

Tudom azt is, hogy György Oszkár már a „Magyar Csillag” idejében felfigyelt rám. Éppen Berda Jóska mondta el nekem az 1951-es írókongresszuson, a büfében, hogy jón volt György Oszkárral, aki igen derék ember volt, irodalmi kultúrája is jelentős, de nem szerette az akkori fiatal költők verseit. Én voltam a kivétel. „Látod, ez igazi költő!”

Berda Jóska ezek után úgy leitta magát a büfében, hogy 1951-ben életveszélyesnek

számító kijelentéseket tett, nem csekély hangerővel. Megszívvelve József Attila intelmét, miszerint: „Nem muszáj / hősnek lenni, ha nem lehet”, a lehető legsürgősebben leléceltem Berda mellől.

Tudom, hogy György Oszkár is a fasizmus áldozata lett. Ennyit tudok személyével kapcsolatban továbbadni az irodalom emlékezetének.

Magdának kézcsókomat küldöm, Téged a régi szeretettel üdvözöllek.

Laci

Ui. Azért írtam ilyen röviden, mert Marika kórházban van, és túl sok elintéznivaló maradt rám.

8

1981. június 5.

Kedves Kálmán!

Köszönöm a „Kettős kör” c. érdekes elbeszélésgyűjteményt. A válogatással oktalanság lenne vitatkozni, hiszen minden szerkesztő mást-mást válogatott volna, helyesebben, ahány szerkesztő, annyiféle válogatás. Talán Pap Károlytól választottam volna mást az „Éjszakai utazás” helyett, amelyet az ő rangjához nem méltó, naiv, gyöngé írásnak érzek. Feltűnt az is, hogy a régebbiek írásain mennyire érezni, hogy több évtizede születtek, ami persze mit sem von le értékükből, legfeljebb az idők múlását jelzi. Különös, hogy talán egyedül Karinthy Frigyes írásaira nem rakódott semmi por, azok olyan frissek és üdéek, mintha kortársunk lenne.

Visszatérve, illetve rátérve az én kötetemre, a Ferenczy Noémi gobelinjeihez írott strofák alkalmi versek. Szántó Tibornak van egy képzőművészeti rovata az „Új Tükör”-ben, ahhoz készültek, de annyit mégis érnek, hogy megmentsem őket a feledéstől. De egyéb verseimhez úgy viszonyulnak, mint egy festő képeihez egy több évtizeddel előtte élt író könyvéhez készített illusztrációi, amelyekhez nem megszokott eszközeit használja, hanem az író stílusához igyekszik alkalmazkodni. Talán mégis jelentősebb tett ennél, hogy rég halottnak hitt műfajokat, az epikai műfajokat, a vidám eposzt, a verses regényt keltettem újra életre.

Az Általad reklamált pap rokonomnak szóló vers benne volt „Összegyűjtött versek” c., 1980-ban megjelent kötetemben, „Eretnek a századfordulón” címmel. „Egy magánzó emlékiratai” című kötetem ugyanis nem jelent meg külön, csak az „Összegyűjtött”-ben, amelyet Neked is megküldtem tavaly.

Mostani kötetem viszont csak azóta írt verseimet tartalmazza, ahogyan köteteimben egyébként sem szoktak átfedések előfordulni.

Magdának kézcsókomat küldöm, Téged sok szeretettel üdvözöllek.

Laci

9

1982. május 13.

Kedves Kálmán!

Köszönöm a Berda-könyvet, hiszen a költőt magam is jól ismertem. Azt hiszem, már korábban is írtam erről, mikor válogatott verseinek kötetét kaptam meg Tőled. Foglalkoztat az a kérdés, mennyiben járult hozzá Berda „Naturbursch” egyénisége, életmódja és megjelenése ahhoz, hogy életében annyiszor nem vették komolyan.

Ostoba mondás a „ruha teszi az embert”, mégis van benne némi igazság. Berda Jóska a hatvanas években, amikor már minden versét meg tudta jelentetni a folyóiratok-

ban, köteteit állami kiadók adták ki, megengedhette volna magának anyagilag, hogy mondjuk úgy öltözzön, mint az írók átlaga, hogy ne viseljen ugyanolyan régi göncöket, mint szegényember korában. De ő nem változtatott régi külsején és életmódján. Emlékszem, hogy a hatvanas évek elején egy írószövetségi gyűlés után kb. öten-hatan együtt haladtunk a Bajza utcából az 1-es autóbusz felé, s körülbelül akkor, amikor a Népköztársaság utat elértük, a sötétből odatántorgott mellénk Berda, és kérdezett valamit. Véletlenül velünk volt egy fiatal író, aki nemrég került fel a fővárosba, és amikor Berda eltűnt a közelünkől, döbbsen kérdezte: „Ki volt ez a szörnyű alak?” Mikor felvilágosítottuk, oda volt a csodálkozástól, hogy egy ismert fővárosi költő majdnem úgy néz ki, mint egy részeges csavargó. Pedig Berda Jóska ez alkalommal nem is volt italos állapotban.

Én nagyon szeretetreméltónak tartottam őt, tehetségét is sokra becsültem, bár talán kevesebb, mint most, 16 évvel halála után.

Bánt, hogy a „Lehetséges változatok”-ból nem tudtam nektek küldeni. 1550 példányban jelent meg, a fordítói példányokat szétosztogattam rokonok és olyan írók között, akik akkortájt meglátogattak. Mire a könyvesboltba eljutottam, a belvárosi üzletekben már mindenütt elfogyott. Talán kiadják még egyszer, összegyűjtött verseimmel együtt, és akkor pótolom a mulasztást.

Magdának kézcsókomat küldöm, Téged a régi szeretettel öllelek

Laci

Vas István leveleiből

1

67. december 23.

Kedves Kálmán,

igazán nem panaszkodhatom, hogy A félbeszakadt nyomozás nem keltett feltűnést. De már-már beletörődtem, hogy érdemleges cikkek helyett csak kompromittáló utalásokat és mondvacsinált problémák fölötti álvitákat fog kiváltani, amikor megláttam kedves, okos, szerető iróniával átíttatott cikkedet. (Minden telitalálatod közül legjobban ezt élveztem: „Legbiztosabb ihletője a *distinkcióra* való hajlam...”)

Elővettem ebből az alkalomból az első kötetről írt kritikádat: a kettő együtt nagy-szerű tanulmány – ha másért nem, ezért is érdemes lett volna öt évig dolgoznom ezen a keserves könyvön. Olyan komoly tanulmány, hogy degradálása volna, ha köszönetet mondanék érte. De örömet és baráti érzéseimet talán jelezhetem.

Boldog új évet kíván és nagy szeretettel üdvözöl

Vas István

2

Bp., 68. június 15.

Kedves Kálmán!

Köszönöm szép, okos, fontos Juhász-könyvedet. Tartózkodó, sőt kissé kiábrándult hangja rokonszenves is, hasznos is – bár én szívem szerint aligha többre nem becsülöm a líráját. Van benne valami olyan tiszta és maradandó költészet, amit könnyebb érezni, mint meghatározni vagy megvédeni.

Nagy szeretettel üdvözöl

Vas István

3

Bp., 69. november 1.

Kedves Kálmán,

leveled (a 8. 7.-i, melyet csak most, Jugoszláviából hazatérve kaptam meg), mindig, most is nagyon jól esett.

De nem azért írok, hogy megköszönjem, hanem hogy egy félreértést kiküszöböljek.

Pilinszkyt természetesen én is sokkal többre becsülöm annál, mint amennyit Vojtina-levelemben említettem róla – ha ezt a „többet” írásban nem is tudtam másutt jelezni, csak legutóbb a Tandori-kritikámban. Én Pilinszkyt – azzal a 10-15 versével – nagy költőnek tartom. A nálam jelentkező és Pilinszkyt követő fiatal költőknek azt szoktam mondani, hogy Pilinszky világa ugyan szűk, de felül az éggel érintkezik, és rajta kívül nincs még egy költő Magyarországon, akiről ezt el lehetne mondani – a külföldiek közül is csak Nelly Sachsról. De *hatni* nem a nagyságával hat – mert azt hogyan is tudnák utánozni –, hanem éppen ezzel a rilkei–trakli *hanggal*. Még hozzá Pilinszky maga – okosan és becsületesen – igen keveset ír, jóformán csak annyit, amennyire élményből aranyfedezete van. A Pilinszky-féle hangnak viszont inflációja van a fiatalok között. Szóval, én ugyan Pilinszkyt nagy és mély költőnek tartom, de a *hatását* ártalmasnak és sekélyesnek. Márpedig én a Vojtina-levélemben nem róla írtam, hanem a hatásáról.

Aminthogy így van ez a második levélben Juhász Feri hatásával. Őt is sokkal többre tartom annál, amivel a fiatalokra hat.

Ne haragudj, hogy ezzel feltartalak, de nem szerettem volna, ha ez a félreértés ketőnk között is tisztázatlan marad.

Szeretettel üdvözöl

Vás István

4

Bp., 69. november 15.

Kedves Kálmán!

Már igazán csak az irodalomtörténeti egyetértés kedvéért (meg azért, mert veled még levelezni is kellemes):

Hát hogyan lehetne nagy költő hatása is ártalmas? Soroljam a neveket? Petőfi, Ady, József Attila, Erdélyi, Illyés, Weöres, Pilinszky, Juhász. Félreértések elkerülése végett: ez nem az eszmei hatásra vonatkozik – Petőfi, Ady, J. A. gondolati hatása csak fölemelő lehet. Én a módszer, a stílus, az eszközök hatásáról beszélek. (Persze itt is van kivétel: Petőfi hatása Erdélyire, József Attiláé Pilinszkyre.)

És az ellenpróba. Vannak költők – semmi esetre sem nagyobbak az előbbieknél –, akiknek hatása, még a kis költőkre is, egészséges, fegyelmező. Babits, Füst Milán, Szabó Lőrinc például. Az élők közül jó példa erre Nemes Nagy Ágnes iskolája. (Már N. N. Á. költői *szemléletének* hatását nem mondanám hasznosnak.)

A gödöllői kaland körüli félreértés igazán nem lényeges. Csak azért nem igazítottalak helyre, mert pontosan ugyanaz a véleményem, mint neked. Ezt egyébként meg is írtam új kötetemben, az „Ezek vagyunk” c. versben.

Szeretettel üdvözöl

V. Pista

Bp., 79. december 12.

Kedves Kálmán,

köszönöm megnyugtató leveledet. Németh Ignotus-cikkét én csak jóval később ismer-tem meg, valamint egy másikat, amelyben a Halálfiat ellenében felhozta, hogy Babits a zsidókkal tart a dzsentri rovására – márpedig én a Nehéz szerelem-be csak azt fog-lalom be, ami nekem akkor fontos volt. Hiszen a szárszói beszédet sem említtem – azt is csak a háború után olvastam.

Köszönöm Berda-tanulmányodat is. Örülök, hogy könyvet írsz róla – egyre nagyobb költőnek látom. A tőlem idézett mondat, sajnos, úgy van kinyomtatva, ahogy idézed. Henye fogalmazás, amellelt „a növénytant” előtt kimaradt egy szó, ha jól emlékszem, *például* vagy *egyebek közt*. Ha idézed, kérlek, így: „egyebek közt a növénytant”.

Piroska is melegen üdvözöl,

én is szeretettel
Vás István

Fischer Mária

AKÁR BÁBELBEN

Tányérom, kanalam csörren. Forr a leves.
Mit gondolsz, Habakuk, kik köpnek bele – és
hányszor – a lébe? Kinek szól ma a déli harang?
Zajlik az élet. Amott fenn már reccsen a nap
fényfoga, lent meg a föld öklel nagy tüzeket,
bó vizeket. Kövek indulnak, kőlevesünk
szétfolyik, árad a hőség, elménk ki-kihagy.
Képzelt képeket őrzünk, omló falakat.
Dőlnek ránk a szavak, régen nincs velejük.
Széttöri angyalaink röptét sok zuhanó
árny. Csak bámul az ember, ha a szíve szakad
bárkinek is; ha az érc pengését zavaros
múltunk várfala most visszhangozza felénk.
Semmit sem tehetünk – hallani, hallani kell.

MONDOM, AMÍG A FILM PEREG

Mákonyos ördög idéz színes végleteket.
Tágul a nagy szivacsos mell. Kosztümben urak
játsszanak éjjel az isten bús barmaival.
Kapcsok, kapcsolatok lényege pattan, esik
szét a homályos ügyek háttere. Nem menekülsz.
Nézed a filmet akármeddig, tompa leszél,
fád, s a világ, Habakuk, megvan nélküled is.
Jobb, ha tudod: belecsíphet fenekünkbe a dér,
szép arcunkba a halál csontkeze. Fordulatok
nincsenek. Arra ne várj, hogy kenyeret, pecsenyét
kapsz ingyen; kifizetsz majd minden falatot,
minden korty vizet. Érted sem jönnek ufók
és pártos mukik, és díjat, pénzt te se várj –
Így könnyebb. Mosolyogj szépen, jaj, mosolyogj...!

LOMHA MADÁR RIOG

Lomha madár riog, elhozta megint a telet.
Percre megáll az idő síkja felett, lebegést
színlel, szárnya alá buknak az égi habok.
Felhők sodra világgá viszi, nincs maradás,
vesztegelés sehol. Atjár a fagyos levegő,
csontomig ér a hideg szél ezeregy hegyezett
ujja; reménytelen egy harc lesz a küzdelem itt –
Mégis kell ez a megroggyant, kis nyavalyás
élet a végeken innen. Vagy a végeken is
túl, nevenincs helyeken. Hátha van egy nevenincs
hely, csak egyetlenegy, az már maga lenne a cél.
Mindent összebeszélnek. Kuszaság, ragadós
nyál, szaporán dobogó szív... – Helyben topogok,
szemben a széllal, a téllal – s keresem kezedet –

EGY LILA NŐ LILA KÖDBEN

Egy lila nő lila ködben tekereg, csavarog.
Bús magnóliaszál. Elfajzott kikerics.
Róla mesélt az apánk, emlékszel, Habakuk?
Volt egy nagy diliház, onnan járt ki a nő,
hajnalban katonák lesték, merre siet.
Mindig csak kifelé jött, napkelte után.
Nem hal meg soha – most láthatod: egyre lilább.
Lába sem éri a földet, ha lebeg; gyerekek
nyúlnak utána, elillan, felkapja a szél –
Tűnődünk. Valamit senki sem ért igazán,
nincs aki megmagyarázná a mesék elejét,
végét, hogy mi miért van, hogy ok és okozat
nélkül mint kavarnak másfajta erők
földön, föld közelében, tűnő percek alatt.

AMIKOR GRACE VAGY

Sólyom Katinak

Néhány almafa, csak néhány napra való
gond, hogy amíg vagy, azok még legyenek, legyenek –
Mit kezdünk a halállal, Grace? Holnapután,
mondjuk, holnapután mit kezdünk vele, mondd?!
Merthogy az élet a fontos meg a szép üzenet,
merthogy még ma is ezt, ezt üzened – tudatod:
már nem a dózer a félelmetes és nem a sors
végjátéka a cél, és nem a büntudatunk
rendezi át az időt. – Hallod, roppan a ház,
nincs kegyelem, behalsz ebbe is; ágyadig ér
lassan a múlt, a kalács illata messzire száll.
Képben a hajdani pap. Lám, olvasni tanít,
megsimogatja kifestett szádat, kezedet –
Kéri a tükrödöt – és tükrödön arcodat is.

Papp András–Térey János

KAZAMATÁK

Tragédia

„A Köztársaság téren bűnhődésből az is hőssé kénytelenedik lenni, aki bűnös vagy csak ártatlanul az.”
(Mészöly Miklós: PANNON TÖREDÉK)

Személyek

A SZÓVIVŐ

MÉRŐ ENDRE, *a Nagy-budapesti Pártbizottság harmadtitkára*
TÁBORI KLÁRA
CSONKÁNÉ
ESZTENA ISTVÁN *honvéd ezredes*
PÓCS PÉTER *honvéd tüzér ezredes*
GARAMI IVÁN
PULITZER HELGA
SUGÁR RÓBERT *fodrász*
DIMITROV DOKTOR
TITKÁRNŐ
KAPUŐR
RENDŐR 1
RENDŐR 2
VARJAS ERNŐ, *a DISZ KV titkára*
SURÁNYI GYÖRGY *államvédelmi alhadnagy*
GYURICA GERGELY *tizedes*
RAKACZA
HÖRÖMPŐ
BARTA-SZÖRÉNYI
BORSOS
SZLUKA
K. MAROS
KOLLÁR
DEDE
BERCZI
SÓTÉR

NIKKEL
JUTASI MIKLÓS
GRÓF BERTALAN
JUHÁSZ JÚLIUSZ
MOCSÁRI
MESZENA JÓZSEF, *más néven*
KÖRZŐ
TILINKÓ ÁRPÁD
HOFMEISZTER BÁLINT
OTTÓ (1), 2, 3 *általában sebesült és/vagy fogoly*
GALÓCA
RIDEG
IRINGÓ
KACSA, *pultosnő a Potyka csárdában*
BESZKÁRTOS
BAKATOR
SZIGETI JÁNOS *teherautósofőr*
TŰZOLTÓ *az Erkel Színházból*
BALÓ MÁTÉ *őrmagy, a tankok parancsnoka*
PILÓTA

*emberek
a házból*

*emberek
a térről*

KISFIÚ
KISLÁNY

a térről

KISFIÚ
KISLÁNY

a házból

Karhatalmisták és a ház munkatársai • Társaság a Népszínház utcai kocsmából • Nemzetőrök, felkelők, civilek, orvosok és ápolónők a térről • A teherautók és a tankok személyzete • Hangok

Játszódik Budapesten, a Köztársaság téri Pártbizottságon és környékén, 1956. október 30-án

A drámában szereplő személyek nem azonosak azokkal az emberekkel, akik ugyanitt, ugyanekkor a történelem szereplőivé váltak. Színpadi létüket, vagyis nevüket, gesztusait és nyelvüket egytől egyig a képzeletnek köszönhetik

PROLÓGUS

Üres tér. Jön a Szóvivő. Jean-Pierre Pedrazzini francia fotóriporter vonásait viseli. Választékos eleganciája kirí a tér egyenszürkéjéből. Nyakában fényképezőgép

A SZÓVIVŐ

Szolgálók, mint a híradó harang
Ércnyelve: semmiségem lesz a rang,
S hirdetve ünnepséget és keservet,
Ujjongok, mindahányszor félrevernek –
S ha balról jobbra, jobbról balra billent
A főnti kéz: kongat egyszerre kint-bent...

Akit vezére jobbra, balra állít,
Helyére fagyva nem lehet szabad;
Rögeszme foglya, tölti dögrovásig
A büntetését kint és bent a rab;
Megnyitnám élete kazamatáit,
Ha elhinném, hogy kívül tágasabb.

A hátulsókból lesz az élmezőny.
Mit ér az egy, a sokkal összemérve?
Az egyikből kibújik majd a szörny,
A másik földre fekszik tönkretéve:
Ki áll, milyen mezben, milyen mezőn?
Ezt mondja el nekünk az ősz meséje. (El)

ELSŐ FELVONÁS

1. jelenet Őrjáratban

A Rottenbiller utca reggel nyolckor. Esztena és Surányi jönnek civilben

ESZTENA

A múlt ezüstjét színarany jövőre
Cseréli próbáló októberünk;
Húsz éve, mikor a vasas ifiknél
Megláttuk egymást, eljegyeztem Elzát,
S időnk ezüst felét töltöttük együtt –
Ha túl leszünk e választónapon,
Megérdemlünk még húsz évet aranyból.

SURÁNYI És megnyugtattad?
 ESZTENA Képzeld, meg. Na és te?
 SURÁNYI Meg én. Az én kincsem mindent bevesz.

Egy kapualjból fegyverrel a kezükben Nikkel és Jutasi lépnek ki

JUTASI A jelszót.
 ESZTENA Arany.
 SURÁNYI És ezüst.
 JUTASI Na nézd csak,
 Ez a kettő itt méregdrága ember. –
 A jelszót, mondom.
 SURÁNYI Mondjad, hadd tudjam meg én is.
 NIKKEL Motozzuk csak meg őket.
 JUTASI Egy revolver,
 Az anyját! Még egy pisztoly. Drágaságok...
 NIKKEL Uraim, ez itt a Baross Köztársaság.
 Itt fegyvert csak a mieink viselnek...
 Bárki csak úgy nem teszi be a lábát
 A területünkre.
 SURÁNYI (*Esztenának*) Körbejelölték,
 Mint körzetét a harcias komondor.
 NIKKEL Kik vagytok?
 ESZTENA Becsületes magyarok.
 SURÁNYI Olyanok, mint ti.
 JUTASI Olyan dühösek?
 ESZTENA Pirosak, mint a százas, fehérek, mint a fal,
 Zöldek, akár a címerben a halmok.
 JUTASI A címer ökrei.
 ESZTENA Lehet, hogy ökrök,
 De színünk akkor is piros-fehér-zöld.
 JUTASI Vagy kékebb, mint a gálic... Idejönnek
 Korzózni két stukkerral reggel nyolckor,
 Jelszót nem tudnak, nincs náluk papír:
 Hát mit képzeltek?
 ESZTENA Azt, hogy elvezetsz
 A főnöködhöz.
 JUTASI (*mellét verve*) Én vagyok a főnök.
 ESZTENA (*Surányinak*) A fejhez mentünk, a lábhoz jutottunk.
 SURÁNYI (*Jutasira mutat*) Fejet nagyobbbat nem látunk az utcán
 Ennél a töknél.

Jutasi nekiugrik Surányinak, de Nikkel lefogja

NIKKEL Ejnye, ne legyen
 Fejetlenség a vége.
 Lábhoz. –

(*Esztenának*)

Nekem ti tetszetek, fiúk.
Ha már itt vagytok, tudtok valamit.
Például azt, hogy itt van ez a nagy ház.
Csak az a kérdés: onnan vagy oda;
Ha bentől kintre mentek, az nagyon-nagyon rossz.
Ha kintről bentre, akkor két eset van:
Az egyik az, hogy bent a koszt s a kvártély,
S a térre hajnalban szaglászni jöttök;
A másik, hogy egyszer sem jártatok bent,
Vagy hogyha mégis, álmotokban, és
Szeretnétek részt kapni most a benti cuccból.
Az első tényállás ha megvalósul (*Jutasira mutat*),
A mester két kopót kap puszkavégre...
De hogyha jóban jártok, úgy fogadlak
Titeket, mint a testvéreimet.

ESZTENA

Szóval ha bent: az rossz, ha kint: nagyon jó,
De hogyha kintről bentre, még az is lehet jó...
Annyit fűzz hozzá, főnök: hol vagyok kint,
És hol vagyok bent, hogyha *itt* vagyok?

NIKKEL

Az utcán állsz, tehát kint –

ESZTENA

És ki vagy te,

Hogy megmondd, hol jobb: kint vagy bent a házban?
Az ajtónálló.

NIKKEL

Nem, az útonálló.

ESZTENA

Hagyjátok abba, ez nekem magas.
A gyomromban az étel, az bizony bent,
És mindaz, ami nem került be, kint van...
Megéheztem, míg okoskodtatok.

SURÁNYI

JUTASI (*oldaltáskájába nyúl egy szendvicserért*)

Hogy elduguljál... Kaphatsz többet is.

SURÁNYI (*tele szájjal*)

Ez már bent van, de én kint voltam akkor,
Mikor vasárnap éjjel volt a balhé:
Megpróbáltunk elkötni egy Csepelt
A ház elől, kormányhoz ült az Ottó,
De ránk dőrentettek a bentiek...
Mi elszaladtunk, Ottó ott maradt.

JUTASI

Nem mondd, hogy ti voltatok azok – !

SURÁNYI

Pedig de.

ESZTENA

Ott bent így bánnak a kintiekkel.

Még visszalőni sem maradt időnk.

NIKKEL (*kiveszi Jutasi derékszíjából az egyik elkobzott pisztolyt, megpörgeti az ujsa körül,
és Esztenára sandít*)

Majd megkapjátok, hogyha visszajöttök...

Arany és ezüst, bizonyíthatok.

Előrementek, földeríteni

A kékek fészket: nézzetek be a

Függöny mögé, és tegyetek jelentést,

Ha visszajöttök: kik lapulnak ott bent,
Kik fognak fegyvert szabad magyarokra...
Fél nap telik belé, vagy annyi sem,
Mind lógni fog: aki búj, aki nem.

Mind el

2. jelenet Népszínház

A Potyka csárda a Népszínház utcában reggel fél kilenc körül. Kacsa, a pultosnő söröskorsókat mosogat. Az egyik asztalnál egy vékonydongájú, fiatal vendég, Bakator fogyaszt. A kármentő mellett áll Szigeti. A pult mellett Dimitrov doktor. Érkezik a falábú Meszena, fején széles karimájú kalap, vállán dobtáras géppisztoly, vattakabátján keresztben átvetve két töltényheveder

KACSA Megint kezded, Körzőkém?

MESZENA Még abba se hagytam.

KACSA Aztán mi lesz a mai műsor?

MESZENA A mai műsor a pártház a sarkon.

KACSA Merész.

MESZENA *(rádól a pultra. Sokatmondóan)* Kifüstöljük a kékeket.

BAKATOR *(fölemelkedik az asztalától)* A kékeket, a sötét kékeket.

KACSA És kicsodák azok a kékek, hm?

MESZENA A kék az annyi mint karhatalom.

BAKATOR Pedig hivatalosan már fölözlatták a céget. Kormányhatározattal. Nincsenek is!...

MESZENA Hát épp ez az, pajtás. Füttyülnek az ukázra, és az új kormányt sem ismerik el.

BAKATOR Ezek?... Elevenebbek, mint valaha.

MESZENA És magyar létükre belelőnek a magyarokba.

KACSA Be-le-lő-nek a ma-gya-rok-ba?

MESZENA Jól hallottad, csillagom... Lövik a népet a Köztársaság téren.

SZIGETI *(előlép a kármentő mellől)* Mióta céllövölde a Köztársaság tér?

MESZENA Vasárnap kezdődött. Befészkelték magukat a pártházba, erődítménnyé alakították az egész kócerájt... Az most a fő-fő támaszpontjuk a városban. Lehetnek vagy hatszázan. Valamennyi kéket megeskették, hogy élve nem adja meg magát. És hogy ne unatkozzanak, célba lőnek a magyar gyerekekre, érted.

BAKATOR Aki csak a közelükbe téved, lepuffantják.

SZIGETI Csak úgy, játszásiból?

MESZENA Ahogy mondja, csak úgy, játszásiból.

BAKATOR *(üres poharát a fény felé tartja)* Most aztán betelt a pohár. Mocskos provokátorok.

KACSA De hát miért hagyják, miért tűrik?

MESZENA *(a géppisztolya agyára csap)* Nem úgy tűnök, mint aki tűri, mi? Ezeknek édes mindegy: hajlott hátú anyóka a bolt előtt vagy egy hamvas arcú kisgyerek a játszótérről... Secko-jedno: beleeresztenek egyet, aztán ott csorog a vére a macskaköveken.

KACSA Esküdj meg, hogy ezt itt a sarkon láttad.

MESZENA Úgy görbüljek meg, hogy itt, a sarkon.

Tilinkó és Iringó lép be az ajtón. Tilinkó a Tűzoltót tereli maga előtt. Körbejár a kocszában, kabátja szárnyát lebegtetve golyó ütötte lyukat mutogat

TILINKÓ Onnan jövök, bocsánat. (*Rámered Meszenára*) A jó öreg Körző... Nem hiszek a szememnek. Te itt vagy?

MESZENA Te se máshol, Tilinkó.

TILINKÓ Alapozol a nagy akcióra, mi?

KACSA Kaparja a torkát a lőporfüst... Töltök még.

IRINGÓ Nekem is, de a javából. (*Iszik*) Be a szervezetbe.

Pillanatnyi csönd, mindenki iszik

MESZENA Be hát: a tiéd elég tágas szervezet.

IRINGÓ Vigyázz a nyelvedre, Körző.

TILINKÓ Na, mesélj, hol köröz mostanában a Körző?

MESZENA (*rácsap a falábara*) Most már egy biztos pont körül... És bizsereg a hegye, mikor beletalál abba a bizonyos pontba.

IRINGÓ Aztán hol szeretnél kilyukadni?

MESZENA (*Kacsára vigyorog*) Egy tűzforró odúban, tudod.

IRINGÓ Azt meghiszem. Tudom, miben sántikálsz.

MESZENA Én itt a törvényt képviselem.

IRINGÓ Miféle törvény az, amelyiknek ilyen ocsmány az ábrázata? Addig ügyeskedsz, míg megint be nem vágnak a köztörvényesek közé.

TILINKÓ (*a tér felé mutat*) A pincékükben, most derült ki, börtönt építettek. Annyi folyosója van, mint egy valódi rókalyuknak, de úgy képzeld el, hogy négy-öt emelet mélységben, lent a tér alatt... Valóságos labirintus. Bunkerek meg alagutak, öregem, dugig tömve olyan emberekkel, akiket ti évek óta halottnak hisztek.

KACSA Mese.

MESZENA (*élvezi a fokozást*) Nem mese az, gyermek. Van ott egy sósavval teli kád, azt úgy hívják, hogy fürdő. Abba ültetik a szabadságharcosokat, ha nem vallanak... És van egy hatalmas húsdarálójuk, abban tűnnek el a foglyok, hogyha vége a dalnak... Onnan indul a csatorna, amelyik a Dunába torkollik, abban csordogál az emberpép.

SZIGETI Mi erre a bizonyíték, ha meg nem sértem, mester?

MESZENA (*találékony*) A horgászok szerint a torkolatnál a legjobb a fogás.

SZIGETI Ez a tér icipicit messze van a Dunától...

MESZENA Megoldják.

BAKATOR A szomszéd házak lakói panaszkodnak: nem tudnak aludni, még a másodikon is hallani a sikoltozást, az óbégatást.

TILINKÓ Nemsokára a kékek fognak óbégatni odabent.

BAKATOR Minden kéket ki kell irtani.

TILINKÓ Megnyúzzuk a nyomoroncokat, Körzőkém, feltűzzük mindet a botod végére.

KACSA Miért az övére? Neked talán nincs saját botod?

BAKATOR Kis ember nagy szerszámmal járkal...

KACSA (*Tilinkónak*) Kint mutasd meg, mekkora a kedved.

BAKATOR Kacska egy igazi csajszi.

IRINGÓ Könnyű a jót osztani a pult mögül.

TILINKÓ Mindent a maga idejében. Most mást mutatok. (*Gallérjánál fogva a Tűzoltót ál-*

lítja középre) Ezt az embert napok óta etetik bentről. Na, most beszéljen! Mit adott nekik egy tál lencséért cserébe, öreg?

TŰZOLTÓ Nem adtam én semmit, csak a jó szót, kérem.

TILINKÓ A színház padlásán találtam rá, megbújt egy ablak mögött, aztán onnan figyelte a teret. Ezt a távcsövet a bentiektől kapta. *(Magasba emelve lengeti a bizonyítékot, az öreg lehajtott fejjel áll)* Mivel bízták meg, maga vén szaros, he?

TŰZOLTÓ Semmi különössel... Annyi volt a dolgom, hogy ha látok valamit, jelezzem nekik.

MESZENA Miféle valamit?

TŰZOLTÓ Valami gyanúsat. Azt mondták.

TILINKÓ *(lecsavar a derekáról egy piros pulóvert)* És mit mondtak még, mit kell csinálni?

TŰZOLTÓ Ha emberek gyülekeznek a színház mögött, lógassam ki az ablakon a pulóvert.

MESZENA Ki bírta meg ezzel?

TŰZOLTÓ Egy Esztina nevű ember. Tiszt, azt hiszem, ezredes. Engem ott kifaggattak.

Puskacsövet nyomtak az oldalamba a szégyentelenek, mikor átmentem az ételhordóval. Azt mondták, biztos kémkedni megyek hozzájuk, az ebéd csak ürügy.

SZIGETI Persze, a has az mindig mindenre jó ürügy.

KACSA És mi volt tegnap ebédre, bácsi?

TŰZOLTÓ Sárgaborsó-főzelék... Meg egy szelet kenyér.

MESZENA Na ne röhögtesse ki magát. Ürücomb volt áfonyamártással.

SZIGETI És a bácsi B menüt kapott?

TŰZOLTÓ Azt nem tudom megmondani... Tűzoltó vagyok, kérem. Én csak a színházra vigyázok, nehogy baj legyen. Nem tudtam időben hazamenni, az asszony is idejött, beteg. Fölhívtam a gazdasági osztályt, hozhatnék-e ebédet a konyhájukról. Visszaszóltak, hogy igen. De már legelőször lefogtak, az ételhordót kikapták a kezemből, szétszedték, hogy nincs-e benne valami fegyver.

MESZENA Félnek.

TILINKÓ Féljenek.

TŰZOLTÓ Kérdeztem is, miért van erre szükség? Mindennap két ór kísért a konyhára.

TILINKÓ Na, öreg, ma mi kísérik a konyhára: vagy mi esszük meg őket, vagy ők esznek meg minket.

Tilinkó a Tűzoltó nyakába akasztja a távcsövet, Kacsá szódavízrel tölt az egyik korsóba, átadja a Tűzoltónak, aki mohón inni kezd. A pultnál álló Dimitrov Tilinkó felé fordul

DIMITROV Nagy az étvágya az úrnak.

TILINKÓ Semmiségekkel nem lakom jól. *(Dimitrovhoz fordul, majd gúnyosan)* Mint az ilyen beszólogató kis keszegekkel. *(Övéből pisztolyt ránt elő)* Ki maga, faszikám, hogy az étvágyamat kritizálja?

KACSA Na, azt villámgyorsan tedd el, vagy tűnj a francba. Itt nem csinálsz ribilliót.

MESZENA *(nevetve)* Nono. Azért egy kis kivizsgálás nem árt. *(Ő is előveszi a fegyverét, és Tilinkó mellé lép)*

KACSA Agyalágyultak. A frászt hozzátok az emberre.

IRINGÓ Kicsim, nem kell mindjárt a szívedhez kapni, ha fölhúzzuk a kakast.

TILINKÓ *(másik kezébe áttéve a pisztolyt, övéből tórt vesz elő, magasra tartva mutatja Dimitrov-*

nak, Meszenának, Iringónak és Kacsának) Tegnap este találtam egy sötét utcában. Valami Kossuth-díjas esztergályos hátából húztam ki, ha minden igaz... Na milyen?

KACSA *(iszonyodva)* Borzalmas.

TILINKÓ Neked hogy tetszik, Iringó?

IRINGÓ Fájn kis műszer.

TILINKÓ Akkor a tiéd. *(Átadja Iringónak a vadászlőrt, majd fenyegetően Dimitrovhhoz fordul)*
Halljuk, ki vagy?

DIMITROV Gyomorspecialista. Összevarrtam már néhány gyomot múlt kedd óta. Tudom, mi van bennük.

KACSA Szálljatok le róla, orvos.

MESZENA Ha egyáltalán beveszem ezt a rizsát, hogy orvos, szeretnék tudni, kinek az oldalán áll.

DIMITROV Mindig azén, aki vérzik.

TILINKÓ Ez nekem nem jó válasz.

DIMITROV A seb itt is, ott is seb. És ugyanúgy fáj.

MESZENA Fájjon annak, aki jogosan kapta.

DIMITROV Jog helyett ököljog...

TILINKÓ És ha ököljog, doki? Az is több, mint a semmi. Ha már évek óta az a program, hogy odabent dolgozik a hazugsággár, a kintieknek meg kuss van, se pénz, se posztó, akkor ez a minimum, ami nekünk jár.

MESZENA Mit tud maga, doktor? Maga csak azt javítja ki, amit elront az egyik vagy a másik oldal. Semmi kreativitás.

DIMITROV Legyen nyugodt, tudok eleget. Valamelyik éjszaka itt járt egy fiú a téren a barátaival... Arra a Csepelre voltak kíváncsiak, amelyik a pártház előtt parkolt.

BAKATOR *(fölugrik az asztaltól)* Az Ottó! Mi van a haverunkkal?

DIMITROV Az életét köszönheti annak, hogy itt voltam a közelben... Hármat kapott a vállába, egy kisebb sorozatot. A negyedik golyót a gerincétől egyujjnyira szedtem ki. Elláttam a sebet, aztán behoztattam a kórházba.

MESZENA Ja, az Ottó.

TILINKÓ Milyen Ottó?

MESZENA Milyen Ottó, milyen Ottó!... Rizottó... Tudod, az a szerencsétlen.

BAKATOR Aha, az a dadogós gyerek.

DIMITROV Ha akarnak neki mézes puszedit vinni: bent fekszik a Koltóiban.

TILINKÓ Mé-zes pu-szed-liiit?! Viccelődünk?

MESZENA Szóval maga lepaktál a házbeliekkel? És még van pofája közénk telepedni?... Letartóztatni!

KACSA Türtőztesd magad, nem hallottad, hogy orvos?

IRINGÓ Oké, nem ártott senkinek. De vannak információi.

MESZENA Na jól van, jól van... Ha már itt van, doki, mit tud még, mi van azokkal a foglyokkal? Hányan vannak odalent?

DIMITROV Egy darab sebesült sincsen.

TILINKÓ A barátom nem azt kérdezte.

DIMITROV Egy szál sebesült sincsen, a többi nem az én asztalom... De lesznek egypáran, ahogy magukat elnézem.

TILINKÓ Akkor nézegessen még egy darabig.

DIMITROV Gyönyörködésre nincs okom. Várnak a leendő sebesültjeim.

TILINKÓ *(Dimitrovhhoz vágja a pulóvert)* Ezt se hagyja itt. Ha már valamelyiknek nagyon

fájna valamije, harapjon előbb ebbe a rongyba. Aztán úgyis a fűbe fog. Gyerünk, Körzőkém.

Tilinkó és Meszena nevetve veregetik a Tűzoltó vállát, majd Iringóval hármásban el

DIMITROV (*talányosan*) Szabadságharcosok.

SZIGETI Azok hát... Kicsit vadabbak, mint a többi volt a Rádiónál.

KACSA Ha fölpiszkálják őket, olyankor vadak.

Mind el

3. jelenet Aktíva

Tanácterem a Nagy-budapesti Pártbizottság székházában. Mérő a dobogón álló asztalnál ül, az asztal bal oldalán egy piros, jobb oldalán egy fekete telefonkészülék. A terem padsoraiban az egybegyültek: Csonkáné, Tábori, Pócs, Sugár, Pulitzer, Garami, Varjas. Az első sorban ülő Titkár-nő gyorsírással jegyzőkönyvet készít. Dimitrov doktor lép be piros pulóverben

MÉRŐ (*főlemeli, majd hirtelen lecsapja a piros telefon kagylóját. Tenyerét összecsatintva*) Aki akar, még elmehet... Komolyan mondom.

TÁBORI Helyzet van?

MÉRŐ Helyzet... Minden jel arra mutat, hogy veszélyzóna az események sodrában a Köztársaság tér. Akinek itt nincs dolga, aki fél, akinek nincs fegyver a kezében, aki nem számol azzal, hogy ebből a házból élve nem jutunk ki, az menjen el békében, nyugodtan.

TITKÁRNŐ (*ismélti*) „...Menjen el békében, nyugodtan.”

MÉRŐ Nem sokat várhatunk felülről...

TÁBORI (*a mennyezetre pillant*) Miért, odafönt mi újság?

MÉRŐ A Központi Vezetőség ülésezik, de nem tud cselekedni... Aki nem vette volna észre, annak elmondanám, hogy az oroszok reggel elvonultak a térről. Egyedül vagyunk, mint az ujjam. De mi legalább tudjuk, mit akarunk. Nincsenek eltérő koncepciók, igaz? (*Főllál, és a dobogón sétál föl és alá*) Nem azért gyűltünk össze, hogy az összekeveredett frontokat szétválasszuk. Mert mindenki, aki itt van, pontosan tudja, jó oldalon áll.

CSONKÁNÉ (*a mellette ülő Táborinak halkabban*) Ha nem is túl biztonságos mostanában ez az oldal.

TÁBORI Hát nem nyugdíjasállás, az igaz.

PÓCS (*akkurátusan főlemelkedik, és a dobogóra lép egy vékony dossziéval a kezében*) Pócs Péter, tüzér ezredes. Maguk mindannyian tisztában vannak ennek az épületnek a jelentőségével. Hadd ne magyarázzam, elvtársak. (*Főlemeli, majd lecsapja a piros, majd a fekete telefon kagylóját*) Minden forró drót ide fut be, összeköttetésben vagyunk az üzemekkel és kerületekkel... A ház tekintélye nélkül ugye meg sem kísérelhettük volna a megbízható munkások toborzását és fölfegyverzését... De még mindig nem vagyunk elegenden.

TITKÁRNŐ „Még mindig nem vagyunk elegenden.”

MÉRŐ (*megáll Pócs előtt*) Péter, nem akarlak megbántani, de ez a toborzásdolog, hát ez finoman szólva nem jött össze... A tények makacs dolgok... A munkásság nagy része már fegyverben áll, csak sajnos ellenünk. Most utoljára följánlom, hogy minden embered menjen vissza a szolgálati helyére, ti pedig költözzetek máshová. Ezt tudom mondani.

CSONKÁNÉ (*Pócsnak*) Ha maga tovább buzgólkodik a munkásmilícia körül, száz százalék, hogy meg fogják támadni a házat. Ez pártház, nem toborzóiroda, Pócs elvtárs.

PÓCS (*sértődötten*) Köszönöm szépen a bizalmat.

VARJAS Hangsúlyoznám, hogy tűzszünet van.

GARAMI Aha. Aha. Vicces... És ki veszi komolyan?

SUGÁR (*félre*) Mert mi biztosan nem.

GARAMI Robikám, kilóg a puskacső a színház eresze alól...

PÓCS Ha megtámadják a házat, körömszakadtáig fogjuk védeni. Miért vagyunk itt, ha nem azért?

MÉRŐ Ami pedig a tűzszünetet illeti, nem hagyhatom szó nélkül, hogy Surányi alhadnagy a napokban többször is túllépte a hatáskörét... A megbízása csak arra szól, hogy őrizze az objektumot, nem arra, hogy foglyokat ejtsen a jámbor járókelők közül.

PÓCS Kicsit forrófejű fiú.

VARJAS Könyörgök, Endre, azok fegyveres járókelők voltak.

PULITZER Akkor is, micsoda meggondolatlanság.

CSONKÁNÉ Addig viselkedett olyan hetykén, addig volt olyan hű, de magabiztos, ameddig itt állt a négy páncélos a kapu előtt... Nem kellett volna a kintiek orrára kötnie, hogy ÁVH-s őrség van a házban. Most aztán megnézhetjük magunkat.

SUGÁR (*tölcsért csinál a kezéből a füle előtt*) Jól hallottam, milyen őrség?

PÓCS Nézzék meg az őrséget egy óra múlva, és nem fognak ráismerni.

PULITZER Tessék?

TÁBORI Ez a huszonnegyedik óra.

PÓCS (*az órájára néz*) Ketyeg, de még nem telt le. Intézkedtünk, legyen meglepetés... Az itt maradóknak semmit nem ígérhetünk. Csak a helytállás dicsőségét. Akkor is azt, ha el kell vesznünk.

TÁBORI (*félre*) Hangzatos kis expozé, csak nem vagyunk vele kisegítve.

DIMITROV Nem tudom, hogy a kintiek is ilyen bátrak-e, de elszántak, annyit mondhatok. Több társasággal is találkoztam idedefelé jövet. Egymással szemben is bizalmatlanok... Új igazolványokat mutogatnak és kérnek. Teljes a zavar a fejekben. Vannak köztük kíváncsiak, vannak teljesen dezinformáltak, de egyben mindegyik csoport megegyezik: vörös posztó a szemükben ez a ház... Képzeljék, ki akarják füstölni belőle a provokátorokat.

MÉRŐ Mi senkit sem provokáltunk.

PULITZER De Surányi elvtárs igen.

PÓCS Akinek a pusztá létünk is provokáció...

DIMITROV És ez még semmi. Azt beszélük, hogy van valami óriási bunkerrendszer a ház alatt, ahol maguk ellenállókat tartanak fogva.

PULITZER Na ne beszéljen... Ezt a humbugot.

SUGÁR Hát ezért van ez az egész fölfordulás.

MÉRŐ Szemenszedett hazugság.

PÓCS Tudtuk, hogy egyszer komolyra fordul a helyzet. Ott a bökkenő, hogy az emberek olyan számlát akarnak kiegyenlíteni, amit nem mi halmoztunk föl... Köztünk

szólva, elszámolnivalónk éppenséggel nekünk is lehetne egy-két nagyfőnökkel... Ha már itt tartunk.

MÉRŐ Nem, Péter, szerencsére itt még nem tartunk.

PÓCS Évek óta rossz irányba mennek a dolgok...

MÉRŐ Ha te ezt ilyen pontosan tudod, akkor miért tolod még mindig a rossz szekeret? Na halljam.

PÓCS Tudok mást csinálni? Parancs az parancs.

TTKÁRNŐ (*Mérőnek*) Mérő elvtárs, írjam, hogy „Évek óta rossz irányba...”?

MÉRŐ Ne írja. Egyelőre csak jelzéseket kaptunk, hogy a környéken nagy a mozgás, sok a gyanús csoportosulás... Hogy mi az odakint gyülekezők szándéka, afelől nem hagynak kétséget a telefonok. (*Lehallgatja a ház üzenetrögzítőjét*)

HANG 1 (NŐ) Név nem fontos, magukkal vagyok. Nem úgy a vejem, aki benne lesz az akcióban... Tíz óra nulla perckor. Ladászám rakodják le a fegyvert meg a lőszert a Ke-repesiben... Mindenkinek számolatlanul adnak. Vigyázzanak magukra.

HANG 2 (OTTÓ 2) Holnap reggel támadunk, hogy megnyissuk a pince-bő-bő-börtönt... Akit csak bent találunk az őrségből, azzal kíméletlenül le fogunk számolni. Aki még az éjjel, de legkésőbb reggelig elhagyja a házat, sértetlenül elmehet. Akik az utunkba állnak, azoknak nem lesz irgalom.

HANG 3 (BAKATOR) Kész vagytok, kékek?... Bemegyünk.

MÉRŐ (*Pócs felé fordulva*) Tessék. Ha jelentkeznek, hogy tárgyaljanak velünk, megpróbálunk tárgyalni. De ha be akarnak hatolni a házba, ajtót mutatunk nekik. (*Szünet*) Értsünk szót végre! Lehet, hogy mindannyian itt fogunk elvérezni, de ezt a házat nem adjuk föl. Nem egy a sok közül: ez a budapesti pártbizottság székháza. Ez a mentsvárunk, ez a mentsvára sok olyan partnerünknek is, aki most nem lehet velünk. Nem adhatjuk föl! Ezt az épületet nekünk meg kell védenünk. Nem a falat, nem a kaput, nem a lépcsőházat, hanem mindazt, amit a ház szilárdságával, törvényeivel jelent.

PÓCS Megvédjük, Mérő elvtárs.

TÁBORI (*Mérőnek*) Ennek csak a szája jár, de téged ismernek az emberek, melletted védettséget élvezünk.

MÉRŐ (*elégedetten mosolyog*) Hadd mondjam el, mit mondott tegnap este egy kipróbált elvtárs, amikor nálam járt: „Erőt meríteni jöttem ide. Mert itt se árulás, se ingadozás nem gyöngíti a sorainkat.”

SUGÁR (*félre*) Erőt merített, aztán lelépett. Csak azt tudnám, miért volt rohamsisak a fején, amikor még csak összvisz egyetlen lövés dörrent.

GARAMI Kapnak a szemük közé, csak próbálkozzanak.

MÉRŐ Megfelelő intézkedésekre van szükség a támadás elhárítására és a tűzszünet biztosítására... Ha valaki úgy érzi, hogy nem bírja a terhelést, az most még elmehet.

CSONKÁNÉ (*körbenéz*) Nincs köztünk egyetlen olyan nyúl szívű sem. Jut eszembe, hol van Esztina és Surányi elvtárs?

PÓCS Minden percben megjöhetnek.

MÉRŐ Tájékozzódnak odakint.

TÁBORI Csak nehogy félretájékozzódjanak...

PÓCS Nem olyan fiúk.

MÉRŐ Én adtam nekik engedélyt az eltávozásra. A családjukhoz mentek ki az éjjel. Kettesével majd maguk is hazamehetnek, rendbe hozni magukat, megnézni, mi van otthon... de csak ha túl leszünk a nehezen. (*Megváltozott hangon folytatja*) Egyébként

mindenkinek megvan a beosztása, mindenki el kell, hogy foglalja a számára kijelölt helyet. Ha harcra kerül a sor, mindenki fegyvelmezetten helyt fog állni a posztján. *(Újra fölveszi a piros kagylót, de nem emeli a füléhez)* Erősítést kértem a kormánytól. És ígéretet kaptam a segítségére.

PÓCS Az erősítés megérkezéséig a házat megvédjük.

GARAMI, VARJAS Megvédjük, ez a minimum.

A SZÓVIVŐ *(jön. Jelenléte alatt a szereplők az első felvonásban mindig mozdulatlanok)*

Bent úgy csinálják, ahogy megbeszéltük

A történelmi játszma kezdetén...

Serkenti őket egyetlen esélyük:

Ők védik ezt a házat, és nem én.

Megállapodtak: nem mehet ki senki,

Amíg a játszma végét nem jelenti

A hosszú gong... *(Kinéz az ablakon)*

A gesztenyék alatt

A kinti főnökök a kintieknek

Parancsot adtak, hogy még nem jöhetnek...

Találgassunk, hol lesz az élcsapat:

Négy fal között vagy szabad ég alatt?

Csonkáné és a Titkáró kivételével mindenki el

TTTKÁRNÓ Érthetetlen ez az egész. A városban lüktet az élet, csak ez a tér olyan, mintha valami lakatlan sziget lenne. Fél napig se tudjuk tartani a házat, hogyha nem kapunk segítséget.

CSONKÁNÉ Ezt meg honnan veszed? *(Mégpaskolja a Titkáró arcát)* Már megbocsáss, de aki a sminkjére több gondot fordít, mint a pártmunkára, az nem is csoda, ha azonnal bepánikol. *(Megenyhülve)* Nem lehet könnyű neked.

TTTKÁRNÓ Szállj le rólam, légy szíves. Reggel óta zsong a hírektől a fejem, mint a méhkas...

CSONKÁNÉ Iluskám, hallottad, ha akarsz, még elmehetsz. Ha már pánikolsz, legalább másokat ne riogass, ne fertőzd a sorainkat, és főleg ne magyarázgasd, hogy nincs értelme itt maradni.

TTTKÁRNÓ Nem látod, milyen pocsókul vagyok?

CSONKÁNÉ Figyelj, mi nem megyünk el. Ha te úgy látod...

TTTKÁRNÓ Akkor én... megyek.

CSONKÁNÉ Kérem a jegyzőkönyvet. Köszönöm. Na szevasz.

A Titkáró el. Mielőtt kilépné az ajtón, a Szóvivő beint neki

A SZÓVIVŐ

Mint láttuk, hölgyeim és uraim,

Egyetlen házunk, egyetlen terünk van...

Az egyik féltől nagyon fél a másik,

S úgy látom, egyik fél sem ép egész.

(Fejcsóválva elmegy)

Jön a Kísfiú és a Kislány

KISLÁNY Mama, ha a néni elmegy, mi miért maradunk itt?

CSONKÁNÉ A néni azért ment el, mert ez egy gyáva néni volt... Én nem mehetek. Nekem itt tényleg dolgom van.

KISLÁNY És minket miért hoztál magaddal a dolgozóba?

CSONKÁNÉ Mondtam már. Mert a papa szolgálati útra ment, és azt szeretném, hogy együtt legyünk.

KISFIÚ Ez a néni gyáva?

CSONKÁNÉ Úgy gyáva, mint az a gyerek, amelyik fél a sötétől vagy a mennydörgéstől.

KISLÁNY Én félek.

KISFIÚ A vihartól vagy a sötétől?

KISLÁNY Legjobban a sötétől... Meg a lövöldözéstől.

KISFIÚ Kicsodák azok a bácsik ott a téren?

CSONKÁNÉ (*zavartan*) Azok... Azok rossz emberek, érted, kicsi szívem? Egy hete ők kezdtek el lövöldözni. Tönkre akarják tenni ezt a szép országot... De ti tudjátok, nekünk van igazunk, munkásoknak.

KISLÁNY Meg, apu szerint, a főnököknek. Azt mondta, azoknak mindig igazuk van. Mama, te munkás vagy vagy főnök?

CSONKÁNÉ Hát munkás is, meg főnök is.

KISFIÚ És azok a bácsik a téren nem munkások?

CSONKÁNÉ Nem olyan munkások, mint mi, édesem.

KISFIÚ Hanem milyenek?

KISLÁNY Olajosak, piszkosak.

KISFIÚ Hülye vagy.

CSONKÁNÉ Ne veszekedjete! (*A Kisfiúnak*) Te meg ne hülyézz. (*Fenyegetően fölemeli a kezét*) Ezek m á s o k. Egész mások. Ezt ti még nem érthetitek... (*Kényszeredetten*) A főnökök vigyáznak rátok, őrájuk meg a katonák vigyáznak. És amíg ilyen a világ, addig nem lesz semmi baj.

Mindhárman el

4. jelenet Eligazítás

Térre néző második emeleti iroda. Gyurica ládából osztja a muníciót a karhatalmistáknak. Amikor belép Sugár, öléje telepszik le egy borbélyszékre. Rakacza, Borsos, Kollár, Berczi, Sótér, Dede; Garami, később Pócs

GYURICA (*Sugárnak*) Egy nyírást meg egy borotválást, Figaró elvtárs. (*A kiskatonáknak*)

Két könnygázgránát per koponya. (*Rakaczának*) Ismételjük át szépen... Ennél a két ablaknál lesz a lövészünk. Ez az én figyelési sávom, a Luther utca felőli meg a tiéd.

GARAMI (*az ablak előtt*) Nézzétek csak, milyen jó a fekvése: innen pontosan telibe találhatjátok az Erkel teraszát... Még mindig nem jött meg Surányi?

KOLLÁR Kimentek a dzsumbujba, ahol Esztenáék laknak, fehéreneműt váltani meg egyebek.

SUGÁR (*miközben Gyurica haját vágja*) Addig te vagy a főnök, tizedes? Amikor két ezredes van a házban...

GYURICA Nem egy tál tészta: azok honvédek, mi meg karhatalmisták, ha minden igaz.

Úgyse lesz komoly balhé. *(Borsosnak és Kollárnak)* Na szóval, ti mentek föl a negyedikre, hogy a Rákóczi úti házak padlását figyeljétek, nem szerveznek-e abból az irányból is támadást... Berczi és Sótér: földszint.

PÓCS *(jön)* Föl a fejjel! Értsétek meg, fiúk: közvetlen vonal köt össze minket a kormánnyal... Innen nincs visszavonulás.

GYURICA *(félre)* Hát tényleg nincs is: be vagyunk ékelve a bérházak közé.

BORSOS Több puskánk van, mint emberünk, ezredes elvtárs.

PÓCS Ahogy a költő mondja: inkább kevés oroszlán, mint sok nyúl... *(Garaminak)* A pártmunkások között, ha jól tudom, katonaviselt emberek vannak. *(Gyuricának)* Tizedes, míg Surányiék megjönnek, a többieknek maga ismerteti a karabélyok kezelését... Az első emeleten van a posztom, de ha kell, mindenütt ott leszek. Ez az ellátmány épp jókor jött a HM-től, kereken ötven puskát kaptunk, húsz géppisztolyt és a hozzájuk való lőszert.

GYURICA Nem vallunk velük szégyent.

SUGÁR Igazán kitétek magukért...

GARAMI Na, hív a kötelesség. *(El)*

BERCZI Lesz mit pucolni, zsírban úszik az egész cucc.

SÓTÉR *(a fejét vakargatja)* Ezredes elvtárs, egyikünk sem érti, igazából mi történik itt.

PÓCS *(a padlóra mutat, az első emeleti tanácssterem felé)* Igazából ők se tudják. Azt mondják, hogy a népellenes reakció meg a fegyveres alvilág készülődik ellenük... Mérő elvtárs pedig szépen megkért benneteket, hogy lássátok el a pesti pártbizottság védelmét. Hát akkor vállaltátok a harcot?

SÓTÉR Ki vállalná, ha nem mi?

GYURICA Vettük az adást... Tudjuk, hogy pótolhatatlanok vagyunk.

DEDE *(nyűgös)* De konkrétan mi a parancs, ezredes elvtárs?

PÓCS Édes fiam, a parancs a számotokra az, hogy legyetek készen, legyetek az őrhelyteken. Éberség!

Mind el

5. jelenet Nosztalgia

Mérő irodája az első emeleten. Rádió bömböl: „Kossuth rádió, Budapest. Október harmincadika van, kedd. További esők, hűvösebb idő várható. A hőmérséklet napközben 4 és 7 fok között alakul.” Jön Mérő, kikapcsolja a rádiót, és tablettát kap be. Tábori lopakodva követi, és rajtakapja

TÁBORI

Rosszul vagy, Endre?

MÉRŐ

Csak fáradt vagyok.

Rosszalkodik a szívem.

TÁBORI

Énmiattam – ?

MÉRŐ

Hadd ne kelljen már semmit mondanom.

Az isten szerelmére, Klári, nézz szét:

Nem látod, mi van itt? Forradalom.

TÁBORI *(kinéz az ablakon)*

Akár egy aranypénzzel teli dézsa,

Olyan a park a nyárfalevelekkel...

Mérő fölemeli az asztalról a Szabad Nép egy példányát, majd fáradtan vágja a sarokba

MÉRŐ Te nem olvasod az újságokat?
TÁBORI Rólunk nem írnak? Itt van összezárva
A titkár és a régi szeretője –
MÉRŐ Megkímélhetsz a vadromantikától.
TÁBORI Úgy érzem, mindig kell, hogy lássalak.
MÉRŐ Készen vagyok, meghalni sincs időm,
Egész nap lógok a telefonon.
Az új milíciát fölállítottuk...
TÁBORI Fölállította Pócs és Esztena.
De nem áll meg a lábán.
MÉRŐ Te bajod?!...
Töltényt szereztem, kibiztosítottam
Az eszme őrzőinek fegyverét...
TÁBORI *(egészen közel lép, és két öklét Mérő mellének támasztja)*
Tulajdonképpen kivel vagy te, Endre?
Melyik oldalon állsz, na ki veled!
MÉRŐ *(finoman elhárítva Táborit)*
Én nem félek, bár nyüzög sok kíváncsi
Az orrom előtt, a küszöbömön –
TÁBORI A küszöbön, amit már át se lépek:
Állok elébe, várok, mint a vendég...
Előbb jutnak be, akik skalpodat
Akarják, mint akik keménységed szerették...
MÉRŐ *(titkárosan)*
Tisztázni kell a fölvetett problémát.
TÁBORI Mondd, ami eddig történt, csupa rossz volt?
MÉRŐ Ha objektív akarnék lenni: nem.
TÁBORI Jogos panasz talált süket fülekre.
MÉRŐ *(összeszedi magát)*
Kiratpért indítasz ellenem?
TÁBORI Bámulom a férfit a kirakatban.
MÉRŐ Fal van közöttünk.
TÁBORI Egyszerű üvegfal.
MÉRŐ Szerintem kőfal.
TÁBORI Ki van kint, ki van bent?
MÉRŐ Kényelmes cellájából Klári néz rám.
TÁBORI Izgatja őt a börtönrács kovácsa.
MÉRŐ Törd szét, akár a felkelők az utcán,
A félmúlt fogházának rácsait.
TÁBORI Dehogy töröm, ha gyönyör volt a fogház.
MÉRŐ Gyönyör neked, de gyötrelem az őrnek.
TÁBORI Csak félórás beszélőt engedélyezz...
MÉRŐ *(az órájára néz)*
A beszélő időtartama két perc.
TÁBORI *(olvadékonyan)*
Azt hittem, minket annyi eskü köt,
Hogy egymástól már el sem oldozódunk...
MÉRŐ *(ellágyulva)*
Májusban áldottuk a jó időt,
Mikor az összetartás volt a lózung...
TÁBORI Szép volt, mikor együtt a mozgalomban –

MÉRŐ Na és az ép eszed mozgalma hol van?
TÁBORI Azt otthon hagytam, mikor ágyba bújtam
A küldetésünk reggelén veled.

MÉRŐ (*körbemutat a szobában*) Nézd, hogy építek erős csapatot.
TÁBORI Csak azt látom, hogy hullasz részeidre.
MÉRŐ (*kimutat az ablakon*) Pest – szerteszét, de én még ép egészen.
(*Hirtelen megtántorodik. Bekap egy újabb tablettát*)
TÁBORI A szervezet föléli tartalékát.
MÉRŐ Hitéből új erőt merít a béna.
TÁBORI Egy materialista így beszél?
MÉRŐ (*szofisztikált*) Hitet tesz a gondolkodó anyag.
TÁBORI (*kislányosan értetlenkedik*)
Milyen anyag?
MÉRŐ (*más hang*) Közöttünk vége, Klári.
(*Kezét nyújtja, Tábori elfogadja*)
Most hagyj magamra.

TÁBORI Kevesebb a soknál,
De több a semminél.
(*Megpróbálja kicsavarni Mérő kinyújtott jobbját*)
És ez milyen?

MÉRŐ (*kiszabadítja magát*) Jelentést várok, Klári, nincs időm rád.
TÁBORI Ez mindig így volt, és mindig is így lesz. –
Egyetlen mondat elbillentheti
A holtpontról a nagybeteg szerelmet.

MÉRŐ Egyetlen mondat penderíti ki
Szívemből ezt a nőt.

Kopogtatnak

Tessék.

Nyílik az ajtó, Eszténa és Surányi egyenruhában lépnek be

ESZTÉNA

Jelentek.

TÁBORI (*Esztenának*)

Aggódtam érted.

(*Kimegy a szobából. Ahogy elhalad a katonák mellett, keze érinti Eszténa combjára simított kezét*)

6. jelenet Különös emberek

Ugyanott. Mérő, Eszténa, Surányi. Eszténa újságot dob le az asztalra

MÉRŐ Jól értem? Lefegyvereztek, István? Titeket? Nem lehet.

ESZTÉNA De lehet. Most már ezt is lehet... Kapaszkodj meg: sikerült beadni nekik, hogy mi is felkelők vagyunk, de azért annyira jó arcoknak mégsem találtak minket, hogy

a pisztolyunkat is visszaadják. Azzal bíztak meg, hogy derítsük föl a házat... Mókás, nem? Észnél voltam, azért vagyunk most itt.

SURÁNYI (*melankolikusan*) Ha ez a szabadság, akkor nekünk lóttek.

MÉRŐ Maga csak ne fesse az ördögöt a falra, alhadnagy.

SURÁNYI Nem festem, Mérő elvtárs.

ESZTENA (*az újságra mutat*) Előbb az állam pénzén és jóváhagyásával írhatnak olyan cikkeket, amelyek kétségbe vonják, hogy az élmunkás külön ember az öntudatlanoknál... Három hete jelentek meg ezek a szövegek. És ki válaszolt rájuk? Senki. (*Fölül az ablakpárkányra, úgy beszél tovább*) „Különös emberek?” Ez az egyik mocskolódás címe. Így, kérdőjellel.

MÉRŐ Irodalmi Újság... Nem szaklap, nem olvasom. És kik azok a különös emberek?

ESZTENA Azok, kérlek szépen, mi vagyunk, Mérő elvtárs, te meg én... A vezetők, akik az élen járnak.

MÉRŐ Aha, pengeélen.

ESZTENA (*fanyar mosollyal pillant ki a térre*) Most már pengeélen. (*Megkocogtatja az ablakot*) Hát miért nem akadt azóta senki, aki letörölte volna onnan azt a kérdőjelet, mint a légyipiszkot az ablakról?... Endre, ez annyi, mintha kérdőjelet tennénk a párt neve, az egész rendszer után.

SURÁNYI Ez a taktikájuk. Beférkőztek a sorainkba. Először az újságban gyalázzák a néphatalmat, aztán a nyílt utcán jönnek nekünk...

MÉRŐ A nyomdafestéktől nem kéne megijedni.

ESZTENA Ólom ott és ólom itt, mindkettő halálos... Szerinted hova tűnt az az ötven tisztiiskolás növendék, akiket az Erkel védelmére vezényeltek ki hétfőn?

MÉRŐ Este parancsot kaptak, hogy azonnal el kell hagyniuk a teret.

ESZTENA Fölszívódtak, mint a kámfor... Ki adta ki a parancsot, hm? És vajon miért? Hát mi ez, ha nem hátbatámadás? Meddig tűrjük még, hogy mindent, ami a pártot jelent, elveket, erkölcsi hitelt, egységet és fegyelmet, ízenként rágjanak szét a szemünk előtt? Hát miért nem teszünk végre valamit?

MÉRŐ Fölfegyverkeztünk, István. Megvédjük magunkat.

ESZTENA Úgy van, és aki át mond, mondjon bét is: kérjünk tűzparancsot! Életemben először tökéletesen tehetetlennek érzem magam, tehetetlenebbnek, mint az internálótáborban, ahol körös-körül ott volt a szögesdrót.

MÉRŐ (*szórakozottan*) Hol is voltál pontosan?

ESZTENA Nagykanizsán, ahol a Klári.

MÉRŐ Hm.

ESZTENA Ott legalább tudtam, ki az ellenség és ki a barát... És tudtam, hogy milyen esz-közökkel hatástalaníthatjuk az ellenséget... De most –

MÉRŐ A frontvonalak összekeveredtek...

SURÁNYI (*a mennyezetre mutat*)

Ha őszerinte ez forradalom, ha
Fülét-farkát behúzza, nem figyel ránk,
Én mondom, éppen annyit árt nekünk, mint
Egy ellenforradalmár.

MÉRŐ

Válogassa

Meg a szavait.

ESZTENA (*nyomatékosan*) Ellenforradalmár.
A kisujját se mozdította értünk.

MÉRŐ Nem ellenforradalmár. A barátunk.
Tiszta ember.

ESZTENA A barátunk barátja
Minekünk nem barátunk.

MÉRŐ (*behunyja a szemét*) Istenem.
ESZTENA Az öntudat csak annyi, mint a rongy,
És minden párttűtő pártunkra ront?
Szűkös szabadság, és reménytelen rend!
A ház is kell? Ezeknek semmi sem szent?
MÉRŐ A hír szent, és a vélemény szabad.
ESZTENA Az új szabadság új ege alatt
Ezek minket mind egy szálíg kiirtanak.
Ha átadnánk a házat –

SURÁNYI Semmi *ha*.
MÉRŐ Vagy hogyha fellegvárunkból kitörnénk...
SURÁNYI Nem támogatom.
MÉRŐ Én sem.
ESZTENA Leszavaztak.
SURÁNYI (*félre*) Nem. Innen egy lépést se. Nem megyünk.
MÉRŐ Gyanúba fogtak... Ha visszavonulnánk,
Olajat öntenék a tűzre. Nincs
SURÁNYI Fogoly, nincs börtön?... Jó. Takarodó sincs.
SURÁNYI (*ő is kinéz az ablakon, majd megint a mennyezetre pillant*)
Ő ezt becézi „kibontakozásnak”?
A színház tetején géppuskaállítás...
Minden fatörzs mögött mesterlövész,
S a téren, mint a terepasztalon,
A támadóláncok elrendeződnek;
S mi azt figyeljük ölbe tett kezekkel,
Hogy ér az ár egész a küszöbünkig...
Még egyszer kérdem, Bandi bácsi: lőjünk?
MÉRŐ Várjunk. Háthogyha tárgyalni akarnak.
A kapu maradjon nyitva.

ESZTENA Ezeknek?
MÉRŐ (*szigorúan*) Nem kezdeményezünk mi semmiféle
Harcot. Nem! Lőni csak akkor fogunk,
Ha megtámadnak bennünket, nem érted?
ESZTENA Hát jó... Ez mind nagyon szép és nagyon jó,
De hogyha nem kapunk erősítést,
Rossz lesz a hangulat... S ha kong a konyha:
Az éhségtől majd fölkopik az állunk.

Mind el

7. jelenet Illegalitás

A Mérő szobájából kilépő Eszténa beleütközik az ajtó mögött hallgatózó Táboriba. Sokatmondó pillantást váltanak

TÁBORI (*rémülten*) Na, mi a helyzet?

ESZTÉNA (*az egyenruhája paroliját simogatva*) Van egy rossz hírem meg egy másik... Az első rossz az, hogy mi itt vagyunk ötven emberrel a fél város ellen. A második rossz, hogy ti pedig kezdhettek csomagolni... Fölkészültök az illegalitásra.

TÁBORI (*kicsit kihívóan*) Mi az, hogy fölkészültök? És ki az a mi?

ESZTÉNA A katonaság, angyalom, az a mi. Ha elesik a ház, a pártmunkások, már akik életben maradnak, tovább folytatják a PB munkáját, persze fű alatt. (*A zsebébe nyúl*) Itt egy aláírt és lepecsételt munkáltatói igazolvány a Gázművektől. Akárki nem kap ám.

TÁBORI (*a dohányzóasztalra dobja az igazolványt*) Nem kell. Arról beszélj, hogy aki egy személyben pártmunkás és katona, mint te, az mit csinál ilyenkor? Az ugye nem mond olyat, hogy elesik a ház?

ESZTÉNA (*lesüti a szemét*) Sajnálom, én csak jót akartam... Ha mázlitok van, föl tudtok szívdödni. Külön-külön rejtőztök el a városban, de valamilyen formában fönnyel fogjátok tartani a kapcsolatot egymással...

TÁBORI (*rágyújt, és Esztenához bújik*) Füstjelekkel? Vidám perspektíva.

ESZTÉNA (*átöleli*) Endre azt mondta, hogy ki kellene jelölni a búvóhelyet.

TÁBORI Témánál vagyunk.

ESZTÉNA A bázist, ahol a szétszórt sejtek nemsokára egyesülnek... Van ötleted?

TÁBORI (*fűlig pírul*) Az Egyesült Izzó.

ESZTÉNA Nem jó, az nagyon kint van...

TÁBORI (*megfricskázza az igazolványt az asztalon*) A Gázművek?

ESZTÉNA Az meg száz méterre.

TÁBORI Tegyéél javaslatot te.

ESZTÉNA (*katonásan*) Második emelet kettőszázkettő?

TÁBORI (*röviden szájon csókolja Esztenát*) Tudod, hol találsz meg.

Esztena el, Tábori az ajtófélfát simogatja

Huhh! annyi minden parancsol a kéznek!
De most megvagy, István. Összekacsintunk,
És úgy őrizzük icipici titkunk,
Hogy találkoztunk egyszer Kanizsán:
A drót két oldalán a két fogoly
Pillantást váltott... Mentek kétfelé.
Együtt nyaraltunk egyszer Aligán:
Férjnél voltam, de nem volt ő se nőtlen,
Szomszédok lettünk a pártüdőben.
A fal két oldalán a két család,
Kerülgettük egymást ebédidőben...
Egyenes tartás és őszinte alkat:

Már Kanizsán kinéztelek magamnak.
És most, hogy itt vagyok, útfélre vetve,
Parázs veszélyben, lám, itt vagy nekem te. (El)

8. jelenet Hús

Reggel kilenckor. Asszonyok állnak sorba a Köztársaság téri közért előtt. Nikkel emberei az Erkel Színház kapuja körül, a villanyóránál gyülekeznek. A pártház elé beáll egy ponyvás IFA, az őrség katonái megkezdik a lerakodást

ASSZONY 1 Maga is látja, amit én? Annyi hízott disznót pakoltak föl, hogy kikunkorodik a farkuk vége a ponyva alól... Egy egész láda narancs.

ASSZONY 2 Ezek a pecsovicsok most is jól élnek. Elképesztő! Mi meg rágódhatunk az undorító marmeládon.

ASSZONY 1 Olyan a lekvárjuk is, mint a szalonna. Rácsapnak egy adagot a fél zsömlére, odadugják az orrom alá, nesze, kisanyám, egyed.

ASSZONY 2 Hát ezek nem a zsömlemorzsákon híztak, de nem is a lókolbáson, az tótzíher. Feketén vágni is csak nekik volt szabad. Kenyér alig, a város éhezik, a lányoknak egy hete elapadt a teje, a gyerek azóta sír.

ASSZONY 1 Tudja, mi kéne ezeknek? Belevágni mindegyiknek a pofájába egy doboz reggeli italt.

ASSZONY 2 Azt. Hogy akadna a torkukon a püspökfalat.

Mind el

9. jelenet Az elbocsátott légió

A kazánházban. Surányi szakaszvezetői váll-lappal ellátott, két posztó rendőregyenruhába öltözik, a kiskatonák rendfokozat nélkülibe: Szluka, Kollár, Borsos, Rakacza, Gyurica, Berczi, Sótér. Teljes értellenség az arcokon

SZLUKA Alhadnagy elvtárs, mit jelent ez az átöltözés?

SURÁNYI Csak azt, hogy mostantól kezdve rendőrök vagytok. És úgy is viselkedtek, mint-ha rendőrök lennétek.

SZLUKA Nem lesz az olyan egyszerű...

SURÁNYI Ez nem álarcosbál, hanem kőkemény illegalitás. Világos, ennek a kormánynak nincs szüksége ránk... Kicsit szívjuk a fogunkat, kicsit olyan, mintha hátba támadtak volna minket, nem volt szép tőlük, de mi azért az ínséges időben is megmaradunk annak, amik vagyunk.

KOLLÁR Igaz, hogy föloszlatták a karhatalmat?

SZLUKA Van helyette nemzetőrség.

RAKACZA Akkor mi most... ellenforradalmárok vagyunk?

SÓTÉR (*Surányi elé teszi a Szabad Népet*) Mondja meg, most akkor ki a hazafi, ki az ellenforradalmár? Mert a cikk szerint mi, akik fegyverrel védjük a házat, ellenforradalmárok vagyunk, akik pedig kívülről fenyegetőznek, bármilyen furcsa is, de azok a hazafiak.

A kiskatonák egymás szavába vágva

BERCZI Maga párttag, mi meg sima sorkatonák. Parancsra vagyunk itt. Mi van tulajdonképpen? Ha már a maguk központi lapjában is azt írják, hogy a hazafiak nem mi vagyunk...

BARTA-SZÖRÉNYI Meg a Kossuth rádió is bemondta.

KOLLÁR Na mit mondott be?

BORSOS Dettó. Voltunk és nem vagyunk.

SÓTÉR Hát, hogyha már a rádió is bemondta, akkor kalap, kabát.

BERCZI Leszerelünk, és megyünk is haza.

GYURICA Majd mindjárt megmondom, hogy hova mész.

SURÁNYI Mindenki tudja, hogy mostanáig mi védtük a néphatalmat. Öregem, hogyha harc nélkül átengedjük a terepet, az annyi, mintha térdre rognánk az ellenforradalom előtt... Nem szerencsés lépés, ha most szégyenszemre hazatakarodunk. Éppen ebből a házból.

KOLLÁR *(a zubbonyát szorongatja a kezében)* És a régi ruháinkkal mi lesz?...

SURÁNYI Kivágjuk mindet a picsába. Sorakozó, mindenki bedobja a kazánba az egyenruháját.

Egymás után lépnek a kazán ajtajához az összegöngyölt ruhával

BORSOS Teljesen lefojtja a tüzet.

KOLLÁR Rohadt büdös! Ezt kint is érezni fogják.

SURÁNYI Hozzatok gyorsan szalonnát. A konyhásoknak mondjátok, nekem kell.

Borsos és Kollár elrohan, a többiek némán nézik a kazánban égő egyenruhákat, majd érkeznek az előbbieik, kezükben egy-egy magasba tartott oldalszalonnával

BORSOS Van még, ha kellene.

SURÁNYI *(Borsosnak és Kollárnak, akik bedobják a szalonnát a tűzbe)* Akkor ne sajnáljátok.

A zsír majd elveszi a szagát...

SZLUKA Ég is rendesen.

SURÁNYI Irdatlanul ég az irdatlanul.

KOLLÁR *(a lángokat nézi)* Döbbenet.

SURÁNYI A mi taktikánk az átöltözés. A cél sokféle cselet megenged. Most nagy rumli van... Ilyenkor nem nyomulsz, titokban érvényesülsz. Ha nincs más módszer, csak az, hogy kifordítsd a köpenyed, akkor kifordítod: és akkor mi van? Minden eszköz megengedett, ha a túlélésről van szó. Most ezt a ruhát szabja ránk a szükség. Pst!... Értsétek meg, ez a rendelet csak az operatív szervekre vonatkozik. Karhatalomra most nagyobb szükség van, mint bármikor. Ha föl is oszlatták az ávót, de nem az én hatáskörömben, világos?

GYURICA *(mosolyogva)* Egyébként pedig törvényesen semmi sem kötelez benneteket az itt maradásra... Senkit sem szeretnénk meggyőződése és akarata ellenére itt tartani. Emelje föl a kezét, aki el szeretne menni. Senki? Helyes. Senki többet? Az jó.

Mind el

A SZÓVIVŐ (*jön*)

Nem tudnak egymás mellett élni békén:
Ők zsírban úsznak, kint őrszem köröz
A Józsefváros rozsdavert vidékén...
Úgy tűnik, hogy félelmük kölcsönös;
S a rettegés egyensúlyát egyetlen
Szó megbillentheti: „Hús.” Hihetetlen. (*El*)

10. jelenet

Az egyik jön, a másik megy

A ponyvás IFA még a pártház előtt parkol. Szemben, a villanyóra alatt a nemzetiszínű karszalagos Beszkártos áll. Jön Szigeti, aki az öltönye fölött rendőresókbátot és kék svájcisapkát visel

BESZKÁRTOS Úgy nézze azt a házat, hogy hatszáz ávós van odabent.

SZIGETI Na ne bolondítson már. Hatszáz a városban nincs összesen.

BESZKÁRTOS Aki csak erre sétál, békés, gyanútlan gyalogos, azt a mesterlövészeik – pik-pak-pak – szép sorban leszedik.

SZIGETI Biztos ebben, kalauz úr? Ugyan mi okuk lenne provokálni az embereket? Szerintem örülnek, hogy lyuk van a seggükön: inkább bebújnak az odújukba, ott kuksolnak. Nagyon be lehetnek gyulladva...

Jön a karszalagos Nikkel és Jutasi, és belehallgatnak a beszélgetésbe

BESZKÁRTOS A vesztüket érzik, azért nem bírnak egy helyben maradni. Keringenek odabent, mint a mérgezett egerek... Ütött az óra. Érzik, hogy vége a hatalmuknak.

JUTASI Szó sincs önfegyelemről. Dőzsölnek a dupla ajtók mögött, egyik lakoma a másik után. Nőkkel orgiáznak a süppedő szőnyegeken, és még a csapból is folyik a szovjet pezsgő... Tele vannak zsetonnal, ékszerrel, kivezényelték a lokálokból a pillangókat...

SZIGETI Könyörgök, de hát ez pártbizottság, hivatal vagy mi a fene.

NIKKEL Aha. Az csak álcázás... Maga bedől ennek a parasztvakításnak? Nagy kamu az egész. Ez egy belügyi objektum, drága uram, ávós laktanya luxuskivitelben, csak a vak nem látja.

JUTASI Ez a ponyvás teherautó csak feltűnt magának is! Háromnegyed tonnás IFA...

SZIGETI Ha éppen tudni akarja, én is ilyennel furikázgatom.

NIKKEL Csak nem maga is ezeknek hozott tízórait?

SZIGETI Nem jellemző... A TEFU-nál dolgozom.

JUTASI Na, csak azért. (*A teherautóra mutat*) Nézze, hogy pakolásznak befelé! Mázsaszám hordják föl nekik a húst, kolbászt, szalonnát, még fél disznókat és libamájat is...

A teherautó el

NIKKEL (*elmosolyodik*) Meg a rendőregyenruhákat, hogy átöltöztessék a régi gárdát... Vardonatúj zubbony, nadrág, sapka, nem is illik rájuk, az egyikken feszül, a másikon lötyög, látni, ahogy fenyegetőznek, kiröhögnek az ablakon.

JUTASI Titkos börtön az egész. Hat emelet pince, szertesét a tér alatt... Kazamaták, kínzókamrák.

SZIGETI Ugyan már, számárság, kitaláció.

NIKKEL Uram, ilyen hamar elfelejtette volna, mi az a csengőfrász? Mit jelent az, hogy kiszolgáltatottság?... Hogy ez a rezsím egy hete még azt művelhetett magával vagy bármelyikünkkel, amit csak akart?

SZIGETI De börtön itt, az Erkel Színház alatt?

BESZKÁRTOS Fölhallatszik az alagsorba a sikoltozás meg a jajgatás. Az elfogott szabadságharcosokat őrzik odalent.

Megérkezik a második teherautó

Várjon csak egy pillanatra, uram. Még egy szállítmány.

Jutasiék Beszkártos kíséretében elindulnak a kapu felé

JUTASI Mintha csak rendelésre. Az egyik jön, a másik megy. Nekik semmiből sem elég. NIKKEL Valamelyik nagyfejű biztos ma ünnepli a névnapját.

SZIGETI (*félre*) Endre napja még odébb van.

JUTASI Az sincs kizárva, hogy éppen innen vinnének elfele valakit vagy valamit... Egy ekkora platón elfér egy egész járás.

A Sofőr és a Kocsikísérő jön

(*Odalép hozzájuk a társaival*) Hát ti?! Mit rejtegettek a ponyva alatt? Mit hoztatok és kinek?

SOFŐR Kérem szépen, a pártház személyzetének hoztunk élelmiszert.

JUTASI Csak és kizárólag élelmet, ugye?

KOCSIKÍSÉRŐ Győződjön meg róla a saját szemével.

Jutasi fölrántja a ponyvát

NIKKEL Szóval ti is.

JUTASI Véres húsok, puskaporral beszóva.

NIKKEL Talán eltévesztettétek a házat. (*A sarokra mutat*) Ott a bolt előtt sorban állnak – a semmiért. Jó, ha legalább egy tetves farhátat vagy csirkelábat kapnak. Ti meg hozzatok a húst egy fantomházba, pár tucat aktakukacnak... (*Ravaszkásan*) Mert ugye nincsenek ezek olyan sokan, hm? Vagy mégis?

SOFŐR (*kitérően*) Kóser cucc, a kombinát java.

JUTASI Melyik kormány dagadója?

KOCSIKÍSÉRŐ A franc se tudja, fiúk, nekünk a szállítólevél parancsol.

JUTASI Mutasd csak. (*Elveszi a papírt, majd széttépi*)

Nikkelék körül kisebb csoport gyülekezik, civilek, rendőrök, katonák, tűzoltók vegyesen. A bejárat felől jön a Kapuőr, néhány lépésnyire mögötte Hörömpő

KAPUŐR (*a Sofőrnek*) Késetetek. Az alagsorba vigyétek az árut, de gyorsan.

NIKKEL Állj! Ebből ti nem esztek.

KAPUŐR Hogy merészeli?!

BESZKÁRTOS (*géppisztolyt ránt elő a kabátja alól*) Igazold magad!

KAPUÓR Igazolja a halál.

NIKKEL Hát ti kik vagytok? Kik vannak a házban? Kik vannak itt szolgálatban?

Hörömpő megjelenik a kapu üvege mögött

KAPUÓR Semmi köze hozzá. Itt magának ellenőrzési joga nincs.

JUTASI Nagy a szád. Nemzetőrök vagyunk, nem látsz a szemedtől?

KAPUÓR Van valami fölhatalmazása, he?...

JUTASI Hogy a hátad legyen elől, mindjárt seggbe rúglak.

Nekiesnek a Kapuőrnek

HÖRÖMPŐ Hú, a mindenségit, a fele se tréfa. *(Eltűnik a kapu mögött)*

NIKKEL *(a Kapuőrre mutatva a többieknek)* Vegyétek el a pisztolyát, és eresszétek szélnek.

Bemegyünk.

JUTASI Hallottad, mozdulj már. Ezt megúsztad, de meg ne lássalak itt még egyszer!

Örűjje'.

A Kapuőr sietős léptekkel el

NIKKEL *(a Sofőrnek)* A húst a teherautóval együtt lefoglaljuk. *(Szigetinek)* Maga tud vezetni, uram. Átveszi a kocsit a kollégától. Két embert visz magával, hogy szétosszák a húst. Ennél a boltnál kezdik, letesznek pár ládával, aztán elindulnak, és terítenek a Blaha felé.

SZIGETI *(ládával a kezében, félre)* Idehajtott a kíváncsiság. És tessék, belecsöppentem.

A Sofőr a kíséreléssel együtt el. Gróf és Juhász bentről két álmos rendőrt lökdös kifelé.

Jutasi levágja a derékszíjukat a pisztolytáskájukkal együtt

GRÓF Ezek a jómadarak a portásfülkében húzták a lóbórt.

JUHÁSZ Hirtelenében azt se tudták, fiúk vagy lányok, mikor lerúgtam őket a vaságyról.

ELSŐ RENDŐR Nyolc óra munka, nyolc óra pihenés.

MÁSODIK RENDŐR Terroristákkal nem tárgyalunk.

NIKKEL A neveteket. Kik vannak odabent, és mit csinálnak? Szolgálatban van-e a házban egy bizonyos Surányi György?

Meszena és Tilinkó jönnek Ottó 2-vel együtt a Luther utca felől

MESZENA *(Nikkelnek)* Nem beszélnek?

OTTÓ 2 Cöccöccö... Majd én kikérdezem őket.

NIKKEL Boldogulunk magunk is, ne félj.

MESZENA *(a rendőrökre mutat)* Add át nekünk ezt a két fakabátot!

JUTASI Már hogy adnánk? *(Meszenára pillant)* Csak nem megint a corvinisták lihegnek a nyomunkban?...

TILINKÓ Majd mi kiverjük belőlük, kik vannak odabent.

NIKKEL Szó se lehet róla. A Baross téren más a tempó, fiam.

MESZENA Ott aztán igazán szapora a tempó...

JUTASI Jön itt a három elemijével.

MESZENA (*Jutasi puskájára bök*) Te meg jössz itt azzal a dióverővel.

JUTASI Nagyt fog szólni.

BESZKÁRTOS Nanana. Legalább köztetek ne legyen tűz... Összefogás, bajtársak.

OTTÓ 2 (*a rendőrökre bök*) Azért kesztyűs kézzel se bánjunk velük!

TILINKÓ Jól meggyorózzuk őket, ha nem beszélnek.

ELSŐ RENDŐR (*félre a Második Rendőrnek*) Te, ezek vitatkoznak.

MÁSODIK RENDŐR Balfékek.

ELSŐ RENDŐR Most nem figyelnek... Elpárologhatnánk.

MÁSODIK RENDŐR Hagyjunk itt mindent?

A két rendőr óvatosan el

TILINKÓ A francba, ezek leléptek.

NIKKEL Most már mindegy, hadd fussanak.

MESZENA Utánuk küldök egy sorozatot.

NIKKEL A légynek sem fognak ártani. Na minden jót, az enyéim bemennek.

*Jutasi, Beszkártos és Ottó 2 bemennek a házba, Nikkel és Meszena az ajtó mögött fedezik őket.
A villanyóra alatt egyetlen ember áll: a Szóvivő*

A SZÓVIVŐ

Bent Klári úgy dönt: elfelejti Endrét,
S ha jól látom, Pistának udvarol...
A téren közben zászlót bont az ínség,
És lassan elszabadul a pokol...
Az ellátmány több mint a betevő;
Kint éhezik százezer csecsemő...
Míg Endre végelszámolást csinál,
Emberről és anyagról dönt merészen:
A művészbejárónál, kint a téren,
Falábú Józsi rosszban sántikál. (*El*)

11. jelenet Válságstáb

Mérő irodája a ház első emeletén. Mérő, Esztina, Surányi, Sótér, Hörömpő, Dimitrov

MÉRŐ Miről beszél? Elkergették a kapuórt?

HÖRÖMPŐ Jelentem, karszalagos támadók elvették a pisztolyát, aztán futólépésben távozott a Kenyérmező utca felé.

SÓTÉR Aztán jöttek mások, és az éjjeli szolgálatosokat szabályosan kizavarták a portáról...

DIMITROV Szépen vagyunk.

SURÁNYI Hörömpő, azonnal visszamegy kapuba, és ha a radai rosseb kopogtat is az ajtón: az igazoltatást visszautasítja, a fegyverét megtartja, maga fatökű, az igazoltató személyeket pedig rövid úton eltanácsolja, értem?

HÖRÖMPŐ Értettem, alhadnagy elvtárs.

MÉRŐ Megmondtam: ne hagyják magukat provokálni. Tűzszünet van, kerüljenek minden összecsapást.

Hörömpő tiszteleg, majd el

ESZTENA A küszöbünkön állnak. Most akkor tárgyalni vagy löni?

MÉRŐ (*vontatottan*) Ha van erő, akkor löni. Ez... lényegileg... ellenforradalom.

ESZTENA

Fiúk, előre mind a körletekbe!

Ne tárgyaljatok. És ne dőljetek be.

Mind el, kivéve Mérőt és Dimitrovot. Mérő rosszul lesz, a szívéhez kap.

Dimitrov injekciót ad neki

DIMITROV Maga beteg, Mérő elvtárs.

MÉRŐ Csak nagyon kimerültem... Emlékszik, mit mondtam magának tegnap este?

DIMITROV Azt mondta, alszik egy-két órát, és amikor fölkel, újra be fogok mutatkozni magának, mert azt hiszem majd, egy új ember áll előttem.

MÉRŐ És?

DIMITROV És mintha letörölték volna magáról a gyöngeséget... De az tegnap volt. Nincs még egy éjszakája, hogy kialhassa magát. Remélem, tudja, hogy ezektől semmi jót nem várhat.

MÉRŐ Engem ne féltsen. Aki annyi mindenben keresztülment, mint én, az nem fél már az Atyaúristentől sem. Megvédjük a házat, vagy eltűnünk a városban. Negyvenéves koromig illegális voltam, érti, Dimitrov, negyven évig... Elöttem a példa. Az őseim mind matuzsálemi kort értek meg, én is megérem a századikat.

DIMITROV Nana! Ugyan mit tud Mérő elvtárs az őseiről? Azok nem őrlődtek a politika malmaiban.

Mindketten el

12. jelenet Róka fogta csuka

A ház előcsarnoka. Jutasi, Beszkártos és Ottó 2 benyomulnak az őrizetlenül maradt bejáraton, és körbeveszik a portásfülkét. Berczi és Sótér jönnek fegyverrel a kézben, mögöttük a civil ruhás fűtő

BERCZI Mi járatban, fiúk? Ajtóstul a házba...

JUTASI Én vagyok a kiselefünt, aki beszabadult a porcelánboltba.

SÓTÉR (*elkapja Jutasi fegyverét*) Az ormányodnál fogva penderítelek ki.

A felkelők körbefogják és lefegyverezik a karhatalmistákat

BESZKÁRTOS Igazolványotokat, egy-kettő!

JUTASI (*a civilhez*) Apukám, lehet, hogy te tényleg fűtő vagy, de a gazdáidnak mi fogunk befűteni. Kifelé.

OTTÓ 2 (*Berczinek*) Minek ez a maskarádé a rendőrruhákkal? Ávós sorkatonák vagytok, te is, meg a haverod is.

BERCZI Drága uram, minket kérdés nélkül soroztak.

SÓTÉR Semmi közünk a többiekhez.

JUTASI Akkor szépen kifelé vegyéték az irányt. Fürgébben, mert egy kicsit feszült vagyok.

BESZKÁRTOS *(a három embert kifelé kísérve Jutasinak)* Annyi fanatizmus nincs bennük, mint egy éti csigában...

JUTASI Most kábé tudhatod, milyen a morál odabent.

Berczi, Sótér és a fűtő Jutasival együtt már kint, Beszkártos és Ottó 2 még bent, mikor az emeleti lépcső tetején megjelenik Hörömpő és Surányi, akinek borotvahabos az arca. Mögötte jön Sugár, kendővel a karján, másik kezében borotvapamacsot tartva

SURÁNYI *(az előcsarnok karzatáról ordít)* Azonnal elhagyni a házat. Takarodjanak innen! Hol a fenében van ilyenkor az őrség?... *(Fölemeli a kezét)* Mindenki fedezékbe.

Surányi gránátot dob Beszkártosék felé, akik fedezéket keresve szétugranak. Sugár, Surányi példáját követve, belevágja a borotvapamacsot Ottó 2 arcába, majd el. Surányiék fegyverrel a kézben lerohannak a főlépcsőn. Beszkártos tüzelve hátrál a kapu felé. Lökdösődés, kavarodás

BESZKÁRTOS *(sorozatot lő a mennyezetbe)* Megmondtam, nem fognak sokat cicózni. *(El)* OTTÓ 2 Úgy néz ki, beszorultam.

Az oldalfolyosóról érkezik Barta-Szőrényi és K. Maros. Surányiékkel együtt tüzelnek az oszlopok mögé szorult Ottó 2-re, aki fejsebet kap, és eldobja a fegyverét

HÖRÖMPŐ El az ajtótól! És föl a kezekkel.

SURÁNYI *(sziszegve)* Csibész. Csibész. Lefogni.

K. MAROS Szűk neked, mi?... Fönnakadtál.

HÖRÖMPŐ Hogy szétspricceltek a pajtásaid.

BARTA-SZÖRÉNYI *(a bejárat mellől)* Innen te már se-ho-vá!

Ottó 2 megadja magát

SURÁNYI *(K. Marosnak)* Kötszert, megsebesült. *(Hörömpőnek)* Motozd meg.

Jön Mérő és Dimitrov

Jelentem, hogy a behatolókat visszavertük, ezt a banditát pedig elfogtuk.

MÉRŐ Ügyes vagy, Gyuri. A kaput megerősítettétek?

HÖRÖMPŐ Meg. Bezártam, és a testemmel védem.

SURÁNYI *(megböki Ottó 2-t)* A papírokat.

DIMITROV *(Ottó 2 szemébe néz)* Ottó?!

OTTÓ 2 Másik Ottó.

MÉRŐ *(egy piros-fehér-zöld csíkos kartonlapot lobogtat a fogoly orra előtt)*

Szóval hol kapta ezt a cetlit?

OTTÓ 2 Azt,

Uram, a nyolcadik kerületi Kapitányságon.

MÉRŐ Magyarigazolvány...
 SURÁNYI Ezzel járnak a nyolcker jópofái. –
 DIMITROV Ki szignálta?
 SURÁNYI Az áruló Kopácsi.
 DIMITROV Kopácsi átállt. Most már semmi kétség.
 Piros-fehér-zöld itt és ott – de két nép.
 SURÁNYI Melyik karton a jobbik Magyarország?
 DIMITROV (*évődve Ottó 2-nek*) Szóval maga szabályos nemzetőr.
 MÉRŐ Elárulná, hogy mit keresnek itt?
 OTTÓ 2 Nem mit, hanem kit... Vagy még pontosabban:
 Kiket... Ártatlan fiatalokat.
 A hír kering a téren, mint a járőr,
 És azt suttogja: „Szabadítsatok ki!”
 A félholtak házába hív a jajszó:
 A föld hullámszik, hallom, kong a padló,
 Kopogtatnak, a falat rengetik...
 Ahová kintről nem hatol tekintet,
 A bö-bö-börtönváros végbelében – itt ni! –:
 (*A padlót döngeti a bakancsa sarkával*)
 Egyetlen ajtót kell csupán kinyitni,
 Hogy kiszabadítsuk a mieinket.
 SURÁNYI Jó vicc. Ti honnan szabadultatok?..
 OTTÓ 2 (*rendületlenül, de a „börtön” szónál mindig dadogva*)
 Háromszoros gyűrű keríti körbe
 A házat. Élve nem juthat ki senki;
 Egy harcos jut majd minden bö-bö-börtönörre,
 S a hóhéroknak meg fogunk fizetni.
 DIMITROV (*miközben bekötözi Ottó 2 fejébét*)
 Ha egyet is találsz, állom a cechet.
 OTTÓ 2 Szerjózsa elment... Biztató a helyzet,
 Egyes-egyedül ez a ház veszélyes.
 Ha bent leszünk, a főváros miénk lesz,
 S akié Budapest, azé az ország...
 Ma törvényt ül a szabad akarat.
 A maguktól behajtandó adósság:
 Az összes lélek itt a föld alatt.
 DIMITROV Na most behajtotok vagy megfizettek?!

A beszéd végére Dimitrov pólyája fokozatosan beborítja Ottó 2 fejét, aki elnémul, és múmiaszerűen megmerevedik

MÉRŐ (*leinti a szónokot*) Jó. Majd ha béke lesz, beszélgetünk.
 (*Átadja Surányinak az igazolványt*) Zárjátok a kazánházba. Később eldöntjük, mi legyen vele. Háromig se számolok, és háromszor török ránk az ajtót... Mit ad isten, most már foglyunk is van, akit ki lehet szabadítani... Surányi, a védelem készüljön föl a támadás visszaverésére. Szedjétek össze magatokat.

Ottó 2-t elvezetik. Mind el. Jön a Szóvivő

A SZÓVIVŐ

Jön egy habos képű fiatalember,
Kezében ott az első számú gránát...
A ház urának intenie sem kell:
Az őrség máris kiüríti tárát.
Ki kezdte, kérdezik majd nemsokára
A főnökeik, és színt vall a gárda...
A törtéteknek túl sok a tanúja,
Aki a kezdetet meséli újra:
Az egyik tarol, a másik becsődöl,
S a győztes mondja meg, ki lőtt először. (El)

13. jelenet

Kassza

A gazdasági osztály a negyedik emeleten. Varjas megtölti az iratmegsemmisítőt, Garami bankjegyeket csomagol egy barna zacskóba, aztán bezárja a páncélszekrény ajtaját. Az iratmegsemmisítő ritmikus csattogása. A bejárat előtt Kollár posztol

VARJAS

Ha nincsen lista, akkor nem is volt... Csak vigyázat:
Nem szervezünk, ha nem kell, munkásmilíciákat.

GARAMI

A százezer forint a bizalmi munka bére;
Vagyis mindannyiunké... Közel a fizetésnap.

VARJAS

A pénzt s az ép eszünket átmentjük elsejére...

GARAMI

Mert én a kassza, te pedig az ész vagy.

VARJAS

Felét őrizze páncél, felét a dossziéba:
Sokan fogják keresni, de nem lesz könnyű préda.

Mindketten el

KOLLÁR (*bepillant az irodába*) És én a kasszát őrzöm rendületlen

Egy-két-há'... húsz forinttal a zsebemben. (*Kiköp*)

14. jelenet

Tűz

Szoba a ház első emeletén, a színház felé eső szárnyban. Gyurica és Rakacza a reggeli lángosukat fogyasztják. Az asztalon háttal lefelé fektetett kártyalapok

GYURICA (*lángosáról az ölébe csöppen a tejfől*) Szépen megtiszteljük ezt az új ruhát! Úgy nézek ki, mint a kismalac. (*Itt-ott ránt egyet a zubbonyon*) Kicsit szűk.

RAKACZA (*le-fől járkal a szobában*) Nem volt idő, hogy úriszabót hívjunk hozzád.

GYURICA Csak a sapka jó. A sapkarózsa meg stimmel.

RAKACZA Az enyéim kicsi. Úgy szorít, mintha abroncsba fogták volna a fejem. *(Ledobja a sapkáját)*

GYURICA *(fölvesszi a lapjait az asztalról, ultizni kezdenek)* Kismagánügy, Rakacza. Amúgy meg, ahogy mondják, új ruha, régi szív. *(Zsebéből üveget húz elő)* A rum a reggeli teánkhoz. Meglovasítottam a konyháról... Van még benne. Kérsz?

RAKACZA Tök alsóra nem húzunk zöld ászot.

GYURICA Ez igen. Egy mesterlövész tudja, hol a határ. Én viszont ragaszkodom a célzóvizemhez. *(Meghúzza az üveget)*

RAKACZA Mutasd csak, nem remeg a kezed?

GYURICA *(önérzetesen)* Dehogyan remeg. *(Mindkét karját kinyújtja, úgy jár körbe a szobában)* A lónak a faszát remeg.

RAKACZA Elég volt, tedd már le! Tisztára úgy nézel ki, mint egy holdkóros.

GYURICA Voltam én már minden. Csak holdkóros meg akasztott ember nem voltam még.

Gránátrobbanás, majd lövöldözés hangja az előcsarnokból

Mi a fene.

RAKACZA Elkezdődött.

SZLUKA *(jön)* Bent voltak, de kivertük őket. Riadó!

RAKACZA Szerinted van annyi vér a pucájukban, hogy megostromolják a házat?

GYURICA Ha egyszer bemerészkedtek, másodszer is be mernek jönni, tiszta sor, nem?

SZLUKA Hát itt bármi van, csak tiszta sor sincs. Ne tudd meg, micsoda kavarodás volt a portán... Hirtelenében azt se tudtuk, ki kivel van.

RAKACZA És aztán?

SZLUKA Fogadjistent mondtunk az adjonistenre... Egyet megfogtunk, de kettőt ők is elkaptak közülünk. Nem tudom, mire vártunk idáig. Miért kellett azt a kibaszott kaput nyitva hagyni nekik. *(El)*

RAKACZA Hiszen tudod, ha tárgyalni akartak volna...

GYURICA Tárgyalni, aha. Mer' biztos!... Azt akarnak ezek, tárgyalni, pont azt. *(Kinyitja az ablakot)* A kurva huzat. *(Köp egyet, majd ingujjal dörzsölgeti a szemét)*

Kíntről kiabálás

RAKACZA *(az ablakhoz lép)* A szemedre vigyázz, azzal még céloznod kell.

GYURICA Mit látsz odakint?

RAKACZA Nagy a nyüzsgés.

GYURICA Hány embert fogtunk?

RAKACZA Egyetlenegy.

GYURICA És hány embert fogtak ők?

RAKACZA *(megáll az ablak előtt)* Várj, most számolom... Egy-kettő-három... A fűtővel együtt.

Meg a három igazi rendőr... Hatot. Hát nem éppen gancegál.

GYURICA És mi a pálya?

RAKACZA *(homlokát az ablaküvegnek támasztja)* A színház előtt vannak. Mindegyiknek fönt van a keze. Sorba állítják őket... Arccal felénk. De várj csak!

GYURICA Mi van?

RAKACZA Nem hiszem el!

GYURICA Mit nem hiszel, mondd már!

RAKACZA Berczi és Sótér...

GYURICA Mi van velük?

RAKACZA Az ő kezük nincs fent.

GYURICA Na és?

RAKACZA Kiválnak a többiek közül... Pucolnak az Erkel felé.

GYURICA Na most mondd meg! (*Fölugrik, és az ablakhoz rohan*) A kurva anyjukat! Ezek átálltak.

RAKACZA Az is elég súlyos ügy, ha csak kiszálltak a csapatból. Mert így is, úgy is árulók.

Kintről megint kiabálás hallatszik

JUTASI Adjátok meg magatokat! Ha nem, a foglyokat kivégezzük! –

GYURICA (*zsebéből két narancsot vesz elő, és az egyiket átnyújtja Rakaczának*) Itt az ideje, hogy mi kezdeményezzünk. Ha szólok, löni fogsz.

RAKACZA Nem kaptunk tűzparancsot. Mi vagy te, a megmondó ember?

GYURICA Nem, édesapám, én csak a rangidős vagyok. És ezt nem hagyom annyiban. Testvér, vágod már?

RAKACZA Ezt a kettőt leszedjük... És aztán? Aztán mi lesz?

GYURICA Lövéssem sincs, baszd meg, lesz valahogy, biztosan. A magam dolgát tudom.

RAKACZA És mi a te dolgod?

GYURICA (*fogja a narancsát, és Rakacza felé gurítja*) Csak annyi, hogy pontos legyek. Teli-találat legyen minden egyes lövésemmel. Akkor vagyok tökéletes.

Gyurica és Rakacza fölveszik a puskájukat, céloznak, majd két puskadurranás

15. jelenet Célmező

A színház előtt. A sebesült Berczi az épület mögé vonszolja magát, Sótér csak a színház lépcsőjéig jut el

A SZÓVIVŐ (*jön*)

Ismétlem, hölgyeim és uraim,
Egyetlen házunk, egyetlen terünk van...
(*Rosszallóan pillant Bercziékre*)
Tiszta tájból így lesz vérmező:
Támadásba lép a védelem;
S két golyó megül a célmező
Közepében, rezzenéstelen.

Sötét

MÁSODIK FELVONÁS

1. jelenet Csigaház

A színház bejárati lépcsőjén a sebesült Sótér hever. Jön a Kisfiú és a Kislány, akik közrefogják Sótért, mintha egy csigaházat nézegetnének. A háttérből odalép hozzájuk a baseballsapkás Szóvivő, és lefényképezi őket

KISFIÚ *(megkopogtatja Sótér koponyáját)* Csigaház. Nincs benne semmi, üres.

KISLÁNY De van, láttam. Csak megijesztetted, és elbújt.

KISFIÚ Akkor hagyjuk békén, várjuk meg, amíg magától előjön.

KISLÁNY, KISFIÚ *(hátrébb húzódnak, és énekelni kezdenek)*

Csigabiga, told ki szarvadat!

Ha nem tolod, összetöröm házadat.

Meszena, Tilinkó és Beszkártos érkeznek a Bezerédi utca felől

MESZENA *(föllemeli Sótért, és a lábánál fogva vonszolja a pártház felé)* Sipirc. Nem mondom még egyszer, húzzatok innen.

Kisfiú és Kislány el. Társaság élén jön Bakator, nyomában a nyalókat szopogató Mocsári és a szájától a füléig sebhelyes arcú, rágógumizó Rideg

TILINKÓ Itt jön Bakator a nyolcból... Hinnye, micsoda szedett-vedett társaság.

MESZENA Merre jártál?

BAKATOR Toboroztam a Teleki téren.

BESZKÁRTOS A csapatod is olyan ócska, mint a dumád.

RIDEG Mit mondtott?

MOCSÁRI *(kivesz a zsebéből egy vöröskeresztes karszalagot, és fölveszi)* Azt, hogy jócskán elegen vagyunk... Jó csávók vagyunk vagy valami ilyesmit.

A SZÓVIVŐ *(mintha névsorolvasást tartana)*

Keleti emberek a Keletinél

És egy köpésre innen a Teleki tér

A nyalókás, aki csalódást okoz

És a kalauz, aki magába' morog

Hesszelős nepperek és seftelős gengszterek

Kimenni erre, ha az este jön, nem szeretsz

MESZENA Jelszót.

BAKATOR Holnap virrad, holnap győzünk, holnap hajnalodik.

MESZENA Ma van az a holnap, édesapám, le vagy maradva. Ez az éjszakai szöveg, a nap-pali jelszót kérem.

BAKATOR Sűgjon valaki.

TILINKÓ *(sűg)* Sólyom.

MESZENA A falábamra esküszöm, hogy aki közületek gyáva, vagy harc közben szökni próbál, azt magam lövöm le.

TILINKÓ Vágjál már jó képet, dolgozik a fotós úr.

A Szóvivő fényképezi őket. Jön Nikkel Jutasival, Juhással és Gróffal, mögöttük, kissé lemaradva Szigeti. A két csapat fitymálva méregeti egymást

MESZENA (*irigykedve*) Akkora udvartartása van, mint egy kozák atamának.

NIKKEL
 Hogy kékek vagy zöldek, nem firtatom.
 Az elvtársaknak nincsen irgalom;
 Mind el fog dőlni kékre-zöldre verve,
 Ki ezt a szép országot tönkretette,
 S a nap delére győztesek leszünk majd...
 Előre mind. Aki magyar, velünk tart.
 Ezt már láttam.

MESZENA
 SZIGETI

Csikágói vagány,
 Fenegyerek, de a legkomolyabbik...
 Tudod, afféle túlélő típus.
 Családja elpusztult, de ő merész volt,
 S a munkaszolgálatból megszökött.

A SZÓVIVŐ (*Jutasira mutat*)
 SZIGETI (*Nikkelre mutat*)

Itt áll egy régi kisnyilas mögött.
 Műszerész, többszörös sztahanovista;
 De most a történelmet alakítja...

MESZENA

SZIGETI (*előkelően elhatárolódik*)

Ahogy én is.
 Ragyogása van,
 És lelkesedése határtalan...

A SZÓVIVŐ

Tegnap nézeteit lecserélte,
 És dupla szaltóval került az élre.

GRÓF

JUHÁSZ

GRÓF

JUHÁSZ

MESZENA

JUTASI

A SZÓVIVŐ

A békebeli normák elavultak...
 Acélizmokkal építi az újat.
 Háromszáz százalékot teljesített.
 Büszkén vezet ma győzelemre minket.
 Talán szajrét szeretne a miénkből?
 Csak információt néhány pribéktől.

JUHÁSZ

GRÓF

JUTASI

Az élbolyba törekszik, bármi áron:
 Itt az idő, hogy karriert csináljon.
 Óérte csúnya életünket adnánk.
 Csak órá hallgassunk, mert ő a gazdánk.
 Mi úgy vagyunk, akár egy nagy család.
 Mi vagyunk a Baross Köztársaság.

Nikkelék Szigetivel együtt elvonulnak a Kenyérmező utca felé

2. jelenet Barikád

*Meszena csapata fölszedett kockakövekből épít barikádot a Luther utca felőli sarkon. A vöröske-
 resztes karszalagos Mocsári és Bakator fölemelik a sebesült Sótért, letérdeltetik maguk elé, mint
 az iszlám terroristák a túszaikat, és a testével fedezik a golyószórót. A Szóvivő fényt mér Sótér
 zubbonyán*

A SZÓVIVŐ

Most jók a fények. Cselekedni kéne,
A fürge pillanatot át ne lépje
A függénél is függőbb pillanat...

BESZKÁRTOS, RIDEG (*a Szóvivőnek*) Na tűzzél el innen, mielőtt kigyullad neked az örök világosság.

A Szóvivő sietve el

MOCSÁRI (*Sótérre mutat*) Ennél jobb fedezéket aligha találtunk volna.

MESZENA Kapóra jöttél, kisávós.

MOCSÁRI A golyónak egyre megy, kockakő vagy kockafej... Az egyikről lepattan, a másik elnyeli.

MESZENA (*főlnéz az ablakokra*) Halálpontosan kell célozniuk, ha nem szeretnék kilyukasztani a csicskájukat.

TILINKÓ Vagy megtanulnak kacskaringósan lőni...

SÓTÉR Itt a posztom.

MOCSÁRI Mit dünnyög ez a szerencsétlen?

MESZENA (*Sótérnak*) Mi a neved?

SÓTÉR Sótér.

BAKATOR Nem, barátocskám. Tenedek az a neved, hogy homokzsák. Homokzsák, oké? Elfekszel szépen két tűz között, és te leszel a golyófogó.

RIDEG Hasalj!

A párházból érkező első lövés könnyen megsebzí Mocsárit, aki patetikusan széttárja a karját, és hátrazuhan. A helyébe Meszена áll

MESZENA (*a kövek mögül felállva kiált*)

Hát hogyha ez kell nektek, akkor itt van.
(*Megragadja Sótér gallérját*)

BESZKÁRTOS (*a barikád mögé kúszik*)

Ávós mint élő pajzs?

MESZENA (*közvetlen közletről fejbe lövi Sótért*) Most már halott.

Hé, Mérő Endre, gyere ki a hóra!

Hé, bújjatok ki, házörző kutyák!

A felkelők sortűzet adnak le a párház homlokzatára, majd fától fáig szökellve megindulnak előre

3. jelenet Segítség!

Üvegcsörömpölés. A párház telefonközpontja az első golyók becsapódása után. Mérő, Surányi, Pulitzer, Garami, Csonkáné, Pócs

MÉRŐ (*óvatosan kipillant az ablakon*)

Én láttam már ilyen élősövényt...

És egyszer csak megmozdulnak a bokrok,

És lassan lelépnek a kocsiútra,

És rajvonalba közelítenek.

- SURÁNYI (*a telefonnál*)
 Hogy hányan? Óvatos becslés szerint is
 Körülbelül másfél ezren lehetnek.
 Sebesülés? Nincs. Egyelőre rendben.
 Kezd elharapózni a tüzelés.
 Ismétlem, azonnali segítséget...
 Hát szálljanak ki, tisztítsák meg gyorsan
 A Rákóczi utat, de legelőször
 A színházat, hemzseg a felkelőktől...
 Tessék? Mi az, hogy semmi biztatót
 Nem tud ígérni? Mondom, nincsen ágyúnk...
 A túlerővel szemben nem sokáig...
 Az ales?
- MÉRŐ
 SURÁNYI Fenét, az ügyeletes tiszt.
 MÉRŐ Mit mond?
 SURÁNYI Minden egységük harcban áll.
 Védjük magunkat úgy, ahogy lehet,
 És cselekedjünk úgy, ahogy mi jónak
 Látjuk. Saját belátásunk szerint...
- PULITZER (*a telefonnál*)
 Segítséget nem tudnak küldeni...
 Tessék?! Próbáljunk egyezsége jutni
 A támadókkal? Ne humorizáljon.
- CSONKÁNÉ (*a telefonnál*)
 GARAMI (*mintha halandzsát hadarna*)
 A hívott számon előfizető nincs.
 Kopácsi nem küldhet rendőröket...
 A helyzet még jobban elmérgesedne...
 Egy esetleges provokáció
 Alkalmat kínál majd a t á v o z ó k n a k,
 Hogy villámgyorsan visszatérjenek... Hm?
 Na mondja már.
- CSONKÁNÉ (*telefonnal a kezében jön*)
 A HM-től. Csupán
 Annyit közöltek, abban az esetben
 Küldhetnek hathatós támogatást, ha
 Mérő elvtársé lesz a felelősség...
 Lóhatnak-e a támadók közé?
- PÓCS (*átveszi a kagylót, ordít*)
 Ne... Itt Pócs Péter tüzér ezredes.
 Ember, ez abszurdum! Megáll az ész.
 A pártbizottság adjon utasítást,
 Lóhatnak-e a katonák avagy sem?!
- MÉRŐ
 Mert én olyan bevállalós vagyok.
 (*Átveszi a kagylót*)
 A pártház harcol és védekezik,
 De nem hárulhat ránk a felelősség...
 (*Félre*)
 Hogy még ezért is én tartsam a hátam.
 Hogy minden énrajtam van, úgy unom.

Odaát leteszik a kagylót

Följebbvalóival tudatja, aztán
Visszahív.
Arra kíváncsi vagyok.
Hát odafönt mindenki impotens?
Mit vállaltam, amikor bent maradtam?!

CSONKÁNÉ
PULITZER
CSONKÁNÉ (*tenyerébe temeti az arcát*)
MÉRŐ (*fölvész egy másik telefont*)
MÉRŐ. Azonnali intézkedést.
Asszonyok, gyerekek vannak velünk...
Ha elfoglalják ezt a házat, annak
Rendkívül súlyos politikai
Következményei lehetnek... A
Támadók makacssága azt mutatja,
Hogy nagy leszámolásra készülődnek.
PÓCS (*lecsapja a kagylót*) Aki bent van, tőletek megdögölhet. (*El*)

4. jelenet A spanyol

Udvári szoba. Esztena, Pócs

PÓCS Te megbízol Mérőben?
ESZTENA Hát, szeretnék...
PÓCS És mit tudsz róla?
ESZTENA Nem sokat.
PÓCS Soroljam?
Először is, tizenhat évesen még
Analfabéta volt...
ESZTENA Rebesgetik;
De láthatod, ledolgozta a hátrányt.
PÓCS Na persze, mert karrierista stréber.
Úgy kezdődött, hogy valahol Szabolcsban
Szódavizet szállított a tanyákra,
Targoncáját egy rossz kis gebe húzta...
ESZTENA Ebben nem látok semmi kínosat.
PÓCS Tudod, bejárta Libanont meg Szíriát,
És ki tudja, kinek a kémje volt...
Most, kérlek szépen: négy nyelvet beszél.
ESZTENA Hát az csak nem baj.
PÓCS Hé, nyugaton élt...
ESZTENA Világot látott, és azért irigyled.
PÓCS Ezt jobb, ha meg se hallom, Pistikém. – Nézd,
A spanyol múltja tisztázatlan: egy.
Az antwerpeni élete homályos;
Ez máris kettő, és a harmadik pont:
Párizsban fűvel-fával összejárt...

ESZTENA Az ellenállókkal...
 PÓCS Baráti arcát
 Mutatva ügyködött – mindenki ellen.
 Okosan helyezkedik. Most például
 A kormány híve...

ESZTENA Melyiké?
 PÓCS Ezé.
 Nemrég még úgy kelt, úgy feküdt le, hogy
 Bármikor jöhet a fekete autó...
 Várólistán volt?

ESZTENA Mint spanyol? Mi az hogy...
 PÓCS Nézd, Endre munkásarisztokrata.
 Még ő panaszkodott a parlamentben:
 Az üzemekben rossz a hangulat,
 Meg hogy zuhant az életszínvonal,
 Akár zendülés is lehet a vége...
 „Vannak hibák. Mérő elvtárs, megoldjuk.”
 Törvényesség!... De hogy így, de hogy úgy...
 Most lubickol a gyorsan jött derűben.
 Milyen derűben? Szétlövik a házat!...
 Hiába kéri, nem jön a segítség.
 A kormány sem bízik meg benne.

ESZTENA Persze.
 PÓCS Egy harmadik kormányról álmodik,
 Amelyben ő az új belügyminiszter.
 Bármit csinál, neked sehogyan se jó...
 Elég volt már a jóból. Ne kavarjál.
 Én ne kavarjak?... Semmi köze ahhoz,
 Amit magáról állít... Forradalmár!...
 Ilyen egy hivatásos forradalmár!
 Míg tart az ostrom, föladásra készül:
 A káoszból húz hasznót, és a házat
 Szép lassan, fű alatt átjátssza majd
 A lázadók kezére.

A légnyomás kettérepeszi az ajtót. A helyén bekúszik Tábori

TÁBORI Hülyeség.
 ESZTENA (Pócsnak) Mi lesz? Elmondjuk Klárinak, mi volna
 Megoldás?

PÓCS Katonai diktatúra.
 ESZTENA (magyarázatképpen a felféhr Táborinak)
 Szívem, mi puccsra készültünk.

TÁBORI De durva.
 ESZTENA Mi durva? Hogy nem mondta senki? Kérlek...
 Csak egy kis palotaforradalom.
 Negyvennyolc óra kellett volna, nem több,

Huncut negyvennyolc óra, régen
Rend lenne Budapesten és vidéken.
Ezek légváarak...
Másképp nem leszünk
Úrrá a káoszon.
Ti álmodoztok?!
Másképp oda a demokrácia.
Összvissz húszan, ha vagytok.
Annyian sem.
Ha helyreáll az összeköttetés...
Mért pont itt a házban gyülekeznek?
Ez pártház. Hogyha laktanyát csinálnak
Belőle, akkor itt bajok lehetnek...
Lehetnek? Vannak.
Ne nekünk köszönje.
Mi van, ha mégis van kazamata?...
Mérő tud róla. Mérő nem beszél.
Ettől a szövegtől fálnak megyek.
Ha ti jönnétek, Endrével mi lenne?

Esztena hallgat

PÓCS (*szaporán*)
Őt elszigetelnénk a külvilágtól,
Akár a kormányt, a pártvezetőket...
Bekapcsolódunk, ők kikapcsolódnak,
Míg megtudjuk, ki áruló, ki nem.
Katonáéknál olyan egyszerű ez...
Most úgy tesz, mintha védené a házat.
És amíg védi, könnyű mószerolni.
Úgy harcol, mint a gázlónál az Ebrón...
Hogy?
Nyílt sisakkal.
Ő már csak ilyen.

Becsapódás hangja. Mindnyájan a földre vetik magukat

5. jelenet Hol a helye?

*Szoba az első emeleten. Az ablakból Surányi és Borsos tüzelnek a térre. Borsos, fedezékbe húzódo-
va, a hátsó ajtó felé hátrál*

SURÁNYI Befostunk? Borsos honvéd, maga párttag?
BORSOS Hogy én. Párttag. Igen, Surányi elvtárs.

SURÁNYI Hát akkor hol a helye?
 BORSOS *(fogja a géppisztolyát, és visszalép az ablak elé)* Éppen itt.
 SUGÁR *(tölténytárat csúsztatva maga előtt, négykézláb kúszik be a szobába)*
 Itt egy tele tölténytár. Gyerekek,
 Nem kell?
 SURÁNYI *(nevet)* De kell. Mint egy falat kenyér.
 Na?
 SUGÁR Ég a nyilvántartás.
 SURÁNYI Majd eloltják.
(Kikiált a folyosóra)
 Szluka, Szörényi, hozzám.
 SUGÁR Jobb, ha ég, nem?...

Jön Szluka és Barta-Szörényi

BARTA-SZÖRÉNYI A Kenyérmező utca tűz alatt van.
 SURÁNYI A nyilvántartásban rendet csináltak.
 SUGÁR Hiszen nincs is tűzoltókészülékünk...
 SZLUKA Hátulról lőnek.
 BARTA-SZÖRÉNYI Be vagyunk kerítve.
 SURÁNYI És akkor?... Kellett nekik idejönni.
 Úgy hullanak, mint ősszel a legyek.

Mind el

6. jelenet

Fészek

Varjas szobája. Az ablakkal szemközti falon rostává lyukasztották a vakolatot a golyók. A csupa ideg Varjas a telefon mellett kuporog. A telefonnoteszét lapozgatja, telefonál

VARJAS Háy elvtárs? Én. Háy elvtárssal beszélek?...
 Írókám, mit szólsz hozzá? Ezt akartad?
 Fülelsz? Hallod a puskaropogást?
 A tiszta forradalom... Ki sütötte
 Ki az egészet, hogyha nem ti, írók?...
 Kik hóborögtek a Petőfi Körben?!
 Mi? Nem helyesled? Hogyhogy nem helyesled,
 Ha munkátok gyümölcse?! Gratulálok.
(Lecsapja)
 A Fészekben terveztétek ki az egészet.
 A Fészek klubban pezsgőztetek...
(Föhláll) A
 Fészkes fenébe mentek volna inkább. *(El)*

7. jelenet

Ilyen olcsón nem ússzák meg

A védők tüzétől már jócskán ragyavert színház mögött Mocsári kekszet, csokoládét, citromot, üdítőitalokat osztogat egy furgonról. Szigeti bekap egy nápolyit, Rideg dugig megtölti a zsebeit

MOCSÁRI Na mi van, üzletet akarsz nyitni, öcskös?
 RIDEG *(tele szájjal)* Jól jön az. Hol van még a nap vége?...
 MOCSÁRI Magyar ember evés közben nem beszél.

A Luther utca felől puskával a kézben jön Galóca és a nemzetiszínű karszalagos Hofmeiszter

RIDEG Te honnan?
 GALÓCA Oroszlány... Tetszik tudni, a büntiből.
 MOCSÁRI Szintén sittes vagy, testvér?
 GALÓCA *(kezét nyújtja)* Neked csak Galóca.
 MOCSÁRI Mit csináltál, mi a profilod?
 GALÓCA Főleg vagyonellenes... Szenet bányásztam, jutott haza is. Most szabadultunk a buli alatt. *(Lemezteleníti a hasát)* Azok a degenerált ávosok megkínóztak. Ezeket a hegeket nézd... Velem mosatták föl a reterátot, kikészítettek teljesen. És látod, fiam, most is ölik a népet.
 MOCSÁRI A tetkód honnan van?
 GALÓCA Honnan, hát Aszódról.
 SZIGETI Karrier a javából. *(A tetoválásokat nézegeti)* Ezt már ismerjük: kígyóbűvölőnő. Ceylon, kis hajóval, megjárja. Sanghaj, meg a horgony a kikötőből. Oran, egy helyes kis pálmafával... Mint a vignetták a bőrrönd oldalán. Itt mind jártál?... Csillagos-sávós lobogó: „USA fia.” „Hit, remény, szeretet.” Aha. „Bosszú és végzet.” Most akkor válassz. *(Félre)*

Ó, emberség! A lárva döntse már el,
 Szeret vagy nem szeret... Hát nem igaz?!

GALÓCA *(az ágyékára bökk)* Ha ezt látnád.
 SZIGETI Miért, mi van odaírva?
 GALÓCA Vitéz.

Derültség

SZIGETI *(Hofmeiszternek)* Hát te, kisapa?
 HOFMEISZTER *(kihúzza magát)* Corvin köz, hatos raj.
 SZIGETI Húha, szervezett munkás a téren.
 HOFMEISZTER Jövök Nagymarosról, oszt' benézek az Oktogonra, mi van ott. Hát mit tesz isten, épp a corvinisták ellenőriznek valami tisztet, cibálják kifele a Pobjedából... Én kaptam meg a Mauserét, tokkal-vonóval együtt. Hát így.
 GALÓCA *(megböki Hofmeiszter deréksziját)* Nemzetőr... Póttára is van. Hogy oda ne rohanjak.
 HOFMEISZTER Figyelj csak, mi ez a történet, hogy föld alatti börtön van bent?
 SZIGETI Abszolút ostobaság.
 HOFMEISZTER Na jó, de akkor miért pont ezt a házat ostromolják?

SZIGETI (*fojtott hangon Hofmeiszternek*) Tudod, tömeghisztéria. Abból lett ez az egész fölhajtás, hogy a pesti PB felhívást közölt a rádióban, hogy a volt partizánok, régi illegálisok fogjanak fegyvert, alakítsanak munkásmilíciákat. Na, ezzel sikerült is fölpiskálni a népet. Emiatt hiszik ezek a szédült marhák...

Mocsári fenyegetően odadugja a fejét Szigetihez

Elnézést, ezért föltételezik a szabadságharcosok, hogy rejtett arzenál van a mélyben, titkos fogház, kazamaták, istenharagja!

RIDEG A kékek őrzik, nem mindegy, mi van bent?

MOCSÁRI A fele kék, a fele zöld. Meglátod, mielőtt bejutnánk, egymás torkának ugranak.

HOFMEISZTER A kékek őrzik?

Jön Gróf és Juhász

JUHÁSZ Szevasz, bajtárs. Hát nem is az Üdvhadsereg... Az államvédelmet pedig föloszlatták. Vagyis ha nem engedelmeskednek a határozatnak, szét kell verni a csirkefogókat.

MOCSÁRI Úgy van, ripityára verni, úgy van!... A régi gárda ez, csak új imiddzsel.

GALÓCA (*hüppög*) Gyilkolják a magyarokat, ütik és gyötrik, éheztetik a foglyaikat! Ezek miatt lettem én az utca rongya. Hát érdemes így élni?

SZIGETI (*félre*)

Hogy vonakodva bár, de létezel,

Az is csak ellened szól, kisfiam.

MOCSÁRI Azt gondolják, ha rendőrruhába bújnak, szép simán átjátszhatják magukat?

GRÓF Hohó, ilyen olcsón nem ússzák meg!

JUHÁSZ Amikor a metrót építették, ide is fúrtak egy leágazást... Akkor lépnek le, amikor akarnak, érted.

GRÓF Metró, na abból is mi lett... Tessék elállni az útjukat.

RIDEG Mégis túrhetetlen, hogy hatszáz állig fölfegyverzett ávos tanyázzon a város közepén, és szabadon garázdálkodjon, sündisznóállásból lövöldözzön, mintha a csatatéren volnának.

SZIGETI Hatszáz, nincs ez annyi. Lefogadom, még száz se.

GRÓF Akkor honnan a fenéből van itt ekkora potenciál? Tucatjával terítik le a gyanútlan, békés járókelőket, mint a marhákat a vágóhídon.

MOCSÁRI Ja, mert azok se hülyék, húztak már meg ravaszt. Tudják, hogy az életükért küzdenek.

Jön Beszkártos, mögötte a mosolygó Nikkel

SZIGETI (*odalép a puskája závarzatával kínlódo Beszkártoshoz*) Mi van, mester, mit csinál? Segíthetek?

BESZKÁRTOS (*barátságatlanul*) Menjen innen, mert szétlövöm.

NIKKEL (*megáll a művészbejáró mögött*)

Zúdulj, sortűz, mint egy ostorcsapás a

Hazugsággvár hatalmas homlokára...

Visszhangot verve itt a pesti téren,

Hirdesd, hogy végre lábra állt a népem.

Mind el

8. jelenet No pasaran

A pártház második emeleti folyosója. A fegyvertelen Mérő és Pócs azokat a szobákat járják végig, ahol a védők foglalnak helyet

PÓCS Nézd csak: mélyebben csap be a golyó, mint
Az ablakpárkány szintje... Jól tudod,
Hogy mit jelent ez.

MÉRŐ Nemcsak odalentről

Köpködnek, hanem odafönről is...

PÓCS Jobbról is és balról is lázadók.
Övék a téren minden magasabb ház,
Meg a torony a Fiumei úton.

MÉRŐ A piros ház? A munkásbiztosító...

PÓCS Az is dugig megtelt békétlenekkel...
Onnan lőnek, a tizenhetedikről.

MÉRŐ *(kidugja a fejét az ablak mögül)*

Így biztosítják a munkásokat?

PÓCS *(behúzódik egy asztal alá)*

Magadnál vagy? Óvatosabban, el
Az ablaktól. Az utcai szobák
Be vannak löve mind egy szálig.

MÉRŐ *(lepillant Pócsra)*

Onnan

Bajosan látok bármit, Petikém.

PÓCS *(elhúzza Mérőt az ablaktól)*

Hé...

MÉRŐ

Amelyik lövedéknek az ember
A hangját hallja, az már messze jár.

A földön kúszva tovább, ablaktól ablakig. Gyurica és Rakacza szobája

PÓCS Nekünk nem árt a tűz. A kintiek csak
Tűvel szurkálják az önérzetünket;
S nekünk addig jó, míg fejünk fölött
A géppisztolyok kelepelnek egyre,
S tucatszám vannak ilyen katonáink.
(Gyuricának) Mesélj.

GYURICA *(a golyószóró mögül)*

Megülök itt, mint egy mogul,
S megküldöm őket ólommal.

PÓCS *(Rakaczának)*

Komoly vagy...

(Mérőnek)

Műtéti pontossággal eltalálta.

RAKACZA

És még egy.

MÉRŐ

Úgy van... Nem hagyjuk magunkat.
Nem engeditek őket túl közel.

PÓCS (*kimutatva a tέρre, Rakaczának*)

Az utánpótlást akadályozod.

GYURICA

Sokat kell várni a fiúkra?...

RAKACZA

Többet,

Mint ami az időnkben kitelik.

MÉRŐ

Menj már. Csak egy-két óra. Mert a kormány
Nem fogja tűrni, hogy a pártbizottság...

PÓCS (*átnyújt egy tele tárat Gyuricának*)

Ezt oszd be, Gergő.

(*Átnyújt egy kézigránátot Rakaczának*)

Ezt pedig szorozd meg.

MÉRŐ

Akármeddig kitartunk.

GYURICA (*vigyorog*)

No para.

MÉRŐ

Azt mondták, mindent el fognak követni...

Hamarosan segítség érkezik.

PÓCS

Úgy ígérünk, ahogy nekünk ígérnek...

MÉRŐ

Minden rendben lesz. Fél napon belül.

Már el is indult az erősítés.

Csak három-négy óráig tartatok ki.

PÓCS (*félre*)

Ki vállal mindezért garanciát?

Egy udvari szoba ajtaja kinyílik, és Tábori dugja ki rajta a fejét. Mérőhöz fordul

TÁBORI

Ne szólj... Egymás mellett némán elúszunk,

Mint aranyhalak az akváriumban...

A remény hal meg utoljára, nem?

(*Becsukja az ajtót*)

Mérő elképedve néz utána. A szobába érnek, ahol Szluka és Hörömpő harcolnak

MÉRŐ (*összeszedi magát*) Nem olyan kemény meló ez, fiúk. (*Szlukának*) Te, hogy tartod
azt a puskát, amikor lősz? Rossz rád nézni.

SZLUKA (*vállhoz szorítja a fegyverét. Gépiesen*) Így.

MÉRŐ Miért nem fekszel le a padlóra, hm? Akkor nem kell tartanod... Na látod, nem
olyan nagy tudomány.

PÓCS Megy ez... Te mikor fogtál utoljára fegyvert, Bandi bácsi?

MÉRŐ Minden hónap utolsó vasárnapján eljárunk vadászni.

PÓCS Nnna... Kit takar a többes szám?

MÉRŐ (*elveszi Szlukától a puskáját*) Egy kipróbált elvtársat... Ha puska van a vállamon,
kicsit mindig partizánnak érzem magam. Ha belegendolsz, most azok is vagyunk.

PÓCS

Ezt meg hogy érted?

MÉRŐ (*kiles a tέρre*)

Ahogy mondom, úgy.

Olyan a tér, mint hajnalban a Börzsöny:

Elnézem, hogy a rekettyék mögöl

Kidugja kis fejét az őzike,

S mikor a tisztás közepére lép,

Csak annyit mondok örömben: „Megvagy.” (*Lő*)

9. jelenet Stigma

A színház művészbemutatója mögül Meszena és csapata tüzel a pártházra. Ottó 3, Tilinkó. Jön Nikkel, az első vonalig sétál, és kinyújtja a kezét a beugró mögül. Eltalálják, de csak könnyű sebet kap

NIKKEL

Ra-ta-ta-ta. Az Isten tette rám a stigmát...
Magyarországot meg kell váltani.
Kormány, ugyan! Vájon miféle kormány?
Ki tériszonytól tart az állam ormán,
Szálljon le főntről: itt az alkalom.
A reális erő a felkelők kezében,
És minden érem egyetlen vezéren;
S a felkelőké minden hatalom.

OTTÓ 3 *(bekötözi Nikkelt)* Rá se ránts, bajtárs. Főntről lefelé mindig könnyebb, mint lentről fölfelé.

MESZENA *(összekötözött gránátköteget vág egy Kenyérmező utcai ablakba. Tilinkónak)* Törjünk előre. Te vagy legközelebb a tűzhöz.

TILINKÓ Igen, de én gyáva vagyok, te pedig bátor.

MESZENA Mintha fogyna a muníciójuk... Ez a legjobb pillanat, hogy kiröppenjünk a fészekből.

OTTÓ 3 A seregben is első lépcsős voltam, tudom, mi a harci helyzet.

MESZENA A nagy helyzet az, hogy senkit nem engedtek kinézni az ablakon. *(Célba vesz egy ablakot, és lő)* Neked is matt.

NIKKEL Minden lépésükre csak matt lehet a válasz. Míg le nem söpörjük az összes bábut, amelyik még a táblán mozog... Ottót már kétszer döntötték le, de még mindig mocorog. Tisztán látom, mi fog történni.

Ottó 3 kiugrik a fedezékből, és a Kenyérmező utcai ablakon át beugrik a házba

10. jelenet A sétáló

A ház légópincéjében. Csonkáné, Pulitzer, Dimitrov. A sebesült Ottó 3-at Barta-Szörényi hozza be a hátán

BARTA-SZÖRÉNYI Rosszul mérte föl a távot.

CSONKÁNÉ *(Ottó 3-nak)* Honnan került maga ide?

OTTÓ 3 Kutyát sétáltattam a kapu előtt. Meglöttek a bokrok közül... és egy dühös rendőr berángatott a folyosóra.

BARTA-SZÖRÉNYI *(Pulitzernek)* Tartsák sakkban. *(El)*

CSONKÁNÉ Most kellett magának a mi házunk előtt sétálnia.

DIMITROV Ez úgy hangzik, mintha villámláskor kedve szottyanna, hogy a mezőn levegőzön.

PULITZER *(kibiztosítja a pisztolyát)* Sétáló János, na ne bolondítson már... Nem volt itt semmiféle kutyafuttatás.

DIMITROV Nem János, Ottó. Régi ismerős.

OTTÓ 3 Másik Ottó.

DIMITROV A harmadik a héten... Kidobod az ajtón, bejön az ablakon.

Dimitrov lehúzza Ottó 3-ról a nadrágját, majd az alsónadrágját. Csonkáné és Pulitzer ijedten szemlélik a látványt

SUGÁR (*darabokra hasítja fehér köpenyét*) Kötszer kéne? Itt a köpenyem.

PULITZER Még szükség lesz a köpenyére, Sugár úr.

SUGÁR Szerzek másikat.

DIMITROV (*bekötozi Ottó 3-at, majd belenyúl a levetett kabát zsebébe*) És ezek micsodák? Töltények vagy cigarettacsutkák?

CSONKÁNÉ (*Ottó 3 igazolványát lapozgatva*) Maga töltényekkel a zsebében sétált a ház előtt.

Miért van ellenünk? Látom a ruháján, látom a papírjaiból, hogy maga szegény ember, mi is munkásemberek vagyunk. Láthatja... Osztályaruló. Mondja már meg, miért lőnek bennünket?

DIMITROV A helyzet nem alkalmas az agitációra.

Az ajtóban megjelenik Eszténa, kabátjánál fogva megragadja Ottó 3-at, és kiviszi

11. jelenet Pincétől a padlásig

Eszténa kézen fogva bevezeti Ottó 3-at pártház liftjébe, majd elindítja a liftet

ESZTÉNA (*eszőlős*)

A pincétől a padlásig bejárod
A házat, kérhetsz bármit, körbeviszlek.

OTTÓ 3

A genfi egyezmény szerint a foglyok
– Hangsúlyoznám – érinthetetlenek.

ESZTÉNA (*gallérjánál fogva fölemeli Ottó 3-at*)

Szoktál csajozni? Voltál már szerelmes?
A forradalmon kívül semmi sincsen?...
Azt sem tudod, hogy eszik-e vagy isszák
A nőket? Míg ott vagy a barikádon,
Nem érsz rá nőekkel henteregni, srác?
Földhöz ragadtál, mint a sültparasztok?
Röghöz ragaszt a gravitáció?

OTTÓ 3

Eresszen el. Eresszen el. De kérem.

ESZTÉNA

Vegyünk egy példát. Hogyha én az űrben,
Érted: a tökéletes súlytalanság
Állapotában...

OTTÓ 3

De ezredes úr.

ESZTÉNA

...Egy liftben emelkedem fölfelé,
És gyorsuló mozgással ráadásul,

Világos, mi következik... Csak az, hogy
 A tehetetlenség miatt a lábam
 Az égi lift padlójához tapad,
 És amit a kezemből eleresztek,
 Az szintén a lift feneké felé tart.
(Elereszi Ottó 3-at)
 A fogolykínzásért majd megfizet.

OTTÓ 3

A lift elindul lefelé

ESZTENA *(megcsípi Ottó 3-at)* Te késeket fensz, bosszúért lihegsz?...
 Ja, te egyszerűen csak hülye vagy.
 Ottó 3 Aú.
 Esztena Tudlak sajnálni.
 Ottó 3 Jaj, de fáj.

A lift megáll a pinceszinten, ajtaja kinyílik

ESZTENA *(berúgja Ottót a pincébe)*
 Nem látod? Nincsenek kazamaták.
 Nem látod, forradalmár, nincs titok.
 Csak vesztegeted a drága idődet. *(El)*

12. jelenet Kicsi nővér

A második emeleten. Esztena üveges tekintettel mered a térre. A lóállásban Hörömpő és Dede. A ház belövését kap, és a védők nyakába vakolat zúdul. Jön Dimitrov, majd Tábori

DIMITROV Bravó, ágyújuk is van.
 HÖRÖMPŐ Telement
 A szám, a szemem.
 DEDE Phúú, jó lenne élve
 Maradni és megúsni.
 HÖRÖMPŐ De milyen jó.
 ESZTENA *(harciasan)* Mostantól csak célzott lövést adunk le,
 De az aztán gyilkos golyó legyen.
 A cél a látható ember.
 DIMITROV *(Dedének, Esztenára mutatva)* Mi lelte?
 DEDE Hát, bepöccent a kintiekre.
 DIMITROV Nem,
 Ő nem „pöccen be”... Az idegei
 Mondták föl a szolgálatot. Talán,
 Talán ha maguk is fölmondanák...

DEDE Mit?
 DIMITROV A szolgálatot.
 DEDE Na ne.
 DIMITROV Ez így jobb?
 ESZTENA (*félre*) Egy jelszó és egy fegyverdörrenés...
 Most, tájékozva egész életemtől
 Halálosztó szeretnék lenni, és
 Szeretném minden indulatomat
 A térre lőni... És ez tébolyító.
 Mikor én ízig-vérig jó vagyok...
 HÖRÖMPŐ (*kinéz az ablakon*) Hová olyan sebesen, kicsi nővér?
 (*Lő, aztán Esztenára néz*)
 Szóljon rám, mondja azt, hogy: „Állj! Elég volt!”
 De nem mond semmit.
 DIMITROV (*kinéz, látja az eredményt*) Mit művelt maga?
 ESZTENA (*hidegen*) Lelőtt egy mentőnővért.
 TÁBORI (*jön, és a szája elé kapja a kezét*) Jézusom.
 A fehér köpeny szent.
 ESZTENA Mi van alatta?
 Gépfegyver és gránát.
 TÁBORI Kiviszlek innen.
 Nem vagy normális. Hogy engedheted meg?!...

Tábori és Eszténa el

13. jelenet Villanyóra

A színház előtt. A védők sortüze jégesőként zúdul a térre, porzik a színház falán, a maradék üvegek csörömpölve törnek ki. A művészbejáró mögött leskelődik Juhász, Szigeti, Iringó, Bakator, Beszkártos és Rideg. A villanyóra előtt két sebesültszállító fut a hordággal, amelyiken a Szóvivő fekszik, előttük pedig egy ápolónő siet hatalmas vöröskeresztes zászlóval a kezében. Az újabb sortűz mindhármukat leteríti

JUHÁSZ Rálóttek az ápolónőre! Nem látták? Véresen rogyott le szegényke...
 SZIGETI És a sebesült? Hátha még élnek. Ki kéne hozni őket.
 IRINGÓ Majd bolond leszek szarrá lövetni magam.
 RIDEG Egyik se mozdul... Rohadt sakálok, hiénák!
 BAKATOR Annál is rosszabbak: nemzetrontó janicsárok... Olyanok ezek, mint a patkány,
 ha rácsukódott a patkányfogó.
 BESZKÁRTOS Úgy kell elbánni velük, ahogy ők bántak velünk.
 RIDEG Nem érdemelnek kíméletet... Agyonverni, széttépni ezeket a férgek, a belüket
 is kitaposni, ha ki akarjuk húzni magunkat a családukat, a népünk előtt!...
 NIKKEL Az emberiség előtt!
 IRINGÓ Icipici geciből lesznek a nagy gecik. Az írmagjukat is ki kell irtani.
 JUTASI Uraim, ilyesmi még a fronton sem történt. Három évig voltam kint, de erre még
 a ruszkik se vetemedtek, a vöröskereszteseket nem bántották...

A SZÓVIVŐ *(fölül a hordágyon)* Láthatták, hölgyeim és uraim,
Egyetlen házunk, egyetlen terünk van...
Sebet kapott, de áll a sárga ház:
Fal, melyről lehull a tolakodás.
(Leporolja a zakóját, fölkel, és elmegy)

14. jelenet A ház erős embere

Mérő irodája. Mérő feje lecsuklik az íróasztalra. Álomjelenet

MÉRŐ *(maga elé)* Mindenki őrizze meg a nyugalmát...
Vagy mutassa meg a valódi arcát...
Szellem szeretnék lenni: testemet
A puskacsó ne pörkölhessen meg.
Amíg józan lakójaként a háznak
Naponta várom új esélyemet,
Szeszélyes életükkel meggyaláznak
A kinti-benti szenvedélyesek.

A SZÓVIVŐ *(jön, megáll Mérővel szemben)*
Kérdés, kire lehet féltékeny Endre?
Talán irigy a honvédségi hímré,
Aki társbérletben lakik vele?...
Nem. Endre a ház erős embere;
De ki segít neki a testi-lelki
Próbákat méltósággal elviselni?

Jön Tábori, Pócs, Eszténa, Baló és a Pilóta

TÁBORI Mert én többé nem.
PÓCS, ESZTÉNA És mi sem.
BALÓ, PILÓTA Mi sem.
A SZÓVIVŐ Itt marad szálegyedül a színen. *(El)*
MÉRŐ Eszembe jut egy este Belgiumban,
A gazdasági válság idején...
Tél volt. A munkás színjátszó csoport
Magát a társadalmat vitte színre...
Ahány ifjúmunkás volt, annyi osztály
A színpadon. Kint meg a hóvihar.
Juliska volt a jobboldali szocdem,
Én pedig a Haldokló Tőke voltam...
Ez volt az egyik legsikeresebb szám.
Kipárnázták az öltönyöm belülről,
Soványoknak találhattak, azt hiszem.
A szerepem szerint elpanaszoltam,
Hogy fáj a májam, a vesém, a lépem,

TÁBORI

Elrontottam a gyomrom... Összeestem,
Mint egy jól képzett énekes halott. (*Összeesik*)
Mikor meghalt, kitört a viharos taps.
Később mindenki megjelent a függöny
Előtt, csak Endre nem. És mindhiába
Kérlelték, nem kelt föl. Nem, ő nem.
„A döglött Tókének a színpadon
Sem szabad föltámadnia.” Nagyon szép.

Mindenki el, kivéve a földön fekvő Mérőt

15. jelenet Házi boldogság

Udvari szoba a liftakna mellett. Tábori és Eszténa. Az asztalon fekete vázában egy csokor kikerics

TÁBORI

A virág?

ESZTÉNA

Neked hoztam... de nem én.

TÁBORI (*nevet*)

Egy kicsit tetszel, István.

ESZTÉNA

Hogy ragyog

Az antracit mellett az encián.

TÁBORI

A veszély az ajzószerünk, ugye?

Ilyenkor minden úgy fölnagyítódik...

ESZTÉNA

...Vagy sokkal egyszerűbb lesz, nemdebár?

TÁBORI

Nézd. Én téged... személy szerint... szeretlek.

ESZTÉNA

Miért szeretsz?

TÁBORI

Talán, mert bent maradtál.

ESZTÉNA

Azért szeress, mert én vagyok, ne másért.

TÁBORI (*Eszténa szájára tapasztja a kezét, és odabújik hozzá*)

Nem mindegy, merre, meddig, és...

Nagyon nem,

Nagyon nem mindegy... Nem tudom, miért jó.

Kibontakoznak az ölelésből

(*A padlóra kuporodik*)

Itt minden jó. Biztonságos sziget.

Megállt az idő. Csak velünk, csak itt.

A tér két oldalán van két terasz.

Az egyikén mi, ők a másikon.

ESZTÉNA

Ki az az ők?

TÁBORI

Az összes többi ember.

Nálunk áll az idő, náluk pörög.

Figyeljük őket a korlát mögül...

Eltelt a reggel és eltelt a dél is,

De nem történik meg velünk az este...

Minthogyha elszöknénk a mieinktől,

Hogy integessünk az Abbáziából
A Savoy asztalainak: „Szasztok!”
ESZTENA (*türelmetlenül*) Mi van velünk, Abbáziában?... És mi
Most hogy vagyunk egymással? Kérdezem.
Jól vagy rosszul?

TÁBORI Hm. Ha így kérdezed,
Azt hiszem, inkább jól... Nagyon, nagyon jól.
ESZTENA Na és Endrével hogy vagytok?

TÁBORI Furán.
ESZTENA Az mit jelent?

TÁBORI Hogy nem vagyunk sehogy.
ESZTENA Minden csak most kezdődik el...
TÁBORI Szeretnéd?

ESZTENA Szigeten vagyunk?
TÁBORI Senki sem sziget.
(*Eltolja magától Esztenát*)
Legyünk barátok, jó?

ESZTENA Na ne csináld.
TÁBORI Legyünk barátok, és havonta egyszer
Menjünk föl ketten Zugligetbe, jó?...
Házon kívül csapunk egy görbe estét,
Két borjúbécsi rendel, vagy akármi...
Ott csönd van, minden hűvös, jó szagú. Csak
Az 58-as villamos csilingel...
Ketten, titokban, illegalitásban.
ESZTENA Nekem családom van.

TÁBORI Meg nekem is.
ESZTENA Hát akkor mire volt jó?...
TÁBORI Semmire.

ESZTENA István, de hiszen te remegsz. Nagyon félsz?
TÁBORI (*egy táblára mutat a falon*) Rágyújthatok? Nem látod? Nem dohányzó.
A folyosón szabad. Tudod a járást.
ESZTENA Köszí. Levegőt vehetek amúgy?
Tüzed?...
TÁBORI Mindened neked sem lehet.
ESZTENA Te hallod ezt a dübörgést?
TÁBORI Mi történt?
ESZTENA (*kimegy a folyosóra, és kinéz az ablakon*)
Megtörtént minden, aztán újra minden.
Aztán pedig mindegy lett minden, és
Nincs több dobás... Az egybegyűlt hadak
Zárják a sort és összetartanak.

Tábori is kilép a folyosóra, lesimítja a szoknyája redőit, a haját igazgatja. Jön Mérő

TÁBORI (*Mérő mellének szögezi az ujját*)

Ez ellened volt, és nem Pistiért.

MÉRŐ (*Táborinak válaszol, de Esztena szemébe néz*)

Nem avatkozom a belügyeidbe.

Esztena zavarodottan el

TÁBORI (*Mérőnek*)

Esztena őrült. Póccsal meg vigyázz...
A kis hamis. Míg nem figyelsz oda,
Sok mindent gondol, sok mindent csinál.

Mindketten el

16. jelenet Árulás

Egy óra tíz perc. Baló Máté tankjait hívogatva jön a Szóvivő

A SZÓVIVŐ

A partizánok már fegyverben állnak,
De nem jöhetnek, mert a budai
Őrszázad kéri, hogy vessék be őket
A téren tomboló brigantik ellen;
Az őrszázadnak azt mondják eközben:
„Ti nem jöhettek, mert a partizánok
Elindultak már, hogy megtisztogassák
A terepet”; s ha mindezek után az
Őrszázad is kiszáll a terre, féltő,
Hogy egymással bocsátkoznának harcba,
És az meg senkinek se volna jó...
Hogy árulás történt, nyilvánvaló.
Hát egyikük se jön; de jön Baló.

17. jelenet Baló jön

A Légszesz utca felől hat harckocsi dübörög föl. A legelsőben a parancsnok, Baló Máté ül. Az utca tér felőli torkolatánál összegyűlt tömeg megpróbálja föltartóztatni őket. A sarkon Gróf és Juhász állnak. A vezérharckocsi teteje lecsukódik, és lövegeből riasztólövéseket adnak le. A gyalogosok szétszaladnak, mindkét oldalon beszüntetik a tüzelést. A harckocsik megállnak a ház előtt. A pártház ablakában Mérő és Esztena

GRÓF

Vigyázat, tankok.

JUHÁSZ

Itt vannak a tankok.

GRÓF

Az oldalukon vörös csillag.

JUHÁSZ

Ajvé,

Önkényuralmi jelvény.

GRÓF

Rádásul

Piros-fehér-zöld karikában.

JUHÁSZ
GRÓF
BALÓ (*a tankból*)
MÉRŐ (*a házból*)
NIKKEL (*a térről*)

És?
Lelépni, idióta! Szedd a lábad.
Tájékozodom, hol lehet a pártház.
Megjöttek. Megjöttek. Megmenekültünk.
Tankok ellen nem megyünk semmire.

A harcokcsik elindulnak a színház felé

BALÓ (*térképet szorongat a tenyerében*)
MÉRŐ
ESZTENA (*a háta mögé szól*)
NIKKEL
MÉRŐ
BALÓ
NIKKEL
BALÓ

Vajon melyik lehet a pártbizottság?
A mieink. Állj, egy lépést se innen.
Megjött a várt segítség. Add tovább.
Nekünk befellegzett, barátaim.
A jó hír védőinkbe friss erőt önt.
Parancsot kaptam: mentsem föl a házat,
S a támadókat szórjam szertesét.
Ha lőnének ránk, a tüzet viszonzom...
Szórjátok csak meg őket! Egyszer élünk.
Gránátot rájuk, benzines palackot!
Hoppá, máris koppan páncéloomon
Egy lángoló toboz... Bajtársak, ősz van.

A felkelők tüzet nyitnak a harcokcsioszlopra. Többen megpróbálnak fölmászni a tankokra. A kezelők a lövegtorony elforgatásával rázzák le őket. A tankok megállnak a színház előtt

*(Kidugja a nemzetiszínű lobogót a csapóajtón,
majd a pártházra pillant)*
Tájékozodom. Kicsi tüzeket
Látok szemközt az összes ablakokban.
Sokat. Mindegyik egy-egy torkolattűz...
Hátam mögött a pártház, ott a színház.
A támadókat szórjam szertesét?...
Ott van kint, itt van bent?... Isten nevében.
Na rajta. Kiadom a tűzparancsot.

JUHÁSZ Egyenesen belátok az ágyúcsőbe.

GRÓF (*egy autó mögé húzza Juhászt*) Hová szaladsz, Juhász, már késő! Inkább maradj veszteg, ne kínálj mozgó célpontot!

A páncélosok állást foglalnak el a pártházzal szemközt, és az épületet lövik. Egy Rákóczi úti bérház lapos tetején megjelenik Galóca és Hofmeiszter

GALÓCA Odasüss! Beállnak a virágágyás közepére... Mit csinálnak ezek? Ki a fenétől kaptak parancsot?

HOFMEISZTER Azt sem tudom, hány óra van, milyen nap... Hoppá, belövés. Görcs álljon a bal kezükbe, nekünk is kijut a jóból.

GALÓCA Te légnyomást kaptál, vagy mi az isten... Ez is a degenerált ávosok miatt van, fogod, ugye. Míg bent voltam a sitten, egy ávos elcsábította a babámat. De most bosszút állok. (*El*)

Emeleti szoba a házban. Esztena, Pócs

ESZTENA Rombológránáttal lőnek... Már a harmadik becsapódás.

MÉRŐ Nem túl rózsás a helyzet.

ESZTENA Lehetetlenné vált a közlekedés a folyosókon.

MÉRŐ Ez pártház. Nem rendezkedtünk be tankelhárításra.

A művészbejárónál. Jön Bakator, Szigeti, Kacska és Jutasi

BAKATOR (*eksztázisban ugrál*) A tankok átálltak, baszod... Nincs több dáridó a sárga házban.

SZIGETI Akkora réseket ütnek, mint egy dupla ablak. Mondjuk, egy ekkora házat százötven méterről nem túl nagy kunszt eltalálni.

KACSA Éljenek a harckocsizók!

GRÓF Ők is velünk vannak, ezek is derék magyar gyerekek!

BAKATOR Vége az ávónak, kampec az összes kéknek. Kiverjük őket az utolsó szálig.

JUTASI Diadal, hurrrá, diadal!

Az égen megjelenik egy AN 2-es típusú, kétfedelű repülőgép. Benne ül a Pilóta

JUHÁSZ

Repülőt küldtek.

BAKATOR

Hát azt meg minek.

JUHÁSZ

Ki jöhet még?

BAKATOR

A tengerészgyalogság...

PILÓTA (*jelent*)

Kört írok le a Körúton kívül.

Terepszemlére jöttem, nézelődöm.

Megfordulok a Keleti fölött.

Alattam egy nagy, sárga épület.

Tömeg hullámzik a színház előtt.

Villanás, gyalogsági fegyverekből.

És tankok is tüzelnek, szám szerint hat.

Fönt is érezhető a légnomás.

Én most akkor melyikükkel vagyok?...

A gép kibillent a menetirányból.

A jobb vezérsík eltalálva, úgyhogy.

(*Berregve elhúz*)

BALÓ (*figyelmeztető lövést ad le, majd tankjával kört ír le a többi tank körül*)

A szentségít, nem vagyok budapesti.

Se rádióm, se összeköttetésem.

Mióta tüzelünk a házra, nem bánt

Minket a nép. Csak nem itt van a nyitja?...

De akkor elbasztam, ha itt a nyitja.

Iszonyú gyanú költözik belém:

Lehet, hogy pont azt a házat lövettem,

Amelyiknek a védelmére küldtek?

(*Elhajt a térről, de csak egy tank követi*)

A SZÓVIVŐ (jön, és Baló után kiált)

Kemény két évet kapsz majd érte, süsd meg. –
(Bosszúsan a nézőtér felé fordul)
Mikorra majd a csata sorsa eldől,
Kimaradok mind a két életemből. (El)

18. jelenet Nem válaszol

A telefonközpontban. Mérő, Csonkáné, Eszténa, Pócs, Pulitzer. Eszténa végig furcsán viselkedik

MÉRŐ Hát ennyi volt. A helyzet tarthatatlan.
Még egyszer hívja föl a HM-et.
CSONKÁNÉ Foglalt.
MÉRŐ Tessék? Másfél órája foglalt?
ESZTÉNA A más farkával verik a csalánt.
CSONKÁNÉ Ez iszonyúan elkedvetlenítő.
MÉRŐ (Eszténának) Te rátapsz a K vonalra, mint
A matricák a szélvédőre: hívod
A csoportfőnökséget, a vezérkart,
Vagy bárkit, aki intézkedni tud;
Én közben tárcsázom az elnököt.
CSONKÁNÉ Azt mondta, eltúlozzuk...
MÉRŐ Lehet ezt?...
CSONKÁNÉ Nem ér rá. Fontos tárgyalása van.
Ne keltsünk pánikot, csak ezt üzente.
ESZTÉNA Úgy látszik, elfogyott a regimentje.
PULITZER (leejti a kagylót) Lehallgatnak minket. Vagy odafönről,
Vagy idelentről... Mielőtt letenném
A kagylót, hallok egy kis kattanást: „Katt.”
CSONKÁNÉ Élnek az illegalitás reflexei...
ESZTÉNA És mi van, hogyha tényleg senki sem jön,
Hogy engemet a csávából kihúzzon.
PULITZER Leírtak minket, nem vettétek észre?!
PÓCS A cserbenhagyás esete forog fön, n,
Az isten verje meg.
MÉRŐ Én ezt a kormányt –
Én ezt a kormányt szeretném szeretni.
(Körbejár a szobában)
A Bastille-t védte így a svájci gárda:
Azoknak sem volt több közülük a bűnhöz,
Amely a Bastille bátyáit emelte,
De fölkoncolták őket egytől egyig,
Csak mert ők voltak éppen akkor, ott.
Csönd
Én ezt a kormányt nem tudom szeretni. (El)

19. jelenet Ferdén nőtt fa

A színház mellett. Jön Nikkel, és megáll egy ferdén nőtt fiatal nyárfa mellett

NIKKEL

Miért nő ferdén egy fa? A talajban,
Húsz méter mélyen idegen anyag van...
(*Megkocogtatja a nyárfa oldalát*)
Kóstold a szabadulás zamatát,
Ha kitárulnak a kazamaták. (*El*)

20. jelenet Egérút

A tanácsteremben. Pócs, Surányi

PÓCS Csak egy kérdés. Gondoskodtatok menekülési útvonalról?

SURÁNYI Ühüm. Itt, a színpad mögött van egy csigalépcső.

PÓCS Ahonnan a pincébe lehet lejutni, az, ugye jól mondom?

SURÁNYI Ja-ja-ja, onnan meg a hátsó udvarba.

PÓCS Emelet magas fal választja el a szomszéd udvartól.

SURÁNYI A fal mellé létrát állíttattam.

PÓCS De hát onnan is lőnek, az ég szerelmére.

Kis szünet

És a vészátjárók a pincében?

SURÁNYI Passz.

PÓCS És ha ezek megszorogatnak minket, akkor mi lesz?

SURÁNYI Nem tudom.

PÓCS Nem tudod. Volt itt valami háború, nem? Ha háború volt, légó is volt, ha légó volt, légópince is volt, és ha volt, akkor van is, mert a ház egyelőre még áll, és a pincében ott vannak az átjárók a Rákóczi úti házak felé, az ég áldjon meg.

SURÁNYI Azokat, úgy tudom, befalazták.

PÓCS Surányi, nem azért mondom, de egy délelőtt alatt kibonthattátok volna az összes összeköttetést... Gyerköcök, zöldfülűek. Ez lett volna a reggeli torna. Honnan is jutott volna eszedbe? Hány éves vagy te?

SURÁNYI Huszonhárom.

PÓCS És szeretnél még egyszer ennyit élni? Hát akkor? Jó nagy barom vagy... Meg az egész díszes ÁVH-s bagázs. A diverzánsokat nyakon csípni, abban nagyok voltatok... A Római-parton hajkurászni a csajokat, az igen, az megy, de hogy mi a harcászat, arról halvány fogalmatok sincs.

SURÁNYI Az a harcászat, hogy az ostrom előtt valakik eltüntetik a térről a tisztiiskolásokat? Az a harcászat, hogy rajtunk kívül mindenki elpályázik innen?... Hadd legyenek

én csak zöldfülű, de hogy maga a bajtársaim becsületébe gázoljon, azt kikérem magamnak. Mert a honvédség, az ugye mindig a helyzet magaslatán. Nem tudja a jobb kéz, mit csinál a bal?... A tankokról meséljen, Pócs elvtárs. Ezek a magukéi.

PÓCS Azokat lepénzelt ügynökök vezetik. (*Ordít*) Előre nézzünk, magunkkal törődjünk, Surányi. Közös nevezőre kell jutnunk, hogy megoldást találjunk...

SURÁNYI Ertem én. Különben vége.

PÓCS (*lecsillapodva*) Mennyi időbe kerül, míg áttöreted a falat, hm?

SURÁNYI A mieink szorgalmas fiúk. De minek fáradjanak fölöslegesen, amikor pont az a hír járja a téren, hogy titkos kazamaták vannak alattunk?... Ugyan, árulja már el, főnököm, miért nem azokon keresztül menekülünk?

PÓCS Áru!d el te, a hírek szerint ti üzemeltetitek a céget.

SURÁNYI Micsoda rossz vicc ez. Hagyjuk magunkat legyilkolni, amikor ott van az a prímán kiépített egérút.

PÓCS Nem, fiam, az a vicc, hogy nincs ott az egérút.

Mindketten el

21. jelenet Beljebb

A ház előtt. Nikkel kidugja a fejét egy platán mögül

NIKKEL

A taktikánk: mindig kisebb körökbe
Tereljük őket, mint a vadakat...
De közben mért vagyunk mi is vadak?
A fázó maradékot ott belül
Földaraboljuk apró szeletekre;
Öleljük őket, míg ki nem szorítjuk
Belőlük a lélegzetet...
Legvégül majd: föllégezhetek? (*El*)

22. jelenet Birtokon belül

A gazdasági osztály. Dimitrov letépi az ablakfüggönyt, azzal kötözi be K. Maros és Szluka sebeit. Kollár egy másik ablak előtt térdelve tüzel

K. MAROS Tényleg azt mondják, hogy tele vagyunk ezresekkel?

DIMITROV Hát mennyi a zsoldjuk, ha nem vagyok indiszkrét?

SZLUKA Ha hiszi, ha nem, száznyolcvan forint.

K. MAROS Apáméknak tizenkét holdjuk van.

DIMITROV És hányan vannak hozzá?

K. MAROS Kilencen. Ötven mázsa búzánk termett. Annyit vittek el a beszolgáltatásnál, hogy a fejadag sem maradt meg, a kenyeret a péktől kellett venniük.

KOLLÁR (*hátrafordul*) Cipőt a cipőboltból, kenyeret a péktől...

K. MAROS Elhiszi, doktor úr, hogy nekem nincs egy ép ruhám, amibe majd átöltözhetek, ha élve kijutok innen? Hát nekünk nem éppúgy fáj a beszolgáltatás, mint a többi nyomorultnak? Hát én vertem le az emberek veséjét, én hadonásztam a bikacsökkal? SZLUKA Ja. Ha a tehenünk nem adott annyi tejet, a tyúk nem tojt annyi tojást, amennyit előírtak, be kellett mennünk a piacra, hogy megvegyük, és beadjuk ingyért. Kérem én, most akkor kell a paraszt ennek a rendszernek vagy nem?

K. MAROS Hát persze hogy kellesz, paraszt.

DIMITROV *Ágyútöteléknek.*

KOLLÁR (*a falhoz csapja a puskját*) Rommá lövik a házat, a főtisztek meg telefonálgatnak, de ennyit csinálnak maximum, nem többet, érti, mi meg a testőrségük vagyunk... Húgyért, szarért, száznyolcvan forintért.

Mind el

23. jelenet Alávaló világ

Esztena, a piros telefon zsinórját húzva maga után, a rommá lőtt folyosón kúszik előre

ESZTENA

Alávaló világ... Nem látja senki,
Egy pillanatra elhagyom magam...
Hogyan történt, hogy ez a társaság
A térre zöld utat tudott találni?
Milyen csapdába sétáltam be önként?
Hol hagytam részt? Egyetlen keskeny ösvényt,
Ahol agyamba férkőzhet akármi?
Sosem forgott még kockán ennyi minden.
Kockát pörgetve, kibem bízhatok,
Ha pillantásom fönnakad akárkin?...
Hát itt vannak az én kazamatáim.
(*Lehajtja a fejét a padlóra*)

A SZÓVIVŐ (*jön, megáll Esztenával szemben, és rálép a telefonzsinórra*)

Egyetlen pontba ugrik össze minden:
Ha nincs fölöttes, akit istenítsen,
Urának megtehetné önmagát,
S a végjátékra volna tartaléka...
De pillanatnyilag se hall, se lát.
Kérdés, hogy Klári mit kezd Esztenával?

TÁBORI (*jön, és megáll a padlón kúszó Esztena előtt*)

Vártam, az őszi árvíz partra mossa
A megmentőmet... Vártam Esztenára.

Jön Pócs, fölemeli Esztenát a földről, majd Táborival együtt beviszik egy udvari szobába

24. jelenet

Passzíva

Tanácterem. Pócs, Mérő, később Surányi és a kiskatonák

PÓCS *(óvatosan félrevonja Mérőt)* Jól gondold meg ezt az egészet. Szétforgácsolódtunk.

Látod, amit én látok, az emberek fizikailag is, idegileg is készen vannak teljesen...

A helyzet súlyosságára való tekintettel... azt javaslom, hogy szüntessük be a harcot.
MÉRŐ Biztos vagy benne, hogy semmi remény?

PÓCS Figyelj ide, mi ától cettig mindent megpróbáltunk... A következő van. Egy: vagy harcolunk tovább, míg el nem esik a ház, és úgy törnek be a lázadók, ami esetleg végzetes lehet a bent lévők számára, vagy, kettő: megpróbálunk szót érteni a lázadókkal... Övék a ház, ha biztosítják a szabad elvonulást. Iszonyú egyenlőtlen a küzdelem... De hiszen te is ezt akarod.

MÉRŐ Akarhatom?...

PÓCS Nincs jogod nem akarni. Azok is emberek, el kell magyarázni nekik, hogy tévedés ez a támadás.

MÉRŐ *(nagyon lassan)* Úgy van. Asszonyok, gyerekek vannak bent. Értelmetlen vérontás, meg kell állítani, míg nem késő... Ez eddig rendben van. De ki megy ki a térre?

PÓCS Mindjárt megbeszéljük. *(Kikiabál a folyosóra)* Surányi, bejöhetsz.

Belép Surányi. Mérő int Surányinak, és lefelé fordítja a hüvelykujját

SURÁNYI *(kikiabál a folyosóra)* Tüzet szüntess. Mindenki abba hagyja.

Jönnek a kiskatonák

PÓCS *(a kiskatonáknak)* Az ellenállás kilátástalan.
(Surányinak)

SURÁNYI *(Rakaczának)* Szerezzél egy abroszt az étteremből.

RAKACZA Rakacza, hallod? Indulsz abroszért.

RAKACZA Abroszért?

SURÁNYI Mindegy, csak fehér legyen.

Rakacza kimegy, majd visszajön az abrosszal

PÓCS Meg itt van egy szétlőtt ablakkeret.

Surányi és Rakacza a fehér abroszt fölérősítik az ablakkeret roncsára

MÉRŐ Jóemberek, most átadjuk a házat,
Cserébe a szabad elvonulásért.

PÓCS Az összes fegyvert szépen, egy kupacba.

A kiskatonák gúlába rakják a fegyvereiket

Le a pincébe.

SURÁNYI
PÓCS
SURÁNYI
A SZÓVIVŐ (*jön*)

Én? Dehogyan megyek.
Legalább a fegyvered letehetnéd.
Ha elevenen megnyúznak, se tennem.
Ahány egyenruha, annyi igazság.
Mindjárt fél három... Számfölötti órát
Nem enged a pártatlan szívű jóság.

Mindenki el. Mérő magára marad a Szóvivővel

MÉRŐ (*félre*)
A SZÓVIVŐ (*előrelép, és az órájára néz*)

Ha már fejed fölött kimondatott:
„Nem tudunk rajtatok segíteni”,
A leggörbébb utat választhatod:
Az ellenségeidnek tetszeni?...

MÉRŐ
A SZÓVIVŐ

Itt nem használ a túlságos szelídség.
Százféleképpen méricskélik Endrét:
Százféle tekintetnek megfelelni
Endrének sincs többé esélye semmi.
Bármit csináltál, bármit nem csináltál,
Bármit mondtál: egyetlen mondatod
Már fölhasználható lesz ellened...
Mit lehet tenni, hogyha semmit sem lehet?
Milyen értékek tűnnek el a házból,
Ha fél háromkor Endre távozik?
Meggfontolt, és nem csak parancsra bátor,
Átérti mások gyarlóságait...
S tetemre hívja őt a kinti tábor,
Amely csak ritkán lát ingyenmozit...
A hangot fönt is, lent is megtalálta,
És bármi volt igazmondása ára...
Én még a pártnak életemben nem hazudtam.
Talán ezért van minden pártnak útban. –
Ő lett a házmester a sárga házban.
Már unja a kitüntető figyelmet,
De mert a ház az államban is állam,
A vizsgálódás szünetet nem enged:
Sok szem tapad rá, míg itt áll magában;
S a fönti figyelem kivételes kegy,
De tönkretesz, ha nem hagy élni... Láttam:
Nem képvisel két pártot egy személyben,
S egy nyelvet nem beszél kétféleképpen...
Öltönye nem színjátészó-gazdagon
Villódzó köntös... Nem kaméleon. (*El*)

25. jelenet A kijelölés

A légópince lejárata előtt. Mérő, Pócs, Tábori. Jön Esztena

MÉRŐ *(óvatosan Táborinak)* Emlékszel, Klári?...
 Madrid határán állunk a vártán,
 Állunk tűzözönben, minden poklon át.
 TÁBORI *(hidegen)* Órködünk a vártán, Madrid népe álmán,
 Álljuk vad hadak minden ostromát.
 ESZTENA Rajta, csak rajta, törhetetlen fajta!
 PÓCS Bátran, tankok ellen, száz halálon át.
 EGYÜTT Rajta, csak rajta, végső diadalra,
 Rajta, ezernyelvű, egyszívű brigád.

Csend

ESZTENA Endre.

PÓCS Endre.

TÁBORI Endre.

A SZÓVIVŐ HANGJA *(géphang)* Endre, a többség téged választott. A szavazás alapján tehát, akinek ma a házból távoznia kell, az Mérő Endre. Három percet kapsz, hogy elbúcsúzz a játékosársaidtól.

ESZTENA *(átnyújtja Mérőnek a fehér zászlót)*

A védettséget jelző lobogó.

TÁBORI

Szándékod tisztaságáról tudósít.

MÉRŐ *(őszintén meglepődik. Aztán szaporán)*

Csodálkozom... A s ö p r e d é k közé csak
 Bolondok küldenek ki parlamentert...
 Meséltem, nem? Az Ackermann fivérek,
 Akikkel együtt voltam a brigádban...
 Tudod, megpróbáltak szót érteni
 Az ellenséggel... Csodálatos ötlet.
 Egyikük sem tért vissza. Amikor
 Elfoglaltuk az állást, testüket
 A lövészárók mélyén megtaláltuk,
 Miszlikbe tépve, összedarabolva...

TÁBORI *(átöleli Esztenát. Mérőnek)*

Dögunalom... Hogy mindig a spanyol front.
 Nos, egy perced van, hogy elhagyd a házat.
 Majd hogyha elfelejtek spanyolul!
 Na. Beszavaztak, aztán kijelöltek...
 Ha titkárnak is a többség jelölt,
 S a rangod hálás szívvel elfogadtad,
 Hát akkor urad és parancsolód a többség:
 Jóvóltából lettél csúciszerv a házban...
 Titkár elvtárs, most mit vagy úgy oda?

MÉRŐ

ESZTENA

PÓCS Azt hitted, te egyedül: tabu vagy?
Védett vad, szent tehén vagy mi a szent szar?...

TÁBORI A nagyfőnöknek kiadják az útját,
És nincsen több öngyógyító hazugság.

MÉRŐ Összebeszéltek? Hogy a fenébe?...
Mindannyiunkra ugyanaz a sors vár.
Ti hárman? És hogy engem? Engem? Én ezt...
Ti hárman?!... Jó. Búcsúzom, gyerekek.
(*Esztenának*)
Először tőled, Esztena. Mi történt?
Ti begolyóztatok, hogy kigolyóztok?
Az ápolónőkre lövetni: rossz pont.
(*Pócsnak*)
Hát rólad nem gondoltam volna, Péter.
Marad az ezredes, kimegy a titkár?...
(*Táborinak*)
Hányféle nyársat tartottál a tűzben,
Hányféle nyárson szeretnél forogni?
A SZÓVIVŐ HANGJA (*géphang*) Fölkészültél az útra, Endre?
MÉRŐ Nem. –
Milyen lakók, miféle ház? Javát
Nem húzom, terheit se viselem...
A legjobb volna, kis barátaim,
Ha árván hagynám ezt a sárga házat,
S az ajtót csöndben rácsuknám a bajra...
De tartozunk a rangnak annyival, hogy
Ha menni kell, tisztára felsöpört
Udvarat hagyunk magunk után... Ha nem, nem.

Gong

ESZTENA A meglepetés, hogy mi is megyünk.
TÁBORI István.
ESZTENA Meg Péter. Két katonatiszt
Látványa... hatással lesz a tömegre.

MÉRŐ (*kidugja a fejét az egyik ágyú ütötte résen*)
De mégse... Nincs értelme. Nem megyek ki.
ESZTENA Dehogynem mész te ki. Kijössz, velünk.
Nnna... Együtt sírunk, együtt nevetünk...
Nincs három rátermettebb parlamenter...
Ki kell menni, meg kell beszélni végre.

MÉRŐ (*elindul a lépcsőház felé*)
De nem, de nem, de nem. Én nem megyek.
TÁBORI Bal-jobb. Bal-jobb. Na mozdulj, *hombre*. Mint
Más egészséges ember... Mintha élnél.
ESZTENA Vissza se mész, hahó! Se ki, se be.
Lejárt ember vagy, Endre. Kripli vagy.
Neked már annyi.

MÉRŐ

Ez kicsit erős volt. –
 Jó, kimegyek, de egyedül megyek,
 És kint a téren elmondom nekik, hogy
 – Mi van? Mi van? Mit nézel, Esztena? –
 Elmondom, hogy ugyanazt akarom,
 Akár a s ö p r e d é k ott lent az utcán:
 A régi rendet szépen elsöpörni...

Csönd

Csak vicceltem. Lemegyek szépen, és
 Megkérdem: „Kik vagytok, mit akartok?”

Jön Surányi

ESZTENA
SURÁNYI

Hát te?
 Mérő elvtársat fedezem.

26. jelenet

Pillantás a puskacsőbe

Mérő a kapualjba lép. Farkasszemet néz a kapuval szemben álló Meszenával, aki fegyvert emel rá. Hátrafordulva látja, hogy Surányi kezében géppisztoly van. Egyik fegyver sem sül el, de mindkét fegyveres leereszti a pisztolyát. Mérő összeesik

A SZÓVIVŐ

Régen nem játék... Mi ez az egész?
 Kijöttek: elrontották. Vége. Kész.
 Azt hittem, segíthetek valamit...
 S egy vérfürdőhöz asszisztálok itt?!
 Nem úgy csinálják, ahogy megbeszéltük,
 Fikarcnyit sem számít a küldetésük...
 Az alku úgy szólt: összetartanak,
 S maradnak bent, szilárd fedél alatt.
 (Kíváncsian odaguggol Mérő teste fölé)
 Kettő fontos, az input és az output:
 Hol ment be, hol távozott a golyó.

ESZTENA *(fölemeli a földről a fehér zászlót)*

Balról hatolt be, jobbról távozott.

MESZENA

Jobbról hatolt be, balra távozott.

TÁBORI

Szemből lőttek rá: a falábú tróger.

JUTASI

Hátulról kapta, biztos odabentről.

A SZÓVIVŐ

Nem látta orvos, és nem látta rendőr.

ESZTENA *(leveri a port a zubbonyáról. Surányinak)*

A kaput szépen becsukod utánunk.

Ha vendégekkel jönnénk vissza, akkor

TÁBORI

Nehogy valamelyik lüke kilőjön.
Nahát... Jó volt, szép volt, köszönöm, ennyi.
Istváncám, vigyázzatok magatokra.

Esztena és Pócs a kapu elé lépnek

27. jelenet Lincs

A párház bejárata. Esztena kinyújtja az ajtón a fehér zászlót, majd egy ideig egyenesen tartja. Esztena és Pócs kilépnek a párház kapuján. A téren a Szóvivő, Nikkel, Jutasi, Meszena, Kacsa, Tilinkó, Mocsári, Galóca. A párház ablakában Dimitrov

A SZÓVIVŐ (*ijedten hátrál*)

A védtelen védők jönnek felém, Uram.
Kiáltam: „Vissza gyorsan!”, üvöltsem, hogy: „Utánam”?!...
Fedél nélkül, de még mindig egyenruhában...
Házon kívül az ember mindig hajléktalan.
Ne lőj, ezek megadják magukat.

NIKKEL (*Jutasinak*)

A két tiszt alig tesz néhány lépést, a színház előtt álló Meszena sorozata leteríti őket

MESZENA

Egy-kettő. Kettővel beljebb vagyunk.

Nikkel döbenten áll. A színház felől jön a kiöltözött és kifestett Kacsa

A SZÓVIVŐ (*rap Kacsának*)

Ahogy a krokodil retikült viszed
Torkodba' kalapál kiürült szived
Átmész a téren, a sarkon várnak
Meg kéne térned, mint Magdolnának
Őrület, tiszta örület. Miért?
Szerencsém, eltaláltak... A halál
Öröm, ha a dolgok rendjében áll.

KACSA (*eltakarja a szemét*)

ESZTENA

Vérbe borulva elterül. Az elsőnek érkezők eszeveszetten tépik, szaggatják róla az egyenruhát. Az odatóduló fegyveresek fölemelik, de nem tud megállni a lábán, és visszazuhan a földre. Ütni-verní, rugdalni kezdik, majd ketten a lábánál fogva a színészbejáró felé vonszolják

TILINKÓ

Akkora pofont adtam neki, hogy
Háromszor fordult meg a feje búbján
A tányérsapka.

KACSA (*Esztenára pillant*)

Szent ég! Az öcsém.

MOCSÁRI (*egy vastag dróttal a kezében ordít*)

Engedjetek, engedjetek ide.

Utat nyitnak neki. Rideg és Mocsári segédkeznek

DIMITROV HANGJA (*a házból*) Odahúzzák a legelső platánhoz,
Aztán a drótot duplán összehajtják,
Hurkot készítenek, és Esztena
Mindkét bokáját átfogják vele;
Az egyik fára mászik, rácsavarja
A drótot a legelső, vastag ágra,
És fölfüggeszti rá a másik embert.
KACSA (*sikít*) Úristen, mit csinálnak az öcsémmel?...
Nem. Tévedtem. Nem ő... Nem az öcsém.
DIMITROV HANGJA (*a házból*) Nincs többé arca. Ő volt Esztena.
Alaktalanra verték puskaaggyal,
A csizma sarka szép száját taposta,
Nagy homlokát... Fejsérülései
Már önmagukban is halálosak; ha
Nincs egyéb, mint az akasztás, az is
Minden körülménytől függetlenül
Halált okoz, de haslövése is van:
Szintén halálos, mint a többi kettő.

A tömeg az eszméletlen Pócsot fogja körbe. Ordítva rugdossák. Jön Iringó

MOCSÁRI Gyerünk, ez egy ÁVH-s ezredes.
JUTASI Óteltségének hódolat.
MOCSÁRI Elég
Jó húsban van.
GALÓCA Olyan a feje, mint egy
Jonatánalma: piros és kerek.
TILINKÓ Kivágni a szívét!
IRINGÓ Hadd én csináljam.

Tilinkó int Iringónak

IRINGÓ (*tőrrel a kezében*) Ötven hold földünket vettétek el.
A SZÓVIVŐ (*megállítja Iringót*) Csak egy kérdés: ön bosszúálló alkat?
A válasz: eredendően igen.
NIKKEL (*megpróbál áttörni a tömegen. Félre*)
Nem. Ettől nekem kifordul a gálám.
Csak most nem elgyöngülni, Istenem.
DIMITROV Kezét-lábát lefogják, és a kis nő
Az ezredes szívébe szúrja törét;
Belédöf, aztán újra, újra döf;
Megint és újra... A kifröccsenő vér
Elönti a kis nő ballonkabátját;
Ő két lépést tesz hátra, mások egyet
Előre, hogy a zubbonyt fölhasítsák,
És azték áldozóként, pusztá kézzel
Az ezredes kemény szívét kitépjék.

Iringó a színház előtt eldobja a tört, és leül a lépcsőre. Jön Nikkel

NIKKEL

Okádékronda város és okádék
Lakói: úgy van, megérdemlik egymást!
Ez piszkos munka, spontán akció volt,
De Magyarország többet érdemel...

SZIGETI *(a kapualjig furakszik a tömegben, és Mérőhöz lép)*

Ezt a díszpintyet én intézem el. – *(Félre)*
Vagy legalább megpróbálom kilopni.

Két ápolónővel hordágyra rakja Mérőt, majd el. A háttérben Tilinkó és Bakator fejfelé föllógatják a fára Pócs holttestét

DIMITROV

Már Pócs is ott függ fejfelé.
Nyakába csúszik a kincstári zubbony,
A mellkasa már egészen csupasz.

TILINKÓ

BAKATOR *(gyufát vesz elő)*

NIKKEL *(megacélosodva)*

Fél kanna benzint biztos rálocsoltam.
Hát akkor tüzet a tűzrevalónak.
Kering, akár a friss avar fölött a füst,
Fejemben félezernyi idegen név...
A kikkel az ember vaktába küzd,
S a kikkel édes lesz az ismeretség...

Ó, sosem látott ellenségeim,
Utáltjaim és semlegeseim!

Talányos nevetek számat betölti,
Szeretnék benneteket kiköpní...
Ó, föld, meddig tűröd meg kérgeden
A házat, amely hazugságból épült?

JUTASI *(jön)*

Egyetlen lapját megpöccintjük: úgy hull
Ezer darabra, mint a kártyavár.

MESZENA *(fölpillant a pártházra)*

Hé, kisávósok, gyertek ki a hóra.
Na bújjatok ki, házörző kutyák.

TILINKÓ

Csönd.

Nincsenek otthon. Elmentek hazulról.
Hurrá! Roham. Gyerünk.

A TÖMEG

(A tömeg megrohmozza a házat)

NIKKEL *(átlép Esztina holttestén)*

Táruj, Szezám.

Aki kint van, az bent lesz nemsokára,
És aki bent, az nemsokára kint,
Mert kintről bentre számos út vezet,
De bentről kintre csak egyetleny.

Sötét

HARMADIK FELVONÁS

1. jelenet
Nikkel a házban

A pártbizottság lépcsőházában. A felkelők, gránátokat dobálva maguk előtt, Nikkel vezetésével behatolnak, jön Beszkártos, Bakator és Jutasi. A Surányi vezette védők, Gyurica és Garami a földszintről az első emeletre vonulnak vissza. Teljes zűrzavar

SURÁNYI Tanácsterem. Föl a tanácsterembe.
Gyerünk, fiúk! Bent vannak... Vissza, vissza.
Balról fedezz.

GYURICA (üvölt) Nem hallok semmit.
SURÁNYI (a kapura mutat) Azt nézd!

Tüzelve hátrálnak

GARAMI (a pince felé oldalazva)
Lent biztosabb.

SURÁNYI Bizonyos szint fölött
Bizonyos szint alá nem megy az ember.

Surányi eltűnik a lépcsőn, Garami a pincében

NIKKEL (fegyveresek kíséretében érkezik)
Varázslat semmi: lőporszag, mocskok.
Én többet vártam; egész birodalmat,
Amelynek fénye, tágassága bűvöl...
Így néz ki egy jóléti ház belülről?
(Körbenéz)
Legyőzve minden és mindenki elveszt
Egynéhány ezrest vonzó összegéből,
És elképzelt tökélye megfakul;
Megvan, és mégsem, mint a lépre ment nő,
Ki kulcsokat többé nem tartogat.

Teljes kavardás

BAKATOR (jön) Honnan vagy?
BESZKÁRTOS És te?
BAKATOR Corvin köz. Na és te?
BESZKÁRTOS Csak annyit mondok: Práter utca. Engedj.

A lépcső tetején megjelenik Varjas, és lopakodva elindul kifelé

BAKATOR Hohó! Megállj, barátocskám, ki vagy?
VARJAS Egyféle disznót nyírtunk, hiszen ismersz.
BAKATOR Baross tér?

VARJAS	Éppen onnan. (<i>Félre</i>) Épen innen.
JUTASI (<i>jön. Varjasnak</i>)	Ki vagy?
VARJAS	Író vagyok, verseket írok.
JUTASI	Akkor csak költő vagy.
VARJAS	Jobb, mintha ávós.
JUTASI (<i>utánakiabál</i>)	Ezt is megírod?
VARJAS	Meg, ha addig élek. (<i>El</i>)
JUTASI (<i>utánaszól</i>)	Írók, írjatok remekműveket.
NIKKEL (<i>az újonnan érkezőknek</i>)	Háromfelé szakadtok. Még egy őszi légy sem Röppen ki birodalmam ajtaján. (<i>Bakatornak</i>) Te itt maradsz: innen sasold a pincét. (<i>Többeknek</i>) Megszálljátok az emeleteket. (<i>Másoknak</i>) Ti mentek át a szomszéd házba, fürgén. Aranyat, iratokat meg a lőszert.
BESZKÁRTOS (<i>jön</i>)	Öö...
NIKKEL (<i>hivatalosan</i>)	A székházban fölhalmozott, Különösen nagy mennyiségű Élelmet –
BESZKÁRTOS	Nem találtuk.
NIKKEL	Micsoda?!...
BESZKÁRTOS	Akad néhány kiló liszt, tészta és kevés hús.
NIKKEL	Süssük meg, és saját képünkre kenjük?
BESZKÁRTOS	A kurva élet.
NIKKEL	Az a te ribancod.
BESZKÁRTOS	Hát a tiéd?
NIKKEL (<i>a fél disznóval a kezében érkező Bakatorra mutat</i>)	A jóképű szerencse.
BAKATOR	Van még a konyhán... száznál több személynek Elegendő finom fasírozott, És félkész palacsinta...
NIKKEL	Enni ettél?
BAKATOR (<i>a szája szélét nyalogatja</i>)	Majd később.
NIKKEL	<i>Prijátnava appetyíta.</i>
BAKATOR	Úgy néz ki, mindenkit jóllakatok. Megyünk lopni, megyünk lopni, de jó lesz, És senki nem szól ránk.
NIKKEL (<i>kurtán</i>)	Fogd be a szádat.
GALÓCA (<i>jön</i>)	Lekváros bukta is van.
BAKATOR (<i>féltékenyen</i>)	Mérgezett...
GALÓCA	Ajándék lónak...
BAKATOR (<i>kiüti Galóca kezéből a buktát</i>)	Üsd ki a fogát.

NIKKEL (*fölveszi a földről a süteményt*)

A SZÓVIVŐ

Ki kéne hívni a Kőjált, de hozzád.
A nép vezére, látjuk, jót akar.
Szeretjük, mert a miénk és magyar.
Egy, aki mindent visz.

Mind el

2. jelenet Falfúrók

A kazánházban K. Maros, Rakacza, Borsos, Hörömpő és Barta-Szörényi szuronyheggyel, vésővel, kalapáccsal bontják a falat. Ottó 3, akít pisztollyal a kezében Pulitzer tart sakkban, a sarokból gúnyolja őket

OTTÓ 3 (*huncut*)

K. MAROS

Be vagytok zárva.

Hallgass. Férfimunka...

Tudod, ahol átfér a koponyád,
Átfér a többi részed is. Na hajrá.

RAKACZA

Igyekezz!

OTTÓ 3

„A hazáért, csak előre.”

BORSOS

Átlépték a kaput.

RAKACZA

Mindennek vége.

Üvegcsörömpölés, lábdobogás, kiabálás, lövések hangja az udvarból és a földszinti konyhából

HÖRÖMPŐ (*reménykedve hallgatózik*)

Ha?... Sikerült lokalizálni őket?...

BARTA-SZÖRÉNYI

Úgy hallom, a konyhában elakadtak.

HANG 1

Ma nagy ebéd lesz, marxista leves.

HANG 2

Jaj, de jó ez az ávós csokoládé.

OTTÓ 3

Hajrá, kaparjatok csak tíz körömmel.

Okosan rakták, hézagmentesen.

PULITZER (*ingerülten Ottó 3-nak*) Hiába reménykedik. Ha itt találják velünk, gondolja, elhiszik, hogy fogoly? Ez a ház hatalmas. Aki bent van, az bentinek számít. Máris mehet, ha van olyan bátor... Engedjük ki, elvtársak? Hadd menjen, ha menni akar.

OTTÓ 3 (*dadog*) Ha bejönnek, egyvalamit fognak kérdezni, de csak én tudom a helyes választ.

BARTA-SZÖRÉNYI (*a szurony hegyével mélyíti a fugát*)

Egy téglá mindjárt meglesz.

RAKACZA

Akkor aztán

Kint vagyunk a vízből.

HÖRÖMPŐ (*ütemre veri a falba a homlokát*)

Fejjel a falnak,

És az ütött résen tovább... Szabadság.

RAKACZA

Hajrá, Laci. Nincs kő és nincs habarcs,

Mely ellenállna ennek az erőnek.

BORSOS

Ez bekattant.

K. MAROS

Annál jobban halad!

Hörömpő kivesz egy téglát a falból, bepillant az üregbe, majd a többiek is követik a példáját

BARTA-SZÖRÉNYI Biztos, hogy jó falat bontunk?
K. MAROS Naná,
Holtbiztos. Hogyha nincs mögötte semmi,
Nem mehetünk egészen rosszfelé.
OTTÓ 3 (*Hörömpőnek*) Zsákutca.
RAKACZA Jönnek.
BARTA-SZÖRÉNYI (*Hörömpőnek*) Abbahagyni, érted?!

Hörömpőre már senki nem figyel, a falbontást abbaahagyva mind a bejáratot nézik, ahonnan lövések hallatszanak

HÖRÖMPŐ Vonzó mélységek nyílnak hirtelen,
S ha dől a fal, szabadulás terem.
(*Folytatja a bontást*)
BORSOS (*Pulitzernek*) Gyorsan, gyorsan. Fegyvert eldobni.
K. MAROS Vége.
JUTASI (*a vasajtó mögül*) Ha nem jöttök ki, gránátot dobunk be.
PULITZER Ne lőjenek! Itt sebesültek és nők is vannak! Ne lőjenek!
OTTÓ 3 (*főlélnökkül, igyekezik talpra állni, közben teli torokból kiabál*) Magyarok! Ne dobjatok gránátot. Én közületek való vagyok. Magyarok, ne lőjete!

K. Maros kinyitja a vasajtót. A fegyveresek Nikkellel és Jutasival az élen benyomulnak a pincébe

NIKKEL Na, halljam, mi van itt.
JUTASI A nincs tovább.
Az édesanyátokat. Kezeket föl.
Van ávós köztetek? Fegyveretek van?
OTTÓ 3 Ahány egyenruha, pont annyi kék folt.
JUTASI (*leveri K. Maros fejéről a sapkát*)
Te piszok, mit kell látnom? Van pofád
Föltenni azt az összekent kokárdát?...
NIKKEL Gyerünk, fiúk, egyenként, kéz a tarkón. (*Ottó 3-nak*)
Na és te kintről?
OTTÓ 3 Kintről, mint a... sólyom.
NIKKEL (*Ottó 3-nak*) Bántottak?
OTTÓ 3 (*vigyorgva*) Á, dehogy... Jó emberek.
A tenyerükön hordoztak, etettek,
Pedig ott voltam végig a begyükben.
NIKKEL (*türelmetlenül*) Van kazamata?
OTTÓ 3 Ott lennék, ha volna...
(*Megváltozott hangon*)
Hát hogyne lenne már!... Bö-bö-börtön az ország.

Jutasi az üreghez lép, Hörömpőt nézi, aki senkivel nem törődve folytatja a munkát

JUTASI (*Ottó 3-nak*) Mit művel ez itt, az úristenit.

OTTÓ 3 Kalákában kezdték el bontani,
Aztán csak ez az egy maradt a végén...
Megzakkant egy kicsit a félelemtől.

K. Maros Ottó 3 hóna alá nyúl, és cipeli fölfelé a lépcsőn. A társaság libasorban elindul fölfelé

JUTASI Mindenki fölfelé.
(Nikkelnek, Hörömpőre mutatva)
Ezzel mi lesz?

NIKKEL Hadd bontsa még. Olyan sötét felé tart,
Amely úgylis végez vele... Ne sajnáld. (El)

3. jelenet Lajtorja

Dede a hátsó udvarba támasztott létrán kúszik fölfelé

DEDE Csak senki meg ne lásson... Ha elől
Megyek ki, akkor nekem jó napot.

BAKATOR *(feje megjelenik a fal fölött)*
Nana... Ohó! Takarodsz vissza rögtön!

Dede visszamenekül a házba, Bakator üldözi

4. jelenet Sorfal

Fönláll a kettős sorfal az előcsarnokban: Galóca, Hofmeiszter, Rideg, Mocsári. A két sor között vonulnak el a védők, akiket a sorfal tagjai puskatussal és pusztá kézzel ütlegelnek. Leghátul jön Pulitzer

GALÓCA *(kukoricagránáttal szájon vágja K. Marost)*
Majd kint, majd kint. Ez még csak ízelítő.

HOFMEISZTER *(szuronyheggyel megböki Rakacztát)*
Jól el fogunk veletek szórakozni.

RIDEG *(puskatussal mellbe vágja Barta-Szőrényit)*
Nem érünk rá. Nem érünk rá. *Davajtye.*

MOCSÁRI *(Rakaczának)* Erre szaladj, komám.

Borsos fölsegíti Rakacztát a földről, amikor ő is kap egyet Galócától

GALÓCA Szépen beszámolsz,
Hogy hány piros hasú a zsold... Buzi-e vagy?
PULITZER *(fölszalad a lépcsőn)* Rám nem figyelnek... Megkeresem Klárit.
(Eltűnik a fölfelé gomolygó tömegben)

5. jelenet Népharag

A pártház előtt. Jutasiek kivezetik a bejáraton a fölemelt kezű sorkatonákat: K. Marost, Rakaczárt és Barta-Szörényit. Fejük fedetlen, váll-lapjuk letépvve, csapzottak, sebeiken kötés. Nem sokkal lemaradva követi őket a polgári ruhába öltözött Borsos

RAKACZA Ne bántsatok.

GALÓCA De bántunk, de bántunk.

HOFMEISZTER Hol a hús a hűtőkosziból? Beletömtétek a fejetekbe, mi?

K. MAROS Milyen hűtőkocsi?...

BARTA-SZÖRÉNYI Kérem, nem ártottunk mi senkinek.

JUTASI Szemét ávosok vagytok, csak átöltöztetek, az Úristen húzzon a faszára benneteket.

K. MAROS Behívott sorkatonák! Fogalmatok sincs, félreismertek...

RAKACZA Úgy is van! Engedjétek, hogy bebizonyítsuk.

GALÓCA Kutyákkal nem parolázunk. Buzi-e vagy?

BARTA-SZÖRÉNYI Nem tisztességes dolog. Nem ezt érdemeljük.

MOCSÁRI Golyót érdemeltek, szar alakok, semmi egyebet.

K. MAROS Hagyjatok beszélni, magyarok vagyunk mi is, melós- és parasztgyerekek.

GALÓCA Szerbusz, paraszt, buzi-e vagy?

RAKACZA Tehetünk róla, hogy hová soroztak be?

GALÓCA Tehettek, hogyne tehetnétek. Úgy belerúgok a pöcsödbe, hogy szétszállsz. Te

lőtted le az ápolónót? *(Fölfigyel az érkező Borsosra)* Kakukktojás.

SZIGETI Ezek már foglyok, nem lehetne mégis...

NIKKEL *(hátraszorítja Szigetit, és int Borsosnak)*

A civil álljon félre... Ne okoskodj.

SZIGETI

Már bocsánat a szóért: emberek.

Még ezek is. Az embertársaink.

GALÓCA

Kibicnek kuss legyen, buzi-e vagy?

RIDEG *(Borsosnak)*

Igen, te állj ki, gyorsan gyere ki.

Más vagy.

JUTASI

A másság menjen máshová.

GRÓF

Menj már, bolond, nem tartozol közéjük.

NIKKEL

Tűnés!

BORSOS

Én is közéjük tartozom.

Mocsári puskatussal hatalmas ütést mér Borsos fejére. Barta-Szörényi támogatja Borsost a falhoz. Félkör alakban föláll a kivégzőosztag: Galóca, Hofmeiszter, Mocsári, Rideg

NIKKEL

Tűz.

Sortűz. Egészen közélről lőnek beléjük, jóformán nem is hallatszik, testük tompítja a lövés hangját. Rakacza, aki legelől van, bepólyált kezét a feje elé kapja. Újabb sorozat, erre össze-görnyednek, eldőlnék, vastag komiszcsizmájuk talpát mutatva. Némelyikük még mozog

GALÓCA *(a tétovázó Hofmeiszternek)*

Mi van, nincs benne töltény?! Félsz? Ne majrèzz.

A SZÓVIVŐ (*Hofmeiszternek, aki még mindig tétovázik*)
Te éjszakai ágybavizelő.

Dörren a harmadik sortűz

(*Rázza a száraz zokogás*)
És horpadt mellükön kiüt a bíbor,
És szürke arcuk eltorzul a kintól...
Úgy hullanak a földre, mint a búza
A kasza alatt – nagyon kecsesen.
Az első még estében is kihúzza
Magát... Az egyik legjobb emberem.
Az aktus néma és nagyon rövid:
A testük hangfogóként működik.

GALÓCA (*Rakacza torkára lép*) Dögölj meg. Kár a golyót pazarolni.
MOCSÁRI (*baltával levágja a halott Rakacza kézfejét*)

RIDEG (*szájba lövi K. Marost*) Mit sír a szád? Mit sír a szád, na mondd már.
K. MAROS (*félre*) Kiszaladt alólam a föld. A vér

Orromon és szájamon végigömlik:
Lenyelni... nehogy elfolyjon belőlem.
MOCSÁRI Forogjanak csak a saját levükben.

KOLLÁR (*jön, és megpróbál elmenekülni a Kenyérmező utca felé*)
Ha nem bántasz, megmondom, hol a kassza.

JUTASI Hallottad, megmondja, hol van a kassza.
NIKKEL Ravasz... Mi van, ha amúgy is tudom?
A SZÓVIVŐ (*Kollárra mutat*) Szemében ott a páni rettegés, meg

Az életöszton kék szikrái: „Nem,
NIKKEL Velem nem történhet meg!” Dehogynem.
Hát lőjetez, ne bűnbakot, de rendet...
Kaszáljátok le. Nem életre termett.

Galóca lelövi Kollárt. A Szóvivő a szemével int Galócának, aki szabályos sorba rakja a védők testét, és téglát helyez a fejük alá. A Szóvivő lefénnyképezi a jelenetet

(*Odamegy Galócahoz*)
Téged hogy hívnak?

GALÓCA Nokedl csak Galóca.

JUTASI (*sűg*) Vájár. A kóterből került ki...

NIKKEL Vájár,

Ez?! Maximum az orrlíkat, ha vájja.

SZIGETI (*K. Marosnak*) Mindjárt lesz autó.

K. MAROS Ilyen a pokolszáj?

SZIGETI Most nincsen kocsi... Hallgass. Ne mozogjál.

A fegyveresek megint benyomulnak a házba. Amikor senki nem figyel oda, Szigeti és a Tűzoltó hordágyra rakják K. Marost, és becsempésszik egy érkező Pobjedába

6. jelenet Fogócska

A légópincében. Garami, Csonkáné, a Kisfiú és a Kislány a fal mellett ülnek egy lócán. Gyurica a lóca alá dugja az egyenruháját, és civil ruhába öltözik

GYURICA (*karját összefonva*) Én kész vagyok.

KISFIÚ (*Garamira mutat*) Azt mondta, várjunk, míg bejönnek.

CSONKÁNÉ Angyalom, jobb, ha magunktól megyünk ki.

KISLÁNY De kint lőnek.

CSONKÁNÉ Ha nem megyünk, nemsokára úgyis értünk jönnek.

GYURICA Nem kell félnetek, míg bennünket láttok. Vigyázunk rátok.

GARAMI (*megélnkül*) Tudjátok, mit? Eszembe jutott valami. Ismeritek azt a játékot, hogy „Egér, egér, ki a házból”?

KISFIÚ Nem ismerem. Hogyan játsszák?

GARAMI Majdnem úgy, mint a fogócskát. Két csapatot alakítunk. Én téged veszek a nyakamba, a tizedes elvtárs pedig...

GYURICA Mostantól Gergő bácsi.

KISLÁNY Tizedes elvtárs! Tizedes elvtárs!

GARAMI (*erélyesen*) Csönd legyen. ...Gergő bácsi a kishúgodat veszi a nyakába. A fogó azt mondja az egérnek: „Egér, egér, ki a házból! Most jöttem a kávéházból. Ha nem jössz ki háromra, te leszel a fogó ma.” (*Megérinti a kislány vállát*) Te vagy a fogó. De mielőtt ezt kimondhatnám, addigra te iszkiri, elfutsz előlem.

KISLÁNY Akkor számoljunk.

GYURICA (*micisaphkát tesz a fejére*) Ez már ki van számolva. Mi leszünk az egerek. Ül a nyakamba. Ez az, nagyon ügyes vagy.

Gyurica és Garami nyakukba veszik a gyerekeket, és a kijárat felé tartva, a mondókát ismételve távoznak: „Egér, egér, ki a házból...” Az ajtóban szembejön velük a Szóvivő

A SZÓVIVŐ

Csodáld az emberészt, a győzhetetlent!
A lelemény a bajban is ajándék.
Gyerek felnőttet, felnőtt gyermeket ment,
S a biztonságért szavatol a játék.
(*Elindul a csoport után*)

7. jelenet „Fekete karnevál”

Garami és Gyurica, nyakukban a gyerekekkel, a felkelők sorfala előtt elhaladva, kilépnek a térre. Mögöttük halad a féláljult Csonkáné, ömögötte pedig a Szóvivő. A téren Kacsa, Beszkártos, Mocsári, Szigeti

KACSA

Két kisgyerek.

BESZKÁRTOS (*a Kisfiút megpróbálja elszakítani a felnőttektől*)

Csak álcázásnak vannak. Állj.

TILINKÓ (*raccsolva*)

JUTASI

Gyurri, gyerre ide... Jó, mi?
Szép kis civil... Egy kis szépséghibával:
Lábán a rendőrcsizma elmeséli,
Hol tölti mostanában napjait:
„Az ávéházból jöttem álruhában.”
Átöltöztél, mi?

TILINKÓ

GYURICA

TILINKÓ

GYURICA

TILINKÓ

Kétszer életemben.
Ahá, ávós vagy. Tiszt vagy?
És ha az?
Mi van? Te még pimaszkodsz?... Szemtelenkedsz?
Szerinted ez a hárshgyi vigyorgó?
Mit bambulsz. Neked úgy kell könyörögni?
Állj csak vigyázzba! Nincs füled? Vigyázz.

GYURICA (*csúfondárosan elmosolyodik*)

TILINKÓ

Majd pont magának.
Azt tudod, mi vár rád?
A képembe röhögsz, csirkefogó?
Ne félj, te sem mész el veretlenül.

Jön Szigeti a Tűzoltóval

Ezt a két faszit én már láttam valahol.
TŰZOLTÓ Vigyázok, nehogy baj legyen. (*Szigetinek*) Na uram, most improvizáljon.
SZIGETI (*határozott léptekkel odafurakodik a társasághoz*) Ezt ismerem, a politikai megbízottjuk!
TILINKÓ Ismered, mert a kollégája voltál.
SZIGETI Fontos adatokat tudhat.
TILINKÓ (*fenyegetően közeledik*) Például azt, hogy kicsodák vagytok ti.
TŰZOLTÓ A börtönökről, a lecsukott bajtársainkról..
SZIGETI Alaposan ki kell hallgatni! (*Fölmutatja az igazolványát*) A Nemzetőrség parancsnoksága nevében átveszem.
JUTASI (*lefogja Tilinkót*) Ökör. (*Szigetinek*) Kísérjétek a fővezérségre! De úgy vigyázzatok rá, az életetekkel feleltek érte.
SZIGETI (*súgva a Tűzoltónak*) Kimented innen a sűrűből. És ahol tiszta a levegő, szélnek ereszted.
TŰZOLTÓ Igenis. (*Gézt vesz elő a zsebéből, és Gyurica csuklójára tekeri*) Gyorsan tűnj el. És nézz vissza haraggal.

Gyurica el, majd Jutasi kivételével a többiek is

9. jelenet Az istenadta nép

Ugyanott. Jön a Szóvivő, és megáll a fa alatt, amelyikre Esztenát akasztották. Nyakában tangó-harmonika. Meszena, Jutasi, Nikkel

A SZÓVIVŐ

Az ostrom véget ért, s a szürke téren
Fekete karnevál kezdődik éppen,
És ember embert rugdal, ostoroz:
Eldobja álarcát az ősgonosz.
Számon a forradalom szép neve...
Letelt a napja, itt az éjjele.
S hol vannak ilyenkor a p e s t i s r á c o k?
Mert én a téren egyet sem találok.
Nem a Corvin köz, csak Pest hordaléka,
Nem a Baross tér, csak a hordaléka,
Nem Práter utca, csak a hordaléka –
A csúfra fordult szép szándéokra példa.
(Kézen fogja Meszenát)
A munkásosztály volna ez? Dehogy.
Nevén nevezhetetlen társaság.
Hacsak... Hadd hívjam őket úgy: a horda.
A javítóból kijöttek a huligánok,
S itt morgolódik Állampuszta népe:
Testvérként halásznak a zavarosban.
Hadd ízelegessem ezt a szót: prolik...
Proli, aki é s z n é l k ü l dolgozik?
A forradalom hogy engedhetett
Szabadjára torzonborz lelkeket?...
Mondják, a munkás mellé kell az őrség:
Megárt neki a túlzott vakmerőség;
Kérges kezében jól mutat a fegyver,
De kiütném belőle most az egyszer.
(Kézen fogja Jutasit)
Na és ezek? Csupa rossz arc. Csupa
Kiugrott csendőr és verőlegény...
Mindannyian hétpróbás martalócok,
Nincs helyük a köztársaság terén.
Kárognak kárörvendő varjai
Az óvilágnak: „Az új is bedöglött!”
Rongyosgárdisták, darutollasok,
Levitézlett vitézeim: mi óv meg
Az úri trágyadomb fertőzetétől?...
Minek nevezzelek? Nem vagy a népem,
Nekem aztán nem. Istenadta nép,
Balsorsnak hívlak, masszának, tömegnek,
Megértem, akik szanaszét lövetnek...
(Kézen fogja Nikkelt)

Ő is megér egy környezettanulmányt.
 Osztályvezető volt... Háztömbbizalmi...
 S most hirtelen itt feszít nemzetőrként...
 Mert ki ő? Zavaros fejű kalandor.
 Nagyfőnök, aki a történelem
 Főutcájára szívdobogva lépett,
 S úgy vágyott volna tenni bármi szépet...
 Bősztítve ismeretlen istenét,
 Még úrként tetszelegve is cseléd.
(Esztena holttestére mutat)
 A targallyak közé embert akasztott
 – Díszgömb gyanánt – az ötletes tömeg;
 A bőr alól nevetve vért fakasztott,
 S abban merítkezett a gyűlölet...
 Már összetörve Mérő Endre háza,
 És lakóit holtukban is gyalázva
 A söpredék a ház előtt tolong,
 S fönt függ a fán a kötözött bolond.

SZIGETI *(jön)* Ne a partvonalról bírálgassál, elvtárs, gyere közénk.

A harmonika elhallgat. A Szóvivő értetlenül néz Szigetire, mint akít lefűleltek

Tenni kell valamit a közért, és azt egyedül nem lehet... Hé, te meg hova tűntél?!
 A SZÓVIVŐ *(megbújik a művészbéjáró mögött)*

Itt jobb. Mi van?... Leülök egy fatörzsre.
 A térdem összecsuplik. Akkora
 A terhem, hogy agyonnyom, szétszakít,
 Mostantól nem tudom tovább cipelni...
 A lény felelős mindazért, amit
 Hozzá hasonló lények cselekednek.

SZIGETI *(bekukkant a művészbéjáró mögé)*

S a pártatlanságnak pirul az arca,
 Ha magát ártatlanságnak mutatja. *(El)*

10. jelenet Ugrás

Udvarra néző szoba a második emeleten. Tábori a nyitott ablak előtt áll. Jön Pulitzer

PULITZER

Közelről láttam őket.

TÁBORI

Milyenek?...

JUTASI HANGJA *(a folyosó távolabbi részéről)*

Gyertek ki, mert lövünk. Nem mondom kétszer.

PULITZER

Ilyenek. Meg ennél is ilyenebbek.

TÁBORI *(Pulitzernek)*

Szóródjunk szét. Te menj előre... Hátha

Nem pillantanak be minden szobába.

Pulitzer kilép a folyosóra, aztán rögtön behúzódik egy másik ajtó mögé. Tábori az ablakhoz megy, és átlépve a folyosórácson, belekapaszkodik a korlátba

Olyan kicsinynek, oly parányi pontnak
Érzem magam, gyámoltalan gyerek;
Énrajtam bárki férfi áttiporhat,
Vesztemben védekezni sem merek;
Úgy félek, mint az ország börtönében,
Féltem a mellem, csordultig betölt
A rettegés: ha egy ütést kivédtem,
Estemben majd magához vonz a föld.

Csörömpölés, szapora léptek hangja a folyosóról. Tábori elengedi a rácsot, és kiugrik az ablakon

11. jelenet Átöltözés

Szigeti vezetésével újabb fegyveres csoport hatol be a kaszinóházba. Gróf, Juhász. A megbontott fal tövében Hörömpő kuporog

SZIGETI (*átöleli Hörömpőt*)   Hogy kerülsz ide, régi haverom?
HÖRÖMPŐ (*tudomást vesz a játékról*)
Hát tudod, hogy van ez. Ideszorultunk.
GRÓF   Hogyhogy? Én kinyuvasztalak, te zsernyák.
SZIGETI   Ereszd. Ismerem. Ő adott nekünk
Fegyvert a Hársfa utcában.
JUHÁSZ (*kezét nyújtja Hörömpőnek*)   De akkor
Mért van rendőrruhában?
SZIGETI   Mert fogoly.
Kényszerrel átöltöztették, s az ő
Cuccában szöktek a vetkőztetői.
GRÓF   Vigyük Nikkelhez.
SZIGETI   Jaj, ne szórakozz már.
Mondom, a legeslegjobbik barátom.
GRÓF (*megakad a szeme egy rádión*)
Hoppá, egy full extrás világvevő...
Nem értetek be a néprádióval.
JUHÁSZ   Mutasd csak.
GRÓF   Mutatom.
JUHÁSZ   Azt jól teszed.
Naggyon baba.
GRÓF   Adjad csak vissza szépen.
Itt senki nem lop, ehhez tartsd magad.
SZIGETI (*Hörömpő fülébe súgja*)
A legjobb lesz, ha itt maradsz velem.
Átöltöztetek, míg nem látja senki.

A fegyveresek a rádión veszekedve el. Szigeti olajfoltos munkaruhát ad Hörömpőnek, aki átöltözés közben kivesszi az irattárcáját a zsebéből, és leteszi a földre

HÖRÖMPŐ

SZIGETI *(fölemeli a tárcát, és végiglapozza)*

Ma már a második átöltözés.

Kint ez a divat. Mint anyuval az
Állami Áruházban... Ugye, jó rád?
Utánam, fölme gyünk. Mi van, beszartál?
A párttagsági könyved: név az ajtón.
Az első oldalt én azért kitepném.
(Kitépi, galacsinná gyúri, és lenyeli)
Nem kérdem én, anyád hol szült világra,
Nem kérdem én, édesapád ki volt...
Á-s vagy, V-s vagy, H-s? Úúhh... Nem kérdezem meg.

Szigeti és Hörömpő a földszinti kavarodásban araszol előre

HÖRÖMPŐ

SZIGETI *(bepillant a konyhába)*

Feltűnés nélkül hogy jutunk ki innen?
A megoldás, mint annyiszor, a konyha.
Magadhoz veszel egy csomó edényt,
Mínthogyha zabrálnál egy úri házban,
És mindent hazavinnél anyukának.

A ház előtt Hörömpő egy teherautó ponyvája alá rakja az edényeket

(Hörömpőt is föltuszkolja a kocsira)
Pattanj föl a platóra, hajtás!
Többé ne fordulj hátra, pajtás.

12. jelenet Tisztviselőnő

Iroda a második emeleten. Pulitzer elbújik egy ruhásszekrényben. A behatoló felkelők élén Jutasi nyitja rá a szekrényajtót

JUTASI Tudsz élni, bébi. Gyere csak elő.

A felkelők azonnal Pulitzerre vetik magukat

MOCSÁRI *(kitaszigálja a folyosóra, és leköpi Pulitzeret)* Ezt az ávós kurvát én nyírom ki.

*Letaszigálják a lépcsőn, ki az utcára. A járda mellett a védők holttesteit hevernek.
A tömegben Mocsári és Iringó*

(Kézen fogja Pulitzeret, és elvezeti a hullák előtt) Nézd meg jól, te is így jársz. *(Pofon vágja)*
PULITZER Ezt miért kaptam?

MOCSÁRI Mert megérdemled.

Pulitzer elfordítja a fejét, Mocsári a hajánál fogva kényszeríti, hogy a hullákat nézze, majd bevezeti a tömegbe. Akik elmennek Pulitzer mellett, belérúgnak, rángatják, cibálják, aztán fellökik, és rátáposnak. A térre visszaérkező Szigeti megáll a háttérben

SZIGETI *(félre)* Akármi, csak a földön nem maradni.
Amíg megáll a lábán, van remény.

IRINGÓ *(Pulitzerre mutatva, Ridegnek)* Tetszik, mi?

RIDEG Kicsoda? Ez az esőt ritkán látott, száraz kóró, ez tetszene?

IRINGÓ Tépjétek le a szoknyáját.

Rideg letépi Pulitzerről a szoknyáját. Pulitzer a földön vergődve próbál megint fölegyenesedni

Folytasd csak nyugodtan, látni akarom a kincsét.

MOCSÁRI *(fölcsigázva közelebb hajol)* Na lássuk, bojárkucsma vagy meztelen csiga?... Hiny-nye... Mondd csak, kicsoda a liblinged, kinek ápolgatod ezt a kis kopasz barackot?

IRINGÓ Így jár minden bűdös ávos kurva.

SZIGETI De uraim, a jó ízlés nevében... Egy nőt a nőiségében megbántani... Kulturált emberek vagyunk.

Rideg egy rendőrkabátot próbál Pulitzerre adni. Jön a Szóvivő

Ezt vegye föl, aztán álljon a fal mellé.

PULITZER *(karmol, harap, viaskodik)*

Nem veszem föl, de akkor sem veszem föl.

MESZENA Nem áll a falhoz? Majd kötélnek áll.

MOCSÁRI *(Pulitzernek)* Térdelj le. *(A többieknek)* Nézzük csak meg az igazolványát.

PULITZER *(tenyerét széttárva, sírva)* Könyörgök... Irgalom. Engedjenek el.

SZIGETI *(kézen fogja Pulitzert, és elvezeti a Szóvivőhöz)* Nem bántott ez senkit. Tisztviselőnö.

MOCSÁRI *(Pulitzer pénztárcájában kutatva)* Négy kiló. Oké, lesz mit meghizlalni a lovin...

Te sem szűkölködsz, az hétszentség.

A SZÓVIVŐ *(átveszi Pulitzert, ráadja a saját zakóját, és Mocsárirra mutat)*

Saját szememmel látom ezt a véglényt.

Hé, emberek! Miféle föld alatti arc...

Saját fülemmel hallok ezt a hangot:

Éjmélyből fölzengő, goromba basszus.

Na és a többi... Azok se különbek.

Az alkotmány erős oszlopa eldől,

Ha oldalát a csürhe döngeti.

De mit vártunk a köztörvényesektől?

S a lumpentől mit? Friss vér kell neki.

(Miközben kézen fogja Pulitzert, és besegíti egy mentőautóba, a lincselő tömegre mutat)

Az újszülött nómenklatúra szarvát

A züllött emberhorda törte le...

Nyomul a csőcselék. Nem az igazság,

Csak a hús irgalmatlan tömege. *(El)*

13. jelenet Dimitrov

A gazdasági osztály. Dimitrov és Dede

DIMITROV Sapkát eldobja, váll-lapot letépi.
Az igazolványát.

DEDE Szégyellni kéne?
DIMITROV Elóttém nem. Ezek előtt igen.
(*A szőnyeg alá dugja az igazolványt,
majd rácsúsztatja a szőnyegre az íróasztalt*)
Maga maradjon a belső szobában.
Kimegyek, megpróbálom igazolni,
Hogy első perctől kezdve mostanáig
Velem volt. Semmi köze semmihez.

MESZENA (*jön. Kérdés nélkül agyonlövi Dedét, majd Dimitrovhöz fordul*)
Na nézd, az orvos.

TILINKÓ Ezt a rossz dumát
Még egyszer nem veszem be... Igazolványt.
A katonakönyv?

DIMITROV Nincs katonakönyvem.
Elmúltam ötvenéves.

TILINKÓ Itt a vége.
Apám, a temető üres, te meg
Itt lófrálsz... Milyen név az, hogy Dimitrov?
Az ruszki név.

DIMITROV Nem, bolgár.
TILINKÓ (*leköpi Dimitrovot*) Ruszki név.
DIMITROV Ha leköpnék, én azt elviselem.
TILINKÓ S ha jól vesén rúglak, doktor, na, ahhoz
Mit szólsz?

DIMITROV Bírom, mint Isten a szidást.
TILINKÓ (*Dimitrov állába bokszol*) A ring a munkahelyem, az öklöm a kalapácsom, az el-
lenfél pedig csak a megmunkálendő alapanyag.
DIMITROV (*suttog*) „Most megdöglesz!”, ordítja. Valami
Kemény tárgyat érzek a fejemen.
Megment egy ösztönös fejrándítás.
Pisztoly dörren, és minden elsötétül.
Hányingert érzek, összecsuklom, és
Kísérőim keze közül kicsúszom.

Jön Szigeti, és kivonszolja a duruzsoló Dimitrovot a szobából

Az egész folyosó kering velem:
Medrében úszom, ködös kábulatban.
A hangok eljutnak hozzám, de mintha

A túlsó partról jönnének felém:
Folyton forogva, összekavarodva. (El)
MESZENA (*megakad a szeme a páncélszekrényen*)
A páncélszekrény... Iszonyú haszonnal
Zárjuk a napot.

TILINKÓ Szétlövöm azonnal.
MESZENA (*százásokat szór a mennyezet felé*)
Aki keres, talál is...
Na nem igaz, tovarís?

Szigeti elindul Dimitrovvval a folyosón. Jön Bakator, majd Mocsári és Galóca

SZIGETI Minden rendben. Maradjon mozdulatlan.
A szemét pedig szépen hunyja be.
BAKATOR (*jön*) Ki ez?
SZIGETI Miénk.
MOCSÁRI Mindenki a miénk?

Bakator el

GALÓCA (*jön*) Egy pillanatra. Polgártárs, hová lesz
A fuvar?
MOCSÁRI (*Dimitrov arcába pillant*) Az ilyenek kár a kórház.
GALÓCA Azám, kinyírjuk, itt a helyszínen,
SZIGETI Jó? Fölösleges sokat vacakolni.
De mit akartok tőle? Nézzetek rá.
A halálán van... Sürgős kezelésre
Szorul.
GALÓCA Jó. Mi kezeljük ki a bajból,
És csak a nyakán szorul a hurok...
SZIGETI Mi közöd hozzá? Régi ismeretség?
Gondolkozz, mik vagytok ti: emberek,
Vagy emberbőrbe bújt vadállatok?
MOCSÁRI „C” válasz nincs?
SZIGETI Szabadságharcosok,
Vagy alja csőcselék?
MOCSÁRI Na és te, halljuk!
Mit véded itt az ávóst, a barátod?
Add át nekünk.
SZIGETI Nekem ne dirigáljál.
GALÓCA Megjáród, úgy vigyázz! És minden ember,
Mind, aki ezeket pártolja, menti.

Galóca és Mocsári el. Szigetiék leérnek a térre. Ott áll a Tűzoltó

SZIGETI (*a Tűzoltónak, Dimitrovra mutatva*)
A Péterfybe.

TŰZOLTÓ

Mondják, tele van
Köztársaság téri termékkel.

SZIGETI

Akkor
Alsóerdősor. Csak jó lesz sietni.

Mind el

14. jelenet A fodrász

Beszkártos és Bakator jön ki a házból, és Sugárt lökdösi maguk előtt. A téren Meszena, Beszkártos, Iringó, Jutasi és a Szóvivő

BAKATOR

Hé, hagymafejű.

MESZENA

Aha, te is itt vagy!

BESZKÁRTOS

Gyanús ez nekem, nagyon csöndben van.

MESZENA

Ez azt sem tudja, hol jár.

BAKATOR

A hülyéje.

IRINGÓ

Úgy látszik, sóbálvánnyá változott.

MESZENA

De alamuszi macska nagyot ugrik...

Belekapaszkodnak a hajába, és fölváltva ütik, pofozzák. Minden ütés után nevetésben törnek ki

JUTASI (*benyúl Sugár zakózebebe*)

Kis senki ember, mondd, mi vitt közéjük?

A meggyőződés? A szükség? Naiv hit?...

Úgy jársz, mint azok, akik megvezettek.

Ki vagy te?

SUGÁR

Na és maga kicsoda?

Hogy mert megütni egy ártatlan embert?

JUTASI (*Sugár igazolványát nézegeti*)

Ki káderez kit? Jól nézünk ki, vöröci.

Azonnal adja vissza. Az enyém.

SUGÁR

Mi van?! Na nézd, még ő követelőzik.

BESZKÁRTOS

Miért nem kínálsz meg egy golyóval?

JUTASI

Mesterfodrászi vizsgabizonyítvány.

SUGÁR

Én csak fodrász voltam bent.

BESZKÁRTOS (*letépi Sugárról az inget*)

És te nyírtad

A sörényüket. Mi meg a tiédet.

BAKATOR (*megvadulva a látványtól*)

Piros atléta van az ing alatt.

A SZÓVIVŐ

Az embergyűrű közepén: az ember.

Itt áll a testet öltött balszerencse,

Hogy szája a szürkületet jelentse. (*El*)

Meszena és Jutasi falhoz állítják Sugárt, hasba lövik, majd el

15. jelenet Gáz

Az Erkel Színháznál. Az embergyűrű közepén a földön fekvő Sugár, körülötte az előbbiek. Jön Mocsári

IRINGÓ Nem tartom vissza, ha évekig gyűjtöttem hozzá a nyálam. *(Köpködi és rugdossa Sugár holttestét)* Pigidi-pusztulj el! Digidi-dögölj meg!
MOCSÁRI Tapossátok ki a belét a rohadéknak.

Jön Szigeti egy Pobjedával, és leparkol a művészbekjárónál

IRINGÓ Gyerünk a kocsival! Maga süket?... Nem hallja az idők szavát.

Többen is ismétlik: „Gyerünk a kocsival!” Bakator kirántja a kocsiból a kővé dermedt Szigetit, és a helyére ülve indítja az autót. Közeledik Beszkártos

BESZKÁRTOS *(maga elé dünnnyögve)* A kocsi. A kocsi. A gépé-gépé-gépkocsi... A pálya. A pálya. Az autó-autópálya...

BAKATOR Komoly úttorlasz, ráerősítek.

IRINGÓ *(beül Bakator mellé. Énekel)* „...Adj gázt, hogy hátradőljek, és vért az éhezőknek.”

BESZKÁRTOS Apám, ha meg tudsz birkózni a kátyúkkal az Ecséri úton, ez is menni fog.

IRINGÓ *(Bakatornak biztatólag)* Figyelj, te eddig is olyan defektesnek tűntél... Bizonyítsál már. Lapítsd ki... Léccike, tegyed egyenlővé a Nagyalfölddel.

BAKATOR *(áthajt Sugár holttestén)* Kivassaljuk, mint a későn észbe kapó verebet.

IRINGÓ Mi volt ez a hang?

MOCSÁRI Megroppant a gerince.

Csend

BESZKÁRTOS Ezek szerint nem volt gerinctelen.

IRINGÓ Jól meglapogattuk... *(Kiszól Beszkártosnak)* Mi az, öregem, te is itt vagy?

BESZKÁRTOS Nincs nálad aszpirin? Megfájdult a fejem.

IRINGÓ Sajnos nincs. Nem készültem.

BESZKÁRTOS *(Szigetinek)* És magánál?... Ez megkukult.

BAKATOR *(kiszáll a kocsiból)* Mert az övé a verda. Félti.

BESZKÁRTOS Na viszlát. Megyek tovább tisztogatni.

BAKATOR Gyerünk a főbalhéhoz.

Bakator Beszkártos után lopózik, a többiek szétszélednek a téren

16. jelenet A finalisták

Az első emeleti tanácsteremben. Surányi és Szluka a szónoki emelvény mögött védekeznek, a felkelők Beszkártossal, Jutasival és Bakatorral az élen hasálnak lóállásban a padok alatt, és óvatosan nyomulnak előre

BESZKÁRTOS
SZLUKA
SURÁNYI

Ti mit műveltek a szószék mögött?
Mi vádbeszégeket fogalmazunk.
Egyszerre zúdultak be odafönről,
Meg idelentről... És mi itt maradtunk
Tanácstalanul a tanácsteremben.

Surányi megsebesül. Szluka lehajol, hogy segítsen neki, amikor mindkettőjüket sortűz éri

BESZKÁRTOS
SURÁNYI (*fejtében védekezik*)
BESZKÁRTOS

Ide a fegyvert. Nézd, emlékebe kérem.
Csak tartalmát kapod meg: a golyókat.
Köszí. Köszí. Ez volt a két utolsó.
Most jövök én. Figyelj. Ezt kapd ki, elvtárs.
(*Közvetlen közlőről lelővi Surányit, majd Szlukát*)
Hiszen mondtuk, hogy csak emlékebe...

JUTASI
BESZKÁRTOS

Hoppá,

Itt a függöny mögött van egy lejáró
A pincéjűnkbe.

JUTASI (*lepillant*)

Hú, micsoda hordók,

Színültig töltve termelői borral.

BAKATOR (*gránátot dob le, és lekiabál a pincébe*)

Hó! Gyertek elő, népnínyzó bitangok.
Gyerünk, gyerünk, nincs esélyetek a
Menekülésre... Kint várnak a srácok.
Előjöttek, vagy itt pusztultok el.

BESZKÁRTOS
BAKATOR

Beszkrátos a színpadon álló zongorához ül, és pötyögni kezd a billentyűkőn: Száz forintnak ötven a fele. Hirtelen beszakad alatta a dobogó, és bezuhan egy üregbe

BESZKÁRTOS (*kidugja a fejét*)

Ó, hogy az a rubelelszámolású,
Bárcabitorló, rohadék hatáság,
Az bassza meg. Eltörött a kezem.
A kazamaták?

JUTASI
BESZKÁRTOS (*legyint*)

Rozoga a deszka.

Rohadtul fáj. Szegény kicsi kezem.

A SZÓVIVŐ (*jön, énekel*)

Minden vagány a lelke mélyén kisfiú...

Itt maradt magába', nincsen egy barátja, nincs kiút.

BESZKÁRTOS

Megmondaná, hol van a kötözőhely?

Beszkrátost hordágyon kiviszik a sebesültszállítók. Jön Nikkel és Jutasi, akiket a bepólyázott Ottó 3 kalauzol. Nyomukban a Tűzoltó

- OTTÓ 3 (*izgatottan*) Saját szememmel láttam, amikor
Kettő után a liftet fölvitették,
Hogy a tetőn át meneküljenek.
- JUTASI Itt volt egy ávós. Szórén-szálán eltűnt.
Láttuk bemenni, nem láttuk kijönni...
Nem gondolod, hogy ezek kevesebben
Voltak a kelletténél?
- NIKKEL Mintha volna
Az elvtársaknak bármi k e l l e t e .
- OTTÓ 3 (*fejét a falra tapasztja*) Te hallod a dörömbölést? Igen? Nem?!
A gép szabályos ritmusban jelezne...
Ez ember, mert szabálytalan, ez ember.
Mondtam vagy nem mondtam?... Hunnia bö-bö-börtön.
- NIKKEL A titkos padlás és a pincebörtön:
Ezeknek minden búvóhely a földön.
A harcnak vége... Vár még annyi dolgunk.
A kazamatabeli jó barátok
Hálásak lesznek, mert mi hoztunk
A félholtak házába napvilágot.
- A SZÓVIVŐ (*Nikkelnek*) Hogy most sincsen a szájadon lakat...
Főbenjáró bűn: elhitted magad.
- NIKKEL Törvény, hogy a tátongó pinceszájban
– Mint más szenet – foglyot tart minden állam?...
- TŰZOLTÓ (*félre*) Ha van kazamata, akkor miért
Próbáltak alkut kötni a tömeggel?
Inkább vállalták a biztos halált?
Ha létezik a pince, miért nem arra
Vonultak vissza? Logikai bukfenc.
- A SZÓVIVŐ (*biccent a Tűzoltónak*)
Mehajlok súlyos érveid előtt.
(*Surányi holttestét kíséri, amelyet a lábánál
fogva húz a tömeg a térre*)
A haja csapzott. Fürkésző szeme,
Mely tágra nyílik a csodálkozástól,
Örökre fönnakadt... Surányi hadnagy,
A délutáni téren hogy világít
Sötét szemed megrepedt porcelánja.
A martalócok vonszolnak a fáig,
És nincs törvény, mely útjukat elállja. (*El*)

17. jelenet Állítólag vamzer

Bakator kilép a házból. Mögötte Szigeti. Kint áll Rideg, Iringó, később a Tűzoltó, Gróf és Juhász, Kacska

IRINGÓ	Állj meg, futrinka.
RIDEG	Sajtkukac.
A SZÓVIVŐ	Bakator.
	Bakator itt és ott és mindenütt.
RIDEG (<i>megragadja Bakator bőrkabátját</i>)	Ezt ismerem. Spicli a tolonchából.
SZIGETI (<i>Bakatornak súgja</i>)	Mondj bármit: bemondásra elhiszik.
BAKATOR (<i>ordít</i>)	Ne má'. Ti szórakoztok?! Mi a fasz van?
	Tőrőlmetszett nyócker gringó vagyok.
IRINGÓ	A nyolcból vagy, fiam? Akkor neked nyolc,
	Fára vagy lámpavasra lóगतunk.
RIDEG	Dehogysis vagy te gringó. Csúnya ávós.
IRINGÓ	A fára vele.
RIDEG	Lámpavasra.
IRINGÓ	Fára!
RIDEG	Mondom, hogy fára.
IRINGÓ	Mondom, lámpavasra.
MOCSÁRI	Íté! a nyolcker.
BAKATOR	Áááááá.
RIDEG	Íté! a nép.

Jön Gróf és Juhász

GRÓF	Ki ez?
JUHÁSZ	Állítólag valami vamzer, Aki sok szabadságharcost bemártott.

Rideg és Mocsári fejfelé föllóगतják Bakatort egy gesztenyefára

TŰZOLTÓ	Meredeken fölfelé ívelő Pályát futott be a fiatalember.
GRÓF (<i>Szigetinek</i>)	De hát nem itt pörgött velünk egész nap?...
SZIGETI	Mint a bűgócsiga: addig pörög, Míg egy rosszkedvű isten pörgeti.
IRINGÓ (<i>félre</i>)	Én úgy gondolom, hogy részemről ennyi. Hazamegyek, aztán megvacsorázom. (<i>Él</i>)

Jön Kacska

KACSKA	Mit tettetek? Jaj, Istenem, mit tettetek? Szegény, szegény ember. Kinek volt ehhez joga?
GRÓF	Hallgasson már, az ég szerelmére. Megkapták a magukét, megérdemelték. Valamit valamiért.

KACSA De így? Hiszen ez önbíráskodás. Barbárság. Állati, kegyetlen munka, csak a hóhérok képesek ilyesmire... Gyalázatos gyilkosok. Ez mégse megoldás... Nem lehet olyan módszerekkel dolgozni, amilyenekkel ők dolgoztak. Akkor miben vagyunk különbek?

JUHÁSZ A kisasszony úgy tudja, hogy a bíróság dolga az ítékezés.

RIDEG A kisasszony befogja a száját, vagy odakerül a többiek mellé.

MOCSÁRI *(közelebb lép Kacsához)* Idejön siratni az ávósokat!

KACSA Hát hogy hallgatnék. Ez a fiú egy órája még élt, a jövőjét tervezgette, és most itt lóg fölakasztva, egy merő vér, és csikkeket dugdosnak az orrába, a szájába az olyan szarládák, mint maga.

GRÓF Nagyon megkérném, ne minősítsen.

MOCSÁRI Kezdjük csak előlről. Hogy is van ez a szebb jövővel, nagysád?

SZIGETI Ne bántsátok. Ismerem, színésznő a Nemzetiből. *(Karon fogja és kivonszolja a tömegből)*

KACSA Ránk fog szakadni az ég ennyi kegyetlenség láttán.

SZIGETI Nem szabad így beszélni. Nem kell több áldozat. Nem kell több halál, világos?

Ezek csak arra hallgatnak, aki teli torokból ordibál... Könyörögve kérem, ne ingerelje a tömeget. Nincs itt semmi keresnivalója. Futás, kicsi lány. *(Biccent a nézőtér felé)*
Ember vagyok, a kötelességemet teljesítem. *(Maga elé mered)*

Kacsa el

18. jelenet Obulus

A ház előtt. Vörös zászlókat, nagyalakú reprodukciókat hordanak ki az épületből. Az erkélyről több-kötegnyi iratot hajítanak ki, a káderlapok szerteszét szóródva szállingóznak a föld felé. A könyvekből máglyát raknak, meggyújtják. Surányi és Szluka szájába százforintosokat tömködnek, egy-egy maréknyi pénzt. Pócs ezredes holttestét levágják a fáról, köpdösik, égő könyvekkel, brosúrákkal és pártvezetők portréival rakják körbe

GALÓCA Számoljunk csak. Ha négyszáz forint tagdíjat fizetett a pártkasszába, akkor testvérek között is húsz rongyot szakított.

HOFMEISZTER Negyvenet. A szájába tömjük, összegyűrve, hogy nagy lánggal égjen.

GALÓCA *(belerúg Pócs holttestébe)* Ávós góré, saját kezűleg kínozza a felkelőket, a degenerált disznó.

MOCSÁRI Hát ezért csináltad, husi.

GALÓCA Ezt akartad, megkaptad.

MOCSÁRI Ezzel mész a túlvilágra.

RIDEG *(gombostűvel egy május elsejei emléklapot tűz Surányi egyenruhájára)* Itt a káderlapod.

GALÓCA *(olvassa)* Azt mondja, hogy: MINTAPÉLDÁNY. Az vagy.

Jön Szigeti és a Tűzoltó. A karhatalmisták hulláit nézegetik

SZIGETI *(halkan)* Látszik mindegyiken, hogy csóró, nem tehet semmiről.

TŰZOLTÓ Ugye-ugye, mindig a szegényember húzza a rövidebbet.

SZIGETI *(Pócs holttestére mutat)* Kivéve ezt. Mert ez egy ezredes. De ha egy kicsit is jobban megnézték volna ezek a dögkeselyűk, látják, hogy nem ávós... De nem ám. Figyelje meg a váll-lapját. Honvéd ezredes.

A Tűzoltó a lábánál fogva húzza ki Pócs testét a tűzből

GALÓCA Hát te mit csinálsz, drága apám?

TŰZOLTÓ Szörnyű a szaga, muszáj lesz kiszednem. *(Félre)* Ordíthatnék kom van: miért állat az ember?

SZIGETI És miért vagyunk mi emberek az embertelenségben?

TŰZOLTÓ Azt nem tudom megmondani.

SZIGETI *(súgva)* Mert valahogy mindig az történik, hogy csodálatosan megérezzük, kinek van igaza... Nem azért?

TŰZOLTÓ Miért, kinek van igaza?

SZIGETI Ha senkinek, akkor egy kicsit annak, aki védtelen.

Galóca Szigeti felé fordul, pisztolyt szögez rá, céloz, de a fegyver üresen kattann

GALÓCA *(földhöz vágja a pisztolyt)* Én védtelen vagyok, de te vajon buzi-e vagy?

Szigeti és a Tűzoltó sietve el. Jön Nikkel

NIKKEL *(Galócaéknak)*

A felelősségre vonásra gondolj.

Eloltani a káderlapokat.

Mindjárt nők jönnek, fekete csapat,

Akiket özvegyé tett ez a fél nap.

(Az égő káderlapokon járkál, próbálja megfékezni a tüzet)

Az egy eszméből százezer darab lett:

A térre hó hullik, de nem marad meg...

A nép lassan szállingózik haza.

A levegőben perzselt hús szaga.

19. jelenet

Corvinisták, gyülekező!

Tömeg a ház előtt. A Szóvivő kilép a ház erkélyére. A téren Meszena, Galóca, Tilinkó, Nikkel, Hofmeiszter, Jutasi, Ottó 3

MESZENA

Corvinisták, gyülekező! Hahó,
Corvinisták, rögtön, mind ide hozzám!

Megyünk, megiszunk valamit

Valamelyik szabad magyar csehóban...

A corvinisták mindent abbahagynak.

Mi van, már vége?

GALÓCA

MESZENA *(a botjára bök)*

Vége, mint a botnak.

TILINKÓ

Győztünk.

NIKKEL

Az élet szép?

MESZENA

Nekünk nagyon szép.

(Tilinkóval együtt a jobbszélen el)

TILINKÓ (*visszaszól Hofmeiszternek*)

Te?

HOFMEISZTER

Még a hatása alatt vagyok.

(*Bal felé kitántorog a színről*)

JUTASI (*borosüvegét lóbálva Ottó 3-ra mutat*)

Ottó ütött, talált ötöt.

OTTÓ 3

Szellemtelen vagy.

(*Nikkelnek*)

Egészségünkre, bajtárs.

(*Meszendék nyomában el*)

NIKKEL (*kényszeredetten*)

Csirió.

Indulok udvarolni... Itt az alkony,

Ünnepelőbe öltöztetem az arcom.

GALÓCA

Hahó, nagyfőnök.

NIKKEL

Hahó, senkiházi. (*Félre*)

Gyilkos Galóca, téged nem szeretlek.

GALÓCA (*az akasztottakra mutat*)

A mi művünk.

NIKKEL

Nem. Ez csak a te műved.

GALÓCA

Úgy döntöttél, hogy álszerény leszel? (*El*)

Jutasi leül a földre, iszik. Nikkel fölpillant az erkélyre

NIKKEL

És ott van a mi kételtű barátunk...

Halljuk, mi szépet mond a jó barát.

A SZÓVIVŐ (*az erkélyről Nikkelnek, ünnepélyesen*)

A forradalom továbblendítése

Végett... sikerrel fölszámoltatok

Egy aktív ellenforradalmi gócot.

NIKKEL

Egyetlen gócot: nem az összeset.

(*Tenyérébe temeti az arcát*)

Nem ezt akartam, én nem ezt akartam...

A SZÓVIVŐ (*szónoki pózba vágja magát*)

Hidd el, testvér, én nagyon is megértelek.

A forradalom nem patyolattiszta

Kezek barátságos integetése,

Nem zászlólobogás tavaszi szélben,

Nem szentbeszéd egy fényes délelőtt...

Az ilyenkor szokásos incidensek,

Az elkerülhetetlen túlkapások...

A botrány, túl a józan ész határán,

S a becsület, amelyen folt esett...

NIKKEL (*mintha magyarázkodna*)

Részemről végtelenül fájlalom.

Ki akadályozhatta volna meg?...

Parancsolhattam volna, hogy: „Megállj”?...

Önjáró gép. Tudod, ment ez magától,

A vezéreitől függetlenül...

A SZÓVIVŐ Egy igazi hős van. A többi csak
A forradalom vámszedője vagy
Csellengő fegyveres.

NIKKEL Micsoda szégyen!...
Ezek a sajnálatos események
Szent forradalmunk szénfekete napján
Rossz vért szültek... Rühellem az egészet,
S az ördög művét az ördögre hagynám.

A SZÓVIVŐ (*Nikkellere mutatva*) Aztán, ha kérdik tőle, hogy mi újság,
Ő többé nem bír mást mondani: ősz van!
Nagy hírként szétkiáltja az ígét,
Amit mindenki tud: mélységes ősz van!

NIKKEL (*intéget a Szóvivőnek*) Viszlát, bajtárs.
(*Bűnbánóan félre*)
Nem látok egyebet,
Csak ezt: halálra halmozott halált...
Mi volt ez? Bármilyen, csak nem győzelem.
Más tud, én nem tudok ujjongani.
Ha sorba rendezhetném legalább
Az enyéimet... De kik az enyéim?
(*Tenyérébe rejtve az arcát, sír*)

Jutasi föltápszokdik a földről, és Nikkel felé indul, láthatóan részegen

Itt jön. Megbotlott egy harcokcsinyomban...
De hát a társam. – Zászlóaljparancsnok,
Ide hozzám. Kérdezek valamit.
Mikor a sorkatonákra lövettem,
Azt mondd meg, egyenes beszédemet
Ki igazította könyörtelenre?
A jó ég tudja. Hirtelen sugallat...
Úgy tudtam, hogy azok nem emberek.
De rosszul tudtam.

JUTASI Rosszul, hogyha mondom.
Mi az?

NIKKEL Gyere közelebb, Jutasi.
Lehelj csak rám, te ittál.

JUTASI Ünnepünk van...
Ünnep van a Baross Köztársaságban.

TILINKÓ (*visszaszól egy gesztenyefa mögül*)
Meg ünnep van a Corvin közben is.
A mi utcánkban meg lakodalom.
(*Jutasinak*)
Na tünjél el.

Jutasi vigyorogva el

A SZÓVIVŐ (*lepillant Nikkelre*)

Szemközt a pusztulással?...

Nem éppen. Hát a pusztulás legalján
Egy ember lépked. Majdnem hangtalan.

NIKKEL (*beint a Szóvivőnek*)

És gondja van. És közönsége van.

A ház erkélyén a tömeg fenyegetően közrefogja a Szóvivőt

A SZÓVIVŐ (*vészjóslóan a közönség felé fordul*)

Amikor tankok álltak itt a téren,
Ha emlékeznek, szentül megígértem:
Mikorra majd a csata sorsa eldől,
Kimaradok az összes életemből...
Szolgáltam, mint a híradó harang
Ércnyelve: semmiségem volt a rang.
Hirdetve ünnepséget és keservet,
Jajongtam, mindahányszor félreverték –
Ha balról jobbra, jobbról balra billent
A fönti kéz: kongat egyszerre kint-bent.

Önkioldóval egy utolsó felvételt készít magáról és a felkelőkről. A tömeg megragadja, és kihajítja a ház erkélyéről. Sötét

EPILOGUS

Kazamaták

Továbbra is sötét. Ütemes kopácsolás hangja a mélyből, mintha egy föld alatti akna betonfalán koppanna meg a csákányok vasa

HANG 1 (NIKKEL) Csak egyszer, egyetlen ponton nyissuk meg a labirintust, akkor már könnyebb az egész tekervényt felgöngyöltíteni.

HANG 2 (MÉRŐ) De mi van, hogyha nincsen labirintus?...

HANG 1 Akkor nagyon megszívtuk, akkor nagyon-nagyon megszívtuk... De ki miatt szívtuk meg? Ki találta ki ezt az egész sületlenséget?

HANG 2 A sikernek sok apja van, a kudarc pedig árva.

HANG 1 Oké, tegyük föl, hogy magának van igaza, és semmiféle titkos pince nincsen... Az egész történet fantazmagória. Fontos volna, hogy lezárjuk az ügyet, de hogyan csináljuk ezt úgy, hogy ne kompromittáljuk magunkat?

HANG 2 Pofonegyszerű. Először is odaviszi az embereket az első gödörhöz, aztán a másodikhoz, aztán az ikszedikhez. Ott bebizonyítja, hogy semmiféle hangot nem lehet hallani. Ugyanezt végigcsinálja az újságírókkal, akik szépen megírják, hogy az égvilágon semmiféle alagút nincs. Érthető vagyok?

HANG 1 Az ötlet nem rossz, de sajnos hasznavehetetlen. Akkora a hisztéria, hogy a saját szemüknek se hinnének. Nekünk presztízskérdés, hogy *legyenek* kazamaták... Ez az ügy már régen túlnőtt az ország határain. Muszáj fúrni tovább.

Kigyulladnak a fények

A SZÓVIVŐ HANGJA

„Hanem a múlt mindig jól alakul.,,
S ha bíránk szeszélye úgy akarja:
Az egyetlen történet szertehull
Ezerkilencszázötvenhat darabra.

Harangok

Függöny

Határ Győző

KÓDA

A TÉLIKÉK-ből. Brighton-Hove 2004

hej ha addig élek
gatyán gatyakorcom
s leszek-leddegélek
túl minden kudarcon

akkor is ha bánom
istenadta bűnöm
ami volt: csaláлом
holtig keserülöm

nadrágom rogyottas
láb is belevaló
vigyoroghatsz: így el-
szaladt velem a ló

áldott koldús-zsineg:
medve módra fázom
tilinkóznom: kinek-
minek eklogáznom?

fognak a holnapok
szaporább a TEGNAP
szól a NAPTÁR baszod
ilyen ősőreg vagy?

jó az vénnek lenni?
azok mind csak nyögnek
volnál feleennyi
s ne lennél csak nyűgnek

sípolsz herregdegélsz?
ne menj közelébe:
tilinkód belevész
TENGER DÖREJÉBE

hitelbe hozomra
töttél KILENC X-ET
törd el azt a kurva
agyonnyútt SZIRINXET

hány CADENZÁT fújtal?
legyen ez a KÓDA
hálj el öregbojtár
magadra csukódva

HALÓDÓ

A TÉLIKÉK sorozatból

pofája lefittyedt szája oldalt lógott
hátukra vetették
vitték a halódót

kéz a földet sepri lába is kalimpál
okos az úristen:
gizgagt hamar gyomlál

ez? pimaszul bújt hogy erről is lekészen
ELŐBB KELLETT VOLNA
– olvasod az ÉS-ben

elébesomolygón szóltunk sziveslátást
ez? már kitúrt volna
érdemletes száz mást

sokalltuk – garázda! – túrtük lássék-tessék
hagyjuk hadd temesse
az áldott feledség

hazátlan bitangja: nincs is áldás rajta
s mi *talajtalan* volt!
megyen a talajba

menjen is! ideje – nekünk békét hagyjon
 bides katángkóró
 vihar hordta vad gyom –

pofája lefittyedt szája oldalt lógott
 hátukra vetették
 vitték a halódót

Szvoren Edina

DÓR NOVELLA

Aki a nagyszülők különös szavaira alig emlékszik, s ha némelyik olykor mégis eszébe jut – Mamó a szellentést úgy mondta: purci –, csak zavarba jön tőle, mint a sommal kikészített papnők szájából fölbugyogó szavaktól, mert értelmük sosem az, amit jelenenek, az a nő nem is dór. Aki férfi nélkül él, termékeny éveit a szőlőtőkék közt fecsérli el, hajszálait reggelente nem szedegeti össze a párnáról semmi férfikéz, s hagyja, hogy dalmát macskák szokjanak a háza tájához (bajt hozol ránk, Ió!), az nem dór többé. Ahol ezek a háromszögarcú macskák megjelennek, oda férfi nem jár. De mikor a háromszög egyik csúcsát – állukat – a háncsedény pereméhez nyomják, és nyírfalevelszín nyelvükkel kecsketetejet lefetyelnek, egyszerre mindegy lesz, az ember dór, aiol vagy phrüg-e, csak, ahogy Papó mondaná, elbábásodik hirtelen a szem, és egy kéz mintha belülről kezdené cirógatni a bőrt. (Nem mintha Ió vágyott volna valaha is gyerekre.) Az a dór nő, akinek a háza körül annak idején egy délről jött marhapásztor legeltette méla tekintetű állatait (és volt valami mélaság a pásztor szemében is), hogy aztán ő legyen az egyetlen férfi, aki hajnalonta markába gyűjthesse Ió megszelídíthetetlen hajszálait – szúrták a marhapásztor tenyerét, mint a tölgyfaszálka, de szerencsét az istennek sem hoztak – s aki Ió selyemfényű bőrét kívülről cirógathassa, mikor az elbábásodások vannak soron, az ilyenféle nő nem dór. És már az üdő is: idő, az üzenet: izenet, az ümőge: ing.

Kölyökképe, copfja, gyenge marka volt ennek a marhapásztornak. Míg báva állatai a magas fűbe lógatták hatalmas állkapcsukat, ő felhúzott, térdben behajlított lábbal ácsorgott egy fűtlen földhányáson, órák hosszat mozdulatlanul, s csak nézett maga elé, arcán se öröm, se bánat – hogy messziről akár darunak vélhette az ember. (Csere.)

Ahogy meredek dombról tipeg le – akaratunk ellenére – a láb, úgy találta magát Ió hűvös, fehér házában ez a marhapásztor. Egyszer csak ott guggolt a juhbőrön, az ablak alatt. Mézsörszaga volt, a halántékán lilás foltot hagyott a babérlevél, fogsorát megbarnította a sok forró borostyánital, s egész teste különféle bódítószerek – levelek, nedvek és gyökérkivonatok – nyomait viselte. Ió szótlanul nézte végig a napjában néha többször ismétlődő műveleteket, s ha épp az lett volna segítség, hogy az elalélni készülő fiú tarkóját tartsa, akkor mellékuporodott a juhbőrre, a copfja alá nyúlt, és tar-

totta a tarkóját; ha meg az, hogy elzárja előle a házban fellelhető összes nyersanyagot, akkor, éppoly szenvtelenül, mint ahogyan az imént tarkóját tartotta, széles pofacsontjával eltorlaszolta a kamrába nyíló ajtót; s hogy két kézzel megmarkolta a marhapásztor gyöngye vállát, az ernyedő akarat máris megacélozódott. Ha a fiú, fekhelyén teke-regve, borostyánitalért rimázkodott, Ió borostyánleveleket kevergetett lassú tűzön; ha viszont – sokadik – új életének küszöbén a fiú arra kérte, hogy míg ő marháira vigyáz, égesse el az összes nyavalyás babérlevelet, Ió szendén félrehajtott fejfel tüzet csiholt, majd pedig egy sekély gödörben elfüstölte a teljes idei babértermést.

Valamelyikük eltanulta valamelyiküktől a guggolást. Guggoltak nyakig érő térdrel a tűzhely előtt, guggoltak az udvaron és a fehér házfalnak támaszkodva, guggoltak kis terpeszben, lógó nyakkal a szőlősorok között, guggoltak padozatot súroló üleppel, mintha saját ölükben ülnének, guggoltak a belső szobában, guggoltak egymással szemben és egymásnak háttal, s guggoltak térdükre, mint egy párkányra könyökölve a környékbeli dombokon. Lelassultak ők együtt.

Ölekezéseik rendszerint halk sírdogálással végződtek. Valahányszor a marhapásztor kedves, tömzsi kis jószágát Ió fegyelmezett öle magába fogadta, a fiú torkát összecsomózta az elkeseredés, mert a határára ért egy Ióban lévő langyos úrnek, egy kör alakú végtelennek, ami, hogy, hogy nem, terjedelmesebbnek látszott, mint a test, ami magába foglalta; ahol növények nőttek levél és szár nélkül, ahol a belül volt kívül – de ahonnan ő örökre kirekedt: nem érintheti, nem beszélhet róla, nem rimázkodhat érte. Jószága lelohadt, cuppanva szétváltak, Ió a pásztor piskóta alakú homlokát simogatta.

S mind gyakrabban fordult elő, hogy a marhapásztor hiába bökdöste Ió vállát, szolongatta őt a macskák nyelvén, dicsérte nyírfalevelsín nyelvét, s dörgölte kőnél is keményebb fejét Ió csípőcsontjának; mert amikor arra került a sor, hogy a fiú sápadtan, hajlékonyan – mint egy frissen hasított fűzfavessző – Ió lába közé feküdjön, s az Ión hagyott lenge ruhák részéből (dór nő sosem meztelenedik le egészen) elérje, ami elérhető, s hogy végül az alatta fekvő lassan mozgó, nagy kiterjedésű tengeri hínár legközepéig jusson, akkor a marhapásztor figyelme hirtelen valahogy elkalandozott; visszahúzódott a jószágából, s a visszaúton száz szádra szakadt: hallotta a magukra hagyott marhák bőgését – Ió gyomrának korgását: egy bányaomlást – két korai tücsköt – és még kilencvenhét másik hangot.

A borostyánitaltól van – állapította meg Ió, akit növényekről, testi dolgokról és égi jelenségekről Papó okosított ki, majd mindkét karját a feje alá hajtogatta.

A borostyánitaltól van. Tudod, az egész csak annyi, mint egy körömágybetegség.

A marhapásztor ilyenkor föltápáskodott. Háttal a szemközti falnak dőlt, és talpa homorulatát légmentesen a vádli domborulatára illesztve magához emelte lábát – rajta ép és rózsaszín volt minden egyes köröm –, hogy aztán álljon és bámuljon órákon át. (Csere.)

Nem dór nő, aki hagyja, hogy egy efféle kudarc számolatlanul ismétlődjön, s aki nemcsak hogy nem választ új szeretőt a soron következő holdünnepen, de még csak nem is őrjöng, nem is ereszti tíz körmét a fiú kölyökképebe, csupán békésen fekszik köldökgig gyúrt tunikában, s beszél a kör alakú végtelenből kifelé.

Lelassultak ők együtt. Az üdő idő, Mamónak volt igaza: már minden megtörtént. S ha Ió mégis valami ismeretlennel találkozott, a következők nagyon is ismerőseknek tetszettek. Például furcsa alakok jöttek Keletről. Idegen szereket kínáltak. Tudták, hova kell jönniük, kivel érdemes szóba elegyedniük, tudták, milyen magas árat kell

szabniuk ahhoz, hogy kíváncsívá tegyenek egy végesekből és végtelenekből kizárt fiút (nagyon magasat). Velük lófrált egy néma, feltűnően alacsony líbiai lány – keskeny csípője előtt kecskebőr kötényt viselt, kissé csámpás léptei térdig rúgták föl a port, egyenes, fekete haja ismeretlen növényi nedvektől illatozott –, akinek az volt a szerepe, hogy mikor Ió végre beadta a derekát, s rábólintott a borsos árra, a marhapásztorral a belső helyiségbe vonuljon, és a bejáratra eresztett függöny meg az ablakra húzott nádtábla mögött bevezesse a fiút az új szer használatának rejtelmébe. Félóráig tartott. Ió az elfüggönyözött bejárat mellett guggolt (kis terpeszben, lógó fejjel). Ezt a várakozást már ismerte jól. Rémllett valahonnan a néma kis líbiai kör alakú köténye is; a marhapásztor mélyről jövő sóhajai s közben a lány bármivel feltölthető hallgatása: hogy az újonc tarkóját tartja?, hogy ölelkeznek?; s az égerfa alatt ücsörgő férfiak bámész tekintete. Már minden megtörtént: a marhapásztor meghalt, Jézus megszületett, aláírták a vesztfáliai békét, csak még ki kellett tölteni valahogy az időt, okokat kellett szolgáltatni arra, ami majd amúgy is bekövetkezik.

Ió nem látott a jövőbe, így azt sem tudhatta, hogy a függöny mögül elsőként a kis líbiai fog előbújni. Kecsebőr kötényét immár a kezébe gyűrve biccent majd felé – ruganyos fenéke mint két hámozott kivi fog rezegni épp szemmagasságban –, és ahelyett, hogy Ió kérdéseire felelne: mi ez a szer, mit csináltak odabenn, egyáltalán mi ez az egész, kifelé kancsalító lábfejjével egykedvűen keresztülcsozog majd az udvaron, és szépen fölpackolja számára hátára fizetségét, a két veder árpát, a három bödön erjesztett mézet, valamint a két zsák tökmaghéjat. De amikor mindez megtörtént, s kivált amikor a pásztor *elbábásodott* szeme is megjelent, mint egy dér csípte áfonyaszem, a függöny és a fal közti résben, Ió azonnal ráismert az ismétlődésre, rögtön azután pedig a ráismerés ismétlődésére is.

Hova siettek volna.

Mire a marhapásztor rosszul lett, a kis líbiainak nyoma veszett. (A férfiaknak nemkülönben.) Tajtékos nyál eredt a fiú szájszegletében, körme alól híg vér szívárgott, tagjai reszkettek, s bőre fehérebb volt, mint az ioppei homok.

Mit sem változtatott volna az események menetén, ha Ió hagyja őt meghalni. Nem azért fektette a juhbőrre, hogy fekdjön. Nem azért polcolta föl a lábát, hogy föl legyen polcolva a lába. Hánytatta, de nem azért, hogy hányjon (leninet gyömöszölt a szájjüregébe). Nem azért itatott vele forró tejbe áztatott fenyőrügyet, hogy forró tejbe áztatott fenyőrügyet igyon. S végül nem azért mosta le nedves kendővel a testét s dörögölt pórusaiba mentaolajat, hogy tiszta és jó szagú legyen (nem érdekelte többé ez a test, ha ugyan érdekelte valaha is). De betelt valahogy az idő, a marhapásztor lassacskán jobban lett, ők pedig egy lépéssel közelebb kerültek a halálukhoz – és bárkiéhez.

Ió nem fagatózott – dór nők erénye a férfiúi sikerekkel és kudarcokkal szemben tanúsított tapintat –, a pásztor azonban kéretlenül is megosztotta vele a jól sikerült dűrgés felett érzett örömét. S mivel dór nő a férfiak füllentéseit is magához méltatlannak érezné leleplezni, Ió a nimfakoron túliak, a nővérek, a papnők nemtelen türelmével hallgatta végig a fiú beszámolóját, amelyben a kis líbiairól kiderült, hogy, először is, korántsem néma: amikor Ió hallgatni szokott, neki éppenséggel megered a nyelve; hogy, másodszor, kicsi, gyors és hangos; harmadszor szűz, mégis *mindent* tud; negyedszer nincsen kör alakú végtelenje; valamint, ötödször, hagyja magát – hatodszor: akarja, kéri – a kisujjától a feje búbjáig lemezteleníteni.

Ió bólintott, arcán későbbi templomok csöndje, jól van. (Megalázni azt lehet, aki nem közömbös.)

Jól van, ezek tehát a vágyaid.

Guggoltak, mintha saját ölükben ülnének. Ió egyszer, egyetlenegyszer sommal kente ki az arcát – a marhapásztor fél lábon ácsorogva vizsgálta a tüneményt. (Csere.)

De azután ölekezéseik az ölekezésben merültek ki. A bökdösődések meg a *cicázások* meg a kőnél keményebb fej medencecsonthoz dörgölései hiába rövidültek a bizonyos jósdai mozdulat képletességéig, amit már senki sem ért – Mamó se, Papó se –, s Ió hiába hagyta magát most már a legalsó ingektől és kötöktől is megszabadítani (bajt hozol ránk, Ió), a marhapásztor újabban már meg sem kísérelt a kívülről belülré vagy a belülről kívülré kerülni, hanem csak feküdt Ió combja közt, mint egy nem folyó folyó, és tenyerét Ió izmos lapockája alá csúsztatva – a kis líbiainak a melle lehetett ekkora – ringatta magát, anélkül, hogy ki-be: előre-hátra, Ió pedig hallgatott rendületlenül, mert mondanivalója ilyenkor továbbra sem akadt.

Mikor elkészültek, közösen gyűjtögették Ió haját a párnahuzatról, hogy a szerencsét várhassák, s kihagyták a számításból: annyira lelassultak, hogy észre sem vennék, ha ez a szerencse beköszöntene.

Guggoltak együtt, külön. Dalmát cicáikat nem zavarta a marhapásztor, a pásztor nem zavarták a cicák. – Ki tudja, a macskák miért nem szenvedhetik a termékeny férfiak jelenlétét.

A marhapásztor tekintete jóval a rosszullet után is megőrzött valamicskét az elbábódásból. A szer már réges-rég elfogyott, de figyelme még minduntalan túlfutott a tárgyakon, s a kiválasztott felületeken sehogy sem tudott megtapadni. A világ feneketlen lett: kivesztek belőle az élek, a sarkak, a határok, s egyetlen kecskéjük már csak színében különbözött a ház mögötti babérligettől. Kótyag telepedett a fiú szemgödrébe, és pillantása olyan akadálytalanul futott keresztül az egyre nyájasabb, egyre tapintatosabb, egyre türelmesebb Ió koponyáján, mintha átlátszó lett volna.

Nem a szerencse köszöntött be.

(Csere.)

A kölyökképű marhapásztor csodálkozott a legjobban, hogy ő, akinek a sorsa magány, megbüdösödés, saját piszkában hentergés és korai halál lett volna, az őszi legelőváltáskor letipegett – nem is ő: a lába – egy az Ió háza előttinél épp hogy csak meredekebb lankán, és máris egy cserfes kis phrüg nő házában találta magát. Az üdő idő.

De talán mégiscsak Ió csodálkozott jobban.

Az újra magukra hagyott marhák épp a phrüg nő háza fölötti széles hátú dombon meláztak. A suhogó hangra kiemelték szüntelenül mozgó állkapcsukat a fűből, és tőlük telhetően igyekeztek fölfelé, az egyre közeledő hang irányába nézni. Áthussant kérges bőrükön egy tarka árnyék. Ha Iót, aki előző este pávává változott, s összezárt, uszályosan a teste után ringó színes farktollazatát vagy bíborzöld begyét nem is láthatták – hiszen egy marha mindent oldalról nézne meg –, az Ió pávakorában rakott sarjútojásokat nemsokára ormóttan arcuk túrta ki egy közeli liget bokrai alól. Foltosak voltak és nagyok. Eszük ágában sem volt utánagurulni a marhapásztor lábának, jól ültek mindahányan egy-egy kisebb mélyedésben. De pár nap múlva a phrüg nő, aki szív éppem nem volt, ám járás közben mint egy héjátlan gyümölcs rezgett a feneke, rájuk talált, és mindet a tarisznyájába szedte.

Tokai András

KISASSZONY HAVA, ZSUZSANNA-NAP

Mikor még élt Anyánk, Zsuzsanna,
ilyenkor indult, pár nappal előtte
a mimózavadászat.

Zsuzsa a sárga dalmát fürtöket szerette,
a fölmenők közt voltak odavalósiak,
és úgy látszik hosszan őrzik
a mimóza varázslatát a gének.

A mézes gömböcskékkel pazar ágakat
csak tavasszal lehetett kapni – drágán,
így Titi hugommal Zsuzsanna-nap előtt
nyakunkba vettük a környéket:
a Garay téri piacot, a távolabbi Hunyadit,
a Keleti előtt a sokszoknyás néniket;
keresgeltük, mi lesz a mimózához legjobban hasonló.

Aztán Zsuzsanna-napkor, reggel
előszedtük az eldugott,
kissé már megfonnyadt virágot,
amit a spájzban, fáskamrában
már úgyis régen észrevett Anyu,
és átadtuk neki a két csomag obligát Kossuthtal.
(Nem kellett volna, elszívta egyetlen nap alatt.)

Ma reggel itt a kertben elég jó
mimózapótlékokat látok,
de ott hagyom a hosszú sárga szálakat,
hagyom, hogy a bőven gyűlt harmat súlyától,
az Anyánk nemléte óta eltelt
harminc év súlyától roskadozva
pár napig még abban a hitben éljenek,
hogy valóságos mimózák,
akiket semmi pénzen
nem bír megvenni az a két ostoba gyerek.

Farkas Arnold Levente

KIKÉR

Kikértem a legolcsóbb sört,
gyónni készülök, olvastam teg
nap egy házról, jó és rossz
határán áll, eszembe jutott
erről egy másik olvasmány
élmény, szinte még gyerek
voltam, amikor olvastam egy
másik házról, határon állt
az is, két ország határán,
olyannyira, hogy a hálószo
bában alvó feje az egyik or
szágba nyúlt, a lába pedig
a másik országba lógott, ez
zel persze nem azt akarom
mondani, hogy az egyik or
szág jó volt, a másik pedig
rossz, eltöltöm itt azt a kis
időt, amíg harangoznak.

L. VAGYOK

F. A. L. vagyok, az atyám fi
a, atyám F. A., az atyja fia,
nagyatyám F. A., az idősebb,
nem él már, meghalt, ta

vasszal megivott 60 liter alma
pálinkát, nyáron a földbe rak
tuk, attól félttem, élve temet
jük el, olyan volt a nyitott ko

porsóban, mintha élne, mint
ha mozogna a bajsza az or
ra alatt, atyám kézenfogva ve
zetett a virrasztásra a sötét

ben, atyám megbotlott a lefek
tetett villanypóznában a sötét
ben, de lehet, hogy ez előbb
történt, amikor nagyanyámat

temettük a sötétben, amikor
nagyanyámat temettük, tél
volt, amikor nagyatyámat te
mettük, nyár volt, nagya

nyámnak vérzett az agya,
nagyatyámnak vérzett a
gyomra, a gyászolóknak
vérzett a szíve, nagybátyám

ráhajolt nagyatyám halott
testére, és azt sírta romá
nul, hogy atyám, atyám,
miért hagytál el engem,

nagybátyámon színes ing volt,
nagyatyám kifogástalan öltö
zékben feküdt a nyitott koporsó
ban, a toron szóba jött az

tán az örökség, nagybátyáim
lerészegedtek, a szomszéd kulcs
ra zárt mindent, nehogy lába
keljen valami jószágnak, nagya

nyám halála idején pásztorját
szottam a pásztorjátékban a temp
lomban, atyám hamarabb eluta
zott, mi később mentünk utána

vonattal, anyám, öcsém meg én,
ez volt az első alkalom, hogy a
tyám nélkül utaztunk atyám szü
lőfalujába, atyám kijött elénk az

állomásra, örült nekünk, de a
szemén láttam, hogy szomorú, lát
tam a szemén, hogy sírt, meg
halt, mondta, tudom, mondtam.

G. István László

KUKA

A teletömött kuka
tetején ragad a tej,
várom, hogy hozzám érjenek.

Felkutathatatlanul
felgyülemlett bennem
a sok szeretet.

Ha felnyitsz, túlbuggyan
a peremen a meggylé, a csikk,
ha rám nyomod a tetőt,
áldani foglak érte.
Alszom egy kicsit.

NŐI PORTRÉ

Úgy nézett rám, ahogy a szivacs
kifacsarásakor veszti a vizet.
Hamar elfáradt.

Fölhúzta ajkát, fogát mintha
gumiból lenne, gyúrte a nyelve.
Kettéharapott valamit,
nem mintha érdekelne.

Mosolygása, mint a part
fövenyén a homokos csík –
arcomra száradt.

FIGYELŐ

A SOKASÁG DRÁMÁJA

**Megjegyzések Papp András
és Térey János színművéhez,
kitekintéssel és visszatekintéssel**

Egy dráma, amelynek KAZAMATÁK a címe, s „*Ját-szódiák Budapesten, a Köztársaság téri Pártbizottsá-gon és környékén, 1956. október 30-án*”, rendkívü-li jelentőségű dolog.

Jelentőségét a magyar forradalomra való emlékezés adja. 1956 ugyanis mai világunk pa-radox alapító eseménye.

Alapító esemény, amennyiben belőle ered-nek azok a gyökeres történelmi és társadalmi változások, amelyek leverése után harminchá-rom esztendővel bekövetkeztek; aminthogy e változások legfontosabb – a tömegeket fizikai-lag és lelkiileg is mozgósító – jelképes gesztu-sa, az 1989. június 16-i újratemetés is hozzá kapcsolódott.

Paradox, amennyiben a rendszerváltás legi-timációját egy emberöltővel korábbi esemény alapozta meg. Pontosabban elkorhadtak, majd összedőltek azok a tartóoszlopok, amelyek megalapozták az előző rendszer ingatag legitimá-cióját – ez a serény gyarapodás reményén, a közélettől szigorúan elválasztott magánélet vi-szonylagos szabadságán s e vívmányok fenye-gettségén, a szovjet katonai jelenlétén nyu-godott –, s ebből az összeomlásból egyszerűen előtűnt a Kádár-korszak vérfoltos keletkezés-története. Előtűnt? Inkább világossá vált, hogy eltűntetése, elhallgatása, elfelejtetése, tabuvé tétele ellenére ez volt a legmélyén a korszak s mindenekelőtt Kádár János ősznépi elfogadá-sának – a kisebbik rossz negatív értelmében. A nagyobbik rossznak nem maga a forradalom tűnt – nem hiszem, hogy a magyar népben je-lentős ellenérzés halmozódott volna föl vele szemben –, hanem elkerülhetetlennek tekintett következménye, a megtorlás, amelyet az eltűnt időben egy másik Kádár János vezényelt le.

A negyedszázados kompromisszumos konst-rukció, amelyet nemzedékek fogadtak el, s

amelyhez egy nemzedék szocializálódott, 1989-re a geopolitikai helyzet megváltozásával, a folyamatos gazdasági növekedés reményének megtorpanásával értelmetlenné vált, s '56 mint-egy magától visszanyerte pozitív értelmét. Bi-bó István szavai a „*hamis realizmus*”-ról profeti-kusnak bizonyultak: „*Amint ezek a konstrukciók összeomlottak, mindaz, amit róluk mondtak, tárgy-talanná vált.*” De míg körülöttünk – hol vére-sen, hol bársonyosan, hol fenyegetettségben, hol karneváli módon – zajlott „*az emberi méltó-ság*” szintén Bibó emlegette „*felkelése*”, s olyan hatalmas jeleneteket produkált a történelem színpadán, mint a berlini fal leomlása vagy a prágai, temesvári, bukaresti események, s míg Lengyelországban folyamatos maradt a rend-szerváltásig a Szolidaritás hagyománya, addig Magyarországon jobbra zavar, rosszkedv, kö-zöny s talán szégyen kísérte az '56-tal való kon-tinuitás helyreállítását, a beidegzett előjel meg-változását. Ezt nevezem '56 második parado-xonának.

A harmadik paradoxon abból adódik, hogy politikai értelemben az '56-tal való kontinui-tás helyreállítása csak a legáltalánosabb szabad-ságjogok tekintetében lehetett érvényes. '56 sajátos tartalmának megvalósítása lehetetlen volt, vagy legalábbis kevés honfitársunk érezte már a rendszerváltás idején is és ma is aktuá-lisnak. Hiszen a nemzeti önrendelkezés, a kép-viseleti rendszer, a polgári szabadságjogok a nyugatos demokrácia közjvai. A forradalom sajátosságai – a munkás-önigazgatás, a reál-politikus kompromisszumos megszorítások, a harmadikutasság – elveszítették időszerűségü-ket. '56 általános és sajátos követelései is jóval aktuálisabbnak tűntek a Kádár-korszakban, s ez alapozta meg az intranzigens ötvenhatosok baloldali elitjének és a demokratikus ellenzék-nek a szövetségét, a *Beszélő* és más orgánumok körének erőfeszítéseit a forradalom hagyomá-nyának, kibontakozási javaslatainak – de per-sze nem magának a forradalomnak – az újra-élesztésére. A '89 óta nagymértékben plurali-zálódó és egymással elkeseredett vitában álló '56-elbeszélések aktualizáló politikai tartalma

– ha törekedtek ilyesmire – kimerült a demagógiában. Hősök és szájhősök ajkáról egyremásra lehet hallani azt az üres állítást, hogy a rendszerváltás nem történt meg, s ennek egyetlen lehetséges értelme, hogy nem forradalmi úton történt meg, '56 nem ismétlődött meg.

Magát a forradalmi elbeszélések megsokasodását azonban nem nevezném paradoxnak. Korábban Magyarországon lényegében két elbeszélés volt forgalomban. Az egyik a negatív, hivatalos ellenforradalmi forgatókönyv a lumpenproletariátusról és az ő Horthy- és klerikofasiszta vezetőiről. Ez a szólam a rendszer dezideologizálása és rossz lelkiismerete, valamint a status quo elfogadására hajló neves '56-osokat is befogadó kádári kiegyezés következtében a hatvanas évek végétől fokozatosan elhalált, és átadta helyét a hivatalos hallgatásnak; fenntartották, de ritkán beszéltek róla.

A másik a pozitív, elitarisztikus elbeszélés, melynek legfontosabb változata a forradalom baloldali, egykori vagy ideális kommunista elitjének az elbeszélése volt, s ehhez kapcsolódott alkalmilag – olykor csak később, már a börtönévek után, a hajlíthatatlansági teszten átesve – néhány, köréből kiváló s az elitbe bekerülő munkás-, diák- és katonai vezető. Maguk a nagy népmozgások, a forradalmi tömeg csak a háttérét képezték ezeknek a történeteknek, amelyeknek legmegragadóbb és legfelemelőbb lapjai amúgy is a vereség és a leszámolás idejére estek. Nagy Imre bírái előtt, Bibó a parlamentben, Angyal István végakarata. A tömeg ezzel szemben arctalan maradt. A tömeg volt az, amely felvonult, gyülekezett, tüntetett, amelybe belelőttek, amely megostromolta a rádiót, lerombolta a Sztálin-szobrot, ellenállt a szovjet tankoknak, de történeteiről, figuráiról csak az emigráció irodalma hozott hírt, illetve rágalmazó, gyalázkodó kontextusban a honi hivatalos verzió. Az intranzigens magyarországi elbeszélésben – talán ezért is – csak a masszája, a léte volt fontos, amely igazolta, hogy '56 valóban a nép – sőt, a marxizmusból jövő '56-osok számára egyenesen a proletariátus – forradalmi felkelése volt. A tömeg adott magyarázatot a reformista elit forradalmi fordulatára. Ez a tömeg volt a „névtelen csőcselék”, amelyről Angyal István így beszélhetett heroikus élete csúcspontján: „melyből lettünk, amellyel egyikek voltunk és akikkel együtt tértünk meg”. Angyal szavaiból – aki a kevés közvetítő egyike volt az ideológus

elit és a tömeg fegyveres része között – vagy Déry Tibor szavaiból („*Mától kezdve a suhanc szó szent előttem*”) még valami következik. E tömeg léte mellett elengedhetetlen volt az is, hogy erényes legyen.

A forradalom tisztasága '56 mítoszának sarokköve. Ifjúkoromban maga Bibó István is beszélt nekem arról, hogy aránylag kevés kilencvenes, önkényeskedés történt '56-ban. A Köztársaság tér ezért lett ennek a narratívának a botrányköve. Irracionális, a történet menetébe nehezen illeszthető esemény, amelynek az is tragikus színezetet kölcsönöz, hogy a pártházban meggyilkolt politikai vezető Nagy Imre híve volt.

Ám erről később. Az elitarisztikus elbeszélés után nem csodálható, hogy megjelentek a köznépre összpontosító történetelbeszélések, mint ahogy a rendszerváltás után megjelentek képviselőik. Elkezdődött történeti kutatásuk is. A kommunista diktatúra ellen föllázadó tragikus sorsú kommunisták és volt kommunisták mellett felvillantak az antikommunisták vagy nem kommunisták, a proletárok, vagányok, parasztok, egyetemisták, konzervatív polgárok, keresztény értelmiségiek, lumpenelemek, bűnözők, éhséglázadók, deklasszáltak, anarchisták arcélei.

Ezek az új történetek – amelyeket, ne tagadjuk, az elitarisztikus történet egy általános szolidaritás kifejezése mellett sokáig elnyomott és elfojtott – perspektívaváltást hoztak létre ketős értelemben. Egyrészt újra megnyitották a „Mi lett volna, ha nem bukik el a forradalom?” történetietlennek tekintett, ám a múltat a jellel és a jövővel összefűző kérdéséről a vitát. Számos szcenárió vált láthatóvá, s a politikai paletta minden árnyalata megtalálhatta a helyét. Ez rámutatott '56 alapító esemény voltára, de említett paradox inaktualitása miatt a karikatúrisztikusán szélsőséges sémák váltak a legláthatóbbakká, és a karikatúra nemcsak torzkép, hanem rémkép is lehet. Másrészt – és szempontunkból ez a fontosabb – felnyílt az, amit úgy szoktak nevezni: történelem alulnézetből.

A forradalom egykor kommunista vagy ideális kommunista – korabeli szóhasználattal renegát vagy revizionista – elitje egy ideológiai családba tartozott a forradalmat elfojtó új rezsim elitjével. Kádár János – mint 1989. áprilisi zavart beszéde tanúsítja – Nagy Imre szel-

lemével viaskodott. Donáth Ferenc a forradalom előtt a Kádár-per, a forradalom után a Nagy Imre-per másodrendű vádlottja volt. A *Szabad Nép* szerkesztőségében együtt ültek későbbi forradalmárok és ellenforradalmárok. Az ilyesmi akasztófa, börtönök, felügyelet és évtizedekig tartó megfigyelés ellenére is valamifajta intimitást hoz létre a történet aktorai között, jobban mondva intim viszonyt magával a történelemmel. A barikád két oldalára kerülők közös előtörténetükben azt tanulták, gyakran arra tették föl az életüket, ahhoz a meggyőződéshez fűződtek legtisztább emlékeik, hogy „*a forradalom*”, ahogy Maurice Merleau-Ponty írta, „*az a csúc, amelyen a valóságnak és az értékeknek, a szubjektumnak és az objektumnak, az ítéletnek és a fegyelemnek, az individuumnak és a totalitásnak, a jelennek és a jövőnek lassanként összhangba kell kerülnie egymással...*”. A forradalom ideáltipikus képei, amelyek kitöltötték fantáziavilágukat, megvesztegetően hasonlítottak október tisztító viharának képeire. És az '56-ról szóló elitarisztikus történet egyetlen olyan főszereplőjének, aki soha nem volt kommunista vagy marxista, Bibó Istvánnak is megvolt a maga forradalomelmélete, amely, ha nem is a legfőbb jónak, mindenesetre elengedhetetlen feltételnek tartotta a forradalmat a társadalmi élet új szabályozásához.

A forradalom alulról jövő elbeszélései – amint az várható is – nem ilyen reflektáltak, nem hozhatók bizalmas kapcsolatba a világtörténelemmel. Nincs meg bennük – vagy ha igen, csak színfálhasogatóan – az ebből következő pátosz. A mítosz hamarabb rajtafogható, mert értéktelenebb elemekből, lesüllyedt kultúrjavakból épül. Igaz, ezek nemcsak a mítoszok alkotóira, hanem magukra az egykori résztvevőkre is hatottak. A „pesti srácok” mítosza visszhangzott akárhány forradalmi romantikus regény, de a pesti srácok maguk is tudva-tudatlanul Gavroche-nak és társainak megannyi utánoztát utánozták. A Köztársaság téri kazamatákban ott volt a pincebörtönök toposza. Egy alvilági figurát Valentine Williams híres kalandregénye nyomán Tuskólábúnak neveztek. Még Tóth Ilonának és társainak gyászos történetében is arra kell gondolnunk, hogy partizánfilmek és partizánregények – például Alekszandr Alekszandrovics Fagejev *IFJÚ GÁRDÁJA* – inspirálhatták az áruló likvidálását.

De ha összehasonlítom a két elbeszélést, a felülnézetit és az alulnézetit, akkor nem az

egykori, illetve mai mítoszok és legendák katalógizálása a célom. (Litván György hozzájárult e fontos feladathoz *MÍTOSZOK ÉS LEGENDÁK 1956-RÓL* című tanulmányában.) Hanem a beállítottság sarkalatos különbsége – nem feltétlen ellentéte – foglalkoztat. Olyan nézőpontváltásról beszélek, amely kissé távolabbi példával élve, s ott persze ellentétként kiéleződve, Arthur Koestler *SÖTÉTSÉG DÉLBE*-je és Alekszandr Iszajevics Szolzsenyicin *GULAG SZIGETCSOPORT*-ja között következett be a kommunista mozgalom megítélésében. A kommunista mozgalmat belülről ismerő, majd elhagyó Koestler heroikus-tragikus történetben beszélt el, hogy miképpen gyilkoltak kommunisták kommunistákat. Szolzsenyicin a tömegek szenvedéstörténetét beszélt el, amely névtelen emberek számainak történetére bomlott szét, s éppen az esetek tömegével érte el rendkívüli hatását.

*

A magyar kultúrának nem volt sem Koestlere, sem Szolzsenyicinje. A magyar írók nem írták meg '56-ot sem így, sem úgy. ('56 tevékeny kulturális amnéziáját, illetve elfojtását György Péter vizsgálta *NÉMA HAGYOMÁNY* című könyvében, 2000-ben.) Holott az elitista narratíva egyik változata szerint '56 az írók forradalma volt. S valóban, jelentős írók jelentős – túlnyomórészt mérséklő – nyilatkozatokat tettek a forradalom idején, s ezért néhányan meg is bűnhődtek. De a forradalomra későbbi munkásságukban legföljebb utalásokat találunk, mint Déry egy-egy novellájában. Santa Ferenc a történelem iránti radikális szkepszis szellemében írt, s annak idején aktuálisan szükségszerűen félreértett, ma pedig méltatlanul elfelejtett jelentős regényt, a *HÚSZ ÓRÁ*-t. A Koestler-típusra – ironikus távolságból – Konrád CINKOS-a emlékeztetett. Az alulnézet és a felülnézet találkozásától Eörsi István börtönmemoárja hozott hírt. Petri mindkét elbeszélés szellemében írt néhány jelentős verset: a forradalom elitjére (*NAGY IMRÉRŐL SZÓLVA*) megtalálta a tévedhetetlen költői jelzőket – „*vonakodó, sértett, tétova*” („*akibe mégis / fölészívároghatott / diüh, káprázat, országos vakremény*”), írt '56 karácsonyáról s benne a később felakasztott házbeli férfiről, vagy *EGY KEVÉSSÉ VIZSGÁLT, ÁM LÉNYEGES HÖSTÍPUS*-ról, s arról, hogy „*Olykor a nép utcára réved-széled, fölkel, / a lehetségesből valamit megragogyogtat*” (*OKTÓBER*). '56 tömegét az *EMLEKÍRATOK KÖNYVE* forradalmi epizódja és az *Inconnu* művészcsoport

HARCOLÓ VÁROS címmel tervezett és betiltott kiállításának koncepcije mellett két színházi előadás idézte fel nagy művészi erővel. Az Ács János rendezte kaposvári MARAT–SADE az aktív, forradalmi tömeget, Jeles András Dobby-adaptációja, pontosabban a SZÉLVIHAR című apologetikus dráma csodálatos szétírása és szétrendezése, a DRÁMAI ESEMÉNYEK, a passzív, az eseményeket inkább elszenvedő kisembereket. Mindkettő ereje valamifajta kettős artikulátlanlanságban volt: '56 artikulálhatatlanságában a Kádár-rendszer alatt és a tömeg gyötrelmeinek artikulátlanlanságában; a Peter Weiss-műben (amelyben közismerten elmeorvosintézetet ápolnak jött-ment újra a francia forradalmat) ezt maga az örület fejezte ki összes konnotációjával, Jeles művében pedig a hiteltelen szöveg torzított beszédében, a kín zöreijeiben való megjelenítése.

Lehetne még folytatni a sort a rendszerváltás utáni magaskultúra eseményeivel, Kertész Imre ANGOL LOBOGÓ-jával, Mészöly Miklós PANNON TÖREDÉK-ével, Jovánovics György 56-OS EMLÉKMŰ-vével, Ember Judit, Schiffer Pál és mások dokumentumfilmjeivel vagy Nádas Péter új regényének jeleneteivel. Papp András és Térey János jelentős drámája azonban, miközben művészi problémája a tömeg, egyik szálhoz sem kapcsolódik. A szerzők mintegy a nullapontonról, egy új nemzedék elfogulatlanlanságával és hidegségével tekintenek '56-ra.

Indokolt tisztázni, hogy az én hagyományom a fent vázolt alternatíva körében mozog. Az elitarisztikusnak nevezett elbeszélést felejtethetetlen beszélgetésekben idősebb barátoktól – Donáth Ferenc-től, Litván György-től, Vásárhelyi Miklós-tól – sajátítottam el. Lehetett volna, hogy valaki ennek az elbeszélésnek a szellemében nagy történelmi tragédiát ír a forradalomról, de belátom, hogy ma már nem lehet. Erre vall az is, hogy Kornis Mihály, akit foglalkoztatott az említett Kádár-beszéd, és a véres halottak árnyainak shakespeare-i számonkérő megjelenését látta benne, szemmel láthatólag elállt attól a tervétől, hogy történelmi dráma kiindulópontjaként használja fel, hanem mint egy jelentős talált tárgyat, drámatöredékként publikálta. A tragikus-heroikus formálásnak Mészáros Márta TEMETETLEN HALOTT című Nagy Imre-filmje inkább a lehetetlenségét, mint a lehetőségét mutatta.

Az alulnézetinek nevezett elbeszélés a szenvedés végtelen variációit átélő és fölkelő tömeg

érzéki megjelenítésével s ugyanakkor egyénekre bomló plaszticitásával áll összefüggésben. Szolzsenyicin művében – amely persze nem forradalmi tömegről, hanem a szovjet kényszer-munkatáborok népéről szól – ez a szolidaris történetmondás rendített meg, noha nem osztottam közömbösségét (sőt, ingerült és gyakran a gyilkosokra és áldozatokra egyként kiterjesztett elfogultan ellenséges érzületét) az egymással leszámoló világmegevaltozók iránt. Ennek nincs párja '56 irodalmában. Vagy ha mégis, akkor a történelmi szakirodalomban. Olvassuk csak el Eörsi László CORVINISTÁK, 1956 című könyvének végén azt a 261 életrajzot, amely száraz tényszerűségében is az egyik legtöményebb dráma a magyar életről, amit valaha is olvastam.

Most más érzéseket és gondolatokat kell mozgósítanom. S noha fenntartom: egy magyar drámának különös jelentőséget ad, hogy '56 a tárgya – s e jelentőséggel, azzal, hogy nemzeti kultúránk igazi hiányára válaszolnak, a szerzők teljes mértékben tisztában vannak –, el kell fogadnom – mint az alapító esemény paradoxiajának újabb tünetét –, hogy azok a szálak, amelyek a megtorlás, a konszolidáció és a rendszerváltás titkává tették '56-ot, s '56 megértését mintegy életünk megértésének zálogává változtatták, ebben a drámában elszakadtak. Következésképpen e drámának nem kérdése a történelem neves vagy névtelen cselekvőivel és szenvedőivel való szolidaritás vagy a kettő valamilyen kombinációja. A darab szerzői történelmi drámát írnak, amelynek ambíciója, hogy a lehetőség szerint híven kövesse a magyar forradalom egy drámái megformálásra kiváltképpen alkalmas tragikus epizódjának valóban megtörtént eseményeit. Sőt kifejezetten történelmi kérdéseket vetnek fel, de ezek közé a kérdések közé nem tartozik magának az ábrázolt történelmi eseménynek a bármilyen értelemben vett történelmi aktualitása, nem tartozik hozzá sem magával az eseménnyel, sem bármelyik hőisével való identifikáció.

Papp és Térey drámája ebben az értelemben olyan, mint bármely történelmi dráma, amely nem nemzeti dráma is egyben. Nemzeti drámán ezúttal nem valamely nemzeti irodalom legjelentősebb drámáit értem, hanem azt, amelynek tárgya bizonyos alapító esemény vagy Heideggerrel szólva „államalapító tett” – akár közvetlenül, akár a tradíció egy olyan története révén, amelyre szimbolikusan rámaso-

lódhat –, s amely alkalmas arra, hogy a néző identifikációját szolgálja. Svájc nemzeti drámája Schiller *TELL VILMOS*-a. Nemzeti dráma alkotására törekedett Illyés Gyula is egyes műveiben, így az *OZORAI PÉLDA*-ban. Ez nagyon ideologikus műfaj, s noha a XIX. században sok nemzeti dráma született, a legtöbb kihullott az idő rostáján. (Sajátos módon sokkal több nemzeti zenedráma, opera maradt fenn.) A *KAZAMATÁK*-ban nem is az a különös, hogy szerzői nem törekednek egy olyan műfaji keret kitöltésére, amelyet ma már komoly írók sehol nem ambicionálnak, hanem az, hogy ez a keret választott anyaguk révén *fennáll*.

1956 eseménye – amint azt a fentiekben megpróbáltam kifejteni – *valóban* alapító esemény. S ha igen, ez mélyen befolyásolja a befogadó elvárásait, a közönség perspektívahorizontját. Ezek más pályán futnak, mint maga az alkotás. Nemzeti drámát már régen nem lehet írni, de lehet nemzeti drámát várni. Ezért válhattak az előadásban – néha spontán módon, máskor a rendező művészete révén – olyan művek is nemzeti drámákká, amelyek önmagukban korántsem azok. (Így vált a forradalom előtt – s ahogy Aczél Tamás és Méray Tibor a *TISZTÍTÓ VIHAR*-ban megmutatta, a forradalom egyik szellemi előzményeképpen – a Nemzeti Színház híres III. RICHÁRD-előadása a magyar sztálinizmus véres és gyalázatos alapítás- és bukástörténetévé, az említett kaposvári *MARAT–SADE*-előadás pedig '56-dramává.) Ezért jelenhetett meg a nemzeti dráma dupla fenekű populáris változata, az *ISTVÁN, A KIRÁLY*.

Vár-e a közönség ma nemzeti drámát? Pozitív értelemben bizonyára nem. (Hacsak olyan naiv, homogén és ideologikus közönséget nem föltételezünk, mint amely vitéz Döbrentei Kornél szeme előtt lebeghetett, amikor megkísérelte megálmodni, hogy egy haldokló miniszterelnök egy [másik] párt ifjú vezérének kezébe teszi az ország sorsát.) De abban az értelemben igen, hogy történelmi tapasztalatai alapján jelentése van számára '56-nak, és ez a jelentés elkerülhetetlen kapcsolatba lép egy '56-os tárgyú drámával. Papp és Térey művét e tudás nélkül ma nem lehet elemezni, annál is kevésbé, mert ez a tudás természetesen az övék is. A provokáció, amely szembeszegül a bármilyen heterogén várakozással, mélyen beépül drámájuk formájába.

*

Maga a témaválasztás is ebbe az irányba mutat. A Köztársaság téri október 30-i népítélet (amelynek a *Life Magazine*-ban publikált megrendítő és viszolyogtató képei bejárták a világot) '56 egyetlen reprezentatív narratívája sem igazolta, legföljebb a megelőző provokációkkal mentette, vagy – szélsőséges esetben – valamifajta bonyolult összeesküvés-elméleti kombináció révén az ellenfélnek tulajdonította. Olyan rémtett volt ez – mind a parlamentek, illetve a magukat megadó emberek kivégzése, mind pedig a holttestek meggyalázása –, amelytől (legalábbis a visszaemlékezésekben) más fegyveres csoportok elhatárolták magukat. Valóban, a magukat megszervező csoportokról tudni való, hogy a lincshangulatokat sikerült megfékezniük. A megtorlás hivatalos történetének viszont ez lett a fő demonstrációs eszköze, s itt nem is kellett (túl sokat) hazudni.

Papp és Térey drámájában elhangzik – talán épp azért, hogy hivatkozhatunk rá – a különbségtétel a Köztársaság tér és '56 más eseményei között. A Szóvivő mondja: „*Számon a forradalom szép neve... / Letelt a napja, itt az éjjele. / S hol vannak ilyenkor a pesti srácok? / Mert én a téren egyet sem találok. / Nem a Corvin köz, csak Pest hordaléka, / Nem a Baross tér, csak a hordaléka, / Nem Práter utca, csak a hordaléka – / A csúfra fordult szép szándékra példa.*” Mégis, ha valaki negyven, harminc vagy akár húsz évvel ezelőtt a Köztársaság téren játszatja '56-ról szóló drámáját, az rágalmozóként járt volna népe között, még ha igazat szólt volna is. Az enyhülés korszakának dokumentuma Karinthy Ferenc *BUDAPESTI ÓSZ* című regényének (1982) szájalmas vesszőfutása kiegyensúlyozott igazságért, és siralmas alkui a belső és külső cenzorral. Azok a vállalások és kiszólások, amelyeket az író szemmel láthatólag merésznek, kockázatosnak, talán túl soknak is tartott, s amelyeket már az akkori olvasók is túl kevésnek; s mindennek ára, a rettenetes sematizmus!

Az igazságtétel a rendszerváltással jogszolgáltatási és politikai feladattá vált, s ez még a lehetséges írói feladat tétjeit is megváltoztatta.

Papp és Térey már a prologusban világossá teszi, hogy más problémák foglalkoztatják őket, mint „'56 történelmi értékelése”. A választott történelmi epizódot nem '56 megítélésére akarják használni. Nagy egzisztenciális-történelmi dilemmákat vetnek fel, de ezzel korántsem

akarom azt mondani, hogy ürügynek használják fel „az ősz meséjét”.

*„Akit vezére jobbra, balra állít,
Helyére fagyva nem lehet szabad;
Rögeszme foglya, tölti dögrövásig
A büntetését kint és bent a rab;
Megnynitnám élete kazamatáit,
Ha elhinném, hogy kívül tágasabb.*

*A hátulsókból lesz az elmezőny.
Mit ér az egy, a sokkal összemérve?
Az egyikből kibújik majd a szörny,
A másik földre fekszik tönkretéve:
Ki áll, milyen mezben, milyen mezőn?
Ezt mondja el nekünk az ősz meséje.”*

Ezek a reflexiók absztrakt-lírai módon elölegezik a dráma nagy problémáit. Három elmentét tűnik fel: a történelem és a szabadság (a történelmi drámák klasszikus kérdése), az egy és a sok, a kint és a bent ellentéte.

A prolóógus emelt hangja az I. felvonás I. jelenetében, ha más fekvésben is, folytatódik. Esztina honvéd ezredes e szavai kezdik a drámát: „A múlt ezüstjét színarany jövőre / Cseréli próbáló októberünk...” A hangnem nyilvánvalóvá teszi, hogy milyen mércét állítanak maguk elé a szerzők, milyen polcon látják témájukat. Ez ugyanis a III. RICHÁRD első sorainak dallama, ahogyan mi, magyarok ismerjük, Vas István fordításában: „Yörk napsütése rosszkedvünk telét / Tündöklő nyárrá változtatta át.” A felütés azonban nem ezzel az ünnepélyességgel folytatódik, hanem éppenséggel cáfolja azt. Banális dologról van szó: Esztina ebben a hónapban húsz éve házas, és feleségének további húszat ígér. A banalitás végigkíséri a drámát: az alakok emelt hangon mondanak közhelyeket, helyzetüket sémákban fejezik ki, melyek gyakran nem adekvátak. S mivel szövegelésük inkoherens, az emelkedettből gyakran csúsznak alacsonyabb regiszterekbe. Gazdag és változatos nyelvi kanavász jön létre, próza és vers váltakozása – a legalantasabbtól költői magasságokig (beleértve rengeteg idézetet, „shakespeare-i” szójátékok, szófacsarások garmadáját, anakronizmusokat) –, mely egyetlenesen oszlik el az alakok között, s ezért nem jellemezheti őket (legföljebb csak annyiban, amennyiben néhány kisebb szereplő nem lép ki az alacsonyabb regiszterekből).

A drámai nyelv egységének a szereplők nyelvi jellemzéséhez való általános viszonyáról sokat lehetne mondani, de itt inkább az a kérdés, hogy mi a mélyebb oka annak, hogy a szerzők minimalizálják szereplőik nyelvi elkülönítését. Ezt ugyanis nemcsak a dráma költeményjellege indokolja, hanem még inkább az, hogy az ímént idézett kérdés – „Mit ér az egy, a sokkal összemérve?” – nemcsak válaszra vár, hanem kiindulópontja és a választ magába foglaló állítása a műnek. A sok drámája ez.

Ebben az értelemben nincsenek hősei. Nézzük a főbb szereplőket – először *kint*. A tömeg vezérében, Nikkelben nincs semmi belső szükségyszerűsége vezető voltának: némi retorikai és szervezőkészség mellett a tiszta véletlen és az önismeret híján való ambíció emelhetette posztjára. Története van (abban az értelemben is, hogy megtudjuk róla: megszökött a munkaszolgálatból, családjá elpusztult, sztahanovista műszerész lett, osztályvezető, háztömbbizalmi; s abban az értelemben is, ami a nap folyamán történik vele) – de nincs karaktere. Hol sodorja a hullám, hol ő a taraja; sortüzet vezényel, és később nem érti, hogy tehette ezt, megriad az elszabaduló pokoltól, de ijedelmében az élére áll, „önjáró gépnek” tekintti a történeteket, a „hazugságból épült ház” bevetelére és elpusztítására tör, de amikor megtörténik, „maga is többet várt”, mint amit talál. „Még úrként tetszelegve is cseléd” – mondja róla a rezonőr.

A kintiek másik posszibilis főhőse Szigeti János teherautósofőr. Ő a szkeptikus kívülálló, aki beleszóppan az eseményekbe, és a bentiek mentőjévé válik. Azon az alapon, amit egy kérdésre – „Miért, kinek van igaza?” – válaszol: „Ha senkinek, akkor egy kicsit annak, aki védtelen.” Egy tradicionális moralista felfogás szerint – legmodernebb Pimpernelként – neki kellene a dráma abszolút hőséne lennie, de ezt cáfolja a darabban elfoglalt korántsem központi helye. Ő sem hős, hanem – hogy úgy mondjam – dramaturgiai egyensúlyteremtő elem. A második felvonás végéhez közeledve a kintiek totális győzelme a bentiek felett és a kezdődő lincis megbontaná az egyensúlyt, amelyet patikamérleglen mér ki a dráma kint és bent között. (Hasonló egyensúlyteremtő szerepe van bent Dimitrovnak, akit orvosi foglalkozása tesz némileg kívülállóvá. „Kinek az oldalán áll” – kérdezik tőle. „Mindig azén, aki vérzik.”) Továbbá a rémtettek monotonná válnak, ha akcióra

nincs ellenakció – s a kivégzettek nem tudnak válaszolni. A játék dinamizálásának feltétele tehát itt egy (vagy több) alak, aki nem az ölésben és a halottak meggyalázásában, hanem az emberek megmentésében érdekelt. (Lehetne vöröskeresztes is.) De a szerzők ugyanakkor elidegenítő hatásokkal gondoskodnak arról, hogy ezt az alakot a maga drámája ne röptse a színmű centrumába. Ezért beszél ő is panelekben, ezért mondja részben a közönségnek kiszólva: „*Ember vagyok, a kötelességemet teljesítem.*” „*És miért vagyunk mi emberek az embertelenségben?*”

Szígeti már csak azért is a *sok* része lehet, mert az említett dramaturgiai ellensúly a kinti tömegben nem csak az ő vállán nyugszik. Segít neki a mentésben a szintén semleges Tűzoltó. Időnként fölűnik a közeli kocsmá pultosnője, hogy kétségbeesve kommentálja a történetet, s közvetítse az egyszerű emberi kétségbeesést. Aztán majd őt is ki kell menteni. S nem csak a mentés dinamizálja a jeleneteket. Az egyik lincselőben, Bakatorban, vamzert ismernek föl társai, és őt is fellögtatják. Az egyik benti kiskatona (Borsos), noha átöltözött és elmenekülhetne, mégis elismeri, hogy a kivégzés előtt álló társaihoz tartozik. Nikkel a többieknél korábbi kijózanodása is ezt a dramaturgiai változatosságot szolgálja. Maga a tömeg is változik.

A bentiek természetes főhőse Mérő Endre volna. Itt a történelmi anyag – Mező Imre belga munkásmozgalmi, spanyol polgárháborús, francia ellenállási múltja és az, hogy Nagy Imre köréhez tartozott – tálcán kínálja a hagyományos tragikus stilizációt, amelyet a szerzők mindenképpen el akarnak kerülni. Mindezekről tudomást szerzünk, s Mérőnek a nap – a dráma – folyamán megmutatkozó különböző oldalai – a veterán, a párthű, a pártját bíráló, a bürokrata, a tehetetlen, a harcos, a régi szerelmét elutasító, a beteg, az életével leszámoló – nem is tördelik szét karakterének egységét. Ám a szerzők az ő jellemének súlyt, a drámai cselekvéshez kellő erőt szándékosan nem adtak. Nem is tud vezetni, nem tudja kezében tartani az eseményeket – a házon belül sem, ahol föllázadnak ellene. Még a szereplőlistának is jelentősége van, hogy ő a „*Nagy-budapesti Pártbizottság harmadtikára*”, tehát nem az első ember (aki nincs jelen). S akik még kiemelkednek a sokaságból – Esztina, Pócs, Surányi, Tábori Klára –, maguk is kevésbé cselekvőként,

mint inkább értelmezőként, az események mérlegelő kommentátoraként lépnek fel.

Ennek a drámának számos rezonőre van – a legfőbb rezonőr, a Szóvivő mellett –, de nincs hőse. A sorsdöntő cselekedetek vagy a drámai időn kívül zajlottak le – mint Surányi alhadnagy fogolyjejtései a térről, még a később elvonuló szovjet tankok védelmében –, vagy legtöbbször jelentéktelenebb alakokhoz kötődnek, mint az első – bentről kezdeményezett – fegyveres akció, majd a tömegbe lövés, a tömeg első jóvátehetetlen tettei, a mentőnővér lelövése belülről, a tankista parancsnok tévedése (helyismeret híján a pártházat kezdi löni, amelynek fölmentésére jött, majd elvonul), vagy az elszabadult lincselések. A cselekmény és a cselekvés mintha minden személy fölött állna, és a sokaságra mint egységre hárulna. De ez nem azt sugallja ebben a drámában, hogy a sors döntött, s nem kell királyoknak lenni, hogy e döntést végrehajtsák, hanem éppen az ellenkezőjét. Királyok ugyan nincsenek, de a sors sem döntött, csak a véletlenek halmozódtak föl. A szükségszerűséggel szemben a véletlen drámája ez. Itt minden kiemelkedő hős elszigetelődne.

A KAZAMATÁK epizodikus jelenetekből áll (a szövegben ezeknek címük is van), melyeknek csak formális keretei a felvonások. Sokkal erősebb a térbeli elválasztás, hogy ugyanis kint a téren vagy bent az épületben játszódik-e a jelenet. A dráma dinamikus ívet ír le. A kint és bent elkülönítésére, a kintlét és bentlét minden lehetséges összefüggésének, szimbolikájának feltárására törekednek az első jelenetek. Az elsőben (ŐRJÁRAT) Esztina István honvéd ezredes és Surányi György államvédelmi alhadnagy (mindkettő civilben) a Rottenbiller utcában összetalálkozik két fegyveres civillel, Nikkellel és Jutasi Miklóssal. A biztonság kedvéért a felkelők lefegyverzik őket, de kilétükre nem derül fény. Lehetnek kintiek is, bentiek is. A második jelenetben (NÉPSZÍNHÁZ) egy közeli kocsmában gyülekeznek a pártház ostromára. S ott is megismétlődik a kinti vagy?-benti vagy? játéka a színház tűzoltójával és Dimitrov doktorttal. Mintegy ezek a jelenetek hozzák létre, teszik plasztikussá a kint és a bent halálos ellentétét, mely a harmadik jelenettől (AKTÍVA „*a Nagy-budapesti Pártbizottság székházában*”) megszilárdul, a dráma adottságává válik, míg nem a győztes ostrom fölcseréli az ellentétet. A kintiek beveszik a házat – betörnek, és kihurcolják,

majd kint, a téren elpusztítják a bentieket. De mélyebb értelemben mégsem szűnik meg ez a drámai topográfia. Ott sötétlik a „bent” mögött egy még titokzatosabb „bent”, a párház kazamatája, föld alatti börtöne, amely kiindulópontja és igazolása az ostromlónak, noha oda nem juthatnak el, mert nem léteznek. Ha a kint és a bent ellentétét a nap irtózatos eseményei megsemmisítették, létrejött a fönt és a lent ellentéte, a mélyben rejtőző ősbűn, amelyet a föntieknek – ha már hús-vér embereket téptek szét érte – a maga materiális valóságában is föl kellene tárniuk. A megkínzott és meggyalázott foglyoknak a testi valójukban kellene a napvilágra tódulniuk, hogy ellensúlyozzák a tér fáin himbálózó tetemeket. Ezért zárul a dráma – a Szóvivő végszavai előtt – a tragikus kopácsolással.

A KAZAMATÁK cím ebben az értelemben a dráma antiszimbóluma. Amit szimbolizál, az jelen volt az ötvenes évek magyar valóságában, és megannyiszor materializálódott; kiváltó oka volt a felkelésnek (Andrássy út 60., Recsk, a gyűlölt „kékek” – az ávósok – személye stb. stb.). Reális vagy szimbolikus értelemben előtörténetük részeként kiváltó oka a darabban is a tér emberáradatában felgyülemelő gyilkos indulatoknak és bosszúváagnak. De történetesen nem volt jelen a Köztársaság téri párházban, s ez személyzetét bűnhődő büntetésekből többékevésbé véletlen – ha gyakran nem is vétlen – áldozatokká változtatta.

Ennek az alaphelyzetnek két következménye van. Az első: a dráma (egyik) fő témája maga a hiedelemképződés. A második: a drámában a tömeg nem az alakok háttéréként jelenik meg, hanem főszerepet kap.

Újra és újra visszatérő témája a tér alakjainak az a fény és árny, amit a párházra vetítenek. Alant a kazamaták, fönt a dárídó. „Ávós laktanya luxuskivitelben.” „Dőzsölnek a dupla ajtóknak mögött, egyik lakoma a másik után. Nőkkel orgáznak a süppedő szőnyegeken, és még a csapból is folyik a szovjet pezsgő... Tele vannak zsetonnal, ékszerrel, kivезényelték a lokálokból a pillangókat...” Ezeket a mitikus sémákat persze éppen a győzelemnek kell lelepleznie, s ezért a dráma egyik legmonumentálisabb jelenete a betörés utáni csalódott fosztogatás: nincs pompa, nincs pezsgő, nincs arany, nincs annyi pénz s még annyi élelem sem, s különösen nem „ürücomb... áfonyamártással”. A felkelőknek egyszerű ételekkel kell teleenniük magukat.

A tér alakjai sem csak hiedelmekből szövik az ellenséges objektum képét, hiszen *valóban* provokálták őket, rájuk lőttek, és így tovább. A ház alakjaira, akik, mint megtámadottak, nagyon is valóságos fenyegetéssel néznek szembe, inkább a történet – mi történt valójában, hogyan juthattak idáig a dolgok – rekonstruálására való képtelenség a jellemző, mint a legendagyártás. De azért a bentiek egy kisebb ideológusa is pezsgőzést fantáziál, amikor mindennek okáról, az íróról beszél: „*A Fészekben tervezték ki az egészet. / A Fészek klubban pezsgőztetek... A / Fészek fenébe mentek volna inkább.*”

A szerzők az apró képekből kibomló monumentalitás shakespeare-i (és puskinii, büchneri, wspiński, brechti) hagyományára támaszkodtak, noha nekik nem kellett azokat a nagy időtávokat áthidalniuk, amelyre ez a krónikás szerkesztés alkalmas. Idő, hely, cselekmény itt egységben van. Más is a célja: a tömeg érzéki megjelenítése. A tömeg az a drámai képződmény, melyből az alakok kiválnak, hogy jelenésük után visszatérjenek belé. Az epizodikus tördelés lehetővé teszi, hogy a sokaság kaotikus önmozgása ne hangok, hanem alakok révén álljon elő. Ehhez szükség volt arra, hogy ne váljék ki a tömegből főalak. A dráma egyáltalán nem foglalkozik tömeg és egyén szembeállításával, nem érdekli a vezérkérdés – autoritása, identitása –, nem akar „*bukott királyokról borús meséket*”. Magának a tömegnek a drámai felfogása sem követi a jól ismert sémákat a mobról. Mégis, a tömeg itt nem arctalan massa, amelynek csak az egésze nyer arculatot, összetevői nem; amelyek – mint Gustave Le Bone híres 1895-ös tanulmánya óta tudni véljük – önálló lelke volna, hipnózis alatt áll, irracionális hallucinációi vannak, s hasonlók. Nem, a tömeg sémákból áll, de ezek a sémák egyéni sorssémákból összegeződnek.

Visszatekintés a tömeg drámai szerepére

Az újkori drámát mindig is foglalkoztatta a plebejus tömeg, de a protagonistákhoz való viszonyában. Változékonyságának, manipulálhatóságának, ingatagságának súlyos következményei vannak Shakespeare VI. HENRIK-jének II. részében, a JULIUS CAESAR-ban, Büchner drámájában, a DANTON HALÁLÁ-ban, vagy akár még az olyan, nem történelmi drámában is, mint amilyen Ibsené, A NÉP ELLENSÉGE.

Ritkább – már csak immanens dramaturgiai okok miatt is –, de előfordul, hogy maga a tö-

meg a protagonista. Három klasszikus megoldása egyben három logikai lehetőséget is képvisel. Schiller: WALLENSTEIN TÁBORA, Puskin: BORISZ GODUNOV, Hauptmann: TAKÁCSOK.

Schiller műve WALLENSTEIN-trilógiájának első része, s benne a népelet, a (zsoldos) -tömegek nagyszabású mozgásának van egy jelen nem lévő vonatkoztatási pontja, maga a vezér. A tömeg egésze, minden alakja az ő szerencse-síllagával, a hozzá fűzött reményekkel áll összefüggésben, általa meghatározott.

Puskinnál éppen fordítva: a piactereken összegyűlő néppel és megtestesítőjével, a szent eszelőssel szemben ott áll a zsarnok cár, a trónkövetelő álcárevics és a bojárok, de az ő magatartásukat minden ízében a néptől való rettegetés s a hozzá fűzött misztikus remény határozza meg. Így jutunk el a dráma végéig, minden idők legsúlyosabb színpadi utasításáig. Bejelentik Godunov maradékainak „öngyilkosságát” – és „*a nép elszörnyedve hallgat*”. Fölszólítják az embereket az új cár életetésére – és „*a nép néma marad*”. A BORISZ GODUNOV új magyar fordítása Térey Jánostól való.

Hauptmann drámájában a tömeg egyesíti az alakokat. Az emberi sorsokat egynemű helyzetűk, az ínség és az elnyomás nivellálja: tömegszerűvé teszi. Itt mindenkit kétségbeesett állapotra determinál, s majd' mindenkiben a tömeg szólal meg, s még az is, akiben nem, osztja a tömeg sorsát. Alakjairól ezt írja Lukács György korai drámakönyvében: „...*az egység, a tömegben való lét mindegyikben olyan erős, hogy ez a sok, egymástól egyénileg teljesen különböző ember egy nagy érzésben, a rettenetes nyomoriságot okozta elkeseredett dübben és kétségbeesésben együtt érez, mint egy ember, együtt cselekszik; vakon üt, tör, zúz és rombol, s szintén teljesen együtt nyomja el a durva katonai hatalom. Itt minden egyes ember éppen legvitálisabb részével kapcsolódik a drámához. Minden külön sorsban tulajdonképpen mindig ugyanaz a sors szólal meg és egyforma befelézettséggel valamennyiben*”.

Hauptmann remekművével (1893) – mert ma olvasva is annak tűnik! – a társadalmi drámában megjelent „*a tömegek kora*”, melyet Le Bon A TÖMEGEK PSZICHOLÓGIÁJÁ-ban alig néhány évvel később deklarált. A tömeg itt vált a világdramma egyértelmű főszereplőjévé, s itt sikerült olyan kollektív drámai hőst alkotni egy embercsoportból, amelynek elementáris önmozgása van, s nincsenek királyai, akiktől függ, akikben reménykedik, és akiknek ki van szolgáltatva.

Hauptmann műve egy egész drámai zsáner

mintájává vált – amelyet társadalmi tömegdrámának nevezhetünk –, noha a tömeg mint főhős még az ő pályáján is kivételes maradt. (FLORIAN GEYER-jében már a nép és vezetője között folyik a játék.) E politikai zsáner megjelenése a nyitott, modern tömeg robbanásaival függött össze. Ősképei a francia forradalomból vagy más nagy erejű felkelésekből (Hauptmann-nál a sziléziai takácsok éhséglázadásából) vették. „*Ezek a kűtörések a francia forradalom óta jelentkeznek olyan formában, amelyet modernnek érzünk. Talán mert a tömeg oly messzemenően megszabadult a hagyományos vallások tartalmától, könnyebb azóta pórén, mondhatni élettanilag látnunk, menten azoktól a transzcendens értelmezésektől és céloktól, amelyeket korábban magába beoltani engedett*” – írta Elias Canetti TÖMEG ÉS HATALOM című művében.

Ez a tömeg a XX. század elejének forrongó és forradalmi évtizedeiben, majd a tömegek élcsapatának diktatúrája alatt apologetikus-sematikus formát öltve fontos drámai szereplő lesz. Sztrájkok, lázadások, forradalmak töltötték ki a színpadot. MASSE MENSCH (TÖMEG – EMBER) – ahogy Ernst Toller 1920-as drámájának címében olvasható. A tömegek kínjaiból megszületendő jövő, illetve az „új ember” viszonya a tömeghez volt a szocialista tömegdráma alapvető tárgya. Valóban javarészt szocialista vagy kommunista eszmeiségű kísérletek voltak ezek. Nem mintha nem lettek volna fasiszta tömegdrámák is, de a fasiszmus egyszerre tömegmozgósító és tömegmegvető ideológiai alapszátával szemben a szocialista perspektíva egyszerűbb és áttekinthetőbb drámai beállításokat kínált. A tömeg abszolút pozitívitását vagy/és determinált helyzetét.

Könnyű belátni, hogy a tömeg idealizálásában van valami primitív vagy erőltetett vonás. Nehéz érvényes drámai történeteket kitalálni, amelyekben egy embercsoportnak – osztálynak –, noha időnként megtevérdhet, helyzetéből, hozzárendelt tudatából következően tulajdonítanak értékes, előremutató tulajdonságokat, s ugyanígy ellenfeleinek helyzetéből következően tulajdonítanak személyes gonosz-ságot. Továbbá sematikus a hősből a tömeg adekvát képviselőjét látni, aki győzelemre vezeti azt, amit reprezentál: a királyok visszatérésének, a modern vezérkultusznak e baljós és ugyanakkor gyorsan avuló jelenéseire a magyar színházlátogatók legidősebb nemzedéke még bízást emlékezhet.

A tudományos igazság értelmében vett determinizmus sem ígért – és majdnem soha nem is hozott – sok jót a dráma számára. Mégis, Bertolt Brecht színházi és drámai zsenije úgy kerekedett felül várható nehézségein, hogy elmélyítette és radikalizálta azokat. Tandramáiban az igazságot tartalmazó tanítás – mint sorsvonalatkozás – alá rendelte a tömegek változó magatartását éppúgy, mint az egyének különböző karakterét. Nem véletlenül kelt ki ama hóstípus ellen, ki „*keblében hordja sorsa csillagát*”. Klasszikus drámáiban, igaz, nem kifejezetten tömegdrámáiban (mint amilyen A KOMMÜN NAPJAI), hanem azokban a hatalmas népdramákban, amelyekben a tömeg egy alakját, egy hangsúlyozott kisembert kiemelt és fölnagyított, főhőssé tett, a determinisztikus tézis, hogy a társadalmi – elsősorban gazdasági – lét határozza meg a tudatot, nem oldódik fel a személyek jellemében, de nem is határozza meg őket, hanem drámai sorsként lebeg életük felett. Ezért kell Sen Tének, a jó embernek időnként Sui Tává, a rossz emberré változnia (A SZECSUANI JÓLÉLEK), ezért pusztítja el ugyanaz az erő – a háború – Kurázi mama gyermekeit, amely önfenntartásának alapja.

*

Ha most e kitérő után visszatérünk Papp András és Térey János művéhez, akkor világosan látjuk, hogy az ő drámájuk tömegében semmi pozitív nincs. De ez sem azt nem jelenti, hogy követnék műükben az arisztokratikus világnézetek ősi hagyományát, a megvetést a *vulgus profanum*, a *misera contribuens plebs* iránt, sem pedig azt, hogy a modern, negatív tömegfelfogást részesítenék előnyben. Azt tehát, amely a tömegek világtörténelmi megjelenésének, a nyilvánosságban betöltött új szerepének hatására éles kultúrkritika formájában a tömegember fenomenológiáját adta, s amely gyakran – leghíresebben Ortega művében, A TÖMEGEK LÁZADÁSÁBAN, de legalábbis hatásában – ellenkező előjelű determinisztikus perspektívákhoz vezetett.

A drámai anyag bámulatos – hideg és monumentális – kezelésének alapja ugyanis mindenfajta determinizmus radikális elutasítása. Ez persze éppenséggel fölzsabadíthatja a morális ítéletet, s a Szóvivő – akit nem kell a szerzők szócsovének tekintenünk – néven is nevezzi a tér tömegét: „*horda*”, „*csűrhe*”, „*csőcselék*”.

De e szavakkal, miközben megítélünk, egyben a magatartás szükségszerű voltára is utalunk. A dráma egészében viszont semmi nem sugallja, hogy ennek az embercsoportnak így kellett cselekednie. A történet – és a történelem – véletlenekből áll, az oksági lánc fölfejtethetlen. Mindennek oka van, de nincs végső ok. Minden kontingens.

E kontingencia éppúgy sorsvonalatkozás, mint a determinizmus. Tartalma ellentétes, de az újkori drámák vitájában sors és jellem között éppúgy a sorsot emeli ki, mint amaz. E dráma alakjai személyek, a tömeg is személyekből áll, de nincsenek drámai személyiségek. Ebben osztozik a modern színház általános törekvésével, melyet Erika Fischer-Lichte ismert drámatörténete a TÚL AZ INDIVIDUUMON címmel jellemezte. Mondhatta volna azt is, hogy túl a tragédián.

A KAZAMATÁK tragikus történéseket jelenít meg – meséje szó szerint megfelel az arisztotelészi *pathosz* kívánalmainak: „*A szenvedés pusztulást vagy fájdalmat okozó cselekvés, amilyen például a nyílt színen történő halálesetek, rendkívüli kínok, sebesülések és a többi efféle*” –, de nem tragédia. Alakjai véletlenek sorozatán keresztül pusztulnak, pusztítanak, keverednek bele az eseményekbe. „*Idehajtott a kíváncsiság. És tesék, belesöpöpentem*” – mondja Szigeti. „*Itt áll a testet öltött balszerencse*” – mondja a Szóvivő a pártház pórul járt fodrászára, de elmondhatná – magát beleértve – mindenkiről a drámában. S mit mond a tömegről? „*Istenadta nép. / Balsorsnak hűvlak, masszának, tömegnek, / Megértem, akik szanaszét lövetnek.*”

Az egyik kiskatonára, Sótér ezt mondja: „*egyikünk sem érti, igazából mi történik itt*”. Senki sem látja át az eseményeket, s mindenki értelmezni próbálja. Ezeket az értelmezéseket nevezhetjük sémáknak, paneleknek, sablonoknak. A benti áldozatok és a kinti tömeget ez különbözteti meg. Bent: a sémák rendkívüli változatosága. Az „*összekeveredett frontvonalak*” szétválasztásának megannyi hiábavaló, elkésett gondolatkísérlete, amely mind csak laza összefüggésben van a talán nem is annyira végrehajtott, mint inkább bekövetkezett cselekedetekkel. Kint: az alakok egyéni motívumainak sebes fölvezérlése egyetlen hatalmas sémában – a kazamata legendájában – összegződik, amely mindenki szenvedéseit egyként szimbolizálja, és mindenki számára értelmező erővel bír.

Ez a nagyszabású sematizmus hozza létre a dráma történelmiségét. Mert itt a tanácstalanság és bizonytalanság legfőbb jellemzője, hogy az értelmezési sémák összeomlásának és alkalmazhatatlanná válásának a romhalmzból – ahogy egykor mozgalmi nyelven mondták: a történelem szemétdombjáról – kiemelt darabokkal próbálnak meg ellenállni. Vehetjük példának az I. felvonás NOSZTALGIA című 5. jelenetét, Mérő és Tábori Klára dialógusát. (A régi szerető és régi mozgalmi elvtársnő harcot indít Mérő visszaszerzéséért, bosszúhímet vonultat fel – Esztenát –, s mindez persze szükségképpen kisszerű és vak a fenyegető veszedelem árnyékában.) Ebben a nagyszerűen végigvitt párbeszédben minden kétértelmű, a politikai metaforáknak szerelmi jelentésük van és megfordítva. Tábori szemellenzős rendszerhűsége rögzíti a valahai szerelmi kapcsolatot, mintegy megállítaná vagy visszafordítaná az időt. Mérő elutasítása arra az újra hivatkozik, amely fölkel a régi ellen, s ami időszerűtlenné teszi egykori szerelmüket. De mi itt a régi, és mi itt az új? Ha az egyik sematikus analógia – mondjuk: ellenforradalmi veszély – uralja elméjét, munkásmilíciát szervez(ne) ellene („Töltényt szereztem, kibiztosítottam / Az eszme örzöinek fegyverét...”), ha a másik: „Törd szét, akár a felkelők az utcán, / A félmúlt fogházának rácsait.” Ha Tábori megkérdezi, hogy „Tulajdonképpen kívül vagy te, Endre? / Melyik oldalon állsz, na ki veled!”, az saját magukra, de a politikai helyzetre éppúgy vonatkozik.

Mérő ugyanebben a kétértelműségben, a történetek antagonisztikus sémákban értelmezve is fog meghalni. Miután Táborival, Esztenával és Póccsal elszavalja, hogy „Madrid határán állunk a vártán”, egyhangú szavazattal őt küldik ki parlamenterek: „Elmondom, hogy ugyanazt akarom, / Akár a s ö p r e d é k ott lent az utcán: / A régi rendet szépen elsöpörni... / Csönd / Csak vicceltem. Lemegyek szépen, és / Megkérdem: »Kik vagytok, mit akartok?«” Az is bizonytalan, hogy belülről vagy kívülről éri-e a lövés. (KIK VOLTAK, MIT AKARTAK? volt egyébként a címe Hollós Ervin gyalázatos propagandakönyvének, amely megtervezett fasiszta restaurációs kísérletként beszélte el '56-ot.)

Mivel a remekül kezelt drámai jambus hatása éppen inadekvát voltában van, az sem indokolatlan, hogy a sémákat most már kortalanít-

va a Szóvivő a *reality show*-k kiszavazási procedúrájaként imitálja a döntést. Az anakronisztikus elemek, amelyeknek stiláris csomópontja a Szóvivő (ő még *rappel* is), mindenféle fölbukkannak a drámában. Amikor egy nemzetőr-igazolványt „magyarigazolvány”-nak neveznek, majd megjegyzik, hogy „Piros-fehérvöld itt és ott – de két nép”, s mindennek a tetejébe valaki megkérdezi, hogy „Melyik kardon a jobbik Magyarország?”, akkor ezek az aktualizáló kiszólások távolról sem indítják arra az olvasót, hogy komplikált allegóriát lásson a drámában, amelyben a kint és bent két népét valamilyen nyakatekert módon a mai Magyarország politikailag és szociokulturálisan megosztott két népével kellene azonosítania. Nem, ez minden igazi színház alantas, közönséges, botrányos és nagyszerű természetével áll összefüggésben – azzal, hogy a játék egyidejű aznapi közönségével.

Ugyanezért nem lehet a dráma egyetlen szentenciáját sem – holott nem kevés van – névértéken venni. Ugyanarról a munkásmilíciáról, amelyről a fenti patetikus közhely elhangzott, Mérő korábban úgy nyilatkozott, hogy „finoman szólva nem jött össze... A tények makacs dolgok... A munkásság nagy része már fegyverben áll, csak sajnos ellenünk”. Megint máskor helyzetüket a Bastille-t védő svájci gárdához hasonlítja: „Azoknak sem volt több közük a bünhöz, / Amely a Bastille bástyáit emelte, / De fölkoncolták őket egytől egyig, / Csak mert ők voltak éppen akkor, ott.” „Nem látod, mi van itt? Forradalom” – mondja, s aztán: „Ez... lényegileg... ellenforradalom.”

Még a Szóvivő – a többiekénél általánosabb szinten álló – bölcselmeit sem tekinthetjük a dráma igazságának: „Az újszülött nőmenklatúra szarvát / A züllött emberhorda törte le... / Nyomul a csöcselék. Nem az igazság, / Csak a hús irgalmatlan tömege.” Az újszülött nőmenklatúra egyben *ancien régime*, a munkásmozgalmi múlt, a hivatásos forradalmárok arisztokráciája, militáris diktatúráról álmodozó kalandorok, a parancs az parancs katonai ethoszában hívók, stréber parvenük, kistisztviselők. És ugyanazon az oldalon vannak a nincstelen besorozottak, akik éppúgy állhatnának kint is. A züllött emberhorda megannyi szenvedés, sérelem, megfosztás, gyűlölet, bosszúvágy, aljas indulat, kétségbeesett igazságszolgáltatási vágy, valakivé len-

ni akarás eredője. Hogy miképpen válhat ez „*a hús irgalmatlan tömegévé*”, a tömeg testbeszédévé, létének érzéki élményévé, azt megint csak nem a szavak döntenek el; a dráma erre színpadi lehetőséget teremt.

Az e szavakat mondó Szóvivő jelenlétét, de nem ismereteit a szerzők Jean-Pierre Pedrazziniról, a francia fotóriporterről mintázták, erről a szép fiatal férfiről, akit megöltek a téren. Nagy drámái leleménnyel semleges, de nem is közömbös és nem is sérthetetlen überrezonőrként alkalmazták, aki kint is, bent is ki-be járva reflektál az eseményekre. Kommentálja a drámai cselekményt, s ily módon ahhoz képest „semmis” – „*semmisségem lesz a rang*” –, de mintegy amellet megvan a maga lírai tragédiája: „*híradó harang ércnyelveként*” verik félre, s ő az ujjongástól a jajongásig jut el. Végül maga is a tömeg áldozata lesz. „*Mikorra majd a csata sorsa eldőlt, / Kimaradok az összes életemből...*”

Nem szócsöve a szerzőknek, de valamiképpen szavakat ad – nekünk. Mert nemcsak a tömegdrámának, a sokaság drámájának, hanem minden drámának van egy tömege, sokasága, a közönség. A Szóvivő nemcsak magyaráz a közönségnek, hanem drámái néptribunként képviseli is a színpadon. Ő az implicit, a műbe beleértett néző megszemélyesítője, aki egyszerre azonosul a cselekménnyel, és távolít el tőle, aktualizál és dezaktualizál.

*

Papp András és Térey János drámájában nem '56 tartalma, eszméje, „történelmi üzenete”, hanem magának a műnek a súlya – a KAZAMATÁK kivételes jelentősége a magyar drámairodalomban – áll helyt '56 múlhatatlan jelentőségéért.

Közelít a történelemhez, és távolodik tőle. A közelítés, a megtörtént eseményekhez való ragaszkodás nem valami kicsinyes fontoskodás-pontoskodás. Úgy idézi fel az eseményt, ahogy az a történelmi események résztvevői számára meg szokott történni. Egymás ellen feszülő erők tragikus zúrvaraként, amelyben minden másképp is történhetne, maguk az erővonalak is fölbomolhatnak, megsokszorozódhatnak és újrendeződhetnek. A történelem ekkor még nem történet. Ha kezdetben azt mondták, hogy a szerzők a nul-

laponról tekintenek '56-ra, akkor így értet-tem: visszaléptek a forradalom minden narratívája mögé.

Ám ez a közelítés egyben távolítás is, és éppoly joggal mondható, hogy túlléptek minden narratíván. Az esetlegesség és kiszolgáltatottság nyitott konstrukciója, amelyet megteremtettek, nem vezethető le semmilyen történelmi determinizmusból, és még abból sem, hogy az események éppen így történtek. S éppen ezzel nyerik meg azt a drámai nézőpontot, amely egyetlen szereplőnek sem a nézőpontja.

Heiner Müller (1929–1995), a jelentős (kelet)német drámaíró 1977-ben HAMLETGÉP címen drámai szkeccset írt, amelynek egyik jelenete – PEST IN BUDA SCHLACHT UM GRÖNLAND (PEST[IS] BUDÁN, CSATA GRÖNLANDÉRT) – a budapesti eseményekre tekint vissza. (Csapó Csaba új fordításában és kommentárjával most a *Kalligram* 2005. szeptember–októberi számában olvasható.) Hamlet, aki „*leteszi a maszkiát és kosztümjét*”, elképzeli egy '56-dramát. „*Drámám, ha létrejönne még, a felkelés idején történne meg. A felkelés sétaként kezdődik. Munkaidőben, a forgalommal ellentétes irányban. Az utca a gyalogosoké. Itt-ott felborítanak egy-két autót... Amikor a menet a kormányzati negyedhez közeledik, rendőrkordonba ütközik. Csoportok képződnek, akik közül szónokok emelkednek ki. A kormányépület erkélyén megjelenik egy férfi, frakkja pocsekül áll rajta, és ugyancsak szónokolni kezd. Amint az első kő eltalálja, visszahúzódik a szárnyasajtó páncélüvege mögé. Többen szabadságért kiáltanak, majd a kormány bukását követelik ordítva. Elkezdik lefegyverezni a rendőröket, megostromolnak két-három épületet, egy börtönt, egy rendőrkapitányságot, a titkosrendőrség egyik épületét, felakasztják lábánál fogva a hatalom tucatnyi bérencét, a kormány csapatokat vet be, páncélosokat. Az én helyem, ha drámám megtörténne, a front mindkét oldalán lenne, a frontok között, odaát a frontokon túl. Allok a tömeg izzadátságában, és köveket hajigálok a rendőrökre, a katonákra, a páncélosokra és a páncélüvegre. Kilesek a szárnyasajtó páncélüvegén a toladó sokaságra, és szagolom saját felelmem verítékét. Öklömet rázom magamra, okádkhatnéktől fojtogatva, én, aki ott állok a páncélüveg mögött. Látom magam felelmentől és megvetéstől remegve a tolongó sokaságban, s habzó szájjal öklömet magam ellen rázom. Unifor-mizált húsomat lábamnál fogva felakasztom. Én vagyok a harcokosi tornyában a katona, fejem üres a*

sisakom alatt, a lánctalpak alatt elfojtott sikoly. Én vagyok az írógép. Én kötöm a hurkot, amikor a lázadás szervezőit akasztják, én rúgom ki alóluk a zsámolyt, kitöröm a nyakam... Drámám nem történt meg. A szövegváltozat elveszett. A színészek szögre akasztották a ruhatárban arcaikat. A sűgőlyukban bennrohad a sűgő. A kitömött pestises hullák nem mozgatják kezüket a nézőtérén.”

Müller drámája, amelynek hőse van, és e hőse *fin de partie*-járól – végjátékáról – szól, nem törtenhet meg. Papp és Térey drámájának nincs hőse, csak alakjai, tömege. Nem valamely alak s nem is a szerző, hanem a mű a nézőteret is magába foglaló dramaturgiája – s megszemélyesítője, a Szóvivő – áll, „a front mindkét oldalán, a frontok között, odaát a frontokon túl”. Ezzel a nézőponttal térnek meg oda, ami, úgy látszik, a legmodernebb színháznak is – a HAMLETGÉPTŐL a KAZAMATÁK-ig – alfája és ómegája: Shakespeare-hez.

Radnóti Sándor

EGY KLASSZIKUS (A)GNOSZTIKUS A POSZTMODERN VILÁGBAN

Csengery Kristóf: *Egy korinthusbeli a metróban*
Liget könyvek, 2005. 176 oldal, 1800 Ft

Majd' negyedszázaddal ezelőtt a pályakezdő költők áldozatos és fáradságos révkalauza, Fodor András barátom írószövegsorozataiban nyílt lehetőségem, hogy megismerkedjem Csengery Kristóf első kötetének az anyagával (TÁVLODÁSOK ÉS KÖZELEDÉSEK, Magvető, 1983), s beszéltem is róla, „bemutató jelleggel”, mint EGY KÉPZELT ÚT VALÓDI KÖLTŐJÉ-RŐL. Mondandóm címét a fiatal költő egyik emblematikus erővel önjelmező versének a kezdősoraiból merítettem, amely már az első kötet után jelent meg, de akkor (is) úgy éreztem, hogy ennél szabatosabban nemigen lehetne jellemezni ennek az induló lírának a természetét: „Egy képzelte úton egy képzelte lovas / valóban vágtat ez hogyan lehet / hol vagyok én mikor a versedet / írom.” – S most, 2006 elején, új könyvét kinyitva (EGY KORINTHUSBELI A METRÓBAN), a legelső lapon megint ezzel a verssel találkozom;

egyfajta s csak rá jellemző „metafizikátlan metafizika” (Nemes Nagy Ágnes kifejezése) józan paraszti értelmünk számára feltörhetetlennek tetsző, ámde mégis létező talányával. De úgy is mondhatnám, hogy azzal az ontológiai kéttel, ami az egész kötet lírai alapszínét meghatározza, s a benne szereplő, szigorúan kötött formákba zárt száztizenegy vers szinte mindegyikének expressis verbis vízjele.

Ez az uralkodó benyomás végig fogva tartja Csengery Kristóf második verseskötetének az olvasóját, amely huszonegy esztendővel később követte az elsőt, s más-más nézőpontból költői világának a „lényegéről” tudósít. De miről: s hogyan? – A kérdésre, miként a kötetnyitó vers idézett soraiban is tükröződik, a költő részéről túlnyomórészt maga a kérdés a válasz: „A félálomban lebegőhöz, / míg két világ határára vesztegel [...] Ki szól itt / s kihez? Melyik világ valódi?” (MINT BARLANGBAN VAGY ALAGÚTBAN. Továbbá: „...s hogy váltani valóra / a valótlant: való-e...” (VITA NUOVA.)

A dobozoló kritikai neurózis szemében mindez akár ún. szövegváltoztatásnak is tetszhet, de ezekben a versekben nem a nyelv írja önmagát, hanem egy alapvető ismeret- és lételméleti kétely elegánsan alulfogalmazott lírája kap hangot. De úgy is mondhatnám, hogy az eszmélet sebláza, „amit tühegyes foggal a kéttel / hasít” (LASSAN ROZSDASZÍNRE VÁLT), s „a fájdalom mint skálamester” (ORFEUSZ-VÁLTOZAT) vezényli a szavakat. – A versírás metaforája ebben az anyagban az ablakosság: „Lehetne bár céltudatos / tevékenység a versírás! / Ki tempósan tisztára mos / egy ablaktáblát, hogy kiláss”, megtisztítva „a nyelv beszennyeződött üvegét” (HATLÁBÚ KÖLTÉSZET). A kortárs magyar irodalomban Esterházy Péter honosította meg azt az írói eljárást, amely vendégszövegekkel dolgozik, de az irodalmi hagyomány nemcsak a vendégszövegek kimeríthetetlen forrása; azoké a vendégszövegtelmeké vagy lírai áramforrásoké is, amelyek korokon átvélve kollektív meggyőződéseként törnek föl a különböző költői életművekben, mint például a köznapi és elpiszkolódott nyelv költői alkalmatlanságának gyötrő tapasztalata, amelyből minden igazi költőnek magának kell a verse számára külön instrumentumot, hangszert készítenie, Paul Valéry szerint, hogy megkísérelhesse szavakkal mondhatóvá tenni a „mondhatatlant” (Vörösmarty Mihály) vagy legalábbis „a nehezen mondhatót” (Ne-

mes Nagy Ágnes). A reménytelenség tudatában, hogy „a valóságon túlínik reménytelen ostromá mindez” (Weöres Sándor).

Mi látszik a Csengery-versek tisztára mosott üvegén keresztül? „Nem tudom, valódi-e az utca, / és áll-e benne a vendéglő, vagy / csak képzelem. Az sem biztos, / létezik-e a város. Pedig jártunk // ott nemrég, rendeltünk, fizettünk.” (MINTHA ÁLCÁZÁS.) Létezik-e valóság, vagy csak képzeletünk káprázata, amely, mármint a képzelet, realisabb, mint amiről képzelődünk? Aki ezt a kételyt szofizmának véli, gondoljon arra, hogy például Hamlet dán királyfi nem valóságosabb-e, mint akárhány dán királyfi léte a valóságos történelemben. Valamilyen formában a képzelet alkotásai is valóságosak, ugyanakkor az ún. objektív valóság olyan foszlékony és megragadhatatlan, mint az álom. Csengery Kristóf versei az én olvasatomban ennek az ősidőktől ismerős kételynek adnak hangot olyan költői hitellel, amely természetesen nem a filozófiából következik, hanem abból, *ahogyan* mondja, vagyis a borgesi értelemben vett költői *hangból*, amellyel hat, de ennek a hangnak a lírai frekvenciája a kritika fogalmi eszközeivel a maga teljességében nem megragadható. Be kell érni azzal, hogy *van*, és kész.

De hogy kényszerűségből a filozófia nyelvén folytassam: Kant nevezetes művének, A TISZTA ÉSZ KRITIKÁJÁ-*nak* a megjelenése (1781 tavasza) óta megállíthatatlanul terjed a nyugati kultúrában a megismerés lehetőségeibe vetett kétely vírusa, ami ellen, úgy tűnik, nincs intellektuális orvosság. Csengery Kristóf költői lét-szemléletében azonban annak a létezése is kétségessé vált, amit Kant ugyan megismerhetetlennek, de valóságosan létezőnek gondolt. A Ding an sich, a „magában való dolog”, a szubsztancia puszta léte kérdőjeleződik meg ezekben a versekben, amelyek a Semmivel néznek szembe: „A semmi hol van: kívül / a mindenben? Vagy benne / rejlik?” (MIND ODA TART TITOKBAN.) – Ez a mindent elárasztó kétely szükségszerűen kikezdi a versekben megjelenő személyiség énképét is, amelytől ugyanúgy elhatárolódik, mint a mindenségtől, amelyet – Babits versének a parafrázisával – nem vágyik „*versbe venni*”. S az APRÓ KÉPEK BALLADÁJA című bravúros kompozíciója a közmondásokká kikristályosodott közhelyigazságok „mindentudásának” felsorolása végén már nem is váratlan csattanóval jelenti ki: „*s nem tudom, hogy ki vagyok*”.

Mert „*olyan vagyok, mintha én / volnék. És mégse teljesen*”, olvassuk egy másik versben (ÓVATLAN PILLANAT). Mert miközben „...*folyton csak ugyan- azt / szajkózzuk: a régtől ismert, halálra unt / leckét – önmagunkat*” (VALAKI KEZÉBEN PÁLCA), amennyiben hinni lehet a költőnek – s miért ne lehetne? –, ugyanilyen meggyőző erővel hirdeti az ellenkezőjét is: „...*s felülről nézel a szenvedőre: / önmagadra. Hogy te vagy, az se biztos / már*” (HAGYD EL MAGAD). Végére is kicsoda szenved? Hiszen „*Magam tűvé tevéen, / azt látom: nem vagyok sehol*” (BIBLIAI). Az „*egyhelyben gubbasztva benti / ösvényeken bókászó*” (BELSŐ KALANDOK) költő saját testi mivoltának a képzelte megszüntetésével eljut oda, hogy „*Ha csak két szót hagyhatnék búcsúzóul / jeligémként cégérnek a címerül / melyet elképzelt házam homlokára / a tóból hiányzó kar odavéshet [kiemelés tőlem – D. M.] [...] őszintén és hülyén csak ennyit írnek / nem értem*” (HA KÉT SZÓT).

Közbevetőleg: aki valamennyire is járatos Weöres Sándor költői világegyetemében, előbb-utóbb felfigyel a két szemlélet érintkezésére, amely (a paradoxonok hajszolásának a szándéka nélkül) mondom) ugyanabban a kérdésben a szemlélet ellentétét nyugszik. Csodagyerek-pályakezdetétől haláláig Weöres Sándor is hirdette az én, a hagyományos értelemben vett személyiség körvonalazhatatlan és változékony tüneményét, csak hogy ő „*az egyéniség ormóttan sárcipőjé*”-től való megszabadulást a magasabb rendű emberi létezés előfeltételének vélte. Nem vonta kétségbe, hogy „*a lét ábrás könyve*”, a valódi megismerés teljessége becukódott előttünk, de csupán azért, mert az igazi ismeret túl van „*értelmünk kaptafáin*”, annak valóságában nem kételkedett. A lét objektív tragédiájának a bizonyosságát ismerte fel ebben, és a mítoszok magas költői regiszterében adott látomásainak hangot, míg ellenben Csengery Kristóf hangsúlyozottan kopár és ironikus felhangokkal teli poros versbeszédben szögezi le, hogy „*Nincs sehol egy fogódzó. / Nincsen út, nincsen felelet*” (SUMMA). – „*Agyunkban a remény gyökerei*”, írta huszonvalahány évvel ezelőtt, Weöres Sándornak „*hódolattal*” ajánlott versében, de azt gyanítom, hogy a reményt azóta kiszántotta belőle az idő és a tapasztalat. Van „*diadalkapu [...] van minden, mi az idő nagy / zsákjába beleférhet, / csak diadal nincs, nincs diadal*” (KAPU). – Itt jegyzem meg, hogy ez a közbevetést azért érzem szükségesnek, mert Csengery Kristóf költői ter-

mészetének, tehetsége jellegzetes karaktervonalának érzem, hogy különböző költői világok sugallatait képes befogadni és asszimilálni, miközben jottányit se csorbul lírájának: hangjának és szemléletének szuverenitása, s ebben engem arra a jelenségre emlékeztet, amit a XX. századi zenében Sztravinszkij testesít meg. (Ez az utalás talán azért sem indokolatlan, mert ez a költő akadémiai végzettségű zeneesztéta.) Verseinek hangszekrényét képezik ezek a szerveült hatáselemek. Hogy csak néhányat említsek: Weöres Sándor mellett az ún. „sorátlépés” (enjambement), vagyis a Szabó Lőrinc-i versbeszéd jellegzetes tulajdonsága, Kálnoky László konok precizitása, amellyel egy-egy (megválaszolhatatlan) kérdés legapróbb zugába is bevilágít, és Várady Szabolcs mélabús ironiája és öniróniája. Ugyanakkor a hagyományos versformák között megszólalva (főleg a szonettel „gúzsba kötve”) általában mellőzi a költői kifejezés megszokott-hagyományos rekvizitumait, tudatosan törekedve arra, amit Nemes Nagy Ágnes „szépségminimum”-nak nevezett.

Akad azért persze jellegzetes lírai logikával végigvitt elképzelés is a Csengery-versben, amikor mondjuk azt írja: „*Hogy leng a gyűrűhinta a diófán! / Nincs is pedig, aki tornázna rajta, / csak a szél fúj, előre-hátra hajtva / a gyűrűket az őszi tornaórán, / melyen légsúlyban két légtestű bajnok / vívja kedv nélkül a szokott tusát: / a senki és a semmi*” (ELHAGYOTT KERT). Az olvasót mindeközben izgatja az is, vajon Csengery Kristóf hadjáratainak a Semmibe mi lehet a végső hozadéka: létezik-e számára mégis valamiféle bizonyosság? Mert hát „*a maradandóság keresése az egyik legmélyebb ösztön, amely az embereket a filozófiához vezette*”, jegyzi meg filozófiatörténetében Bertrand Russell, s költészetről lévén szó, nem árt ismételten hangsúlyozni, hogy nem pusztán filozófiai bizonyosságot keres az emberi ösztön. (Olyan bizonyosságot, amelyben aztán nem bír megnyugodni...)

Őszintén szólva erre a – végső? – kérdésre, amit Csengery Kristóf második kötetének versei vertek föl bennem, magam sem tudnék a bizonyosság hitével válaszolni. De ő maga is megnehezíti, hogy végleges meggyőződés alakuljon ki új könyve olvasójában, hiszen a következőket írja: „*Van, aki hisz, van, aki nem hisz. Én / hiszek is, meg nem is. Ma széna, holnap / szalma. Lehet, hogy már az elején / döntöttek rólam: szél lóbálta csónak, // hányódjam: a kételkedés vizén, / s ket-*

tős arcom legyen, akár a holdnak. / Apad és árad benem a remény [...] lelkelem edény, // üres és állátszó tömlője volt / és várhatóan: nincs tartalma más, csak amit beletölt a változás” (ÜRES ÉS ÁTLÁTSZÓ). – Biztos léte ebben az állandó változásban – őszierinte – csak annak van, amit a költő teremtő képzelete versbe von. A „*hold kettős arca*” az ő világában nem az égitest túlsó felét jelenti, hanem a képzeletbelit: „*A hold sohasem érdekes – de ha / megírják, az más. Az nem ő maga. / [...] Ne gondold, hogy az számít, ami van: / az részvétlenül és unalmasan // ásít a lét káposztafőzelék-szagában. A megírt hold soha még // nem volt – de így is több a létező / mintánál: nincs, de elképzelhető // volt, elképzelték s lett. A sárga folt / ott fenn? Csak azt ne hidd, hogy az a hold*” (A MEGÍRT HOLD). (Kiemelés az eredetiben – D. M.) – Olyan szuggesztív erővel állítja a tagadást, hogy amíg a versét olvassuk, magunk is hajlunk arra, „*hogy nincs a van, / hogy van a nincs*”; s hogy éppen ez az a végső tapasztalat, amelyet a költő(k) mint „*sose látott szokék a Mondhatatlan vadlován // evidencia-árkot ugranak át*” (ÁLOMÉLET). Különös nyomatéka van ennek a képnek, mert alig-alig jelenik meg nála ilyen expresszív látomás egyébként dísztelen versbeszéde foglatában.

Az volna hát az egyetlen s végső bizonyosság, amelyet a vers megragadni képes a leírás hiperrealizmusával a nem létező valóságból? Csak megismételni tudom, hogy magam is bizonytalan vagyok a helyes választ illetően, de úgy gondolom, hogy ennek a verseskönyvnek éppen a címe lehet talán az iránytűje a helyes válasz keresésében, mert – nem győzőm hangsúlyozni! – rendkívül átgondolt és egymásra utaló versek hordozzák azt, amit a kritika (jobb szó híján) „üzenet”-nek nevez. Nem szükséges különösebb élelemjűséggel rendelkezni ahhoz, hogy a bibliai atmoszférájú s ugyanakkor posztmodern ízü kötetcímben felismerjük a harmadik évezredbeli modern Babilon életének és multikulturális világának a metaforáját. A kor, a mi korunk jellegzetes sebé, „*amit tühegyes foggal a kétely / hasít*” (LASSAN ROZSDASZÍNRE VÁLT). Vajon mit takarhat a „*korinthusbeli*” minősítés, mint nacionálé és lakhelymegjelölés egy verses személyi igazolványban? Az egyszerűség kedvéért üssük föl a Révai nagy lexikona KONTUR–LOVAS kötetének lapidáris szövegezésű szócikkét, amely felvilágosít mindenkét, aki nem tudná, hogy Korinthus, „*az ókorban Hellasznak legvirágzóbb kereskedővárosa volt* [...]

Leghíresebb fejedelme Perianndros, a hét görög bölcs egyike; Kr. e. 585-től kezdve már köztársaság [...] kedvező helyzeténél fogva kulcsa volt a Peloponnesusnak. Gyarmatai és kereskedelmi összeköttetései hamar felkellették Athén irigységét; ezért biztatta K. Spártát a peloponnesusi háborúra [...] Irodalmi ember nem született benne". Pál apostol idejében pedig különféle szekták és eretnységek burjánzottak el lakói, az ott élő pogánykeresztények között, s őket intette leveleiben Pál üzelmeik abbahagyására, abban a reményben, hogy megszégyenülve visszatérnek majd az egyedül üdvözítő hit útjára. Ezek az eretnekek egy magasabb rendűnek vélt titkos tudás – gnózis – birtoklásának az illúziójában élve, meg voltak arról győződve, hogy a világ – a valóság – a Rossz műve, egy elhibázott teremtés eredménye, s aki létrehozta, éppen ezért a tudatlanság istene. Ezzel szemben az „ismeretlen isten” – a megismerhetetlen? –, aki ettől a Mózes könyvében elbeszélte rossz teremtéstől megszabadíthat, s aki birtokolja ezt a titkos tudást, annak kötelessége és szabadságában is áll, hogy elvessen mindenfajta törvényt és konvenciót, ami a teremtett Rossz ketrecében fogva tartja. „*A test börtönébe zárt lélek (pneuma) boldogtalan, elvesztette mennyei hazájának emlékezetét, megfeledkezett önmagáról, nem ismeri eredetét. A gnosztikus „örömhír” – írja Vanyó László, a patrisztika korának és irodalmának tudós teológus kutatója – álmából ébreszti fel a lelket, tudatosítja benne fenséges rendeltetését.*”

E kötet címadó verse, miközben a köznapi valóság, illetve létezés minden fajtájára anatómiát mond, s tagadja annak a létét, amit „objektív valóságnak” nevezünk, magával Pál apostollal is perel, amikor a vers zárósorában dacosan kinyilvánítja: „*Nincs bennem szeretet.*” (Szeretet, amely az apostol szerint „*soha el nem fogy*”, s „*ha embereknek vagy angyaloknak nyelvén szólok is, szeretet pedig nincsen énbennem, olyanná lettem, mint a zengő érc vagy pengő cimalom. És ha jövendőt tudok is mondani, és minden titkot és minden tudományt ismerek is; és ha egész hitem van is, úgyannyira, hogy hegyeket mozdíthatok ki helyökről, szeretet pedig nincsen én bennem; semmi vagyok*”). [PÁL APOSTOL 1. LEVELE A KORINTHUSBELIEKHEZ, 13. rész 8. vers, ill. 13. rész 1–2. vers.]

„*Tárjátok ki ti is a szíveteket*” (PÁL APOSTOL II. LEVELE A KORINTHUSBELIEKHEZ, 6. rész 13. vers). Megteszi ezt Csengery Kristóf is, s amit kriti-

kusa látni vél, az nem eretnek gnózis és nem is modern/posztmodern Weltschmerz, hanem egyetemes világundor. Önmagára vonatkoztatva ezt fejezi ki, szerintem, a BEVÁSÁRLÓKÖZPONT BLUES: „*Az olcsó cikkek áruházában / vettem anno az életem [...] akartam-e egyáltalán az alkut, / vagy csak hagytam, hogy / rásózzák a raktáron maradt / tételt a balekra [...] Így töprengek értetlenül, / mustrálok a bővlít után, / s csak egyet tudok: reklamáció nincs / a pénztártól való távozás után.*” – A világra – a teremtre – vonatkoztatva pedig így szól az undor dala: „*az alkonyat foghegyről, cinikusan veti oda, / hogy nincs is megoldás, zöldfülű hülye, / hiába kínlódtál. Úgy sejtem, ennek nem lesz vége soha, / a testvéreknek nincs többé közös ügye, // itt már senki senkit sem érdekel, nem / számít más, csak a / fejvesztett küzdés: mindenki mindenki ellen. / A hajnal, az alkony, a reggel, az éjszaka, // s a többiek – valamennyi vádol, rágalmaz, becsmérel, / rúg és döf, karmol és harap; / csoda, hogy a háborút ily hosszan s hidegvérrel / szemléli jóságos szülőjük, a nap*” (A FELVIGYÁZÓ PANASZA). – Mellesleg, illetőleg egyáltalán nem mellesleg: ez a két idézet is bizonyítja, milyen magától értetődő módon hoz létre lírai hangszert magának ez a költő. – S ezeket a sorokat, ezeket a verseket olvasva földereng emlékezetemben egy „rég”i” vers fél évszázaddal korábbról: Pilinszky János KIHÜLT VILÁG-a („*E világ nem az én világom, / csupán a testem kényszere...*”). Persze Csengery végelszámolása a fiatal Pilinszky pátosza és reménye nélkül készült.

Tévedések jogának fenntartása mellett azt hiszem, hogy egy agnosztikus gnosztikus szóval meg ennek a kötetnek a verseiben, s feltételezem, hogy aki a költészettől filozófiai tételek közvetítését várja el, az a legszebb költői reményeket megcsúfoló ideológiai, világnézeti zsákutcának fogja tekinteni Csengery Kristóf „*képzelt útját*”-nak újabb szakaszát. De akit személyes létében is megérintett már néhány kóbor sejtetem annak az életérzésnek az igazságából, amit a versek üzennek egy nem mindennapi erejű költészet szuggesztívójával, az éppen ebben a szívre célzott ütésben fogja megtalálni e sokféle versvilággal érintkező, ámde rokontalan és eredeti líra létének evidenciáját, és a kötet INVERZÍÓ című verse értelmében szó szerint is „*megtalálta / az én szavamban az övét*”.

Domokos Mátyás

TEXTOLÓGIÁK KÖZÖTT

Madách Imre: Az ember tragédiája
 Drámai költemény
 Színoptikus kritikai kiadás. Sajtó alá rendezte
 és a jegyzeteket írta Kerényi Ferenc
 A mű kéziratának írásszakértői vizsgálatát
 Wohlrab József végezte
 Argumentum, 2005. 810 oldal, 4500 Ft

1

Ha a könyveknek-műveknek megvan a maguk sorsa, úgy tudományos kiadásuknak is – s nem csak azért, mert elvileg minden komoly mű testre szabott kiadási szabályzatot igényelne és érdemelne; már az is kérdés, egyáltalán milyen „műfajban” érdemes ilyen kiadást létrehozni. Mára ugyanis egyenjogúsította magát a szövegkiadásnak az a gyakorlata – és elmélete –, amely nem egy végleges, autentikus szöveg megállapítását tűzi ki célul, mint a kritikai kiadás műfajában tevékenykedő klasszikus textológia, hanem egy szöveg születési folyamatának lehető legkörültekintőbb végigkövetését – ez a genetikus kritika.

AZ EMBER TRAGÉDIÁJA című, 1861-re dátumozott (1862 januárjában megjelent) könyv sorsának legkülönösebb mozzanatát s ezzel a tudományos kiadásával szembeni legfőbb kihívást azok a javítások jelentik, amelyeket zömmel Arany János hajtott végre – több munkafázisban – Madách Imre kéziratán, kisebb részben pedig Madách maga eszközölt az első kiadás szövegén, főként Szász Károly javaslatai alapján. Az igazi kihívást az előbbieket jelentik – nem annyira a mennyiségük miatt, hanem azért, mert szinte lehetetlenné teszik a klasszikus textológia egyik alapkövetelményének, az *ultima manus* elvének érvényesítését – amelyet legtágabb értelemben úgy fogalmazhatunk meg, hogy „a költő saját szövegével kapcsolatos végső akaratának mindenek fölött álló tisztelete”.¹ Arany javításai esetében ezt formálisan az első kiadás után megjelent levél képviseli, amelynek érvényességét Madách a második kiadás előkészítésekor is helybenhagyta. E levélben – a IV. szín 145–146. sorát kivéve – sommásan jóvá-

hagyja Arany javításait (az egyetlen hiba megemlékezésével is, úgymond, „az egész ritka hibátlanóságát” kívánta kiemelni).² A korábbi levél még ennél is kevesebb fenntartással fogalmazott – tanúsága szerint a szerző ab in visis megbízik mentora és kritikusja javításaiban: „arra kérek tehát, hogy, kivéven, ha egészen érthetetlen helyet találsz, mellyen eligazodni nem bírsz s kérdést tartanál szükségesnek, megjegyzéseidet mintegy revizióul ne is küld hozzám, valóban megszegyenítő az reám nézve, ki annyira megbízom benned...”³ A „revizionisták” – legutóbb és leghangsúlyosabban az „eredeti” TRAGÉDIA-szöveg helyreállításának igényével fellépő Striker Sándor⁴ –, akik Madách szövegének visszaállítását szorgalmazták, e túlzott tekintélytiszteletet tükröző kijelentése alapján vitatták Madách „utolsó ítéletének” s ezzel Arany javításainak autenticitását. Am ne tereljük lélektani síkra a dolgot – Kerényi joggal írja, hogy „az irodalmi tekintélytisztelet nem tartozik a külső kényszerítések közé”, amelyeket a szándék utolsó kinyilvánításának megítélése során figyelembe kell venni⁵ –: textológiai szempontból a kérdés úgy vetődik fel, hogy mi a teendő akkor, ha a szerző, végső akarata szerint, lemond saját szándéka érvényesítéséről, s ezzel nemcsak „a sajtó alá rendezés és a korrek-túrálás jogát” ruházza át másra (ahogyan Kerényi írja),⁶ de részben a szerzőséget is? Nem kisebb kihívás az sem, hogy Madách soha nem szembesítette Arany javításait saját – egyetlen – kéziratával, sőt ezt, miután elbírálásra átadta Aranynak, többé nem is látta;⁷ végső akarata így még azokban az esetekben sem alapulhatott saját eredeti szövegén, csupán annak emlékéen, ha saját eredeti szerzői szándékát a továbbiakban is érvényesíteni akarta (ne feledjük, Arany első, javítási javaslatokat is tartalmazó leveléig a kézirat átadásától több mint négy hónap, a mű

² Levele Aranynak, A. Sztregován, 1862. Feb 20án. MADÁCH IMRE ÖSSZES MŰVEI I–II. S. a. r., bev. és a jegyzeteket írta Halász Gábor. Bp., 1942. (MÖM) II. 869.

³ MÖM II. 867.

⁴ Striker Sándor: AZ EMBER TRAGÉDIÁJA REKONSTRUKCIÓJA. TANULMÁNY A HELYREÁLLÍTOTT SZÖVEG KÖZLÉSÉVEL. MADÁCH IMRE: AZ EMBER TRAGÉDIÁJA DRÁMAI KÖLTEMÉNY, „ÉRINTETLEN” VÁLTOZAT I–II. Bp., 1996.

⁵ Kerényi Ferenc: VÉDTELEN KLASSZIKUSOK. BUKSZ, 1997/1. 55.

⁶ Uo. 54.

⁷ Lásd a jelen kiadást. 674.

¹ Kelevéz Ágnes: „EGY JÓ VESSOR SZENT DOLOG”. B.ABITS TEXTOLÓGIAI ELVEI ÉS KÖLTŐI GYAKORLATA. *Alföld*, 1998/3. 54.

megírásától pedig több mint másfél év telt el). Többször reflektál Arany javítási javaslataira úgy, hogy „*e hely megint olyan, hogy a kézirat nélkül nem ítélnem meg*”.⁸ Mindezzel nem Arany javításainak autenticitását kívánom kétségbe vonni, mint inkább azt hangsúlyozni, hogy a fenti körülmények kétségessé teszik az *ultima manus* elvének használhatóságát, s minden külsőleges kontraindikáció ellenére is (amelyeket Kerényi kiadása előszavában említ)⁹ a genetikus szövegkiadást indokolják, amely „[a] *különböző variánsokat és kiadásokat nem pusztán a létrejött, befejezett mű szempontjából vizsgálja, amikor az átvételek, átírások, eltérések egy feltételezett végső cél, a megjelent végső szöveg szempontjából nyerne értelmezést, hanem ezeket egy szüntelen alakulásban lévő folyamat részének tekinti, ahol az írott szöveg állandóan változó és fejlődő állapotok összességéként jelenik meg*”.¹⁰

Kerényi Ferenc a híres 1984-es szinoptikus ULYSSES-kiadás módszerében találta meg a megoldást. Ez ugyanis lehetővé tette, hogy a keletkezési folyamat – amelyet a „konzervatívok” és a „revizionisták” vitája korról korra előtérbe állít – bárki számára hozzáférhető legyen, ugyanakkor létrejőjön egy véglegesített, kritikai igényű szöveg is, amelyet az iskola és a színház használhat. Hans Walter Gabler, a szinoptikus ULYSSES-kiadás szellemi atyja „*olyan Ulysses-szöveget bocsát közre, amelyben folytatógos olvasással követhetjük nyomon az Ulysses alkotási folyamatát úgy, ahogy az az írás és újírás során valóban lejátszott*”. Ezt a szöveget a páros oldalakon lehet olvasni, míg vele szemben, a páratlan oldalakon található az „olvasói szöveg”, amelyet Gabler „*az alkotási folyamat legmagasabb szintjét elér, javított folyamatos kézirat-szövegnek*” nevez.¹¹ A recepció tanúsága szerint Gabler a szinoptikus szöveg megalkotásával hozott újat a tudományos szövegkiadás történetében. A művet hosszan méltató Jerome J. McGann szerint „*Gabler bebizonyította, hogy az Ulyssesnek egy másik szövegváltozata is elképzelhető és konkrétan megvalósítható – egy olyan szöveg, amely nem egyszerűen az addig elfogadott szövegtől*

eltérő jelentéktelenebb szövegváltozatok óriási tömegét vonultatja fel, hanem teljesen átalakítja azt a módot, ahogy az egész szövegről gondolkodunk”. A szinoptikus szöveg olvasásának élménye, úgy mond, „*örökre szét kellene foszlassa az irodalmi művek stabilitásának illúzióját*”. Ez az oka, hogy a rögzített „olvasói szöveg” a szinoptikus szöveg mellett „*csak fakó, hűvös és sivár dokumentum – kiábrándítóan elvont, egyszerű és egydimenziós, míg a másik gazdag, összetett és sokrétű*”.¹²

Minderre azért tértem ki részletesebben, mert Kerényi Ferenc TRAGÉDIA-kiadása – a Gabler-kiadás metodológiájának kivételesen színvonalas alkalmazása s minden lényegi egyezés ellenére – valójában fordított irányt követ, mint Gabler ULYSSES-e. A végső szövegváltozat láthatólag azért kapta a „*megállapított szöveg*” elnevezést az „olvasói szöveg” helyett, mert nem ez áll a szinoptikus szöveg szolgálatában, hanem fordítva; a keletkezéstörténetet bemutató szinoptikus szöveg valójában háttérként szolgál a klasszikus értelemben vett kritikai szövegkiadáshoz. Kerényi törekvése az volt tehát, hogy eloszlassa a szövegkeletkezés körül terjedő legendákat, érvénytelenítse az így-úgy rekonstruált-kontaminált-emendált kiadásokat (ezt szolgálja a szinoptikus szöveg), majd a klasszikus textológiai módszerek felhasználásával igazolja az Arany-javításokkal kanonizált szöveg autenticitását – vagyis hogy egyszer s mindenkorra elejét vegye a szövegrevízióra irányuló további törekvéseknek. A kanonizált szöveg megőrzésére irányuló törekvés azon az előfeltevésen alapul, hogy Arany javításai minden tekintetben Madách eredeti koncepcióján belül maradnak, azt tökéletesítik (ezért is fogadja el őket a szerző kritika nélkül), vagyis hogy az egymásra következő szövegváltozatok között teleologikus viszony van. A szövegrevíziós törekvések (textológiai érvelésű) elutasítása e teleologikus szemlélet kritikájának elutasítását is jelenti. (A háttérben kivehető Striker Sándor figurája – aki találó megfigyeléseit azzal kompromittálta, hogy túldimenzionálta Arany javításainak koncepcionális jelentőségét, s textológiai téren gyakran szakszerűtlenül járt el.)

E módszerbeli fordulatnak persze inkább elvi jelentősége van, hiszen a kötet felkínálja a

⁸ MÖM II. 865.

⁹ Jelen kiadás, 8.

¹⁰ Kelevéz, 1998. 54.

¹¹ Jerome J. McGann: Az ULYSSES MINT POSZTMODERN SZÖVEG: A GABLER-FÉLE KIADÁS. Ford. Friedrich Judit. Helikon, 1989/3–4. 432.

¹² Uo. 438., 439., 448.

lehetőséget használójának, hogy a „*megállapított szöveg*”-et „olvasói szöveg”-nek tekintse s bebarangolja a szinoptikus szöveg kanyarulatait – ha éppen kedve támad, Madách eredeti szövegét rekonstruálja magának. Eközben aztán – bármi legyen is véleménye a szemközi oldalon érvényesülő egyértelműsítő szándékról – egyre nagyobb tisztelettel fog adózni a textológus nem mindennapi teljesítményének. Mert akármennyire rendelkezésre álltak is a szövegváltozatokat szembesítő korábbi kiadások, Kerényi precíz munkája – kiegészítve a kriminalisztikai szövegvizsgálat eredményeivel, amelyek Wohlrab József kitűnő elemzésének köszönhetőek – a szinoptikus szöveg tekintetében látványos eredményt hozott. A *fizikai értelemben* egyetlen kézirat vizsgálata során borotvaélesen elkülönítette Madách eredeti szövegét attól a változattól, amely egyszerű a szerző autográf javításai, másrészt Arany beavatkozása nyomán jött létre. Táblázatok révén színről színre haladva követhetjük, hány írásjelet, hány betűt, betűcsoportot, szót, illetve sort javított maga a szerző, illetve a híres költőbarát, sőt, a javítások időbeni egymásutánját is. Csakis ez a precíz elkülönítés tehetette lehetővé Kerényinek, hogy – Waldapfel József felvetése nyomán – két kézirat-szöveget (K, K1) tartson szem előtt, s ezekhez társítsa a Madách életében megjelent két kiadás szerző által – nagyobbrészt hallgatólagosan – jóváhagyott szövegeinek tanúságát.

Sokatmondó ugyanakkor, hogy a kézirat autográf szerzői javításait Kerényi nem a K, hanem a K1 részének tekinti, így az eredeti szöveggel szembe-, az Arany-javításokkal pedig *párhuzamba* állítja őket, s ezzel már a szinoptikus olvasást is terelni kívánja – a megállapított szöveg felé. Merthogy a végleges szöveg megállapításakor nemcsak az a kérdés nem vetődött fel, hogy működőképes-e egyáltalán a TRAGÉDIA különleges esetében az *ultima manus* elve, de még az sem, valóban feljogosítja-e a textológust Madách Aranyhoz intézett felhatalmazása, hogy Arany javításait a *maguk egészében* megfeleltethesse ennek az elvnek. Az új kiadás *megállapított szövege* így Tolnai Vilmos 1923-as (1924-ben javítva megjelent) kritikai kiadása korrekciójának és kiteljesítésének tekinthető. Ezen még az sem változtat lényegileg, hogy míg Tolnai a Madách életében megjelent utolsó (1863-as) kiadást tekintette alap-

szövegnek,¹³ Kerényi ennek szövegromlásai miatt az 1861-es kiadás mellett tette le a garast; Tolnai ugyanis e hibák zömét javította, mégpedig épp az 1861-es kiadás alapján.

Tolnai egy későbbi vitában fejtette ki a „mindent vagy semmit” elv melletti érveit – a szövegváltozatok (megengedhetetlen) kontaminációját látva Madách eredeti szövegének helyenkénti visszaállításában, amit Gulyás Pál – nem filológiai érvekre alapozva – 1934-ben javasolt. Amint azt Kerényi maga írja az előszóban, Gulyásnak írt válaszában Tolnai, „*a szövegkiadási elvek tisztázatlanságát kérte számon*”, illetve „*hiányolta a justt az ilyen típusú beavatkozásra*” – mondván, hogy „*a szöveg ügyét Madách és Arany már elintézte egymás közt*”.¹⁴ Valójában a szinoptikus kiadás ötletét is Tolnai vetette fel; ő az egyik oldalon Madách szövegét, vele szemben a javított változatot adta volna – ez persze kizárta volna a többi javítás, változtatás nyomán követésének lehetőségét; maga az 1923-as kiadás ennél nagyobb mértékben előlegezi a szinoptikus kiadást, hiszen lapalji jegyzetei „*feltüntetik a szöveg fejlődését minden változtatával, mit a kézirat s az első két kiadás felmutat*”.¹⁵

Bármennyire elvi kérdés inkább, semmint a kötet használatát befolyásoló szempont, számot kell vetnünk azzal, hogy Kerényi e kontaminációt elutasító textológiai hagyománynak megfelelően a „*kevert szöveg*” szakmai értelemben megbélyegző jelzőjével illet minden olyan megoldást, amely Arany javításait részben kétségbe vonja. Teheti ezt abban a biztonságot nyújtó tudatban, hogy aligha akad komoly filológus, aki Arany javításának egészét elutasítaná, beleértve a helyesírás korrekcióját is; a „mindent vagy semmit” alternatívája tehát szakmai alapon csakis az előbbi javára dőlhet el. Csakhogy az *ultima manus* elvének fentebb leírt paradoxona Madách leveleinek tükrében kiéleződik – már ha az elvet (az „egyetlen szöveg” érdekében) érvényesíteni kívánjuk, ahogyan Kerényi teszi. Madách ama nem nagyszámú kommentárja ugyanis, amellyel Arany javítási javaslatait illette, *nincs összhangban az*

¹³ Madách Imre: AZ EMBER TRAGÉDIÁJA, ELSŐ KRITIKAI SZÖVEGKIADÁS. S. a. r. Tolnai Vilmos. Második, javított és bővített kiadás, Bp., 1924. IX.

¹⁴ Jelen kiadás, 6.

¹⁵ Madách, 1924. IX.

ugyanebben a levélben hangoztatott korlátlan felhatalmazással, vagyis a saját szerzői szándékról való lemondással, amely a mű megjelenése utáni levélben is visszaköszön. Miután azt írja, hogy „észrevételeidet, ha mind egytől egyig nem helyeselném, csak szegénységemnek adnám igen sajnálatos bizonyosságát”,¹⁶ öt olyan szöveg helyet sorol fel – barátja iránti tisztelgő formulákkal körülbástyázva –, amelyek esetében saját szerzői szándéka nem találkozik Arany kritikájával vagy javítási javaslatával. Nem magáról a tekintélytiszteletről van tehát szó (amellyel a textológusnak nem kell foglalkoznia), hanem arról, hogy a tiszteletteljes kijelentésekben megfogalmazott szándék valódisága a levél más szöveghelyei alapján megkérdőjelezhető. Ebből következően általában is fenntartással kell kezelnünk azokat a nyilatkozatokat, amelyek a szerzői szándék érvényesítéséről való lemondásra vonatkoznak. Az 1861. november 2-ai levél kommentárjait tehát – ha más szövegkritikai szempontok is megerősítik – a végső szöveg kialakításakor figyelembe kell venni.

Jellemző az I. szín 42. sora („Itt enyészők romladéka”) körül kialakult vita. A sort Arany azzal bírálta, hogy „[h]a a teremtés után mindjárt kezdődik a színmű, talán nincs helyén enyésző világokat látni még”.¹⁷ Madách érvelése szerint művében máshol is szó van olyasmiről, hogy ami egynek vég, az másnak kezdet; ám, úgymond, „a publicumnak nem magyarázhatok s így csak bátran ki vele”.¹⁸ Arany reakciója arról tanúskodik, hogy nem kívánt (vissza)élni a szerzőtől kapott korlátlan felhatalmazással;¹⁹ megérezvén, hogy az alázatos „bátran ki vele” ellenére Madách azt szeretné, ha a sor megmaradna, meghagyta (csupán a romladéka szót javította). Pedig itt inkább neki volt igaza. A szöveg persze csak őelőtte volt ott, s így csak neki tűnhetett a szemébe, hogy húsz sorral lejjebb Gábor főangyal azzal dicseri az Urat, hogy „Ki a végetlen ürt kiméred, Anyagot alkotván beléje [...] Hozsána néked, Eszme!” (Az én kiemeléseim.) A

III. szín 199. sorát is meghagyta („Ez visszapillantása az öregnek”) – holott azt írta róla, hogy „nem értem tisztán”;²⁰ Madách ugyan javításra buzdította, magyarázatával azonban ezúttal is a sor megtartását sugallta. Más a helyzet a IV. szín 68. sorának javításával, amelynek kapcsán Madách – emlékei alapján – saját szövegét értelmezte Arany számára, hogy annak szellemében javíthatson. Azokról a „láthatatlan szálak”-ról van itt szó, amelyeket a testi meghatározottságok – ezúttal az érzelmek – jelentenek, s amelyekkel – így Lucifer Ádám-Fáraónak – „gúnyul vett körül urad, Eszedbe hozni hernyó voltodat” (vö. a III. szín 43–62. soraival, melyekre Lucifer a tárgyalt szövegrész elején álló *ismét* szóval utal – „Ez *ismét* a szálaknak egyike...”). Midőn Ádám tanácsot kér kísérőjétől, mit tegyen, az – az eredeti változat szerint – ezt mondja: „Nincsen más hátra, mint hogy a tudás Létét tagadja, s az erő kaczagja.” Lucifer tehát azt javasolja a bölcs és hatalmas fáraónak a rabszolgánól iránt támadt vonzalmát illetően, hogy „ne is vegyen róla tudomást” (Striker Sándor megfogalmazása).²¹ Arany homályosnak találta a helyet; két értelmezési kísérletet is tett, ám mindkettő a sor félreértéséről tanúskodik. Válaszában Madách így értelmezi saját szövegét: „nincs más hátra, mint hogy a tudomány kereken tagadja még létezőket is ily rejtett erőknél; a phisicai hatalom pedig kaczagja, gúnyolja, kicsinyelje azokat, hogy compromittáló tehetetlenségét e semmik irányában elpalástolja”. S hozzáfűzi: „Ezen értelemben kelle-ne tehát fentebbi helyet némileg megvilágosítani.”²² Arany átlátta, hogy korábbi értelmezései idegenek a szerzői szándéktól, ám a sor továbbra is homályos maradt számára, ami annyiban érthető is, hogy Madách, nem látván saját szövegét, nem adhatott elég konkrét magyarázatot. Aranyban az „erő” és a „phisicai hatalom” bizonyára Büchner KRAFT UND STOFF című művének szellemét idézte föl (amelynek hatása amúgy jelentős a TRAGÉDIÁ-ban), ezért került a javított sorba „erő és anyag” („Nincsen más hátra, mint hogy a tudás Tagadja létét e rejtett fonál-

¹⁶ Alsó-Sztregován, 1861. Nov. 2án. MÖM II. 864. (Az én kiemelésem – S. V. P.)

¹⁷ Pest, october 27. 1861. MÖM II. 1004.

¹⁸ Alsó-Sztregován, 1861. Nov. 2án. MÖM II. 865.

¹⁹ Ezt ő maga általánosságban fogalmazta meg, jelezve, mekkora felelősséget ró rá a javítás feladata; lásd levelét Madáchnak, Pest, nov. 5-én. 1861. MÖM II. 1014.

²⁰ Pest, october 27. 1861. MÖM II. 1008.

²¹ Megjegyzem, Striker azt a változatot idézi, amelyen még maga Madách is javított (az 54. sor első két szava az autográf javítás előtt: „*Azt eltagadja*”), Striker, 1996, I. 152.

²² Alsó-Sztregován, 1861. Nov. 2án. MÖM II. 866–867.

nak: S kaczagja durván az erő s anyag”). S ha Madách magyarázata ezúttal sem támaszkodhatott a kézirat újraolvasására, és ezért nem elég világos, most Arany sem vette tekintetbe a IV. szín kontextusát, amely azt erősíti meg, hogy a tudás és erő a vitatott helyen is a Fáraó – a bölcs király – attribútuma; „*A bájnak éppen úgy fejlődme vagy Mint az erőnek én*” – fordul Évához (88–89. sor), s hasonlóan vigasztalja, amikor az szégyenkezik („*Hiába, ha okosabb nem vagyok*”): „*Eszem elég van nekem önmagamnak, Erő s nagysáért nem kebledre hajlok, Sem a tudásért*” (206–210.; ne felejtjük, hogy a báj–erő–nagyság–tudás összefüggés később is szerepet játszik). A „*phisciai hatalom*” már csak azért sem vonatkozhat az anyagra, mert a láthatatlan szál maga származik az anyagi létből, mely az embert mint szellemi lényt korlátozza. Az Arany-féle változat így végső soron azt állítja, hogy az anyag saját magát kacagja ki „*durván*”, s ez kimeríti a szöveghiba ama meghatározását, amely szerint az „*kontextusának összefüggésében nem enged meg értelmet*”.²³ Mindezek után Arany változatát nem tudom elfogadni. Az *ultima manus* elvéhez a fent leírt paradoxon miatt nem elég, hogy Madách utóbb nem revidálta e helyet; a metrikai szövegromlásokkal szembeni közönye ráadásul azt valószínűsíti, hogy általában is lemondott a korábbi szövegállapotokkal való szembeállításról (Kerényi emiatt *metrikai vonatkozásban* nem is érvényesíti az *ultima manus* elvét, lásd: jelen kiadás, 729.). Összegezve, az esetre megítélésem szerint az vonatkozik, amit Konrad Górski így fogalmazott meg: „*Ha a textológia elegendő bizonyító erejű anyaggal rendelkezik ahhoz, hogy mind a szövegben fellelhető idegen kéztől származó olyan interpolációkat feltárja, melyek a szerző alkotói szándékával ellentétesek, mind pedig a korrekt szöveget rekonstruálja, akkor nem csupán joga van hozzá, de egyenesen köteles is visszaadni a szövegnek hiteles alakját.*”²⁴

Azért foglalkoztam ilyen hosszán e hellyel, mert – bár szigorúan véve ez az *egyetlen javítás*, amely értelemzavart kelt, s ellentétes a kinyil-

vánított szerzői szándékkal (kerültem az olyan helyeket – legismertebb a XV. szín 91–92. sora –, ahol a javított szöveg értelmében jelentősen eltér az eredetitől, ám nem értelmetlen s Madách nem is kifogásolta); ha azonban egyetlen ilyen hely is akad, annak elvi jelentősége van: javításával nem kontaminált, „kevert szöveg” jön létre, mert a filológiai érvek mérlegelése vezet az Arany-féle változat elvetéséhez – vagyis *emendálásához*.²⁵ Magyarán: nem akkor lesz „kevert” egy TRAGÉDIA-kiadás szövege, ha filológiai-textológiai érvek alapján valahol visszaállítjuk Madách szövegét, hanem ha intuíció vagy ideológiai érvek alapján választjuk ki, mikor melyik a „legjobb szöveg”, hogy a nekünk tetsző változat előálljon.

A *szinoptikus szöveg* persze a genetikus kiadáshoz áll közelebb, amennyiben a „*textualizáció feladatát*” átengedi az olvasónak²⁶ – még ha e feladatot az olvasó némi rossz lelkiismerettel végzi is, amikor ellenkezésbe kerül a „*megállapított szöveg*”-gel. A szinoptikus szöveg olvasása ugyanis arra a belátásra vezet, hogy az egyes változatok elvetését/megtartását alátámasztó megfontolások kevesebb tanulsággal járnak, mint az, ha végiggondoljuk, milyen szöveget kapunk a különböző változatok érvényesítése esetében.

Számos olyan Arany-javításnak, amely az értelem megváltozásával jár, van egy közös vonása. Olykor következetesebbé, gyakran stílusosan gazdagabbá teszik a szöveget, ugyanakkor olyan összefüggéseket gyengítenek, amelyeket a szerzői szövegben egyes motívumok szembevető, némelykor szó szerinti (s ezért bizonyos stílusos monotoníát eredményező) ismétlődése eredetileg nyilvánvalóvá tett – s amelyek alighanem a szerző leghatározottabb szándékát tükrözik.²⁷

Ilyen mindjárt a II. szín 78. sora – „*Óv és vezet, mint bamba gyermeket*” –, amely Arany javí-

²³ Siegfried Scheibétől idézi Karl Konrad Polheim: A SZÖVEGHIBA – FOGALOM ÉS PROBLÉMA. Helikon, 1998/4. 501. Az értelmezésnek – azon belül a kontextus vizsgálatának – a szövegekritikában betöltött szerepéről lásd uo. 510.

²⁴ Konrad Górski: „DER WILLE DES AUTORS” UND DIE KORREKTE TEXTEDITION című írásából idézve, uo. 498–499.

²⁵ Kontamináció és emendálás bonyolult viszonyáról lásd uo. 498.

²⁶ Tóth Réka: AZ ÍRÁS MINT SZÖVEG – A SZÖVEG MINT ÍRÁS. Helikon, 1998/4. 564.

²⁷ Nem valamiféle *külső szempont* szerinti hipotetikus struktúráról van tehát szó, mint Striker Sándor kanti kiindulása esetében (I. könyve AZ ERKÖLCSI ELV GYÖKEIRI: KANT ÉS MADÁCH, ill. REKONSTRUKCIÓ I. – ELFELEJTETT GYÖKEREK című fejezetét) s a később belőlük levont következtetéseket), hanem a szöveg *belső kontextusáról*, amely a textológia fontos szempontja.

tása nyomán „*Óv és vezet, mint gyapjas állatot*” alakot öltött, arra való tekintettel, hogy a gyermek emlegetése „[a]nchronismus Ádám irányában. Neki nem lehet fogalma erről”.²⁸ Aranynak elvileg igaza van, ám egyrészt nem javított következetesen, hiszen Lucifer szövegében megmaradt a gyermekmotívum – kisvártatva „*Éretlen gyermek-hangu égi kar*”-nak titulálja az angyalok karát (145. sor), másrészt meggyengítette azt az összefüggést, amely a színben e két gyermekmotívum s annak egy harmadik, közvetett előfordulása között fennáll; „*tán volna egy, a gondolat, Mely öntudatlan szűdben dermedez, Ez nagykorúvá tenne*” – mondja Lucifer Ádámnak (94–96.). A motívum végighúzódik a művön – nincs tér ennek bemutatására, szemléltetésül álljon itt Lucifernek a XIII. színben, Ádám fordulata után tett kijelentése: „*e megtörhetetlen Gyermekkedély csak emberé lehet*” (109–110. sor). Arany javítása azért sem következetes, mert a III. szín elején újabb anakronizmusok sorakoznak; Lucifer családról, tulajdonról, honról, iparról beszél az első emberpárnak – s Arany ezeket érintetlenül hagyta. Ráadásul Madách válaszából megtudjuk, hogy az anakronizmusok szándékoltak: „*Ezt én Lessing Laokoonjának »Von den nothwendigen Fehlern« [a szükséges hibákról] című cikke nyomán merészelttem, – mellyben Milton költeményére vonatkozólag ily szabadságot szükségesnek állít.*”²⁹ A kontextus is az anakronizmusok létjogosultságát erősíti; Lucifer *à part* („félre”) kijelentései a II. és III. színben nyilvánvalóvá teszik az odaértett befogadó jelenlétét. Amit Ádám és Éva nem ért, az őneki műve. Mindezek alapján akár kezdeményezni is lehetne a „gyapjas állat” emendálását, hiszen Madách (a levél elején tett általános nyilatkozatával ellentétben) itt is kiállt saját változata mellett, s ezt a verziót támasztja alá a kontextus is. De mivel nem keletkezett értelemzavaró hiba, s mivel e példákkal amúgy is azt kívánom bizonyítani, hogy Madách eredetije és Arany javításai két (a genetikus kritika elvei szerint: két különböző) szöveget eredményeznek, eltekintek az ilyen javaslatról.

²⁸ Pest, october 27. 1861. MÖM II. 1005.

²⁹ Alsó-Sztregován, 1861. Nov. 2án. MÖM II. 865. Ennek az érvelésnek a tükrében erőszakolt Striker magyarázata, aki az Édenben jelen lévő állatok kicsinyeire utalva feloldja az anakronizmust, Striker, 1996. I. 146.

A fent említett sajátosság jellemzi Madách és Arany változatának viszonyát a III. szín 124. sorának egy szava esetében. „*Idézek én fel istent számotokra, Ki nyájasabb lesz, mint a zord öreg*” – mondja Lucifer a javított szövegben; a második sor Madáchnál így szólt: „*Rokonibbat mint a rideg öreg volt.*” Arany nem tartalmi okból javított – a sor verselését, hangzását tartotta rossznak. Változata ritmikailag kifogástalan, azzal azonban, hogy a „rokonibbat” szót kiiktatta, elhalványult Lucifer kijelentésének összefüggése azzal, ami megelőzi, illetve követi:³⁰ Éva néhány sorral korábban arról panaszkodik, hogy „*a széles világon És égen földön nem lesz egy rokon, Nem egy barát, ki biztasson vagy óvjon*”, majd ugyancsak ő lelkesülve szól, midőn a Föld szelleme nimfákkal népesíti be a környéket – „*Ah, nézd e kedves testvér arcokat*” (145.).

Az V. szín 195. sorában – „*E hitvány nép csak békót érdemel*” – Arany eredetileg csupán a szórendet cserélte föl, hogy a következő sor *mely* kötőszava egyértelműen a *népre* vonatkozzék; Madáchot is ebben az értelemben tájékoztatta a javításról, utóbb azonban stilisztikailag is megemelte a sort – „*Csak lánczot érdemel e csöcselék*” –, ám így a mondat kikerült a *nép* szó előfordulásainak sorából, mely az athéni színnek az egyiptomi és a párizsi színnel való összefüggését erősíti.

Stiláris okokból cserélődött fel az *esz meg* kifejezés a *dózsöl* igére a római színben, ahol az élet körforgásának motívuma idéződik meg; a halat megeszi az ember – az embert megeszi a féreg – a férget megeszi a hal. A befogadói emlékezet ezúttal nem szorul a megismélt szavak támaszára, hiszen az egész toposzt egy négysoros szövegrész adja (42–45.); itt az jelent gondot, hogy a *dózsöl* 'élvezkedik' értelemben jelenik majd meg a XIV. színben – Madách változatában (Leonidász nem áldozta volna fel magát, ha „*lucullusi Villában dózsöl édes mámorában*”, 112–113. sor), s ez nem illik bele a „*Kreislauf des Lebens*” toposzába. Arany a XIV. szín idézett mondatából törölte is a *dózsöl* igét, s az *issza* szót írta helyébe – igaz, nyilván nem azért, hogy az iménti hellyel való szövegvezést elkerülje, hanem azért, hogy a *Villában – mámorában* ragismétlődést kiiktassa (ezzel aztán épp az *eszik* ige jelentéskörébe tartozó szó került a *dózsöl* helyébe...).

³⁰ Lásd: Striker, 1996. I. 151.

Érdekes kettősség jellemzi Kepler nagymonológjának első sorát (Madách: „*Kétséges rang-e hát a tudomány?*” Arany: „*Kétséges rang-e hát szellem, tudás?*”; VIII. szín, 138. sor). A tudomány a Nyegle és a Falanszter tudósának tudományával mutat homológ sort, s ez még akkor is gyengül az Arany-féle változatban, ha a Nyegle, ki nek „*Megőszült tudományban a feje*”, e tudományt „*Kepler asztrológiájá*”-val azonosítja, vagyis nyíltan visszaul (a befogadó számára persze ironikusan) a VIII. színre. Ha azonban Kepler monológjában a „*szellem, tudás*” kap főszerepet, ez beleilleszkedik abba a sorba, amelyet az erő-nagyság-tudás fogalomhármasság ismétlődése alkot; a „*tudomány*” (éppen a Nyegle és a Falanszter tudósa révén) erre nem alkalmas. (Még lehet, ezért kellett a „*tudomány*”-nak „*tudás*”-ra változnia az egyiptomi szín 210. sorában is.)

S ha már itt tartunk, essék egy pillantás a IV. szín említett „*tudás-erő*” motívumára is. Az erő-nagyság-tudás fogalomcsoportja – amely Éva révén már az egyiptomi színben kiegészült a báj fogalmával – mint az ember pozitív attribútumainak sora végighúzódik a művön; amikor Lucifer arról szól, hogy „*Emelkedett szempontunkból, hiába, Először a báj vész el, azután A nagyság és erő, míg nem marad Számunkra más, mint a rideg mathésis*”, hierarchikus viszonyt állapít meg köztük, a (matematikai egzaktágú) tudást emelve a hierarchia csúcsára (NB. a *rideg* jelző Szász Károlytól származik).

„*Nagyság, erő*” a londoni szín elején is e kontextus jegyében idéződött már fel Lucifer szövegében (140. sor).

Míndek persze csupán kiragadott példák, hiszen a szövegváltozatok összevetése számos egyéb olyan tanulással jár, amelyek csak megerősítik McGann ítéletét: a szinoptikus szöveg olvasása „*örökre szét kellene foszlassa az irodalmi művek stabilitásának illúzióját, amelyet általában elfogadunk, mivel oly gyakran találkozunk velük az állandóság álarcában*”.³¹ Azt hiszem, ez a tanulás éppen a TRAGÉDIA iskolai oktatása szempontjából lehet a legtermékenyebb: az irodalmi műnek egy nyitottabb, az olvasó aktivitását és felelősségét fokozottan igénylő fogalmára tanítana – „*nagykorúvá tenné*” az ifjú olvasót. (A színházról már ne is beszéljünk, hiszen a

rendezőket nemcsak a húzástól, de kontaminált szöveg létrehozásától sem igen tarthatja vissza senki).

2

Ami immár a szövegközlést illeti, a SZINOPTIKUS KRITIKAI KIADÁS szövegpontossága minden eddigi kiadásét felülmúlja, s ez önmagában igazolja létrejöttét. Kifejezett szöveghibát magam alig találtam. Az egyetlen komolyabb hiba a IV. szín 101–102. sorában van, ahol ezt olvassuk: „*[Szép és halott; mi ellentét ez:] Törekvésünkre gúny e nyugalom, Vagy hívságukra száználmas mosoly.*” A sorpárnak összesen hét változata van, s az 1863-as kiadásban szereplő nem egyezik meg Madách utolsó autográf, az 1861-es kiadás kézipéldányán olvasható változatával. Míg a nyomtatásban megjelent verzió szerint „*Törekvésünkre gúny a' nyugalom, / Vagy hívságukra száználmas mosoly*”, az autográf javítás szerint „*Törekvésünkre gúny e nyugalom, / Vagy hívságunkra száználmas mosoly*”. Ez utóbbit idézi a SZÖVEGKRITIKAI DOKUMENTUMOK jegyzete is – ehhez képest a megállapított szövegben a *hívságunkra* alakból *hívságukra* lett. A megállapított szöveg nyilván Madách utolsó autográf változatát kívánta adni, csak hogy a 102. sor esetében visszaállt az 1863-as kiadás szóalakja, s így összekeveredett a két szintagmaváltozat (*törekvésünkre vagy azok hívságára* vs. *törekvésünkre vagy hívságunkra*), ráadásul egyeztetési hiba is keletkezett a mondatban; *hívságukra* helyett nyilván *hívságunkra* olvasandó.

Kisebb hiba, hogy a lábjegyzet jelzése ellenére nincs végrehajtva az emendálás a XII. szín 146. sorában, amelynek végére az 1863-as kiadásban tévedésből pont helyett vessző került. A lábjegyzet szerint ez sajtóhiba, ezért a K, a K1 és az 1861-es kiadás alapján került sor a javításra; ehhez képest a megállapított szövegben is vessző van.

A szerzői utasításokban kétféle hiba van. Az 1861-es kiadás következetes abban, hogy a szereplőneveket követő utasítások új sorban, zárójelben, nagy kezdőbetűvel állnak, ponttal a végükön. Ehhez képest a megállapított szövegben kétszer is előfordul, hogy az utasítás a szereplőnévvel egy sorba kerül (a IV. szín 185. sora előtt, az V. szín 90. sora előtt). A másik hibatípus – amely az 1861-es kiadásból került át – az, hogy a zárójeles utasítás nem kezdődik

³¹ McGann, 1989. 439.

nagybetűvel: „(karban énekelnek.)”, „(karban közbe vágnak.)”, a VII. szín 200. sora után; „(vissza borzadva.)”, a VII. szín 436. sora után; „(az ablakot becsapva.)”, a VII. szín 439. sora után; „(kaczagva)”, a VII. szín 442. sora után – itt még a pont is elmaradt az utasítás végéről; az elsőként említett két esetben az utasítást megelőző szereplőmegnevezések végéről marad el a pont – AZ ERETNEKEK/A BARÁTOK –, ezeket mind emendálni kellett volna.

A X. szín 60. sorának végén a megállapított szövegben vessző van, a szinoptikus szövegben nincs; nem állapítható meg, hogy sajtóhibáról van-e szó vagy jelzetlen emendálásról, amelynek szövegelőzménye is hiányzik (NB. Tolnai kiadásában sincs vessző). A X. szín szinoptikus szövegének 105. sorában szereplő: „Szentélynek” szóhoz az alábbi jegyzet tartozik: „Madách a *K-n th.-t* [tollhibát] vétett, kihagyta az *u betűt, amit utólag írt be; Arany ezt megerősítette.*” Minthogy a „Szentélynek” szóban nincs *u*, s az *n* van aláhúzva (a betű Arany általi megerősítésének jelzéseként), nyilván jelen kiadás sajtóhibájáról van szó; Arany természetesen az *n* betűt erősíthette meg. A XIII. szín 139. sorának szinoptikus szövegéből kimaradt az 1863-as kiadás: „*érzem*” szóalakja, amelyet a vonatkozó lábjegyzet sajtóhibának minősít. A lábjegyzet sincs jó helyen – a sajtóhibát nem a szinoptikus szöveg, hanem a megállapított szöveg lábjegyzetében kellett volna közölni, mint az emendálás okát.

A jegyzetelés technikájában egyébként szintén alig találni kivételt. Megemlíthető, hogy hiányzik a beírt szövegkritikai dokumentum a XI. szín 395–396. és a XII. szín 166. sorához, illetve nem világos, miért került tárgyi magyarázat a szinoptikus szöveg lábjegyzetébe („*A 'guliba' nógrádi tájszó*”, a XIV. szín 51. sorát követő utasításban szereplő szó jegyzete).

A szinoptikus szöveg ellenőrzése nem lehet egy ilyen írás feladata – már csak azért sem, mert írójra nem követheti helyről helyre a kriminalisztikai szövegvizsgálat eredményét. Bizonyos, hogy a vizsgálat igen nagy körültekintéssel zajlott, mégis akad hely, amely gyanút ébreszt – s ez a VIII. szín (már érintett) 138. sora. A szinoptikus szövegközlés szerint Madách maga javította volna a sort, még a kéziratban, amelyet azután Arany is javított; a „*Kétséges rang-e hát a' tudomány?*” sorból így Madách kezén: „*Kétséges rang-e hát tudás?*” vált vol-

na, amelybe Arany csak ezután szúrta volna be a „*szellem*” szót. Eszerint Madách a tíz és tizenegy szótagos sorokból álló hosszú Kepler-monológ első sorát nyolc szótagosra s a névelő elhagyásával stílusosan is hibásra javította volna, s ez igencsak valószínűtlen; ráadásul Tolnai kiadása szerint a sor javítása egészében Aranytól származik (ezt erősíti meg a Bene Kálmán–Andor Csaba-féle kiadás is). Önmagában nem súlyos az eset, figyelemre méltóvá ezt is precedensértéke teszi.

Magát az emendálást (már ha az *ultima manus* elvének paradoxonából adódó kérdésektől eltekintünk) Kerényi igen körültekintően végezte. Alig van néhány hely, amely töprengésre vagy kritikára késztet. Ilyen a II. szín 61. sora – „*Emelve a bukót: az érzelem*”. Kerényi szerint „*a kaparás fölötti az sajtóhibaként jelent meg a kiadásban: ez. Sem Arany a korrektúrában, sem a szerző a második kiadás sajtó alá rendezésekor nem vette észre*”. Az emendálás indoklása szerint Lucifer csak látszólag utal az iménti jelenetre, „*[v]alójában azonban a tudás-nagyravágyás ellenpontozásáról van szó*”. Ez igaz, ám érdekes kérdés, vajon nincs-e méltányolható oka, hogy a szedő, a háromszor korrektúrázó Arany s végül az 1863-as kiadást javító Madách sem változtatta vissza az „*ez*” szót „*az*”-ra. Lehet, hogy furcsa sorozatról van szó, de az is lehet, hogy mindannyian jobbnak/jónak érezték az „*ez*” szót, amely a szín elején kibontakozó szerelmes jelenetre vonatkozik (ez esetben a szedő is bevonul a szerzők közé); igaz, hogy Lucifer itt általánosságban fogalmaz, de őt is az iménti jelenet látványa készíteti szólásra; dramaturgiaiailag tehát jobb az „*ez*”. (A dolog pikantériája, hogy az 1863-as kiadást előkészítő Madách akár Arany javításának is vélhette az „*ez*” alakot.) Az eset hasonló, az emendálás viszont bizonyíthatóan téves a VIII. szín 10. sorában. „*Ily hívős estve a tűz jól esik*” – olvassuk a megállapított szövegben, a hozzá tartozó lábjegyzetben pedig arról értesülünk, hogy az 1863-as kiadásban „*e tűz*” van, de ez „*v[a]l[ó]s[í]n[ü]l[eg] s[aj]t[ó]h[í]b[á]*”, ezért került sor a javításra. Ehhez képest a sorhoz tartozó szövegkritikai dokumentum arról tájékoztat, hogy „*Madách a kézipéldányon »a tűz« helyett »e tűz«-t írt, de maradt*”. A valóság az, hogy az „*e tűz*” bekerült az 1863-as kiadásba, s az ott nem sajtóhiba, hanem Madách autográf javításának eredménye – érthe-

tő módon, hiszen Lucifer nem általában tűzről beszél, hanem arról a tűzről, amellyel eretneket vagy boszorkányt égetnek; Lucifernek „*e tűz*” esik jól, mely, mint mondja, „*Bizon bizon már jó régen melenget*”.

Ezek kivételes, elszigetelt esetek, ám az egész szövegre kiterjedő kérdést vet föl a „*ritmikai szövegromlás*” jelensége, amely az 1863-as kiadás legfőbb szövegromlástartípusát képviseli. Nem kisebb ugyanis a tét, mint az 1861-es kiadás alapszövegge nyilvánítása – szemben Tolnaival, aki az 1863-as, Madách életében utolsó kiadásból indult ki. Kerényi alighanem azért igyekezett az 1861-es kiadás szövegromlásait minimalizálni – a ritmikai szövegromlást száműzve belőle –, hogy az 1861-es kiadást a legkevesebb fenntartással lehessen alapszövegnek tekinteni.

Kerényi Madách és Arany ritmikai elveinek különbözőségére hivatkozva igazolja az 1861-es kiadásnak a kéziratához képest lazább jambushasználatát („*Madách ortográfiai kényszermegoldásokon át törekedett jambusi sorok megfagyasására, míg Arany megelégedett jambikus sorokkal – akár saját gyakorlatában*”, 728.); a konkrét helyek áttekintése azonban nem igazolja ezt a magyarázatot. Madách és Arany jambizálása között semmi elvi alapú különbség nincs – ráadásul az a levélrészlet, amelyet Kerényi Aranytól a nyelvi alakváltozatoknak a drámai jambus szempontjából való kiválasztására idéz, a Kerényi által Madáchnak tulajdonított szorosabb felfogáshoz illik inkább.

Ahhoz, hogy az első kiadásnak a kézirat(ok)-hoz képest lazább jambusait Aranynak lehessen tulajdonítani, az kellene, hogy kezünkben legyenek Arany korrektúraívei. Két javítás van, amely a kézirat tanúsága szerint Aranytól származó „*ritmikai szövegromlás*”-nak minősül. Az egyik (II. szín, 48. sor) valójában nem érinti a ritmust; a „*Hallgasd csak Ádám, oh mondd, érted-é*” sorban Arany (amúgy valóban nehezen érthető módon) rövidre változtatta a sorvégi kérdőszót – ez azonban a jambust nem érinti, lévén a sor utolsó rövid szótagja anceps, vagyis közömbös. (A dolog pikantériája, hogy Kerényi ezt, a jobb ritmus érdekében – emendálta.) A másikat (IV. szín 68. sor: *ügy-e bár* → *ügy-e bár*) – Kerényi feltételezése szerint – maga Arany állította vissza a korrektúra során a jambus kedvéért.

További példánk túlnyomórészt amellett szól, hogy az 1861-es kiadás ritmikái anomáliái *ugyanolyan szövegromlások*, mint az 1863-aséi (legfőjebb kevesebb van belőlük).

Nézzük a jambus szempontjából karakteres *hívás* szót, amely hétszer fordul elő a szövegben (IV/21., VI/154., VI/175., VII/394., IX/172., XII/290., XIII/145.), a kézirat(ok)ban kivétel nélkül hosszú í-vel. Az 1861-es kiadásban *ket-tő*, az 1863-asban ezek *s további kettő* rövid i-vel szerepel. Kerényi a 63-as kiadásban megjelenő i-ket javította, a 61-esben megjelenőket (amelyeket a 63-as kiadás is átvett) nem; pedig ezek még inkább „jambusgyilkosok”, mint a másik kettő („*betölté hívását*”, „*Nőhívása*”; NB. a TRAGÉDIA drámai jambusa nem ismeri a choriambust). Ugyanígy kétséges, hogy a kéziratban szereplő „*Művészetét*” alakot Arany javította volna az oldottabb jambizálás kedvéért „*Művészetét*”-re, a „*szívembe*” alakot „*szívembe*” alakra – s hogy ezért került volna a Madách által használt „*velők*” alak helyébe „*velők*”, „*ítél*” helyébe „*ítél*”, „*kívánsz*” helyébe „*kívánsz*”, „*szívesen*” helyébe „*szívesen*”, „*Biróúl*” helyébe „*Biróúl*”, „*rossz anyagnál*” helyébe „*rossz anyagnál*”, „*szakít*” helyébe „*szakít*”, „*épitész*” helyébe „*épitész*”. Hangsúlyozandó, hogy ezekben az esetekben az Arany javította kézirat kivétel nélkül a ritmikailag korrektebb alakot hozza; egyetlen helyet találtam, ahol a kéziratban szereplő trocheus az 1861-es kiadásban változott közömbös spondeuszra, vagyis illeszkedett bele a jambussorba („*Hogy a rádbizott marha*”, XII. szín, 353. sor).

Az eredmény tehát paradox: jelen kiadás az 1861-es kiadás autenticitását olyan kérdésben is megerősíti, ahol az kétséges, s ezt úgy alapozza Arany tekintélyére, hogy Arany szerzősége (a korrektúraívek hiánya miatt) éppen az érintett jelenség kapcsán nem bizonyítható. Minden tekintetben szerencsésebb volt tehát Tolnai eljárása, aki (sajnos, nem hiánytalanul) Arany és Madách metrikai felfogásának *szellemében* emendált.

3

A TÁRGYI MAGYARÁZATOK bevezetőjében Kerényi Ferenc az alábbi megállapítást teszi: „*Feladatunk gyakorlati lévén, nem kívánunk állást foglalni abban a létező vitában, hogy a szöveg megállapí-*

tása és az elsődleges következtetések levonása mennyiben tekinthető interpretációnak. A teljes szakirodalom birtokában azokat a magyarázatokat adjuk, amelyek egyrészt a szöveg értéséhez (és nem értelmezéséhez) szükségesek, másrészt kiállják a filológiai bizonyíthatóság próbáját. Ezek kiterjedhetnek az életmű, az egykori literatúra és a világirodalom területére.” (731.) Ez a megállapítás azon az előfeltevésen alapul, hogy az „elsődleges következtetések” és az „interpretáció” elválaszthatatlansága merőben elméleti probléma, amely a gyakorlati textológust nem érinti. Hadd álljon itt egy példa ennek cáfolatául. Az I. szín 14. soránál („A gép forog, az alkotó pihen”) ezt olvassuk: „A sor Aranyé, de a mechanikus képalkotás előzménye megvan Madáchnál is, a Férfi és nő c. dráma IV. felv.ának Herakles-monológjában: »...Ő az alkotó? / Miért nem méri meg mennyit bír a gép...«, azaz az ember.” A megfelelést az avatja egyáltalán megfeleléssé, hogy bizonyítja, mily kongeniális volt Arany javítása (mert „A részletet Arany persze nem ismerhette”, 733.).

Az alábbiakban azonban még csak nem is azt kívánom megmutatni, hogy az elsődleges következtetések nem választhatók el az interpretációtól, hanem azt, hogy Kerényi gyakran nem is törekedett e szétválasztásra.

Az olvasó, aki a megértést segítő jegyzetekre számít, már az első történeti színnel gyanút fog, vajon valóban mindig a szöveg megértéséhez – és nem értelmezéséhez – szükséges jegyzeteket olvassa-e. Miért kell tudnunk Ádám-Fáraó szavainak megértéséhez („*legyen szabad A szolga nép*”), hogy túlzó Palágyi Menyhért véleménye, amely szerint e szavakban „*voltaképpen az előjogairól önként lemondó magyar nemeség lapppang*”, s hogy Voinovich Géza már megcáfolta e véleményt? (747.) Kell-e tudnunk a „*Vezess, vezess új célra*” felszólítás megértéséhez, hogy Fónagy Iván szerint a TRAGÉDIA színei „*tiszta gradáció«-nak minősíthetők*”? (748.) Vajon nem értelmezés-e, ha az „*isten szikrája*” kifejezés magyarázatául „*az egyénben és a tömegben egyaránt ott dolgozó teremtő élet*” meghatározást használjuk fel Barta János 1942-es könyvéből – egyúttal összefüggést jelölve ki e hely s a londoni szín nyitókórusa között? (771.) S miben segíti a megértést, ha a londoni szín jegyzeteinek élén, a főbb hatások bemutatása elején Dux Adolf véleményét olvashatjuk, aki ezt a színt tartotta „*a mű eszmei csomópontjának*”? (773.)

A magyarázat a „küzdés” – Űr-színben kulcs-szerephez jutó – fogalma kapcsán megy át leplezetlen értelmezésbe (788–789.). Kerényi ezúttal tisztán referenciálisan értelmezi a TRAGÉDIA-t, mondván, hogy „*reformkori irodalmunk a küzdelem tekintette a legfőbb emberkritériumnak*”. Szövegpárhuzamokba burkolva olyan értelmezést kapunk itt, amely a küzdés motívumát emeli a TRAGÉDIA egész eszmévilágának a csúcspontjára – miután Szerb Antal „*és mégis«-filozófia*” fogalmát vetítette bele a reformkori irodalmának a „*romantikus magyar nemzetkarakter*”-ről alkotott elképzelésébe. E „magyarázatot” Gelencsér Géza tanulmányának megidézése zárja, amely Ádám sorsát a Sziszüphosz-paradoxon beteljesüléseként értelmezi. A reformkori kontextuson alapuló értelmezés ráadásul Palágyi elgondolását lépteti ismét életbe, amelyet Kerényi (Voinovichra hivatkozva) korábban elutasított.

A „küzdés”-sel kapcsolatos reformkori szövegpárhuzamok azt is nyilvánvalóvá teszik, hogy az ilyen megfelelések említése vagy említés nélkül hagyása mennyire a jegyzetek készítőjének értelmezői döntésétől függ. Kerényi párhuzamai gazdagon adatolják a TRAGÉDIA beleszövődését a korabeli magyar irodalom közéleti kontextusába, alig terjednek ki azonban a mű és a XIX. századi magyar irodalom általános, bölcséleti jellegű párhuzamaira. A szövegpárhuzamok közt – hogy csak kiemelkedő műveket említsék – hiába keresnénk Petőfi VILÁGOSSÁGOT! című versét, amely nélkül Ádám XV. színben feltett kérdései aligha fogalmazódtak volna meg, Vörösmarty GONDOLATOK A KÖNYVTÁRBAN című versét, amely a romantikus istenülés kritikájának legmarkánsabb megfogalmazása a TRAGÉDIA előtt, s Kölcsey VANITATUM VANITAS-át is, amely nélkül nemigen jött volna létre Lucifer szólama (e vers ugyan előtűnik, de csupán egy korabeli TRAGÉDIA-elemzés ismertetésében, a recepciótörténeti fejezetben). De ha már Kölcseynél tartunk: nehéz elképzelni, hogy Ádámnak a Falanszterben mondott szavai a hazáról („*Az emberkebel Korlátot kíván, fél a végtelentől [...] Félek, nem lelkesül a nagy világért, Mint a szülők sirjéért lelkesült*”) a PARAINESIS és a MOHÁCS megfelelő helyeitől függetlenül jöttek volna létre. (Persze itt is Herder a végső forrás.)

S ha már itt tartunk: a TRAGÉDIA filozófiai vo-

natkozásai kifejezetten rosszul jártak. Miközben a (Belohorszky Pál által fölvetett) Kierkegaard-párhuzam teret kap (hogy az elutasítás kedvéért, az csak később derül ki), Hegel egy utaláson kívül nem szerepel; Kant is rosszul jár – az Úr zárószínbeli szavai („*Ne kérd tovább a titkot...*”) s Kant morálfilozófiai elvei közti párhuzamot Kerényi a nyilvánvaló és érdemi párhuzamosság ellenére sem tárgyalja; mivel nem bizonyítható, ismerte-e Madách A GYAKORLATI ÉSZ KRITIKÁJÁ-t, úgymond, „*e párhuzam hipotézis maradt*”. (Az persze kitüntetett Madáchra nézve, ha feltesszük, hogy – még ha nyolc évtized múltával is – önállóan jutott Kanttal azonos morálfilozófiai konklúzióhoz.) Az a lehetőség, hogy a TRAGÉDIA zárlata esetleg éppen Kant morálfilozófiájával folytatott *vita* (hiszen ha az Úr szavai Ádám számára fenntartás nélkül elfogadhatók volnának, akkor indokolatlanná válna a mű címe), ezek után természetesen föl sem vetődhet.

Kerényi tehát a magyarázatokban érvényre juttatandó értelmezés kedvéért tetszőlegesen válogat a szövegpárhuzamokban és a Madách-szakirodalomban; ha kell, a későbbi értelmezéstörténet ingatag nézeteit is regisztrálja (holott a mű recepcióját elvileg csak Madách haláláig dolgozza fel), s a legkézenfekvőbb párhuzamok felől is hallgat. (Ezen az összképen csak az olyan nyilvánvaló esetlegességek változtatnak, mint Martinkó András kitűnő tanulmánya, amely a TRAGÉDIA-t Vörösmarty költészetével hasonlítja össze. Azt hihetnénk, hogy e tanulmány a Vörösmarty-párhuzamok kedvéért szerepel, ám mindössze három ilyen párhuzamról esik szó – abból egyet Kerényi el is utasít –, annál nagyobb szerepet kapnak Martinkó – amúgy kitűnő – meglátásai bizonyos szöveghelyek értelmezésében – Vörösmarty említése nélkül –, 788–790., 796.; ez utóbbi szerint például amikor Lucifer a XV. szín 105. sorában az érzelmet említi, ez „*Lucifer szájába adott előrejelzése, hogy a mű feloldása etikai-poétikai síkra tevődik át*”).

Egy kritikai kiadástól elvárható, hogy a közreadott mű forrásait pontosan adja meg; e téren Kerényi munkája sok kívánnivalót hagy maga után. Nem a csekély számú hibáról van szó – például Herder művének tévesen megadott címe (helyesen: IDEEN ZUR PHILOSOPHIE DER GESCHICHTE DER MENSCHHEIT, 735.) vagy né-

hány sajtóhiba (a *homousion tó patri* kifejezésben – s ha már átírjuk: miért nem fonetikusán, ahogyan kell? –, a *Nabukodonozor* névben, 758–759.), mint inkább arról, hogy az itt szereplő művek nagy része nincs benne az irodalomjegyzékben, s a jegyzetekben csak ritkán kapjuk meg pontos megjelenési körülményeiket, olykor még a megjelenés idejét, sőt – ez a legnagyobb baj – az illető szövegrész pontos lefolyását sem. Látható, hogy Kerényi többnyire nem vette kezébe magukat a forrásműveket – a Madách-szakirodalom utalásaira támaszkodott; a szakirodalomból hiányzó adatokat nem pótolta, sőt még az ott szereplőket sem adta meg mindig. A hiányos adatolás miatt a forrásokra való utalások többsége csak csekély segítséget nyújt az olvasónak. Hiába olvassuk például a II. szín 94. sorának („*Igen, tán volna egy, a gondolat*”) jegyzetében, hogy „*Lucifer Cainhoz hasonlóan fordul (Byron: Cain), és megvan a Faustban is, ahol az észt Mephistopheles az »ember erő java részének« nevezi*” (740.); ahelyett, hogy megkaptánánk a CAIN és a FAUST illető helyének adatát (horribile dictu: a szövegek kritikai kiadása alapján), Alexander Bernát, illetve Voinovich Géza művének azt az adatát kapjuk meg, ahonnan a két művel vont párhuzam származik. Ez az eljárás általánosnak mondható az egész apparátusban (ha az olvasó fellapozza a nevezett tanulmányokat, szerencsés esetben megtalálja a hiányzó adatot, számos esetben azonban a megadott szerzőknél sincs pontos adat). Gyakran annyiban merül ki a forrárra való hivatkozás, hogy „*Madách az irodalmi hagyományból itt Byront követte*” (739.); „*szóvisszhang a Faustból*” (740.); „*Horace Walpole mondása, miszerint az életet egyaránt lehet tragédiának és komédiának nézni*” (760.); Napóleon mondása (amelynek forrásáról szintén nem értesülünk) „*megvan a fr. Marmontelnél és az ang. Paine-nél is*” (760.); Gibbon többször is szerepel forrásként minden további adat megjelenése nélkül (754., 756., 757., a 761. oldalon szereplő adatnál megkapjuk, hogy „*Gibbon LVIII. fejezetéből származik*”) – jegyezzük meg, Gibbon műve sem szerepel az irodalomjegyzékben, adatait a VI. szín jegyzeteinek elején lehet megtalálni); Salamon kulcsa „*említve van Goethe Faustjában is*” (764.); „*III. Napóleon fr. császárról van szó, akit Madách egyhelyütt »nyomorult parvenü«-nek nevezett*” (793.) stb.

Ehhez képest ötletszerű, hogy Büchner *KRAFT UND STOFF* című művének *fejlesztésműveire* utal a jegyzet – Büchner művét is hiába keressük az irodalomjegyzékben –, míg az I. szín 13–16. sorának egy további forrására, amely szinte kivételképpen adataival együtt az irodalomjegyzékben is szerepel, megkapjuk a forráshely oldalszámát. (733.) Fel van tüntetve az *URALKODÓ ESZMÉK...* pontos forrásadata is (Eöt-vös műve is szerepel az irodalomjegyzékben), s hasonlóan a Hermész Triszmegisztoszra vonatkozó rész eredete (764.), a Falanszter-szín Victor Considérant-tól származó motívumának pontos forrásadata (786.). Csak azt nem tudjuk meg, miért éppen ezek szerepelnek, s a többi miért nem. (Olykor még abban az esetben sem kapunk pontos adatot, ha a jegyzetben szó szerinti idézet szerepel, modern kiadású magyar fordításban, mint Rousseau *ÉRTEKEZÉS*-ének egy mondata esetében, 742.; a fordító nevét megkapjuk, a kötet címét, a kiadás helyét, évét, az idézett mondat lelőhelyének oldalszámát azonban nem.)

4

AZ EMBER TRAGÉDIÁJA szinoptikus kritikai kiadása minden bírálható mozzanat ellenére korszakos jelentőségű a Madách-filológiában. „*Megállapított szöveg*”-e a hagyományos kritikai kiadás műfajának kitűnő teljesítménye; szinoptikus szövegközlésével pedig új távlatokat nyit, amelyek nem csupán a Madách-kutatás számára lehetnek fontosak. A mű keletkezésével, kiadásával, fogadtatásával kapcsolatban óriási és tudományosan ellenőrzött anyagot bocsát közre. Bizonyos, hogy annak is Kerényi kiadásából kell majd kiindulnia, aki máshogy közelít a mű szövegéhez, mint ő.

A kiadás mindazonáltal határhelyzetben mutatja a magyar textológiát – amely, úgy látszik, fél lábbal a pozitívista értelműségek süllyedő talaján, fél lábbal a posztmodern viszonylagosságok mozgó szigetén áll. A textológiai elvek változásain túl leginkább a magyarító apparátus továbbfejlesztésének, pontosabbá tételének igénye – s persze Madách egész életművének tudományos kiadása – lehet egyszer az oka, ha e kiadás sem marad „ultima vox” a TRAGÉDIA-filológiában.

S. Varga Pál

JÁTÉK EZ MÉG?

Viktor Pelevin: *Számok*

Fordította Bratka László

Európa, 2005. 306 oldal, 2000 Ft

Viktor Pelevin: *Az agyag géppuska*

Fordította Bratka László

Európa, 2002. 456 oldal, 2200 Ft

Nem szeretek játszani. A nyolcvanas évek irodalmi termésének nagy részét uraló közbeszédűtől ez szigetelt el. Nem voltam büszke e sajátos fogyatékosra, de nem is tettem erőfeszítést leküzdésére. Valószínűleg hiába is tettem volna: sarokba szorított állapotomban nem élveztem a tréfát. Életem egy különösen megterhelt időszakában például napokon át nem találtam a helyem egy lakásban, folyamatosan menekülhetnék volt. Egyszer csak megakadt a szemem az asztalon heverő könyv címén: *JÁTÉK* – állt rajta hatalmas betűkkel. S szinte kibuggyant belőlem a gyűlölet az ott lapító szó iránt, amely addigi ingerültségemet felpiskálta. Pedig csak egy ártatlan játékelméleti könyvről volt szó. Hogy végképpen felszabadultam, hogy minden tekintetben szabad ember lettem, akkor vált bizonyossá a számomra, amikor 2002-ben szárnyverdeső gyönyörűséggel olvastam a fiatal orosz posztmodern (!) írónemzedék hírhedt fegyverekének a regényét, AZ AGYAG GÉPPUSKA-t. Akkor nem volt alkalmam recenziót írni a könyvről, a tavaly megjelent Pelevin-regényt, a *SZÁMOK*-at viszont már nem szerettem volna szó nélkül hagyni. Azonban kiderült, hogy nem lehetséges az új regény világát, összefüggéseit megragadnom a régebbitől való elmozdulás tettenérése nélkül.

AZ AGYAG GÉPPUSKA az 1917 utáni és a kilencvenes évekbeli Oroszországot illeszti egybe sajátos ördöggyólyóként. Egymásban forog a két valóság: hogy melyik kint és melyik bent, az nem dől el egy percre sem, s valóságoknak is túlzás nevezni őket, hiszen álomba átébredő álom minden szakasza a történetnek. Ugyanakkor véresen igaz minden: a Cseka, a részeg mámorban szétlőtt moszkvai bár, az Ázsia-széli kisvárosban fosztogató-gyűjtogató vörös? fehér? hadosztály; a mi időnkől pedig igaz a másféle kábítószerrel betépett „újorosz” vállalkozó és két testőre, továbbá a japán cég aljapán alkalmazottja, az utcai bódék vegyes szesz-

kínálata, a Moszkva környéki elmeógyógyintézet, a globalizáció szubkultúrája Schwarzenegger-től a (számomra ismeretlen) orosz popénekesekig. Döbbenetesen természetes minden e kaotikus mozgásban, a világ (a rendszer) szétrobbanásának detonációjában, ahol az apró részek, az egyedek még a semmiben, Pelevin kulcsfogalma szerint a pusztában kóvályognak, mielőtt landolnának új helyükön vagy a Nirvánában. Ha azt mondom, hogy döbbenetesen természetesek a dolgok, úgy értem, hogy röhejesen abszurdak, ahogy az ilyen rendszerváltós időkben szokásos. És azzal, hogy képes volt a történelem magasrendű humorával lelassítani a robbanásban szétfröccsenő világszilánkokat, Pelevin tökéletes életművet adott e művével. Mert hiszen a rendszerváltás kaotikus körülményei között a politikai történések voltaképpen elég messze esnek tőlünk, esetleg csak új munkahelyek után nézünk, vagy igyekszünk kikecmeregni egy slamasztikából, netán rájövünk a pénzszerzés módjára, de hát ezekben nincs jelen a sorsszerűség, amelynek a tudatában izzunk ilyen nehéz években. Az csak az ezeknél mérhetetlenül zavarosabb dolgainkban van ott. Küszködünk a múltunkkal, a hirtelen alkalmatlanná vált személyes megrögzöttségeinkkel, büntudatunkkal és a ránk áradó teljes bizonytalansággal, amelyben azonban ismerős sormintázatok ködlenek fel, ijesztő jóslatként. Ez a történet az, amellyel a magyar prózaírók adósak maradtak, Pelevin regénye azonban képes volt megragadni. Persze orosz nagyságrend szerint való, tehát vadabb, szerelenebb, de mégis hasonló a mi kilencvenes éveinkhez.

Pjotr Pusztá (beszélőnév) a forradalom utáni Moszkvában lép színpadra. Tipikus szentpétervári értelmiségi, modernista költő, aki a Cseka elől menekült ide. Egykori barátjával fut össze, aki történetesen szintén a Csekának dolgozik, és le akarja Petyát tartóztatni. Ezért ő kénytelen megfojtani vendéglátóját, aztán magához veszi annak kokainnal megpakolt táskáját, fegyverét és személyiségét. Egy lebujszétlővése után egy elmeógyógyintézetben ébred a kilencvenes években, amelynek főorvosa, Timur Timurovics a megkettőződött hamis személyiségekből írja disszertációját, és igen jó hasznát veszi az új betegnek. Petyka itt a kórházban betegársai külön-külön világába is belekeveredik, részeseül vízióikból – ez három külön be-

tétje a regénynek. Az első Egyszerűen Máriaé, a homoszexuális fiúé, aki egy amerikai akciófilm modorában képzeleg Schwarzenegger fallikus szimbólumokat megjelenítő repülőgépen való utazásáról, amely egy toronyba való becsapódással végződik. A „filmetűd” telis-teli allúziókkal, vicces utalásokkal a műfaj gyermek lelkű fogyasztóinak szellemi zavarosságára, de a legviccesebb allúzió Timur Timurovics megjegyzése lesz a hipnózisból való ébredés után. A vizsgálaton jelen levő katonatiszttól megtudja: a fiút tényleg baleset érte: amikor Jelcin lövette a képviselőházat, egy lövedék betalált a lakóépület ablakán, ahol Egyszerűen Mária ölekezett épp a barátjával. „*De hát miért nem mondta ilyen sokáig, bátyuska – korholta Timur Timurovics. – Én meg itt küzdök, küzdök...*” (Akár az öreg partizán, aki csak robbantgat, robbantgat...)

Petyka aztán másodszor is felébred részeg álmából: ezúttal azon a lakáson, ahol a megölt csekás holttestét hagyta. A szomszéd szobában egy elegáns, világfias tiszt zongorázik (Mozartot): Csapajev. Magával invitálja komisszárnak, mert indul keletre egy szövőmunkásokból álló hadosztály élén. Csapajev luxusvagonjában pezsgő és Anna, a géppuskáslány bársony estélyi ruhában. Csapajev „*arra a rettenetes időre*” emeli poharát, „*amelyben születnünk és élnünk adatott, és mindazokra, akik még e napokban sem szűnnek meg a szabadság felé törekedni*”. Pjotr furcsállja a dolgot, mert „*épp a szabadság felé törekvő »mindazok« miatt vált oly rettenetessé korunk*”. Hogy Csapajev egész másféle szabadságra gondol, szinte azonnal kiderül. Megkezdődik Csapajev és Pjotr az egész regényen elnyúló filozófiai vitája, mondhatni csatája az emberi élet céljának mibenlétéről, andalítóan oroszos, dosztojevskijes, de alapjában véve a mai buddhista reneszánszban fogant beszélgetésekben. Petyka borong a vagonjuk hátsó peronján a mögöttük sorjázó, vöröskatonákkal teli kocsikat nézve: „*Az ember ugyanúgy arra íteltetett, hogy örökké sötét, félelmetes, nem tudni kitől örökölt kapott vagonokat húzzon maga után a múltból.*” Íme az első tanítás: Csapajev roppant egyszerűen lekapcsolja a szerelvényt a kocsijukról.

Ébredés a kórházban, ahol Pjotr jobban megismeri betegársait, gyógyvesztétkai gyakorlaton vesz részt, hideg vizes kezelésben részesül, és belekeveredik betegársai vitájába a

realitásról: „*ha valamikor ki akarsz innen kerülni, akkor újságot kell olvasni, és emóciódnak kell közben lenniük. Nem pedig a világ realitásában kételkedni. A szovjethatalom alatt éltünk illúziók között. Most viszont realissá és megismerhetővé vált a világ*”. Mária különösen azért ragaszkodik a világhoz, például az ablak alatt álló hatszáz Mercedes realitásához, mert ha nem az, akkor a tíz ember, akinek ezért a kocsiórt meg kellett halnia, hiába halt meg. A Vologyin nevű betegtárs meg Arisztotelészt teszi felelőssé azért, hogy „*az önléttel rendelkező szubsztancia*”, az anyag reálissá tette a világot. Épp gyógyszerésztikai gyakorlat zajlik, Arisztotelész mellszobrát rajzolják, nem csoda, ha a vita hevében valamelyikük felragadja a szobrot, s lesújt vele, épp Pjotr fejére. Ezért a következő fejezetben Petyka nehézségeiből lábadozik a távoli kisvárosban, amit mint lovas századparancsnok szerzett egy csatában. Anna van mellette, és folytatódik a szép lánnyal való szerelmi évődés, amely azonban Pjotr számára semmi jót sem ígér. Egy étteremben le is öntik egymást pezsgővel, de itt nem ők, hanem egy vörös katonatiszt érdemel figyelmet. Az a bizonyos pipogya, széplelkű úrifüü, akinek szájából meglehetősen ismerősen hangzik a rajongás: „*Tudod, miért győznek a bolsevikok? Azért, mert tanításukban eleven – ekkor behunyta a szemét, és a megfelelő szót keresve gyötörődve mozgatni kezdte ujjait –, forró eksztázissal és gyengédséggel teli szeretet van az ember iránt*.” Ugyanez a tiszt azonban az író kegyelméből gyönyörűen kimondhatja azt is, ami a legborzasztóbb az olyan osztályoknak, amelyek egy világ összeomlása során felmorzsolódnak. Menyasszonya fényképe fölött sír: „*De valójában minden elmúlt, elmúlt visszavonhatatlanul, és mi változott volna meg a világban, ha mindez soha nem lett volna?*” Mindazonáltal át akarja döfni kardjával Petykát, s egy új szereplő, Kotovszkij menti meg hősünket. Kotovszkij olyasmí szerzet, mint Csapajev: titokzatos szélhámós, életművész. Könnyű, rugós lovas kocsin érkezt, s lovait menten el is adja Petykának a megfojtott csekás táskájában lévő kokain egy részéért. Pelevin, aki nagy kedvét leli az érzelmes, filozofikus dialógusokban, olyannyira, hogy néha a narrátor ironikus pozíciójából is kizökkenni látszik, Kotovszkijnál nem esik saját csapdájába: éktelenül mulatságos, ahogy az orosz értelmiség és az erkölcsi törvények viszonyának mélyenszántó taglalásával araszolgat el a ko-

kainig. Egyébként ő beszél legtöbbit a szereplők közül Oroszországról, és ő lesz, aki Párizsban köt ki a regény végén. Csapajev viszont e helyszínen rusztikus beszédmódot és ivási szokásokat vesz fel. A leegyszerűsített, meglehetősen szofisztikus beszélgetésekben így amolyan népi bölcsként, a szárnyaló pillanatokban pedig keleti guruként próbálja rávezetni Petykát az elszakadásra a gondolat csinálmányaitól, az érzékelés esetlegességeitől, a tudat reménytelen tévútjaitól. A fiktív előszóban Pelevin – azaz a könyv furcsa nevű „szerkesztője” – „*divatos kritikai szolipszizmusnak*” nevezi a regény elvi-filozófiai álláspontját. Jó felé irányítja ez a terminus is a meghatározást, de egyrészt az ázsiai szellemiség jellemzőbb erre az identitáskereső érvetésre, másrészt ne feledjük, hogy Pelevinnél (és az ő Csapajevjénél) soha nem arról van szó, hogy *ki vagyok én*, hanem arról, hogy *hogyan lehetek szabad*.

A következő betegtárs, akinek megidézett álmába beszállunk, Szerdljuk. Alkoholista. Munkát keresni tér be egy japán céghez, ahol végletes szertartásossággal, kifinomultan fogadja egy délorosz külsejű japán: Kavabata. Öszszebörülésük alapja, hogy „*orosz lélek mélyén ugyanaz a pusztaság tátong, mint a japánén*”, megtermészetesen a rengeteg szake és a paravánfalak mögül behívott szláv „gésák”. Ahogy a Schwarzenegger-betét humora, úgy e japán epizód is nyílt, satirikus. A szépelgés, amelylyel Kavabata Szerdljuk minden szavában költői szépséget fedez fel, avagy pataknak nevezi a járdán átfolyó szennyvaterát, és a japán középkor legendáira alapozott bonyolult szertartást ír elő ahhoz, hogy a bódéban vásárolt szakét melegítés nélkül, amúgy hidegen kezdhesék inni az utcán, végül a szamurájrang adományozása a cég új alkalmazottjának, minek következtében elvárható tőle a szeppuku, ha a cég tönkremegy (azaz ha a rivális cég felvásárolja a részvények kontrollpaketjét): komikus abszurdítás a piac világában. Hagyomány, esztétikum – a marketing kelléktára, azaz merő hipokrizis. (Kavabata esetében kétszeresen az.) A kor egyik legkínosabb gyenge pontjára tapint rá Pelevin a japán epizódban, de nem ezért ejt bámulatba fróként. Az ezoterikus tudáskincs, amelyet e „vicc” kedvéért mozgósít, bizony úgy viselkedik, mint Arisztotelész anyaga: önléttel rendelkező szubsztanciává válik. Egyébként pedig a delíriumban lévő Szerdl-

jukot az utcáról hozták be a kórházba, ahol egy eltört palackkal akart harakirit elkövetni.

Petyka Csapajevnek is elmeséli, amit álmában látni és megélni szokott a kórházban. Csapajev rábeszéli, hogy írja meg ezeket az álmokat. S hogy a világ és saját tudata nemlétéről szerezzen tapasztalatot, a Belső-Mongóliából jött hírhedett Fekete Báróra bízta a fiatalembert. Pjotr Pusztá mint afféle Dante bejárja a végtelen orosz sztyepp tábortüzekkel pettyezett éjszakájára hasonlító alvilágot. A kórházban pedig a harmadik betegárs, Vologyin lelki poklába csöppen. Ahogy az előző két betétszöveg is élesebb hangon készült, mint a Csapajev-vonulat, úgy ez is. Vologyin vállalkozó a kilencvenes években, ezeket a köznyelv „újoroszoknak” nevezi. Autóútja közben megállva, egy ósidők óta használatos drogtól, egyfajta gombától, két gorillájával egyetemben, teljes öntudatlanságba zuhan. Ám ez előtt, mintegy a Csapajev és Pjotr Pusztá között zajló létértelmező dialógusok paródiájaként, Vologyin meg szeretné magyarázni két testőrének, hogy létezik az ember számára a legfőbb, az állandó filing: valami elragadtatott béke, malaszt, irgalom, boldogság, szeretet – de egyik szóhoz sem köthető igazában. Mit kell csinálni? – jön izgalomba a két bandita az ingyenfiling lehetőségétől. Nem lehet úgy hozzájutni, hogy csinál valamit az ember, mert ha csinál valamit, menten a benne lévő rendőr, bíró, ügyvéd veszi kezelésbe, s akkor ő ezeké válik – magyarázza Vologyin a lelkiismeret működését. Ropant mulatságos, ahogy a két testőr viszont Nietzsche gengszternyelvre lefordított tanáival áll elő. Elégedetlenkednek a világgal, majd Isten létét-kilétét kezdik firtatni. *„Tényleg amnesztiát kap minden pravoszláv? – Mikor? – Az Utolsó Ítéletnél.”* Aztán a túlvilágról értekeznek: *„Ismerős az egész. Rögtön ráismertem. Előzetes, tárgyalás, amnesztiá, büntetési idő, törvénycikkek... A lényeg: Sztálin alatt élt úgy az ember, mint most a halála után.”* S legvégül: *„Gondold csak el, Kolján, hogy az országunk mindig zóna volt, és az is marad. Ezért az Isten is ilyen, kék fény villog a fején. Ki hinnen itt más Istenben?”* A gomba azonban legyőzi a szkepszist: rémületos nagy filing szakad rájuk, csuda, hogy túlélik.

Már csak magának Pjotrnak a „kezelése” van hátra a kórházban: hogy feltáruíjon az ő titka is. Petyka Csapajevvel ül egy elhagyott kúrián, isznak, körös-körül ég már minden, az ezre-

dük fellázadt katonái felgyújtották a házakat, közelednek. De Csapajev nem tágít, szokott szofisztikájával arról faggatja még mindig Petykát, hogy tudja-e, kicsoda. S végre hősünk a szoba közepén robbanó kézigránát okozta sokkban egyszerű válaszokat ad: Csapajev – Csapajev, ő pedig Pusztá. Hiába, a halálfélelem összehétközteti magát az embert. Csapajev ekkor már hajlandó menekülni, egy föld alatti járaton eljutnak egy szénaboglyával álcázott harcokcsihoz, amelyen ott az addig sokat emlegetett, de nem ismert agyag géppuska. Varázslatos mese következik. Buddha kisujját foglalja magában a fegyver, mely mindent eltüntet, amire ráirányul. Eltünteti a környéket mindenestül, s végül Anna zsebtükre segítségével önmagát is. Körülöttük a mindenség folyója hömpölyög színesen szikrázva, Csapajev az abszolút szeretet feltételes folyójának, rövidítve Urálnak nevezi. Előbb Anna, aztán Csapajev veti bele magát – s ez megfelel a történelmi tényeknek, melyek szerint Csapajev menekülés közben egy Urál nevű folyóba fulladt bele. Pjotr is belemérül, aminek Timur Timurovics roppantul örül: *„Teljes katarzis”* – újságolja a felébredő fiatalembernek.

A túlzásfolt és néhol túlírt regény egyberántása a lezárással – írói bravúr. A kórházban Csapajev-viccek vannak forgalomban, Pjotr boszszankodik is rajtuk eleget, hiszen az általa jól ismert epizódok vulgáris, tenyeres-talpas kifigurázásai. Pjotrt egészségesnek minősítik, elengedik. Moszkvában olyan világot lát, amelyet Kotovszkij találhatott ki Párizsban, némi kokain hatása alatt. S olyan emberekkel találkozik, akik fel akarják építeni Oroszországot. Petyka viszont így érvel: *„ha tanít valamire a történelem, arra mindenképpen, hogy mindenki, aki fel akarta építeni Oroszországot, azzal végezte, hogy őt építette fel Oroszország. Mégpedig nem a legjobb terverajz szerint”.* Véleményével persze egyedül érezheti magát, ezért megkeresi azt a lebujt, ahol az emlékezetes lövöldözés volt '17-ben. Most is hasonló figurák ülik tele, züllött, elázott művészek, újoroszok, maffiózók. Most is sikerül lövöldözést kiprovokálnia. Az utcára menekül, ott áll a páncélozott autó, benne Csapajevvel, s irány az a bizonyos Belső-Mongólia, amelyről ugyan senki sem tud, de ahonnan Pjotr Pusztá feljegyzései – a könyv állítólagos szerkesztője szerint – titokzatos módon előkerültek.

Pelevin nem valamifajta eszmei irányt jelöl ki hősenek a tízes évekbe, illetve a nem létező Belső-Mongóliába való menekítésével. A kör bezárása miatt kell egyesülnie a két időnek, és visszatérni az induláshoz. (A regényben nemegyszer felbukkan az orosz módra, karikaformára sült pereg, a bublik – íme, a regény tervrajza.) Mégis van olyan eszmei aspektusa a történetnek, amelyet nem tud az olvasó szemé elől elsodorni az ötletek zuhataga. A szabadsághoz való jog már-már szentenciaként hallik ki a könyvből: „*Hagyni kell, hogy feloldódjon saját természetében...*” Az ember is, az ország is. Ez az ajánlás soha nem bizonyult életképesnek az emberiség történetében, mégis mindig legjobb részünk álma, igénye marad.

AZ AGYAG GÉPPUSKA 1996-ban jelent meg először Moszkvában, a SZÁMOK 2003-ban. A SZÁMOK is az írói fantázia remeklése, bár itt a világnak és az időnek egyetlen, folyamatos síkján maradunk: a hatalmas pénzeket mozgató bankok s a rájuk telepedett maffiák ügyletei között. Ahol üzlet van, ott maffia is van – ennyit már mi is tudunk; az adott helyzetben azonban van valami merőben új, s ezt egy közzsájon forgó viccel lehet leírni, amelyet egy Moszkvában kutató angol–oros leányzó, Muse mesél el a regény főhősenek, Szytropa Mihajlovnak. „*Egy hatszázas merci a kereszteződésnél egy füstűveges Volga farának vágódik. A Mercedesből kiugrik egy gengszter, puskatussal kiveri a Volga üvegét, meglát benne egy efszűbés [Szövetségi Biztonsági Szolgálat] ezredest, és így szól: »Ezredes úr, én itt csak kopogok, kopogok, maga pedig nem nyitja ki az ajtót... Hová vigyem a pénzt?«*” Szytropa csak sóhajt a vicc hallatán, holott távol áll tőle az erkölcsi pedantéria, kivált üzleti ügyekben. Kezdő bankárként csecsen banditáknak fizetett „védelemért”, akik alkalomadtán szét is lőtték a kellemetlenkedő ügyfeleket. „*Ez a hírnév jól jött, amikor Szytropa bővíteni kezdte a bizniszét. Hasznos volt, ha valaki gazembernek és gyilkosnak számított. Ez védett az emberi aljasságtól: a fokozottan versenyképes lelkek magasabb rangú démonra ismertek benne*” – állapítja meg kissé fásult ironiával a narrátor. Az utolsó fiatal éveiben járó banktulajdonos tehát a feje búbjáig a realitások embere, mégis: soha semmit nem tesz a gyakorlati logika lépéseinek megfelelően. Egy titkos mágia alapján hozza meg döntéseit. Számára minden jó forrása a 34-es szám, és minden

rosszé a 43. Eszerint vásárol és ad el részvényeket, beosztottait elbocsátja, ha netán 43-ban születtek vagy 43-as számú házban laknak. Megdöböntő, hogy bankja mégis remekül működik.

Jól boldogul az „ezredesek” által felügyelt gengsztervilágban is, nem aggasztja különösebben, hogy egy bizonyos Lebjudkin nevű tiszt „gondviselete” alá került a csecsen bér-gyilkosok helyett. Az ő izgalmai másmilyenek. Például módfelett megviseli, hogy egyik pillanatról a másikra az étkezéshez használt villa gonosz változáson megy át. Korábban a három hézag a villa négy foga között egyértelműen a 34-et jelenítette meg számára, most meg négy és három lett, azaz 43. E szörnyűséget csak úgy tudja megoldani, hogy áttér az ázsiai konyhá-ra, és pálcikákkal eszik a továbbiakban. Így közel jut az ázsiai szellemiséghez is. (Pelevin hősei nemigen úszhatják meg anélkül, hogy részük legyen e szellemi kalandban.) Felfedez egy Prosztyiszlav nevű jóst, aki a Változások Könyve alapján igazítja helyes útra a nehéz pillanatokban. Prosztyiszlav nyilvánvalóan a titkosszolgálat informátora, de Szytropa már meg sem ütközik azon, hogy milyen sűrűn fordulnak elő környezetében e szakma képviselői. Voltaképpen jól érzi magát, még a fél angol, fél orosz lány, Muse iránt fellobbant szerelme is új élményekkel ajándékozza meg addigi síváran leegyszerűsített nőügyei után. Muse külön szexepilje, hogy neki is van titkolt mágikus száma, a 66, s a 99 az, amit kerül. Szytópát Muse tudományos ambíciója sem kedvetlenítheti el, holott a lány „*Az újorosz diskurzus, mint a szociális konstrukció szimulakruma*” címmel tart előadást, és egyáltalán: a közeg, amelyhez tartozik, Szytropa számára bizarr és unalmas. Pelevin a kortárs folyóiratokról – amelyeket hőse a lány előadása alatt lapozgat – vitriolos karikatúrát készít, ahogy később egy divatos, hivatalosan alternatív színházi eseményről is. Ámbár bevalom, néhány szemelvényénél elbizonytalanodtam, hogy Pelevin blöffje-e avagy hiteles idézet.

Jól érezhetné tehát magát Szytropa, ha nem közelegne 43. születésnapja, a baljós év. Egy jósnő tanácsára meg akarja erősíteni szerencseszámát, a 34-et. Írdatlan pénzért egy kőkert berendezésére szerződött két szakembert – az üzleti elit ügyes parazitáit –, akiktől kulcs gyanánt egy dobozban három gumipénisz (lingamot) kap (ezeknek fontos szerep jut a cselek-

ményben). Továbbá egy tévés filmsorozat indítására vállalkozik, hogy a két főszereplő nevének kezdőbetűiből kirajzolódjék a 34, és ott tündököljön mindennap a képernyőkön. Egy híres reklámszakembernek adja a megbízást, aki mögött – ki más? – Lebjodkin sejlik fel. Hogy Pelevinnek nincs inyére a hatalmi ágazatok közé tolakodott reklámpar, AZ AGYAG GÉPPUSKA és a SZÁMOK között írt GENERATION P-ből derülhetett ki igazán, hiszen az a regény egyenesen erről szól. De azért a SZÁMOK-nak is van a médiáról mondanivalója. Sztjopa ekként instruálja megbízottját: „A projekt feladata nem az, hogy kiábrándítsa a nézőt azon meggyőződéséből, hogy az országot egy szélhámos bagázs irányítja (ez jelen pillanatban objektív okok miatt lehetetlennek látszik). A feladata az, hogy egyértelmű és hatásos példákkal világossá tegye, milyen pofát kell vágni, ha valaki erről a témáról szóló beszélgetést hall. (Jaj, Zuzja... Nézze meg, nyár van, dalolnak a madarak...)” A projekt társadalmi ésszerűségét tekintve nem csoda, hogy Lebjodkin szárnya alá vette Sztjopát.

A negyvenharmadik év borzalmaira készülődő Sztjopa a bankja nevét is meg akarja változtatni. A kutakodás során rájön, hogy létezik a bankosok között valaki, akinek a szerencseszáma 43, tehát ő a főgonosz, őt kell legyőzni. Formannak hívják az illetőt, igen nagy tekintélye és hatalma van, erejét azon is mérni lehet, hogy gusztustalan legendák övezik homoszexualitása miatt, s még ez sem árt neki. Sztjopával szemben is nyeresben van: beszállt a filmbe, és megfordította a nevek sorrendjét, így Sztjopa saját pénzén a 43-at láthatja diadalmaskodni a képernyőn. Formant meg kell ölnie, nincs más lehetőség. Egy lövő tollat akar fegyverként használni, és ezért álcázásul bele rejti az egyik lingamba. Midőn álöltözetében, papi köntösben fegyverét szorongatja, kínos látszatba keveredik, de legjobban maga Forman érti félre Sztjopa támadását: felajzottan fejezi ki készségét a közösülésre, még akár a gumi szerszámmal is.

Pelevin regényeinek toposzai többnyire igen markánsak, esetenként brutálisak, de békén hagyják az emberi méltóságot. A Forman hatalmába került Sztjopával azonban Pelevin át lépi ezt a határt. Nem vitás, bohózati marad a történet, de kötte hiszem, hogy kínos vigyorral többre futná az olvasó humorából. Inkább a zuhanás rémületét érzi, s legjobban az ret-

tenti, hogy tudja: ezt az ocsmányságot is ki fogja bírni, meg fogja szokni, s rövidesen semmibe fogja venni.

Sztjopában nyilván a beszippantott drog is munkál, amikor egyre növekvő gerjedelemmel tesz eleget Forman gerjedelmének, de van ebben a szomorú elkárhozásban olyasmi is, amiről másnap ekként morfondírozik: „*Honnan van az orosz emberben ez a hajbókolás, ez a hatalom előtti genetikai szolgálatteljesítés?*” A 43 tehát letiporta őt, ráadásul rózsacsokrokat küldözget szerelmes üzenetekkel. Egyébként Forman aktus közben viselt csacsifülét is megkapta, forró dedikációval, cserébe Forman megtartotta emléke a gumilingamot. Lebjodkinnak persze máris kezében van a videofelvétel Sztjopa buzgókodásáról – Formanról viszont nem tudnak „kompromatot” készíteni, mert ő a szóban forgó helyzetben Putyin fényképét ölelgeti (ez tehát nem aberráció a részéről, hanem óvintézkedés – konstatálja vidoran az olvasó).

Hirtelen minden összeomlik Sztjopa körül: Muse, akiből bizalmi munkatárs lett, egy ismeretlen számlára, egy Bahamákon bejegyzett cégnek utalja át a bank tőkét, ami természetesen nem Sztjopa tőkéje, s azok, akiké, ennél kevesebbet is kinyírnák őt. Merő véletlen, hogy Formannak is van egy cége a Bahamákon bejegyezve, és ezért Sztjopa most már valóban remegő, boldog izgalommal igyekszik a légyottra Forman házába, mert ez az egyetlen mód, hogy némi méltányos veszteséggel visszakaphassa a pénzt. Ám mire odaér, Formannak vége. Várakozás közben felajzottan a töltött lingammal játszadozott, s az szétloccsantotta a koponyáját. Így tehát halott a 43, de kimúlt a 34 is, tekintettel a most már hozzáférhetetlen milliókra. Sztjopa pénzt és hamis útlevelet vesz magához, és útra kel egy másik, ugyanilyen élet reményében.

A SZÁMOK egy infantilis számmágia rítusai szerint szövődve a „komoly” világ törvényeinek fittyet hányó játéknak indult. És a fenyegetettség riadalmába torkolt. Ez már nem játék! – fogalmazódik meg az elhült olvasóban a lényeg. Nem játék, hogy az értelmiség olyan lett, amilyen: a pénzes elit devianciájának vagy nyílt aberrációjának lakója, a művészek pedig hoztatorzítják magukat a diszlexiás közönség kultikus hőseihez: az animációs filmek torzpozáihoz, mert máskülönben kimaradnának a fo-

gyasztásból – mindkét értelemben. Nem játék, hogy az éttermekben a fegyverropogás szinte gyakoribb zaj a kanálcsörgésnél. Nem játék, hogy immár saját zsebre dolgoznak a terror szakemberei, akiknek már főnökük sincs, s többé a jövőtől sem kell félniük. Az olvasó lassan arra is rájön, hogy mit jelent Sztjopa, a pénzmosásból naggyá lett üzletember koncepciója, amelyet reklámfilmjéhez vázolt föl: „*Tudod, az ország hosszú időn keresztül sokkal több politikát termelt, mint amennyit a belső piac igényel. Most olyan idők járnak, hogy nem igazán világos, mivel foglalkozzanak a politikusok, és egyáltalán mi a fenének kellene. Másrészt politika nélkül sem megy. Ez olyan, mint a kultúra vagy a foci – vedd el, és azonnal hiányozni fog valami. Úgyhogy van egy olyan elképzelés, hogy a politikát fokozatosan a sport, a játék szintjére kell áthelyezni, ahol zajosan fog fortyngni, anélkül, hogy ténylegesen ártana valakinek. Érted?*”

Emlékezhettünk, Az AGYAG GÉPPUSKA befejezését a politika csinálmányai iránt érzett mély ellenszenv itatta át. A politikától féltette az író (a kilencvenes évek elején még mindig) a szabadságot, az ember játékerét. Úgy látszik, a SZÁMOK megírásáig kiderült: az új világban fel sem merül a szabadság kérdése. Játéktere csakis a legmagasabb szinten szervezett bűnözésnek, vagyis a biznisznek van: ő játszhat a politikusok s a mi szegény fejeinkkel. Olyan bölcselkedő futóbolond, amilyentől hemzsegett még AZ AGYAG GÉPPUSKA, a SZÁMOK-ban egyetlenegy fordul elő: egy részeg utítást a vonaton. Kérdés, hogy Pelevin gúnyolódott-e vagy megengedett magának egy kis reményt, amikor a szájába adott egy dosztojevszkijes mondatot: „*mi lelki emberek, igazságkeresésünkkel nemcsak egymás hibáit vezekeljük le, hanem megteremtjük a jónak azt az összegét, amely, szeretném hinni, a végső elszámolásnál súlyosabban nyom a latban a mai emberiség egész utálatosságánál...*”

Pelevint könnyű olvasni, de nehéz vele tartani. Kultúrákkal, szubkultúrákkal való zsonglőrködése, a rengeteg utalás a napi életbe beágyazódott közismeretekre, filmekre, slágerekre, viccekre, akrobatikus váltásai időszíntek és helyszínek között, a filozófiai és vallási aspektus sohasem lényegtelen felvetése – mindez alaposan megdolgoztatja a befogadó agyát. Épp ezért jól fel lehet mérni, hogy Bratka László mekkora munkát végzett, amikor biztonság-gal bejárta az ezoterikus kultúrákat, az orosz

aktualitásokat és legfőképpen azokat a nyelvi rétegeket, amelyeknek némelyike önmagában is fogós fordítói feladatot adna, de itt a bűnözőzsargontól a posztmodern, illetőleg alternatív filozok beszédmódjáig, a japán jelképi ségtől az orosz parasztpróféták darabos szavú tébolyáig vagy a popénekesekek és nagyvárosi melegek selypegéséig minden regisztert meg kellett szólaltatnia, mégpedig úgy, hogy magyarul is természetes legyen. Lehet, hogy akadnak vitatható megoldásai, de nem tudom, hogy e természetességre rajta kívül ki lett volna képes.

Pelevinnek mind hazájában, mind a nyugati világban nagy sikere, híre, kultusza van. Ez hozzánk furcsa módon nem jutott el. Ennyire ragaszkodnánk előítéleteinkhez és illúzióinkhoz?

Ács Margit

A MÍTOSZOK LEHETETLENSÉGE

Ress Imre: Kapcsolatok és keresztutak. Horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonzásában L'Harmattan, 2004. 288 oldal, ár nélkül

1992-ben, a délszláv háborúk kirobbanásakor az Egyesült Államok varsói nagykövete tette fel a kérdést gondterhelte magyar kollégájának; vajon Jugoszlávia határos-e Magyarországgal, hogy ennyire aggodalmaskodik. A világnak sokkolóan hosszú évek álltak rendelkezésére, hogy megtanulja, földrajzilag merre található Jugoszlávia egymással hadakozó utódállamai, s többszörösen megkésett feleszmélése során a véres európai dráma másodszeri jelképévé vált Sarajevó és az európai tehetetlenség és felelőtlenység szimbólumává „fejfásodott” Szrebrenyica nevét is megjegyezze.

Mindezek tudatában nem tartanám túlzásnak Ress Imre tanulmánykötetét akár az Európai Unió és a NATO befolyásos politikusai számára is kötelező olvasmánnyá tenni. Megnyugtató volna, ha a magyarországi döntéshozók időnként ezt is lapozgatnák a parlament padsoraiban, nem csak az újságokat. Ez esetben ugyanis fogalmat alkothatnának a tőlünk

gyűjtőzsinórhatárokkal gúzsba kötött, délre eső térség XIX. és XX. századi múltjáról, s így talán a vele kapcsolatos megoldandó napi feladatokról és a jövőbeni tervekről is gondolkodnának.

Hogy mennyire szükség van a nyugat-balkáni térség bonyolult múltjának pontos ismeretére, az nekünk, magyaroknak nem lehet kérdés. A terület érzékeny idegvégződéseiről, amelyek mélyen a múltba ágazottak is lehetnek, a mai Magyarországon is nap mint nap kapunk áramütésszerű jelzéseket. Jovan Pejtin, a kikindai származású történész a nagy példányszámú belgrádi *Politikában* (és annak délutáni kiadásában) 1993-ban cikksorozatot tett közzé, amelyet három évvel később SZERBEK ÉS MAGYAROK címmel és A NAGYMAGYAR ÁLOM, GENOCIDIUM ÉS „GENOCIDIUM” alcímmel könyv alakban is kiadott. Ebben a cikkfűzérben a szerző a magyar történelem minden eseményében, beleértve az 1956-os forradalmat és az 1989-es rendszerváltozást is, a szerbek potenciális revíziós fenyegetettségének lehetőségét látta és láttatta. Az a tétele, miszerint a Rákóczi-szabadságharc idején a kurucok 120 000 szerbet irtottak ki, a kései közfelháborodás csillapításául vagy fokozásául a kilencvenes években parlamenti interpelláció tárgyát is képezte Belgrádban. Elképzelhető, hogy a magyar–szerb történelmi kapcsolatok ilyenén beállítása milyen érzelmeket váltott ki a háborús helyzetben vélt és valódi fenyegetettségben élő szerbekből. A kölcsönös megbékélést szolgáló józan ítélőképesség el-és visszanyerése miatt is szükség van az olyan fontos, levéltári forrásokon, tényeken, higgadt elemzéseken alapuló kapcsolattörténeti munkákra, mint amilyen Ress Imréé.

A szerző három főfejezetben – HORVÁTOK, SZERBEK, BOSNYÁKOK – tárgyalja az alcímben jelzett témát. Az egyes részek szellemi ívét egymáshoz kapcsolódó tanulmányfüzetek rajzolják meg. Mindegyikben található olyanok, amelyek fontosságuknál fogva kiemelhetők. A HORVÁTOK-NÁL A MAGYAR–HORVÁT KONFLIKTUS ÖSSZETEVŐI 1848–49-BEN ÉS AZ 1868. ÉVI MAGYAR–HORVÁT KIEGYEZÉS, A SZERBEK-NÉL ILIJA GARAŠANIN MAGYARPOLITIKÁJÁNAK HÁTTERE, valamint A SZERB LIBERALIZMUS ÉRTÉKVLÁGA, a BOSNYÁKOK-NÁL pedig az egymást több ponton átfedő három értekezés bármelyike.

A horvát és a szerb nemzettudat fejlődésében 1848–1849 és Magyarországnak, a „ma-

gyarkérdésnek” akkor játszott szerepe meghatározó. A Habsburg Monarchia jövőjéről volt szó, arról, hogy ezt alapvetően a Magyar Királyság s benne a magyar politikai nemzet alakítja-e, vagy az ausztrorszláv elképzelés módosított változata szerint a szlávokon belül is a délszlávok formálják.

Az utóbbi elképzelés megvalósításához az első lépés a Habsburg Birodalmon és a Magyar Királyságon belüli horvát területek egyesítése lett volna. A három megyéből álló zágrábi Horvátországhoz kellett volna csatolni a horvát katonai határőrvidéket, a szlavóniai megyéket, Zala megye muraközi részét, valamint Dalmáciát és Fiumét. (Az 1779 és 1809 között, majd 1823-tól ismét Magyarországhoz tartozó Fiume-problematika egy szletének a szerző külön tanulmányt szentel FIUMEI KÖVETEK AZ 1825–27. ÉVI POZSONYI ORSZÁGGYŰLÉSEN címmel.)

A Nagy-Horvátország fogalmába azonban a Török Horvátország, azaz Bosznia horvátok lakta sávja is beletartozott, mi több, vélt történelmi jogon egész Bosznia, amelyet a romantikus történetírói eszme futtatás szerint a középkori magyar uralom ellen forduló elmenekült horvát urak alapítottak. Bosznia megszerzéséhez azonban előbb odébb kellett volna tolni a Török Birodalmat. Ha ez megtörténik, mint ahogy az 1870-es években be is következett, a horvát aspiráció máris beleütközik a Szerb Fejedelemség hasonló törekvéseibe. Nagy-Szerbia fogalmába ugyanis szintén beletartozott Bosznia, ahogy később területi célként az 1848-ban Szerb Vajdaság területétől kijelölt négy dél-magyarországi megye is.

A boszniai ortodox szerbek szívesen csatlakoztak volna Szerbiához, a katolikus horvátok Horvátországhoz. A XX. század eleji fogalom szerint szerbhórvátul beszélő muzulmánok azonban a Török Birodalmon belül érezték biztosítottnak a jövőjüket. A bonyodalmat, mint ezt a XX. század végi események is bizonyították, részben a muzulmánkérdés okozta.

Ress Imre – a német egységtörekvések 1848-as, 1849-es kudarcának és az osztrák csapatok itáliai győzelmeinek előterében – aprólékos körültekintéssel elemzi azt a kérdéskört, miért volt lehetetlen 1848-ban megegyezni a horvátokkal, jöllehet a szlavóniai horvát nemeselek (beleértve a nagyszámú ún. parasztnemeseket is), a kormányiszéki, vármegyei tisztviselők, gazdatisztek döntő hányadukban „magyarpártiak” voltak. Az utóbbiak hozták létre a Nem-

zeti Alkotmányos Pártot. A társadalmi reformok elsődlegességét hirdető, „magyarón”-nak bélyegzett horvát liberálisok ellensúlyozására szervezték meg a zágrábi Nemzeti Pártot, amely egyfelől az egységes horvát nemzetállam megvalósítását tűzte ki célul, másfelől „a délszlávok etnikai egységének eszméjét hirdette, s perspektívikusan a Habsburg Monarchia horvát, szlavón és szerb területeinek, illetve az Oszmán Birodalom délszláv tartományainak horvát vezetésű politikai egyesítése szándékát fogalmazta meg”. A két párt hívei között 1848 tavaszán is csak zászlaik szintjén, pontosabban színeit tekintve jött létre az egység. (Horvátország fehér-piros és Szlavónia piros-kék zászlajának egyesítéséből jött létre a mai horvát nemzeti trikolor.) A szlavóniai magyarbarát párt híveit Jelačić szeptemberi magyarországi betérése idején Zágrábban árulóknak bélyegzték, emiatt sokuknak Magyarországra kellett menekülniük.

1848 augusztusában „a horvát offenzíva elhárítására újabb magyar békementő kezdeményezés született. Mimsztertánási határozat járult hozzá a magyar–horvát közjogi kapcsolat megváltoztatásához, amely a magyar tengerpart birtokjogának fenntartása mellett kimondta Horvátország különválásának lehetőségét. A szlavón területi vitában is jelentősen változott a magyar álláspont, hiszen – a két stratégiai fontosságú határ menti erődváros, Pétervárad és Eszék kivételével – kilátásba helyezték Szlavónia egészének báni igazgatás alá történő átengedését. Am ez a magyar indítvány nem találhatott horvát meghallgatásra. A horvát nemzeti mozgalom számára ugyanis 1848 késő nyarán nem csupán az autonómia önmagában való biztosítása vagy pusztán az állami egyenjogúság és a területi restitúció volt a cél. Valójában a birodalmon belüli magyar különállás egészét tartották elfogadhatatlannak, hiszen számukra ez volt a Habsburg Monarchia ausztrioszláv jellegű föderatív átalakításának legfőbb akadálya” – olvashatjuk a szerzőnél, aki hozzáteszi: „A birodalmi központ és a magyar kormány nyílt szembeküldésekor a horvátok az uralkodó jogai helyreállításának, a birodalmi egység megújításának és a nem magyar nemzetiségek felszabadításának hármas jelszavával léptek akcióba.”

Mint tudjuk, a mértékadó európai sajtó – leszámítva a baloldali egy részét – egészen 1849 elejéig hősként ünnepli Josip Jelačićot, aki az elnyomott szláv népek jogainak védelmében harcol „az ázsiai vad magyarok ellen”.

Zágráb 1848-as magatartása az 1850-es és 1860-as évek fordulóján ismét színre lépő ma-

gyar politikusokat, Deákkal az élen, arra ösztökélte, hogy a horvátokkal az első történelmileg kínálkozó alkalommal megbékéljenek. Ez az „alkiegyezés” 1868-ban következett be, anélkül azonban, hogy a korábbi feszültségek egészét felszámolta volna. A XX. század keserves tapasztalatai kellettek ahhoz, hogy a horvát történetírás és politika a független Horvátország fegyverdörgéstől kísért létrejöttékor megváltoztassa a magyar–horvát kiegyezésről ötnegyedszázada kialakított negatív értékítéletét, s az az új alkotmány preambulumba egyértelműen pozitív tényként kerüljön be.

A Szerb Fejedelemség politikáját 1848-ban és 1849-ben a Török Birodalommal kapcsolatban körültekintő óvatosság jellemezte. Nem csupán azért, mert területi gyarapodásának a Sztambul iránti lojalitás volt a feltétele az 1840-es években, hanem azért is, mert egy forradalmi színezetű fegyveres akciójával kiválthatta volna a szerény román mozgolódást is kíméletlenül legázoló, Moldvába és Havasalföldre bevonult cári csapatok intervencióját.

Ebben a politikailag kényes helyzetben a Porta fennhatósága alatt álló, korlátozott önállósággal bíró Szerb Fejedelemség belügyminisztere, a kormány erős emberének számító, kiemelkedően tehetséges Ilija Garašanin és munkatársai figyelmüket a közvetlen északi szomszédságukban, a Dél-Magyarországon élő szerbek 1848-as lehetőségeinek minél jobb kihasználására s támogatásukra összpontosították. Megelégedéssel fogadták a karlócai szerb nemzeti gyűlés határozatait, „amelyek a Habsburg-ház uralma és a magyar korona kötelékében szabad, független nemzetnek nyilvánították a szerbeket, kimondták a Bácskát és Baranyát, Bánátot és Szerémséget magába foglaló Szerb Vajdaság létrehozását, s megteremtették a szerb területi autonómia igazgatási és katonai szervezete kiépítésének alapjait”. Ebben a Batthyány-kormány annak a veszélyét látta, hogy a Magyar Királyságon belül apránként kiépül egy mind nagyobb önállóságra törekvő szerb soknemzetiségű államkezdemény, amelynek végső természetes célja a már tényleges államisággal, a Szerb Fejedelemséggel rendelkező „fajtestvéreikkel” való egyesülés. E példát követhetik az erdélyi románok is. Az így megindult folyamat végül a történelmi Magyar Királyság széthullásához vezet.

A Vajdaság létrehozásához a szerb politika a horvátokban talált legközvetlenebb és legtermészetesebb szövetségesre. 1848. június 12-én

a pétervárad-i katonaság összecsapott a Karlócán mozgolódó szerbekkel, s ezzel kezdetét vette a több mint egy éven át tartó dél-magyarországi polgárháború, amely tragikus előképe a XX. században a tágabb délszláv térségben végbement „etnikai tisztogatások”-nak: népirtásoknak.

A szerb felkelés katonai bázisát a terület határhozreidei adták, de kezdetektől fogva számíthattak a Szerb Fejedelemségből érkező önkéntesekre, a szerviánusokra. Szerbiai önkéntesek toborzásáról egyébként a karlócai összecsapás előtt már három nappal határozat született Kragujevácon. Zsoldjukat a szerb államkincstár fedezte, az, amely a Magyarország ellen készülők és harcolók horvátoknak is többször folyósított kölcsönöket. A gyalogos önkéntesek havi zsoldja egy, a lovasé két aranydukát volt, s ezenkívül kizárólagos tulajdonosa lehetett az általa szerzett zsákmánynak. Amikor Jelačić veresége után megcsappant az önkéntesek száma, a zsoldot megduplázták.

Ilija Garašanin „*a segélynyújtás célját abban jelelte meg, hogy lökést adjon a magyarországi szerbek tömeges felkelésének kibontakozásához és a szabályos hadviselésre alkalmas szerb haderő létrehozásához*”. Ress Imre azt is kiemeli, hogy „*a magyarországi beavatkozás miatt török részről a nyár végéig nem is tettek észrevételt. A Porta jóváhagyó passzívításában nyilván szerepet játszott a szerb lépjést fedező konstantinápolyi orosz-osztrák diplomáciai együttműködés, hiszen számos jel utal arra, hogy a fejedelmi kormány politikája a belgrádi osztrák és orosz konzul teljes egyetértésével találokzott*”.

A Bánságban és Bácskában dúló véres háború, amelyben tehát egy külföldi állam furcsa módon hadüzenet nélkül vett részt, Bécs jóváhagyásával s részben ösztökélésére robbant ki. Az udvar hozzájárulása nélkül természetesen Jelačić se törhetett volna be Magyarországra szeptember 11-én. Az egyik legnagyobb szerb felkelő tábornak, Perlasznak kilenc nappal korábban a honvédsapatok által történt bevétel akadályozta meg a szerbeket abban, hogy a horvát bán intervenciójához közvetlenül csatlakozzanak.

1848 végén, 1849 elején minden jel arra mutatott, hogy az alkotmányvédő Magyarország térdre kényszerítése rövid idő kérdése. Ebben az időben több szerb önkéntes harcolt Magyarország területén, mint Habsburg-alattvalónak számító szerb felkelő. Ezzel egyidejűleg Gara-

šanin és a szerb kormány olyan híreket kapott, hogy miközben a császári főhadisereg győzelmes előrenyomulása során a szerb csapatokat kertelés nélkül alárendelik az osztrák parancsnokoknak, Windisch-Grätz úgy tesz, mintha fogalma se volna arról, hogy a szerbek miért harcolnak. Temesvár osztrák főhadparancsnoka, Rukavina tábornok például nyíltan kétségbe vonta a Bánságban kiépült szerb hatóságok jogszerűségét és illetékességét, a határőrvidek igazgatását pedig semmiképpen sem akarta átengedni a szerbeknek.

A szerb belügyminiszter tisztában volt vele, hogy a kontinensen kiegyensúlyozó szerepet játszó Habsburg Birodalom fennállása – London, Párizs és Pétervár felől nézve is – európai érdek. Ennek tudatában arról is meg volt győződve, hogy az olasz egységmozgalom céljának megvalósulása nem gyengítheti Ausztriát. Már 1848-ban formálódott az a nemzetközi nagyhatalmi elképzelés, hogy itáliai vereségük esetén a Habsburgok a Lombard-Velencei Királyság elvesztéséért az Oszmán Birodalom nyugat-balkáni területein részesülhetnének kárpótlásban. Márpedig, ha burkoltan is, a Szerb Fejedelemség ezt saját érdekerületében tartotta. Ha az osztrákok győznek Itáliában – mint ez 1848 júliusában történt, s 1849 március végén történni fog –, akkor a szerb segítségre nem lesz szükségük, s elmarad a hála kényszeréből fakadó engedmény is. Halottak, hovní elégedetlenség, kiürülő kincstár a mérleg egyik serpenyőjében, politikai hozadékában legfeljebb csak az időnkénti bánsági, bácskai szerb győzelmek nemzeti tudatot erősítő hatása. Mindezt átgondolva, s nem a Porta nyomására, rendeli el a szerb kormány 1849. február elején az önkéntesek visszahívását a Fejedelemségbe. A magyarországi szerbek felkelése és benne az önkéntesek részvétele azonban végül mégis hasznosnak bizonyult szerb szempontból, hiszen a szabadságharc leverése után Magyarország közjogi felosztásának eredményeként létrejött és egy évtizeden át fennállt a közvetlenül Bécsnek alárendelt koronataromány, a Vajdaság, amelynek megszerzése a későbbiek során a Szerb Fejedelemség távlati politikai céljai között szerepelt.

A szerző külön tanulmányt szentel a magyar–szerb közeledésnek és politikai együttműködési kísérleteknek (A MAGYAR LIBERÁLISOK ÉS A SZERB FEJEDELEMSÉG AZ 1860-AS ÉVEKBEN, A SZERB

KÜLPOLITIKA ÉS A HABSBERG MONARCHIA DUALISTA ÁTALAKULÁSA [1865–1867]). Ezekben a fejezetekben az ekkor már miniszterelnök Garašanin mellett más szerbiai és magyarországi szerb politikusok, politikai gondolkodók is feltűnnek, mint Nikola Krstić vagy Milovan Janković, Svetozar Miletić vagy maga Obrenović Mihály fejedelem.

A kötet BOSNYÁKOK című részének főhőse Kállay Béni, akinek személyével már találkozunk a könyv horvát fejezetében: A NEMZETI KÜLDETÉS MAGYAR ÉS HORVÁT ÉRTELMEZÉSE: KÁLLAY BÉNI ÉS FRANJO RAČKI. A kitűnően képzett magyar hivatalnok mint belgrádi nagykövet és Szerbia XIX. századi történetének megírója a térség avatott szakértőjének számított. Ezt bizonyítja az is, hogy a berlini kongresszus után a Kelet-Rumélia autonómiáját kidolgozó európai bizottság osztrák–magyar fődelegátusa lett. Amikor 1882-ben Kállay Bényt eredményesen jelölték a közös ügyek pénzügyminiszterének, ezzel Bosznia és Hercegovina irányítása is automatikusan az ő kezébe került.

Boszniát és szomszédait is behálózták az előítéletes mítoszok, amelyek a mai napig tartják magukat az áruló boszniai nemességről, amely bogumil hitét könnyen muzulmán vallásra cserélte az ország 1463-as elfoglalását követő években. Holott az az igazság, hogy a boszniai arisztokrácia nyolcvan százalékát a törökök irtották ki a XVII. század elejéig. Kijut Zsigmondnak és Mátyás királynak is a mítoszból, amely szerint a bogumil nemességet hátra támadták, ahelyett, hogy a török elleni honvédő háborújában segítettek volna. Így a mohamedánna lett boszniaiak, akik befolyásos államvezetői posztokat töltöttek be a Török Birodalomban, jogos bosszút álltak például Buda 1541-es elfoglalásával, mint erről Safvet-beg Bašagić MI A BOSNYÁK? című verse is tudósít:

*„Mi a bosnyák? A neve dicsőség
Hírét-nevét a világ csodalja.
Volt mikoron őt rettegte Sztambul,
Bécs, Koszovó és szép Budavára...”*

Ezekből a sorokból az következik, hogy a bosnyákok, ha kellett, Isztambult fenyegették (nyilván Hunyadi oldalán vagy éppen Hunyadi hadait vezetve), de ha a helyzet úgy hozta, bevették akár Budavárát is (természetesen a törökök szövetségeseiként). Vagyis a vers szerint

a világ Bosznia körül forog. A XX. századot illetően a költő mintha többször is látnoknak bizonyult volna.

Kállay Béni nemhiába számított a térség Európa-szerte legkiválóbb szakértőjének. Eredményesen vállalkozott egy következményeiben máig ható, nem mindennapi helyzet megoldásával: a boszniaiság, a boszniai nemzettudat kialakításának elősegítésével. Munkásságát ismertette Ress Imre kiemeli: „A gazdasági intézkedések mellett különös gonddal támogatta az önálló bosnyák történeti-politikai identitás fokozatos kialakulását. A boszniai nemzeti kérdés megítélésében Kállaynak nyilván a kettős monarchia kül- és belpolitikai szükségletei voltak az irányadók. Bosznia és Hercegovina belső stabilitását és a távlati célt – a két tartomány végleges államjogi beillesztését a kettős monarchia keretébe – szerinte csak muzulmán áttételen keresztül, a szultáni birodalomra nosztalgiával tekintő, privilegizált helyzetüket a polgári egyenjóság bevezetése miatt fenyegetettnek érző muzulmánok megnyerésével lehet elérni. [...] A szerb és a horvát nacionalizmus versengésének kiküszöbölését és a muzulmán vallási konzervativizmus meghaladásának eszközt Kállay egy integrális boszniai nemzettudat kialakításában kereste.” Ebből eredően „a bosnyák nemzeti ideológia hordozójaként elsődlegesen két társadalmi csoportra számított: egyrészt a kizárólagos szerb és horvát nemzeti gondolatot elutasító muzulmánokra, főként a muzulmán arisztokráciára, másrészt pedig a felekezetiileg semleges tartományi államszervezetet működtető értelmiségi bürokráciára”.

A tanulmány minden mondata – szerzője akarata ellenére is akár – Kállay tevékenységének méltatása, noha eredményes civilizátor-kénti elismertsége mellett a történeti munkák döntő többségében ő „a délszláv elnyomás megtestesítője”. Azt, hogy Kállaynak a térséget valójában, kulturálisan és tudatlag egyensúlyba szándékozó megoldási kísérletével szemben milyen más megoldási modell kínálkozott, bebizonyították a II. világháború drámai eseményei és a véres kilencvenes évek.

Tény az, hogy a kommunista Jugoszlávia létrejötte során is a legtöbb megoldandó gondot Bosznia és Hercegovina okozta. A titói politika a tartománnyal kapcsolatos szerb–horvát ellentétre kívánt azzal pontot tenni, hogy a terület – németpárti kollaborációval vádolt muzulmán lakossága ellenére – tagköztársasági státust kapott. Az 1961-es népszámláláskor be-

vezették az „*etnikai muzulmán*” fogalmát, amelyen csak a délszláv anyanyelvű, boszniai muzulmánokat értették. Ez némileg emlékeztet Kállay Béni elképzelésére.

A sajátos az, hogy Jugoszlávia felbomlásának előestéjén Szerbia mellett tulajdonképpen Bosznia és Hercegovina ragaszkodott legjobban a szövetségi állam egyben maradásához. A muzulmán vezetőknek e meggyőződése a szerb–horvát háború kirobbanása után változott meg. Különösen azt követően, hogy „*a szerb nemzetállami igények érvényesítéséért 1992-ben kezdett, három évig példátlan kegyetlenséggel folytatott polgárháború gyakorlatilag felszámolta a három vallási csoport közös életterét jelentő településhálózatot, s megsemmisítette az együttélésnek eszmei és erkölcsi alapjait*”. A halottak és az ott-honaikból elűzött százezrek emlékeztetének árnyékában hiába törekedtek Daytonban alapot vetni annak, hogy „*Bosznia-Hercegovina hosszú távon modern konföderációvá fejlődjék, a demokratizálódó és liberalizálódó entitások békés összenövése útján*”. A multinacionális együttélésnek ma már csak a muzulmánok körében vannak hí-

vei. A boszniai szerb vezetők a Szerbiával, a horvát vezetők a Horvátországgal való együttélés mellett állnak ki. Az összboszniai vezetés szerb tagjától, a közös parlament elnöki tisztét betöltő Momčilo Krajišniktól származik az a mondás, hogy „*addig fogják gyilkolni a muzulmánokat, amíg lesznek köztük olyanok, akik együtt akarnak élni a szerbekkel*”.

Ress Imre tanulmánykötetének összegző gondolatsora arról, hogy többek között mit vonhat maga után a balkáni népek mítoszokon alapuló és mítoszokat teremtő nemzettudata, mindnyájunknak szóló intelem is lehet: „*A balkáni népek nemzettudatának erősödése termékeny talaja a történelmi mítoszok újratemtésének. Mindez veszélytelen addig, amíg nem aktuálpolitikai célokat vagy nemzeti érdekkellentéteket juttat kifejezésre. Csak remélni lehet, hogy a nemzetközi protektorátus alá helyezett mai Boszniában nem válik ismét gyakorlattá a közelmúltban elszenvedett súlyos sérelmek kollektív mítosszá stilizálása és adandó alkalommal a kollektív elszámoltatás újbóli politikai színre lépése.*”

Kovács István

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
a Pro Cultura Urbis Közalapítvány, valamint a Strabag és a Tiara Rt.
támogatásával jelenik meg

STRABAG

